

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

Δι' οὗ ἀποδεικνύεται, πόσον εἶναι καλλιωτέρα ἡ Νομαρχικὴ Διοίκησις ἀπὸ τὰς λοιπὰς, ὅτι εἰς αὐτὴν μόνον φυλάττεται ἡ Ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐστὶ Ἐλευθερία, ὁπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος, ὅτι τάχιστα ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ συντριψῆ τὰς ἀλύτους τῆς, ποῖαι ἐστάθησαν αἱ αἰτίαι ὁποῦ μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐφύλαξαν δούλην, καὶ ὁποῖαι εἶναι ἐκεῖναι, ὁποῦ μέλλει νὰ τὴν ἐλευθερώσωσι.

Συντεθεῖς τε καὶ τύποις ἐκδοθεῖς ἰδίους ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων
ΠΑΡΑ ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ
Ἐν Ἰταλίᾳ. 1806.

ΣΤΟΧΑΣΟΥ, ΚΑΙ ΑΡΚΕΙ

Ὡ Ἀναγνώστα!

Ἐπειδὴ ὁ λόγος μου δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ μία διεξοδικὴ Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Ἑλληνας· ἐπειδὴ τὰς ἀντιρρήσεις ἐκείνων ὁποῦ κατὰ συνήθειαν, καὶ χωρὶς αἰτίαν κάμνουσι, ὡς οὐδὲν κρίνω· ἐπειδὴ οἱ λεξολάτραι, καὶ ὅσοι μὲ τὸ συντακτικὸν τοῦ Γαζῆ εἰς τὸ χέρι ἤθελαν κατακρίνει τοῦτο τὸ ἐγχειρίδιον, εἰς οὐδὲν μὲ βλάπτουσι· ἐπειδὴ νομίζω ἄχρηστον νὰ ἀποκριθῶ εἰς ὅσους ἤθελαν ἐρωτήσῃ, διατὶ κράζομαι ἀνώνυμος· καὶ ἐπειδὴ τέλος πάντων προσμένω μὲ πόθον νὰ λάβω καμμίαν ὀρθὴν ἐρμηνείαν, καὶ διόρθωσιν εἰς κανένα σφάλμα μου ἀκούσιον: διὰ τοῦτο, εἰς ἄλλο τι δὲν χρησιμεύει ἡ παρούσα μου ξεχωριστὴ Ἐπιστολή, εἰμὴ μόνον διὰ νὰ σὲ εἰδοποιήσω, ὅτι, ἀνίσως ὁμοιάζεις ἐκείνους ὁποῦ προφέρουσι τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος χωρὶς νὰ ἀναστενάζωσι, νὰ μὴν χάσης τὸν καιρὸν σου ματαιῶς εἰς τὸ νὰ ἀναγνώσης τὸ πονημάτιόν μου τοῦτο.

Ἐρρωσο.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ
τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήτου Ἑλληνοῦ
ΡΗΓΑ
τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος,
χάριν εὐγνωμοσύνης ὁ συγγραφεὺς τὸ
πονημάτιον τόδε ὡς δῶρον ἀνατίθησι.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor(*)
Virg.

Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρόν μου πονημάτιον, ὧ ἀξιάγαστε Ἥρω, παρὰ εἰς ἐσὲ ὁποῦ ἐστάθης ὁ πρόδρομος μιᾶς ταχέας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐθυσίασες τὴν ζωὴν σου δι' ἀγάπην τῆς; Δέξαι το λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον σου ἑλληνικόν, ἰλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι το πρὸς τούτοις ὡς ἀρραβῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ Ἑλλὰς ἅπασα θέλει δοξάσει διὰ παντὸς τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου, συναριθμοῦσα αὐτὸ εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἐπαμεινώντων, Λεωνίδων, Θεμιστοκλέων, καὶ Θρασυβούλων.

(*) Ἀναφανῆναί τις ἐκ τῶν ὀστέων ἡμῶν ἔκδικος. Βιογύλιος

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ἤτοι Λόγος περὶ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἐσεῖς, ὦ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου! ἐνδυναμώσατε τώρα τὸν ζῆλον μου μὲ τὰ ἥρωϊκά σας ἐντάλματα, διὰ νὰ ἐκφράσω, καθὼς πρέπει, τὰ τῆς ἐλευθερίας κάλλη εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ σύ, ἱερά Πατρίς, ἐγκαρδίωσον καὶ στερέωσον τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου, μὲ τὴν ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν τερατουργημάτων σου, διὰ νὰ παραστήσω μὲ σαφήνειαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβερὰς χρείας σου, καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἑλληνικὰς τῶν καρδίας μὲ τὸν θεῖον σου ἔρωτα.

Ναί, φιλτάτοι μου Ἕλληνες, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι' ἐμέ, ἀλλ' ἡ Πατρίς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου μὲ βιάζει, καὶ μόνον ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μοῦ προμηνύει καλὴν ἔκβασιν. Ἄντι ρητορικῶν φράσεων, θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἡ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι Ἡρώων, ἡ μεγαλειότης δὲ τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος μοῦ τάζουσι τὴν παρ' ἐμοῦ ποθουμένην ἀνταμοιβήν, λέγω τὴν κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήνων.

Ἄμποτες, λοιπόν, νὰ ἀξιωθῶ νὰ ἀποδείξω ἐμπράκτως τὰ ὅσα, κατὰ τὸ παρόν, διὰ λόγου ἀπεφάσισα νὰ σᾶς κοινοποιήσω, τὸ ὁποῖον ἐπεύχομαι εἰς ὅλους τοὺς ἀγαπητοὺς μοι Ἕλληνας καὶ ὅλους τοὺς ἀληθεῖς φιλοπάτριδας.

Ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἶναι εἰς ὅποιον ἀποφασίσει νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, συχνάκις νὰ δυσπιστῇ εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι εὐκολόπιστος εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ καταπιέθεται μόνον εἰς τὴν ἀναμφιβολίαν. Ὡσὰν ὅπου πολλάκις ἀμελῶντας τινὰς μίαν παραμικρὰν ἔρευναν, καὶ δίδοντας πίστιν εἰς ὅσα ἀκροάζεται ἀπὸ ἄλλους, εὐκόλως ἤμπορεῖ νὰ ἀπατηθῇ, καὶ τότε λαμβάνει μίαν περίληψιν ἀκατάστατον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅπου ζητεῖ, καὶ ἐξακολούθως οὔτε αὐτὸς ἤμπορεῖ νὰ εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν, οὔτε ἄλλοι παρ' αὐτοῦ νὰ τὴν ἐννοήσωσι.

Ὅταν ὁμως ἐξετάζῃ τὴν ὑπόθεσιν μὲ προσοχὴν, συγκρίνει ἀδιαφόρως τοὺς περὶ αὐτῆς ὁμιλήσαντας, ἐρευνῶντας πρὸς τούτοις τὰς αἰτίας, ὅπου τὸν καθένα ἐπαρακίνησαν νὰ ὁμιλήσῃ· ὅταν, λέγω, ἐκλέγει τὸ πιθανὸν ἀπὸ τὸ ἀδύνατον καὶ τὸ δύσκολον ἀπὸ τὸ ἀμφίβολον, τότε προχωρεῖ βαθμηδόν, καὶ φθάνει τέλος πάντων εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ εὐρίσκει τὴν ἀνταμοιβήν εἰς τοὺς κόπους του μὲ τὴν ἀκριβήν της ἀπόκτησιν. Τότε, λέγω, πρέπει καθεὶς νὰ καταπιέθεται, καὶ ἀνοητότατος ἤθελεν εἶναι ὁ ἀκατάπειστος.

Πολλοί, μέχρι τῆς σήμερον, ἐστάθησαν οἱ πολυπράγμονες τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, πολλὰ ὀλίγοι ὁμως διετήρησαν τοὺς προλεχθέντας κανόνας, καὶ ὀλιγότατοι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλος μὲν ἤλπισε νὰ τὴν εὔρῃ εἰς τὰ πλούτη, ἄλλος εἰς τὴν μάθησιν, ἄλλος εἰς τὴν πτωχείαν, ἄλλος εἰς τὴν φιλαυτίαν· μερικοὶ πάλιν, ἐξετάζοντες τὰ ἀνθρώπινα περιστατικά, καὶ ἀπαντοῦντες πανταχόθεν ἐμπόδια καὶ δυσκολίας, εἶπον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι εὐτυχὴς κατ' οὐδένα τρόπον· ἄλλοι δέ, ὅπου δὲν ἔλαβον ἐπιμέλειαν νὰ ἐρευνήσωσι ὅσον ἐχρειάζετο τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισαν εὐθὺς εὐθύς, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι εὐτυχεῖς.

Ἀνάμεσα, λοιπόν, εἰς τοιοῦτον λαβύρινθον τοσούτων στοχασμῶν, ἄλλο, βέβαια, δὲν ἤμπορεῖ τινὰς νὰ καταλάβῃ, εἰμὴ μόνον ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου στέκεται εἰς τὸ νὰ εἶναι εὐχαριστημένος, καὶ ἐξακολούθως, μὴν ἤμπορῶντας νὰ εἶναι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, οὔτε κατὰ πάντα εὐτυχὴς ἤμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ.

Ὅθεν, διὰ νὰ εὐτυχῆσῃ ὁ ἄνθρωπος ὅσον περισσότερον εἶναι δυνατόν, πρέπει πρότερον νὰ ἐξαλείψῃ ὅσας αἰτίας τῆς δυσαρρεσκείας του ἤμπορέσῃ, δηλ. νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν θέλησίν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσιν ὅλοι τὰς αὐτὰς θελήσεις, εἶναι ἀναγκαῖον οἱ ὀλιγότεροι νὰ ὑπακούουν εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσότερων καὶ μὴν ὄντας δυνατόν νὰ εἶναι ὅλοι εὐτυχεῖς, κὰν νὰ εἶναι οἱ περισσότεροι.

Ἡ εὐτυχία μας λοιπόν κρέμαται ἀπὸ τὴν διοίκησιν, ἡ ὁποία ἤμπορεῖ νὰ μᾶς καταστήσῃ εὐτυχεῖς

μόνον τότε, όταν ἀρέσκη τῶν περισσοτέρων. Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξετάσητε μαζί μου, ἀνάμεσα εἰς τὰς τόσας διοικήσεις, ὅπου τὴν σήμερον ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, ποία εἶναι ἡ καλλιοτέρα, τὸ ὁποῖον δὲν θέλει σᾶς φανῆ δύσκολον, ἐπειδὴ ἤξεύρετε τὸν τρόπον, ὅπου σᾶς προεῖπον, τῆς δοκιμῆς τῆς. Ἀφοῦ δὲ εὔρομεν τὴν καλλιοτέραν διοίκησιν, τότε θέλομεν καταλάβει καὶ τί ἐστὶ ἐλευθερία, περὶ ἧς ὁ λόγος, καὶ πόσων ἀξίων κατορθωμάτων καὶ ἀρετῶν εἶναι πρόξενος, καὶ τέλος πάντων εἰς τί συνίσταται ἡ ὁμοιότης καὶ ἡ ὁμόνοια· ὅπου βεβαιωθέντες εἰς αὐτά, νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὰ ξαναποκτήσωμεν, καὶ νὰ ἀναλαμπρύνωμεν τὸ Γένος μας, τὸ ὁποῖον ἡ τυραννία τόσον ἡμαῦρωσεν.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πεπροικισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ τὸ λογικόν, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου συγκρίνει τὰ πράγματα ἀναμεταξύ των, καὶ προκρίνει ἀπὸ αὐτὰ ὅποιον τὸν ὠφελεῖ περισσότερο, ἔχει δὲ μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, ὅπου πάντοτε τὸν παρακινεῖ, εἰς ὁποιαδήποτε κατάστασιν ἤθελεν εἶναι, νὰ ζητῇ μίαν καλλιοτέραν· ὁ πρῶτος τοῦ λοιποῦ καὶ ἀναγκαιότερος στοχασμὸς εἶναι τὸ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ τὴν διαυθεντεύσῃ ὅσον ἡμπορεῖ ἀπὸ κάθε ἐναντίον.

Ἔως ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἡμπόρεσε νὰ τραφῇ καὶ νὰ διαυθεντευθῇ μόνος του, ἕως τότε ἐσώθη ἡ φυσικὴ ζωὴ, καὶ βέβαια ἡ εὐτυχεστέρα διὰ ἡμᾶς τοὺς θνητούς. Ἀφοῦ ὅμως ὁ ἕνας ἔκραξεν πρὸς βοήθειάν του τὸν ἄλλον, τὸ φυσικὸν σύστημα ἐτελείωσεν, καὶ εὐθὺς ἤρχισεν, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, τὸ ἐλεινὸν θέατρον τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων.

Ἴσως τινὰς ἤθελεν ἐρωτήσῃ, πόθεν προῆλθεν ἡ ἀνάγκη, ὅπου ἐβίασεν τὸν ἄνθρωπον νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρ' ἄλλου· ἀλλὰ ἤθελεν εἶναι τὸ ἴδιον νὰ ἐρωτοῦσε τινὰς, διὰ ποῖον τέλος καὶ διὰ τί τὸ ὑπέρτατον Ὄν ἐκτίσῃ τὴν οἰκουμένην. Ἡ μεγαλειτέρα ἀμάθεια εἶναι, ἀδελφοί μου, τὸ νὰ θέλῃ τινὰς νὰ μάθῃ ἐκεῖνα ὅπου δὲν ἡμπορεῖ νὰ καταλάβῃ. Ὅθεν, ὅποιος γνωρίζει τὰ ὅσα δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰ παραιτεῖ, εἶναι ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἔπαυσεν, ὡς εἶπον, τὸ πρῶτον σύστημα τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἦτον ἀντὶ τῶν νόμων, ἡ γῆ ὅλη ἀντὶ τῶν πολιτειῶν, καὶ ἡ θέλησις καθενὸς ἀντὶ τῶν ἡθῶν, ἀφοῦ, λέγω, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠθέλησεν νὰ εὐχαριστηθῇ μὲ τὴν σημερινὴν τροφήν, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ προητοιμάσῃ καὶ διὰ τὴν αὐριον, καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἀπεφάσισε νὰ ζῆσῃ μαζί μὲ ἄλλους, ἔχασε τὴν ἀληθῆ εὐτυχίαν, καὶ ἐγένεε δούλος ὄχι μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀψύχων πραγμάτων.

Πρώτη λοιπὸν ἐστάθη, ἡ ἀναρχία νὰ φανερωθῇ ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εὐθὺς ὁ δυνατότερος ἄρχισε νὰ δώσῃ νόμον τοῦ ἀδυνάτου, καὶ οἱ περισσότεροι νὰ ἀρπάζωσι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοὺς ὀλιγοτέρους: ἐκεῖ φόνοι, ἐκεῖ ἀδικίαι, ἐκεῖ τέλος πάντων μύρια ἀναγκαῖα πλημμελήματα ἕως τότε ἀγνωρίστα. Εἶδεν ἡ ἀνθρωπότης τὸ καλὸν ὅπου ἔχασεν, ἀλλὰ δὲν τῆς ἦτον πλέον δυνατόν νὰ τὸ ξαναποκτήσῃ, καὶ ἀναγκαίως ἐχρειάσθη νὰ βασανισθῇ ὄχι ὀλίγον καιρὸν, ἕως ὅπου ἡ σκιά τοῦ θρόνου ἤρχισε νὰ ἀπομωράνῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδοὺ ἡ μοναρχία ἐμφανίσθη, ἡ ὁποία ὡς πρόξενος καὶ γεννήτρια τῆς πολιτικῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, μετ' οὐ πολλοῦ μεταβληθεῖσα εἰς τυραννίαν, ἔφερεν εἰς τὴν γῆν ὅλα τὰ κακὰ ὅπου ἡμποροῦσεν νὰ δοκιμάσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Ἴδου ὁ τύραννος, ὡς ἡμίθεος, νὰ δίδῃ τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ χαρίζῃ τὴν ζωὴν ὅσων δὲν θανατώνει. Ἴδου τὰ ἐλαττώματα, ὄχι πλέον μισητά, ἀλλὰ ἐπαινετά, καὶ ἐπιθυμητά. Ἴδου ἡ ἀδικία μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν, νὰ καταπατῇ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ διώκῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἴδου...

Ἀλλὰ, τέλος πάντων, αὐτὰ τὰ ἴδια κακὰ, καὶ ἀνυπόφοροι δυστυχίαι ἐδίδαξαν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ εὔρη μίαν διοίκησιν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάπαυσίν της καὶ τὴν εὐτυχίαν της· αὕτη εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνη ἡ διοίκησις, ὅπου ἐγὼ θέλω νὰ τὴν ὀνομάσω Νομαρχίαν, ἡ ὁποία, ὅσον περισσότερο οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι τὴν εὐτυχίαν των, τόσον αὕτη στερεοῦται καὶ φυλάττεται ἀμετάτρεπτος, οὐσα ἡ ὑστερινὴ μεταμόρφωσις, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν διαφόρων διοικήσεων, καὶ ἡ μόνη πρόξενος τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁμοιότητος, καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Πολλάκις βλέπομεν, νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὸν εἰρημένον κανόνα εἰς τὰς μεταβολὰς των αἱ διοικήσεις, αὐτὸ ὅμως προέρχεται ἀπὸ διαφόρους αἰτίας, ὅπου τὸ παρὸν θέμα δὲν συγχωρεῖ τὴν ἐκτεταμένην των διήγησιν. Φθάνει μόνον νὰ ἤξεύρῃ καθείς, ὅτι ὁποιαδήποτε διοίκησις πρέπει νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς

ειρημένως τέσσαρας, τὰς ὁποίας ὡς γενικὰς κρίνω, καὶ ὅτι ἡ ὑστερινὴ εἶναι ἢ καλλιοτέρα καὶ ἀρμοδιωτέρα πρὸς τὸ ἡμέτερον εὖ ζῆν.

Αὐτὴν λοιπὸν ἄς ἐξετάσωμεν ὅσον δυνηθῶμεν ἀκριβέστερα· καὶ βέβαια εἰς αὐτὴν θέλομεν εὔρει τὴν ἐλευθερίαν διασωσμένην, καὶ ἐξακολουθῶς, τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Ἡ νομαρχία, ἀδελφοί μου, εὐρίσκεται τόσον εἰς τὴν δημοκρατίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, αἱ ὁποῖαι εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἡ μὲν δημοκρατία κλίνει εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἡ ὁποία πολλάκις εἶναι χειροτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τυραννίαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς διοικήσεις σώζεται ἡ Ἐλευθερία, ἀδιάφορος εἶναι ἡ ἐκλογή. Ὅθεν, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ κατὰ τὸ κλίμα, ποτὲ μὲν προτιμᾶται ἡ μία, ποτὲ δὲ ἡ ἄλλη.

Ἀλλὰ τί ἐστὶ ἐλευθερία; Εἰς τὴν ἀναρχίαν, ὧ Ἕλληνες, ἐλεύθεροι εἶναι μόνον οἱ ἰσχυρότεροι, εἰς μὲν εἰς τὴν μοναρχίαν, οὐδεὶς δὲ εἰς τὴν τυραννίαν, καὶ ὅλοι εἰς τὴν νομαρχίαν. Ὅθεν, κατὰ μὲν τοὺς πρώτους ἡ ἐλευθερία ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἡ ἐκτέλεσις τῆς θελήσεως τοῦ καθενός, ἐπειδὴ, εὐρισκόμενοι χωρὶς νόμους, καὶ χωρὶς κριτὰς, ὁ μὲν ἄρπαξ ὀνομάζει τὰς ἀρπαγὰς τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐλευθερίας του, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄσωτος τὰς ἀσωτίας του, καὶ ὁ κακὸς τὰς κακίας του.

Κατὰ δὲ τοὺς δευτέρους, ὡσὰν ὅπου ἐπώλησαν τὴν ἐλευθερίαν τοὺς ἑνός, ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι μὲ αὐτὴν τὴν λέξιν, εἰμὴ τὰς προσταγὰς τοῦ κυρίου των, καὶ εἶναι μόνον ἐλεύθεροι διὰ τὸ νὰ τὸν ὑπακούωσι. Ὁ τύραννος δὲ καὶ οἱ δοῦλοι του ἀγνοοῦσι παντάπασιν τοιαύτην λέξιν, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν τὴν ἐδοκίμασαν, διὰ τὸ ἔχουν ἰδέαν περὶ αὐτῆς.

ὑπὸ τῆς νομαρχίας, τέλος πάντων, ἡ ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς ὅλους, ὡσὰν ὅπου ὅλοι κοινῶς τὴν ἀφιέρωσαν εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους διέταξαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καὶ ὑπακούοντάς τοὺς καθεὶς ὑπακούει εἰς τὴν θέλησίν του, καὶ εἶναι ἐλεύθερος. Ἴδου λοιπὸν, ὅπου κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἄλλο δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία παρὰ ἡ αὐτὴ νομαρχία. Αὐτὴ εἶναι, ἀγαπητοί μου, ἐκείνη ἡ ἐλευθερία, ὅπου ἄλλοι μὲν ἀστοχάστως ἐνόμιζον τὴν ἀπώλειαν, ἄλλοι δὲ παραφρόνως τὴν ἀπειθείαν, καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς ἡ ἀπαιδευσία ἐδίδασκε τὸν καθένα, ἀφευκτα ἀποτελέσματα τῆς δουλείας, ἡ ὁποία ἐβαρβάρωσεν τοὺς ἀνθρώπους, κατέφθειρεν τὰ ἦθη, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἡμεῖς διαφέρομεν τόσον ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, ὅπου εἰς μερικοὺς φαινόμεθα ἀλλοτρίου γένους.

Φεῦ! ποῦ εἶσαι, ἐλευθερία ἱερά! ποῦ νόμοι! ποῦ νομοδόται! Ὅσον γνωρίζομεν τὴν ἀληθῆ σημασίαν σου, τόσον αὐξάνει ὁ πόθος μας εἰς τὸ νὰ σὲ ἀπολαύσωμεν. Ἐσὺ εἶσαι ἡ μήτηρ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, σὺ ὁ στῦλος τῆς δικαιοσύνης, σὺ ἡ πηγὴ τῆς εὐτυχίας. Ἐ, πόσον καλὸν λείπει ἐκείνων, ὅπου σὲ ὑστεροῦνται! Πόσον θέλουν κλαῦσαι ὅσοι μέχρι τοῦδε δὲν σὲ ἐγνώριζον!

Ἡμεῖς δέ, ναὶ ἱερά Ἐλευθερία, μὲ τοὺς ὀδόντας μας θέλομεν συντριψίει τὰς ἀλύτους μας, διὰ τὸ νὰ τρέξωμεν πρὸς ἀπάντησίν σου. Εἶναι ἀδύνατον αἱ ἑλληνικαὶ ψυχαὶ νὰ κοιμηθοῦν πλέον εἰς τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας! Ὁ λαμπρὸς ἦχος τῶν ἀρμάτων των πάλιν θέλει ἀκουσθῆ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν τυράννων των, καὶ ταχέως.

Ἀλλὰ, πρὶν εἰσέλθω εἰς τὴν ἐπαρίθμησιν τῶν καλῶν τῆς αὐτῆς νομαρχίας, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ σᾶς φανερώσω τι προλαβόντως περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦτο διὰ τὸ νὰ μὴν ἀπατηθῶσιν ὅσοι ἠθέλαν νομίσει νὰ εὐρωσιν εἰς αὐτὴν τὴν διοίκησιν μίαν ἀπόλυτον ὁμοιότητα.

Τρεῖς εἶναι λοιπὸν αἱ αἰτίαι τῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, ἀδελφοί μου, ἀγκαλὰ καὶ αὐτοὶ νὰ διαφέρωσι κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἡ ἰδία φύσις, ἡ ὁποία ἄλλους μὲν ἔκαμεν δυνατῆς κράσεως, καὶ ἄλλους ἀδυνάτου, ἐχάρισε μερικῶν περισσότερον πνεῦμα, καὶ ἄλλων τινῶν ὀλιγότερον, καὶ οὕτως οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσιν ἐν πρώτοις ἀναμεταξύ των κατὰ φυσικὸν τρόπον.

Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἡ ἀνατροφή, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν σοφίαν, ἥτοι τὰ καλὰ ἦθη. Ὅθεν, οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσιν ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ ἦθη.

Ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἶναι ἡ τύχη, καὶ οὕτως ὁ πτωχὸς διαφέρει ἀπὸ τὸν πλούσιον.

Ἡ ἀναρχία, λοιπόν, κατέστησε κατ' ἀρχὰς τὴν ἀπλὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα ἀνυπόφορον, καὶ ἐξακολούθως ἢ μοναρχία, καὶ μετ' αὐτῆς ἢ τυραννία, ἠθέλησαν νὰ μετριάσουν ὅπως οὖν τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα, καὶ αἰφνιδίως ἐπροξένησαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀκατάστατον καὶ φοβερὰν ἀνομοιότητα τῶν ἡθῶν τε καὶ τῆς τύχης, ὅπου θεωρῶντας τὴν σήμερον τινὰς τοὺς ἀνθρώπους, πρέπει νὰ ἀνατριχιάζη ἀπὸ τοιοῦτον ἐλεεινὸν θέαμα, εὐρίσκοντας πολλὰ μεγαλειότεραν διαφορὰν ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπον εἰς ἄλλον, παρὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἓνα ζῶον¹.

Ἄλλο μέσον δὲν ἦτον λοιπὸν νὰ παρηγορήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν εὐρισκομένην, παρὰ μία καλὴ διοίκησις, καὶ διὰ τοῦτο ἢ νομαρχία, χωρὶς νὰ θελήσῃ ματαιῶς νὰ κάμῃ ὅλους δυνατούς, ὅλους πεπαιδευμένους, ὅλους πλουσίους, ἢ τουναντίον, ἐμετρίασε μόνον μὲ τοὺς νόμους τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα, καὶ τόσον καλῶς ἐξίσωσε τὰς λοιπὰς, ὥστε ὅπου ἔκαμε νὰ χαίρωνται οἱ ἄνθρωποι μίαν ἐντελὴ ὁμοιότητα, ἀγκαλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνόμοιοι. Αὐτὴ ἔδωκεν εὐθὺς τόπον τῶν δυνατῶν, νὰ διαυθεντεύσουν τὴν πατρίδα των, ἐπαρηγόρησεν τοὺς ἀδυνάτους, μὲ τὸ σκῆπτρον τῆς δικαιοσύνης, ἐδίδαξε τοὺς ἀτάκτους νὰ εὕρωσι τὴν εὐτυχίαν των εἰς τὴν χρηστοθήειαν, ἐβράβευσε τοὺς καλοθεεῖς, καὶ τέλος πάντων, χωρὶς νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ἀκατάστατον τοῦ συμβεβηκότος, ἐτίμησε μόνον τὴν ἀξιότητα τοῦ ὑποκειμένου, καὶ οὕτως μὴ καταφρονουῖσα τὸν πτωχόν, ἀπεδίωξε ἀπὸ τὸν πλούσιον τὴν λύσσαν τῶν χρημάτων.

Καὶ ἰδοὺ, πάραυθα, ὁ στρατιώτης νὰ γίνηται ἥρωας, ὁ πολίτης νὰ κερδίζῃ τὴν ζωοτροφίαν του, χωρὶς νὰ ζημιώσῃ τὸν ἀδελφόν του, ὁ πτωχὸς νὰ μὴ βλέπῃ τὴν πτωχείαν του ὡς ἀτιμίαν, καὶ ὁ πλούσιος νὰ μὴ στοχάζεται πλέον τὰ πλούτη του ὡς ἀρετοδοχεῖον, ἀλλ' ἀπαξάπαντες νὰ εὐρίσκωσι τὴν εὐχαρίστησιν των χωρὶς τὸν παραμικρὸν κόπον, καὶ νὰ εὐτυχῶσι.

Διότι, εἶναι φανερόν, ὅπου ὅταν ὁ ἀδύνατος δὲν βλάπτεται ἀπὸ τὸν δυνατόν, δὲν τὸν θλίβει ἢ ἀδυναμία του, ὁ πτωχὸς δέ, βλέποντας τὴν ἀδιαφορίαν τῶν λοιπῶν εἰς τὰ τυχηρὰ ἀποκτήματα, δὲν τὸν λυπεῖ ἢ ὑστέρησίς των, καὶ οὕτως ὅλοι εὐρίσκονται εὐχαριστημένοι, συνζῶσι ὅμοιοι, καὶ ἐλεύθεροι, ὡς ἀδελφοὶ τινες εἰς τὸν πατρικόν των οἶκον, καὶ καθὼς τοῦτοι διαυθεντεύουσι τοὺς γονεῖς των καὶ τοὺς ἀγαπῶσι, οὕτως καὶ ἐκεῖνοι χύουσι τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος των καὶ διὰ τὴν φύλαξιν τῶν νόμων των.

Οἱ νόμοι, διὰ μέσου τῶν ὁποίων εἰς τὴν νομαρχίαν χαίρονται οἱ ἄνθρωποι μίαν ἀπόλυτον πολιτικὴν ὁμοιότητα, ἀγαπητοί μου, εἶναι εἰς τὴν διοίκησιν, ὡς ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα· αὐτοὶ δίδουσιν τὴν κίνησιν εἰς τὰ πολιτικὰ σώματα, καὶ ὁ καλὸς νομοδότης εἶναι ὁ ἀξιώτερος καὶ τιμιώτερος τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τῶν καλῶν νόμων ἀποκαταστῶνται χρηστὰ τὰ ἦθη τῶν πολιτῶν, καὶ ὅσον περισσότερον εἶναι καλοθεῖς ὁ λαός, τόσον εὐκολοτέρως ὑπακούονται οἱ νόμοι. Αὐτοὶ ἐνώνοσι μὲ θαυμασίαν τέχνην, τὴν μερικὴν μὲ τὴν κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ προετοιμάζουσι τοὺς πολίτας εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν δόξαν, ἀπὸ τὴν πλέον τρυφερὰν ἡλικίαν των, διὰ μέσου μιᾶς ἀνατροφῆς, ἀληθοῦς καὶ γλυκείας.

Ἡ ἀνατροφή τῶν νέων εἶναι ὁ κυριώτερος στοχασμὸς τῶν νομοδότων. Ὁ θαυμασιώτερος καὶ νουνεχέστερος νομοδότης, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον κατὰ πάντα τρόπον, ἐστάθη βέβαια ὁ μέγας Λυκοῦργος, ὁ ὁποῖος δὲν ἠπατήθη νὰ στοχασθῇ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἔπρεπε νὰ ἦτον, ἀλλὰ γνωρίζοντάς τους ὁποίας λογῆς εἶναι, τοὺς ἀπεκατέστησε, ὅσον ἦτον τὸ δυνατόν, καλλιοτέρους.

Ἡ ἀνατροφή, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἶναι μία δευτέρα φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ, διὰ τοῦτο, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ μαζί μὲ τὴν ζωὴν του. Ἡ Ἑλλὰς μᾶς παρασταίνει μύρια παραδείγματα τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν προγόνων μας. Τὰ γυμναστήρια ἦτον ἀνοικτὰ εἰς ὅλους, κοινῶς καὶ ἀδιαφόρως, πρὸς φωτισμὸν τῶν ὅλων.

Ἀλλὰ πῶς, ἴσως τινὰς ἤθελεν ἐρωτήσῃ, ἢμπορεῖ ἓνας πτωχὸς πατήρ νὰ δώσῃ τῶν τέκνων του μίαν τοιαύτην ἀνατροφήν; Ἐ! τοιαύτη ἐρώτησις ἤξεύρω ἀπὸ ποίους θέλει ἀρχίσει. Βέβαια, οἱ τοιοῦτοι εἶναι ὑπὸ τυραννίας.

Ἄς μάθουν λοιπὸν ὅλοι οἱ πτωχοὶ πατέρες, ὅτι ὑπὸ τῆς νομαρχίας καθεὶς ἡμπορεῖ νὰ ζήσῃ καλά, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι πλούσιος. Οἱ νόμοι προβλέπουν εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας. Τὰ τέκνα ὅλων εἶναι τῆς πατρίδος τέκνα, καὶ αὐτὴ τὰ ἀνατρέφει, τὰ γυμνάζει, καὶ τὰ προκόπτει, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὰ τὴν ἀγαπῶσι διὰ εὐγνωμοσύνην, καὶ διὰ τοῦτο, τέλος πάντων, προτιμᾶται αὐτὴ ἢ διοικήσεις, ἢ ὅποια ὄχι μόνον δὲν ἔχει τὰ κακὰ, ὅπου φυλάττουσιν αἱ ἄλλαι, ἀλλὰ καὶ πλημμερεῖ ἀπὸ καλά, καλὰ ἐπιθυμητὰ, ὠφέλιμα, καὶ ἀναγκαῖα.

Ποῖος δὲν καταλαμβάνει τώρα, ἀδελφοί μου, ὅτι εἰς τὴν νομαρχίαν μόνον εὐρίσκεται ἡ εὐτυχία μας, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ὁμοιότης εἶναι τὰ πρῶτα καὶ κύρια μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας; Βέβαια, οὐδεὶς. Πολλοὶ ὅμως, ἂν καὶ καταλαμβάνουσι, ὅτι καλὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, δὲν ἡμποροῦσι νὰ καταλάβωσι, μὲ τὴν ἰδίαν εὐκολίαν, πόσον ἀναγκαῖα εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ διὰ τοῦτο, σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ ἀκροασθῆτε.

Ὁ Ζεὺς, λέγει ὁ φιλόσοφος ποιητὴς Ὅμηρος, ὑστερεῖ τὸ ἥμισυ τοῦ λογικοῦ ἀπὸ ἓνα λαὸν ὑποδουλωμένον, εἰς τρόπον ὅπου φαίνεται φανερῶς, ὅτι ἐνόμιζεν τοὺς δούλους νὰ εἶναι μιᾶς διαφορτικῆς φύσεως, καὶ πολλὰ κατωτέρας ἰκανότητος ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους. Τόσον δὲ ἀναγκαῖαν τὴν ἐλευθερίαν ἔκρινε εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπου χωρὶς αὐτὴν δὲν μποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ ἄνθρωπος.

Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἡμᾶς εἶναι, ὡς ἡ ὄρασις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ τὸν δούλον, καὶ ἐξακολούθως εἶναι ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἰς τὸν δούλον νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μισήσῃ τὴν δουλείαν, καὶ νὰ τὴν ἀποστραφῆ.

Ἄς μὴν σᾶς φανῆ λοιπὸν παράξενον, ἂν ὁ σκλάβος δὲν γνωρίζει παραχρῆμα τὴν ἡδύτητα τῆς ἐλευθέρου ζωῆς. Αὐτός, ἡμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς ἓνα ἄρρωστον, ὁ ὅποιος ἀποστρέφεται κάθε νόστιμον φαγητόν, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτο πλέον συνθεμένον ἀπὸ τὰ ἴδια πράγματα, ὅπου πρότερον τοῦ ἤρεσκον. Ἀναγκαῖα λοιπὸν τοῦ εἶναι ἡ ὑγεία.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι περισσότερον ἀναγκαῖα εἰς τὸν δούλον, ὅπου ἀσθενεῖ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ μὴν γνωρίζοντας εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἢ πρόσκαιρος ζωὴ, ζῆ διὰ νὰ τρώγῃ, καὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴν εἶναι.

Στοχασθῆτε, ἀγαπητοί μου, ὅτι, ὅποιας καταστάσεως καὶ ἂν εἶναι ὁ δούλος, πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ εἶναι δυστυχής. Εἰ μὲν πλούσιος, φοβεῖται νὰ μὴν πτωχύνῃ, εἰ δὲ πτωχός, λυπεῖται, ὅτι νὰ μὴν εἶναι πλούσιος.

Ὁ ἐνάρετος ὑπὸ τῆς δουλείας χλευάζεται, ὁ φιλαλήθης δὲν εἰσακούεται, ἐκεῖ ἡ τιμὴ συνοδεύει μὲ τὴν πτωχείαν, ἡ ἀρετὴ μὲ τὴν ἀδιαφορίαν ἢ δυσπιστίαν, ὁ φθόνος καὶ τὸ μῖσος εἶναι ἀφευκτὰ γεννήματα τῆς δουλείας, καὶ ἀποκαταστῶσι εἰς τὸν νοῦν τῶν δούλων τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν φιλίαν, καὶ αὐτὴν τὴν φιλανθρωπότητα, πάντως ἀνωφελῆ, καὶ πολλάκις ἐπιζήμια.

Πῶς λοιπὸν, εἶναι δυνατόν ὁ ταλαίπωρος δούλος, ὁ ὅποιος, ἀφ' οὗ ἐγεννήθη μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, ἄλλο δὲν ἔμαθε, παρὰ νὰ ὑποτάσσῃται εἰς ἓναν ἄλλον, πῶς, λέγω, ἡμπορεῖ νὰ καταλάβῃ, ὅτι ἡ φύσις μᾶς ἔκαμεν ὅλους ὁμοίους, καὶ ὅτι οἱ νόμοι πρέπει νὰ βλέπωσιν ἀδιαφόρως ὅλους τοὺς πολίτας; Πῶς εἶναι δυνατόν ἐκεῖνος ὁ σκληροτράχηλος τύραννος νὰ στοχασθῆ ποτέ, καὶ νὰ καταπεισθῆ, ὅτι ὅποιος νομίζει νὰ ἀνέβῃ εἰς τὸν θρόνον, διὰ νὰ γίνῃ μεγαλείτερος τῶν ἄλλων, ἀποκαταστεῖται ὑποδεέστερος;

Πῶς, τέλος πάντων, εἶναι δυνατόν, ἀγαπητοί μου, - ἔ! ταλαίπωρος ἀνθρωπότης! - πῶς εἶναι δυνατόν, λέγω, ἐκεῖνος ὁ σκλάβος, ὅπου πάντοτε τύπτεται, καὶ γυμνός, πεινασμένος, καὶ ἀδικημένος, ὑπακούει, ὡς οἱ βόες τῷ γεωργῷ, κατὰ χρέος καὶ κατὰ συνήθειαν, συχνάκις δὲ ὁ κύριος εἶναι ποταπότερος τοῦ δούλου, πῶς, λέγω, εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσῃ αὐτός, ὅτι αὐτός ὁ ἴδιος πρέπει νὰ εἶναι ἐν μέρος τοῦ ὅλου, καὶ ὅτι ἡ ζωὴ του χρησιμεύει εἰς ὅλους, καὶ ὅτι ὁ θάνατός του;... πῶς, ἐν ἐνὶ λόγῳ, νὰ ἀγαπήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ὄντας δούλος, καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποκτήσεώς της;

Φεῦ! αὐτὸς βέβαια, νομίζει, καὶ ἀφεύκτως νομίζει, ὅτι ἐγεννήθη σκλάβος, καὶ οὔτε τολμῆ καν νὰ

κακοτυχήση τὴν γένναν του. Ὡ, πῶς ἤθελε μείνει ἐκστατικός ὁ τοιοῦτος, ἂν ἕνας ἐλεύθερος ἤθελε τοῦ εἰπεῖ: τυφλὲ καὶ ἀνόητε ἄνθρωπε, μάθε ὅτι ἡ φύσις εἶναι μία, καὶ ὅτι δὲν διαφέρει εἰς οὐδὲν ὁ τύραννός σου ἀπὸ ἐσένα. Τὰ περιστατικὰ καὶ ἡ κακὴ διοίκησις μόνον σὲ κατέστησαν τόσον διαφορετικόν, ὅπου σχεδόν, ὅσον διαφέρει ὁ χαλκὸς ἀπὸ τὸν ἀργυρον, τόσον καὶ σὺ διαφέρεις ἀπὸ τὸν κύριόν σου· ἀνοιξον τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νοός σου, δύστυχε θνητέ, ἴδε ὅτι ὁ οὐρανὸς βρέχει διὰ ὅλους, ἡ γῆ βλαστάνει διὰ ὅλους, τὰ φυσικὰ χαρίσματα εἶναι κοινὰ, καὶ σὺ, ταλαίπωρε, νὰ νομίζης ἕναν ἄλλον ὁμοίον σου ὡς ἕνα θεόν, νὰ τρέμης ἔμπροσθέν του, καὶ νὰ τοῦ πωλήσης τὸ ἀξιώτερον δῶρον τῆς φύσεως, τὴν ἐλευθερίαν σου! Πῶς ἠμπορεῖς.... καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Τί στοχάζεσθε νὰ ἤθελε τοῦ ἀποκριθῆ ὁ σκλάβος, ὦ ἀγαπητοί; Βέβαια, ἢ ἤθελε τὸν νομίσει τρελλόν, ἢ δὲν ἤθελε καταλάβει τίποτε; καὶ πῶς ἠμποροῦσεν, ἂν διὰ μίαν στιγμὴν ἤθελε γνωρίσει τὴν ἀλήθειαν, νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἀλύτους του; Πῶς ἦτον δυνατόν νὰ ἰδῆ ὁ φυλακωμένος ἀνοικτὴν τὴν θύραν τῆς φυλακῆς του, καὶ νὰ μὴν φύγῃ; Ἀδύνατον, βέβαια, ἤθελεν εἶναι ἕνα παρόμοιον.

Ἴδου λοιπόν, πόσον ἀναγκαῖα εἶναι ἡ ἐλευθερία εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ εἶναι του. Ὁ δοῦλος, ἀδελφοί μου, δὲν γίνεται ποτὲ ἐλεύθερος, ἂν δὲν γνωρίσῃ τί ἐστὶ ἐλευθερία, καὶ ὅστις ἀγνοεῖ τὴν ἐλευθερίαν, ἀγνοεῖ τὸ εἶναι του. Ὁ δοῦλος, πιστεῦσατέ μοι το ἀδελφοί, ποτὲ δὲν στοχάζεται, ὅτι εἶναι ὁμοῖος μὲ τὸν κύριόν του, ἀλλὰ εἶναι σχεδόν βέβαιος, ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλος, καὶ ἐκεῖνος κύριος. Βαβαί!

Πῶς φλογίζεται ὁμως ἡ καρδιά ἐκείνων, ὅπου γνωρίζουσι τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δὲν τὴν ἔχουσι. Ἐκεῖνοι ἀληθῶς τυραννοῦνται, καὶ ἐξακολουθῶς ἐκεῖνοι μόνον γνωρίζουσιν ἐντελῶς τὴν ἀνάγκην τοιοῦτου καλοῦ. Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ ἐλπίζωσιν οἱ ὑπόδουλοι λαοί, ἐπειδὴ αὐτοὶ τρόπον τινὰ μετριάζουσι τὴν ἀσχημότητά των, ὡς μερικὰ κτίρια μίαν καταδαφισμένην πόλιν στολίζουσι.

Αὐτοὶ λοιπόν, ἂς διδάξουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἂς καταπέσωσι μίαν φορὰν τοὺς ἀγαπητοὺς μου Ἕλληνας νὰ γνωρίσωσιν, ὅτι μόνῃ ἡ δουλεία εἶναι πρόξενος τῶν ὅσων κακῶν αὐτοὶ πάσχουσι, καὶ ἂς καταλάβουν πόσον τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ζήσωσι ὅσον τὸ δυνατόν εὐτυχεῖς, ἐπειδὴ χωρὶς αὐτὴν δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχουσι οὔτε δικαιοσύνην, οὔτε ὁμοιότητα, οὔτε ἀγάπην, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ οὐδεμίαν ἀρετὴν. Τὸναντίον δέ, εἰς τὴν ἐλευθέραν ζωὴν ἡ ἀξίότης τιμᾶται, ἕκαστος συμπολίτης εὐρίσκει τὸ καλὸν του εἰς τὸ καλὸν τῶν ἄλλων. Ἐκεῖ, καθεὶς εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, ἐκεῖ ἡ ἀρετὴ δοξασμένη, ἐκεῖ ἡ ἀνδρεία γνωρισμένη, ἐκεῖ ἡ ἀγαθότης ἐνεργημένη, ἐκεῖ ἡ φιλία φυλαττομένη, ἐκεῖ ἡ τιμὴ ἀξιοτίμητος, ὁ κριτὴς ἀπροσωπόληπτος, ὁ κρινόμενος μόνος, νόμοι οἱ διαυθεντευταί, νόμοι οἱ δικασταί, ἡ ἀθωότης ἀπτόητος, ἡ τιμωρία δικαία, ἡ ἀντίμειψις κοινὴ, καὶ μύρια ἄλλα χρηστὰ κατορθώματα, ὅπου χάριν συντομίας δὲν ἀναφέρω.

Καὶ ποῖος δὲν βλέπει πόσον εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐλευθερία; Ὁ ἐνάρετος θέλει γνωρίσει τὴν ἀνάγκην καὶ θέλει προκρίνει τὴν ἐλευθέραν ζωὴν, ὅπου βλέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρετὴ τιμημένη καὶ δοξασμένοι οἱ ἐνάρετοι. Ὁ γενναῖος τῆ ψυχῆ, καὶ αὐτὸς δὲν θέλει εὗρει δισταγμόν, βλέποντας τοὺς ἐλευθέρους λαοὺς νὰ αἰωνιάζωσι τὰ ὀνόματα τῶν γενναίων ἀνδρῶν, καὶ τῶν ἡρώων.

Ποῖος, ὅποιασδήποτε καταστάσεως, τέλος πάντων, δὲν θέλει γνωρίσει τὸ μέγα ὄφελος τῆς ἐλευθέρως ζωῆς; Εἰς αὐτὴν ὁ πραγματευτὴς εὐρίσκει ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἔχειν του· ὁ τεχνίτης ἔπαινον εἰς τὰ ἔργα του καὶ ποιήματά του· ὁ ὑπανδρευμένος βεβαιότητα εἰς τὴν τιμὴν του· ὁ νέος εὐρύχωρον ὁδὸν εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν φυσικὴν κλίσιν του, καὶ νὰ δεῖξῃ τὴν ἀγχίνοιάν του· ὁ στρατιώτης ἔχει ἀναμφίβολον τὴν εὐεργεσίαν εἰς τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις του· ὁ πτωχὸς δὲν φοβεῖται ἀτιμίαν, ἀλλ' εὐρίσκει συμπάθειαν καὶ βοήθειαν εἰς τὰς δυστυχίας του, καὶ οὐχὶ ὕβρεις καὶ ἀνυποληψίαν· τέλος πάντων, κάθε καλὸς ἄνθρωπος βλέπει φανερὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐλευθέρως ζωῆς, καὶ μόνον ὁ κακὸς θέλει προκρίνει τὴν ὑπόδουλον· αὐτὸ εἶναι φανερόν, ἀδελφοί μου, καὶ ἐσεῖς πολλὰ καλὰ πρέπει νὰ τὸ καταλάβητε.

Ὦντας φανερόν λοιπόν, ὅτι μόνον ἡ ἐλευθερία ἀποκαταστει τοὺς ἀνθρώπους ἐναρέτους, καὶ ἐμφυτεύει εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν πολιτῶν τὴν ἀμιλλαν πρὸς τὸ εὖ πράττειν, διὰ τοῦτο εἰς μόνον τὰς ἐλευθέρως πολιτείας γεννῶνται τὰ μεγάλα ὑποκείμενα, καὶ ἰδοὺ τὸ πῶς ἡ ἐλευθερία εἶναι πρόξενος τῶν μεγάλων κατορθωμάτων.

Και καθὼς ἐν ἄνθος εὐώδες, ὅταν γεννᾶται ἀνάμεσα εἰς τὰ δάση, ὅπου κανεὶς δὲν τὸ βλέπει, ἢ καταβιβρώσκειται ἀπὸ τὰ θηρία, ἢ κατασῆπεται ἀπὸ τὸν καιρὸν, τοιούτης λογῆς ἀκολουθεῖ καὶ εἰς τὰς ὑποδουλωμένας πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας, ὅταν εὐρίσκεται κανένα ἄξιον ὑποκείμενον, μὴν ἔχοντας τὸν τρόπον νὰ ἐμφανισθῇ, ἀποθνήσκει, χωρὶς τινὰς νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀξιοτήτά του.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία παντελῶς σχεδὸν, ἢ πολλὰ σπανίως μᾶς ἀναμνήει ὑποκείμενα ἄξια, ὑπὸ τῆς δουλείας, τὸναντίον δὲ πλουσιοπαρόχως ἐξιστορεῖ μύρια ὀνόματα μεγάλων ἀνδρῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν, ὡσὰν ὅπου μία ἐλευθέρη πολιτεία εἶναι πρὸς τὰ ἄξια ὑποκείμενά της, ὡς ἐν καλλιεργημένον περιβόλεον πρὸς τὰ ἄνθη του, τὰ ὁποῖα καὶ γνωρίζονται, καὶ χρησιμεύουσι, καὶ ἐπαινῶνται.

Ἀλλὰ, πόσας φορὰς πρέπει νὰ ἐκφωνήσω, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν εἰς τὸν ἄνθρωπον! Αὐτὴ γὰρ ἀποκαταστει γλυκεῖαν τὴν ζωὴν, αὐτὴ γεννᾷ διαυθεντεντάς τῆς πατρίδος, αὐτὴ νομοδότας, αὐτὴ ἐναρέτους, αὐτὴ σοφούς, αὐτὴ τεχνίτας, καὶ αὐτὴ μόνον, τέλος πάντων, τιμᾷ τὴν ἀνθρωπότητα.

Πόσοι, ἄραγε, ἄνδρες ἄξιοι γεννῶνται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθὼς γεννῶνται, οὕτως καὶ ἀποθνήσκουν, μὴν ἔχοντας τὰ ἀναγκαῖα μέσα εἰς τὸ νὰ κατορθώσουν μεγάλα πράγματα2.

Ὡ Ἕλληνες! οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τιμοῦσι τοὺς ἀξίους ἀνθρώπους, καὶ ζῶντας καὶ μετὰ θάνατον, ζῶντας μὲν, μὲ τὸ κοινὸν σέβας, μὲ τοὺς ἀληθεῖς ἐπαινούς, μὲ γενναῖα βραβεῖα, μὲ ἐνδόξους στεφάνους, ὅπου προσφέρουσιν εἰς αὐτούς, θανόντας δέ, μὲ τὴν αἰώνιον μνήμην.

Εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς πυραμίδας, εἰς στύλους, εὐρίσκεται ἐγκεχαραγμένον τὸ ὄνομά των, καὶ καθεὶς βλέπει πάντοτε τὸν θανόντα ἥρωα, ἢ ζωγραφισμένον, ἢ εἰς ἄγαλμα, καὶ βλέποντάς τον, εὐκόλως παρακινεῖται εἰς τὸ νὰ δουλεύσῃ πιστῶς τὴν πατρίδα του, καὶ μετὰ πάσης χαρᾶς νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν του διὰ τὴν σωτηρίαν της. Κάθε συμπολίτης θεωρῶντας τὴν μορφήν τοῦ θανόντος ἥρωος, λέγει εἰς τὸν ἑαυτὸν του: ἔ! ἄμποτες νὰ ἀποκατασταθῶ καὶ ἐγὼ ἄξιος τοιαύτης δόξης, καὶ νὰ ἀθανάτισω τὸ ὄνομά μου.

Ἀλλ' εἰς τὴν νομαρχίαν φθάνει μόνον ὁ πόθος πρὸς τὸ εὖ πράττειν, καὶ μύρια εἶναι τὰ μέσα τῆς ἐπιδόσεως, καὶ ἀναμφίβουλα. Ποῦ νὰ εὔρη τινὰς τοιαύτην ἄμιλλαν ὑπὸ δουλείας; Πῶς νὰ ἀποκτήσῃ δόξαν ὁ ἐνάρετος, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀρετὴ καταφρονεῖται καὶ ἀτιμάζεται; Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτων καὶ πρὸς κατάπεισιν, παρακαλῶ τοὺς ἀναγνώστας νὰ λάβωσιν μόνον εἰς τὰς χεῖρας των τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων μας. Αὐτὴ εἶναι ἕνας καθρέπτης ἀψευδῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δι' αὐτῆς φωτίζεται ὁ ἀμαθής, καὶ ὁ στοχαστικὸς δι' αὐτῆς προβλέπει σχεδὸν τὰ μέλλοντα, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὅταν εὐρίσκονται εἰς τὰς ἰδίας περιστάσεις, πάντοτε ὅλοι κάμνουσι τὰ ἴδια πράγματα.

Ἄς λάβῃ ἐπὶ χεῖρας λοιπὸν ὁ δύσπιστος τὸν ἀξιάγαστον Πλούταρχον, καὶ Ξενοφῶντα τὸν ἡδύτατον, διὰ νὰ μάθῃ πόσα ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἠμπορεῖ νὰ πράξῃ εἰς ἐλευθέρην πολιτείαν, καὶ νὰ ἰδῇ ἐν ταυτῶ, ὅτι ὅσα φαίνονται ἀδύνατα εἰς τοὺς δούλους, μόλις εἶναι δύσκολα εἰς τοὺς ἐλευθέρους καὶ μεγαλοψύχους ἄνδρας.

Ἡ ἱστορία, ἀδελφοί μου, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, εἶναι τὸ εὐκολώτερον μέσον εἰς τὸ νὰ καταλάβητε πόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία. Αὐτὴ, τέλος πάντων, ἡ ἱστορία εἶναι ὁ πλέον σοφὸς διδάσκαλος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπου ἀγαπῶσι νὰ μάθωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μάλιστα οἱ νῦν Ἕλληνες, ὅπου τοσαύτην ἔχουσι χρεῖαν.

Ἀνάμεσα εἰς πολλὰ ἄλλα ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθερίας, ὅπου θέλουσι σᾶς προξενήσῃ θαυμασμόν, ὧ ἀδελφοί μου, ὅταν ἀναγνώσετε τὰς νίκας τῶν προγόνων μας, καὶ συγκρίνετε τὴν ποσότητά των μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἐχθρῶν των, βέβαια θέλετε μείνει ἔκθαμβοι, καὶ ἴσως ἴσως τινὲς θέλει ἀμφιβάλλουσι. Αφήνοντας λοιπὸν κατὰ μέρος τὰ ὅσα ἄλλα, ὅπου θέλει σᾶς φανοῦσι παράξενα, ἀγαπῶ μόνον νὰ σᾶς εἰπῶ τι προλαβόντως περὶ τοῦ πολέμου, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὁ τόπος τοιαύτης ὁμιλίας εἰς τὸν παρόντα λόγον, οὔτε ἐγὼ ἰκανὸς ὅσον χρειάζεται εἰς τὸ νὰ τὴν ἐκφράσω, μ' ὄλον τοῦτο ἐλπίζω νὰ μὴ σᾶς δυσαρέσῃ.

Ὁ πόλεμος ποτὲ μὲν εἶναι δίκαιος, ποτὲ δὲ ἄδικος, καὶ αὐτὸ κρίνεται ἀπὸ τὰς αἰτίας, ὅπου τὸν προξενοῦν. Εἶναι δίκαιος, παραδείγματος χάριν, ὅταν κινεῖται πρὸς διαυθέντευσιν τῆς ἰδίας ζωῆς καὶ ἐλευθερίας, ἄδικος δὲ, ὅταν ἓνας φθονερός καὶ ἄρπαξ, συναθροίζοντας μαζί του, ἢ διὰ χρημάτων, ἢ διὰ τινῶν ἄλλων οὐτιδανῶν μέσων, τινὰς κακοτρόπους καὶ κακοήθεις ἄνδρας, ὁρμῆι ἐναντίον τῶν ἰδίων του συμπατριῶτων, κλέπτει, ἀρπάζει, λεηλατεῦει καὶ ἀσπλάγχχνως καταφθείρει τὸ πᾶν, διὰ νὰ χορτάσῃ τὴν λύσσαν τῆς φιλαργυρίας του, ἢ τῆς κενοδοξίας του.

Ἄν θελήσωμεν νὰ ἀνέβωμεν εἰς τὴν παλαιότητα τῶν ἀπελθόντων αἰώνων, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὰ συμβεβηκότα τῶν ἀνθρώπων, θέλομεν εὖρει βέβαια τὸν πόλεμον τόσον παλαιόν, ὅσον τὴν αὐτὴν ἀνθρωπότητα, καὶ θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐχρησίμευσεν διὰ νόμος, ἐπειδὴ ὁ καθεὶς ἐκδικεῖτο μόνος του, καὶ οὕτως, ἀπὸ τὸν πόλεμον ἄδικον, τοῦ ὁρμήσαντος, ἐγεννήθη ὁ πόλεμος δίκαιος, τῆς διαυθεντεύσεως.

Εἶναι ὁμῶς ἀναντίρρητον, ὅτι, ὑποθέτοντας τρεῖς ἄνδρας τῆς αὐτῆς δυνάμεως, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, οἱ δύο ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ νικήσουν τὸν ἓνα. Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη λοιπὸν ἐδίδαξε εἰς τοὺς ὀλιγοτέρους μυρίους τρόπους καὶ τέχνας πρὸς διαυθέντευσίν των ἐναντίον τῶν περισσοτέρων.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τῶν τεχνῶν, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἶναι μεγάλη καταπολλά, διὰ τοῦτο καὶ ἡ νηπιότης αὐτῶν εἶναι μακρὰ· ὅθεν ἐχρειάσθησαν πολλοὶ αἰῶνες, ἕως τὸν καιρὸν τῶν Αἰγυπτίων, Περσῶν, καὶ τέλος πάντων τῶν ἀξίων προγόνων μας Ἑλλήνων, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη τῆς διαυθεντεύσεως σμικρύνουσα τὸν φόβον εἰς τοὺς ὀλιγοτέρους, καὶ ἀυξάνουσα τὰς δυσκολίας εἰς τοὺς περισσοτέρους, ἐσύστησεν, τρόπον τινὰ ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς, τὴν θαυμασίαν ἐπιστήμην ἢ τέχνην τῆς τακτικῆς. Διὰ μέσον δὲ τῶν κανόνων αὐτῆς καὶ ἐνασχολήσεως μερικῶν ἀξιολόγων ὑποκειμένων ἀπεκατεστάθη τόσον ἐντελής εἰς τοὺς Ἑλληνας, ὅπου διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐνίκησαν ἐχθροὺς δεκαπλασίως μεγαλειτέρας ποσότητος κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἐξακολουθῶς ἐτρόμασαν σχεδὸν ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Αἱ νίκαι τῶν ὀλιγοτέρων ἐναντίον τῶν περισσοτέρων, ἤμποροῦν νὰ παρομοιασθῶσι εἰς τὰ πειράματα τῆς μηχανικῆς, εἰς τὰ ὅποια ἐκεῖνος ὁ θεατῆς, ὅπου ἀγνοεῖ τὰς αἰτίας, μένει ἐκθαμβος. Ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς θέλει πιστεύσει τὸν μηχανικόν, ὅπου λέγει ὅτι μὲ ἓν βᾶρος ἕως δέκα, σηκώνει ἓν ἄλλο ὡς δέκα χιλιάδες; Ἀναγκαῖον, λοιπόν, εἶναι νὰ τοὺς καταπείσῃ μὲ παραδείγματα καὶ ἀποδείξεις· οὕτως καὶ εἰς τὴν τακτικὴν, λέγοντας ἓνας ἀρχιστράτηγος, ὅτι οἱ δέκα πολλάκις νικοῦσι τοὺς ἑκατόν, δυσκόλως θέλουν πιστεύσει οἱ ἀγνοοῦντες τὴν αὐτὴν τέχνην· πλὴν φέροντας αὐτῶν χίλια παραδείγματα τόσον τῶν παλαιῶν, καθὼς καὶ τῶν νέων, ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ καταπεισθῶσι⁴.

Ἐγὼ ὁμῶς παραιτῶ τὰ περισσότερα χάριν συντομίας, μάλιστα ὅπου παρεμπρὸς θέλει παρησιασθῶσι διάφοροι αἰτίαι εἰς τὸ νὰ ἀποδείξω τὴν διαφορὰν τῶν ἐλευθέρων στρατευμάτων ἀπὸ τῶν ὑποδουλωμένων, καὶ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ Λεωνίδα θέλω ἀναφέρει, τὸ ὁποῖον ἀρκετῶς ἀποδεικνύει τὴν γενναιότητα καὶ μεγαλοψυχίαν, ὅπου ἡ ἐλευθέρη ζωὴ ἐμφυτεύει εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, οὔσαι αὐταὶ αἱ δύο ἀρεταὶ ἢ πρώτη καὶ ἀναγκαιοτέρα βᾶσις τῆς πολεμικῆς ἐπιστήμης.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ μέγας Λεωνίδας, εὐρισκόμενος μὲ δύο χιλιάδας εἰς τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ βλέποντας τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν του Περσῶν νὰ πλησιάσῃ, εὐθὺς ἀπεφάσισε νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος πατρίδος του, καὶ οὕτως ἐκλέξας μόνον τριακοσίους Σπαρτιάτας, ἀνέπεμψεν τοὺς λοιποὺς εἰς τὰ ὀπίσω, ἔπειτα ἔστρεψεν πρὸς τοὺς τριακοσίους καὶ τοὺς εἶπεν:

«Δεῦτε, ἀδελφοί μου! ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδος μας κρέμαται σήμερον ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν μας. Ἄς μὴν δειλιάσῃ τινὰς ἔμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν· αὐτοί, ἂν εἶναι πολλοί, εἶναι ὁμῶς ἀνανδροὶ καὶ θηλυμανεῖς. Οἱ βάρβαροι θέλουν τρομάξῃ, ἀφοῦ ἴδωσιν τοὺς Ἑλληνας νὰ ὁρμήσουν ἐναντίον των. Ἄς υπάγωμεν λοιπόν. Ἡ δόξα τοιαύτης ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι καθημερινή, ἀλλὰ σπανίως συμβαίνει· ἄς μὴν χάσωμεν τοιαύτην τιμὴν, ἄς αἰωνιάσωμεν τὰ ὀνόματά μας, καὶ ἄς εὐφημίσωμεν τὴν πατρίδα μας. Ἐγὼ ἔχω χρέος νὰ θυσιασθῶ δι' αὐτήν, καὶ ἐσεῖς εἰσθε συμπατριῶται μου, οὔτε ἄλλῶς ἤμπορεῖτε νὰ στοχασθῆτε, οὔτε διαφορετικῶς ἀπὸ ἐμένα. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀληθοῦς πολίτου πρέπει νὰ τελειώῃ ἢ διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, ἢ μὲ τὴν ἐλευθερίαν του». Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐκφράσω τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκείνου τοῦ ἥρωος, καὶ τὸν ἐνθερμον ζῆλον τῶν ἐπακολουθῶν αὐτοῦ; Τὰ τοιαῦτα, ὧ Ἑλληνας, δὲν γράφονται, οὔτε

διηγούνται, αλλά μόνον αισθάνονται.

Ὅθεν, μόλις οἱ λοιποὶ τὸν ἄφησαν νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον του, καὶ λαμβάνοντας καθεὶς τὰ ἴδια ἄρματα, ὁμοθυμαδὸν καὶ μετ' ἀνήκουστον ἀνδρείαν, ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν των. Οὐτε ἄλλο ἔβλεπον παρὰ τὴν δόξαν τῆς νίκης, τὴν χαρὰν τῶν συμπατριῶτων των, τὴν ἀνανδρίαν τῶν ἐχθρῶν των, καὶ τὴν ἀθανασίαν τοῦ ὀνόματός των. Καὶ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἀπέκτεινον πλῆθος βαρβάρων, καὶ φονευθέντες μετὰ τὰ ἄρματα εἰς τὰς χεῖρας ἕως εἰς τὸν ὕστερον, ἠτοίμασαν εἰς τοὺς συμπατριῶτας των τὴν ἐντελῆ νίκην κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, οἵτινες φοβηθέντες ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων, μόλις ἐτόλμησαν νὰ δοκιμάσουν τὴν ἀνδρείαν τῶν λοιπῶν.

Οὕτως δὲ ἡ γενναία ἀπόφασις τοῦ ἀειμνήτου Λεωνίδα ἔγινεν πρόξενος τῆς καθολικῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνυποφόρου ἐντροπῆς τῶν βαρβάρων. Ὡς τῆς μεγαλοψυχίας σου, θαυμάσιε Λεωνίδα, ὦ τῆς λαμπρᾶς σου τύχης, πανολβία Ἑλλάς! Ἴδου ὁ καρπὸς τῶν καθημερινῶν ἀγῶνων τῶν τέκνων σου. Ἴδου τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα τῶν φοβερῶν νόμων τοῦ μεγάλου Λυκούργου. Ἴδου, τέλος πάντων, ὁ σκοπὸς τῶν γυμνάσεων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων οἱ πολῖται διὰ παντὸς εὐρίσκοντο εἰς ἕνα πόλεμον, ὁ ὁποῖος, ἀγκαλὰ καὶ πλαστός, ἐδίδασκε ὅμως μετὰ μεγάλην εὐκολίαν τὰ ἀναγκαιότερα μαθήματα τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἡ ὁποία ἐνωμένη μετὰ τὴν μεγαλοψυχίαν ἔφερεν εἰς τέλος καὶ ἐπίτευξιν τὰ πλέον δύσκολα ἐπιχειρήματα.

Ἡ τακτικὴ εἰς τὸ στράτευμα, ὦ ἀδελφοί μου, εἶναι ὡς ἡ ψυχὴ εἰς τὸ σῶμα, καὶ εἶναι βεβαιωμένον ἀπ' ὅλους τοὺς μεγάλους πολεμάρχους, ὅτι δέκα χιλιάδες στρατιῶται καλῶς γυμνασμένοι καὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ ἀρχιστράτηγον ἄξιον, ἠμποροῦν νὰ νικήσουν εἴκοσι χιλιάδας ἐχθροῦς, καὶ περισσοτέρους τῆς ἰδίας ἀνδρείας, πλὴν ἀμοίρους τῆς τακτικῆς.

Ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀρμάτων δὲν εἶναι, βέβαια, τόσο εὐκόλος, ὅσον τινὲς ἴσως νομίζουσι, ἀλλὰ μάλιστα μία ἀπὸ τὰς πλέον δυσκολωτέρας. Ὡς, πόσον οἱ προπάτορές μας ἠγωνίζοντο, ἐκ νεαρᾶς τῶν ἡλικίας, διὰ νὰ μάθωσιν τὴν πολεμικὴν τέχνην! Διὰ μέσου λοιπὸν αὐτῆς οἱ ὀλιγότεροι νικῶσι τοὺς περισσοτέρους, ἢ σπανιότης ὅμως τῶν μεγάλων ἀρχιστρατῆγων ἀρκετῶς ἀποδεικνύει τὴν δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τινὰς ἀξίως τοιοῦτον ὄνομα, καὶ ἀκούσατε τὴν αἰτίαν.

Ὁ ἀληθὴς ἀρχιστράτηγος πρέπει νὰ ἐνώσῃ εἰς πολλὰ φυσικὰ χαρίσματα πολλὰς ἀρετὰς καὶ μαθήσεις. Πρέπει, λέγω, ἐν πρώτοις νὰ ἔχῃ τὴν καρδίαν σταθερὰν καὶ ἀφοβον, διὰ νὰ μὴ δειλιάσῃ εἰς ὅποιονδήποτε κίνδυνον ἠθελεν εὐρεθῆ, καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ εἰς τὴν τύχην, ὅσα ἠμπορεῖ νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ἴδιος· νὰ εἶναι ἀγχίνους, διὰ νὰ προβλέπῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ βουλὰς τοῦ ἐχθροῦ· νὰ εἶναι ἄοκνος, διὰ νὰ προλαμβάνῃ κάθε εὐκαιρίαν, καὶ ἕως τὴν παραμικρὰν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν πόλεμον συχνάκις συμβαίνουν, καὶ αἱ παραμικραὶ ἀμέλειαι, πολλάκις, προξενοῦν μεγάλας καταστροφὰς.

Νὰ εἶναι δίκαιος καὶ φιλαλήθης, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὸ θάρρος καὶ ἀγάπην τῶν στρατιῶτων του. Πρέπει νὰ τιμᾷ καὶ νὰ βραβεύῃ τὴν ἀξιότητα, εἰς ὅποιον ὑποκείμενον ἠθελεν τὴν ἐπιτύχει, διὰ νὰ παρακινήσῃ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δόξης καὶ τοὺς παραμικροτέρους.

Νὰ παιδεύῃ κατὰ τοὺς νόμους, καὶ ἄνευ προσωποληψίας τινὸς τὸν πταίστην, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, διὰ νὰ ἀποδιώξῃ τὸν πρὸς τὸ κακὸν στοχασμὸν ἀπὸ αὐτοῦς. Νὰ ἀκροάζεται τὰς γνώμας ὅλων, καὶ νὰ διορθῶνῃ τὰ ἴδια σφάλματα, διὰ νὰ λατρεύεται, νὰ εἰπῶ οὕτως, ἀπὸ τοὺς πιστοῦς του στρατιῶτας, καὶ τέλος πάντων νὰ γνωρίζῃ τὸν τόπον τοῦ πολεμικοῦ θεάτρου, ὡς τὸ ἴδιόν του ὀσπίτιον, διὰ νὰ ἀποφεύγῃ κάθε ἐνεδραν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ νὰ ἀπατᾷ τοὺς στοχασμοὺς του.

Ὁ ἐντελής ἀρχιστράτηγος πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζῃ τὴν γλῶσσαν τῶν ἐχθρῶν του, καὶ τὰς φυσικὰς κλίσεις των, νὰ γνωρίζῃ κατὰ μέρος τὸν ἀρχιστράτηγον αὐτῶν, καὶ τὴν ἀξιότητά του, ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς γυμνάσεις, τῆς τε ἵππικῆς καὶ τοῦ πεζοῦ στρατεύματος, καὶ τοῦτο διὰ νὰ προστάξῃ ὀρθῶς, καὶ νὰ ὑπακούεται εὐθύς. Ὡσὰν ὁποῦ ὅποιος ἀρχιστράτηγος ἢ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου μεγάλου ἐπαγγέλματος ἄνθρωπος, δὲν ὑπακούεται, τὰς περισσοτέρας φορὰς τὸ σφάλμα εἶναι ἐδικόν του, ἐπειδὴ ὅποιος ἠξεύρει νὰ προστάξῃ, ἀναμφιβόλως καὶ ὑπακούεται.

Τοιαῦται γυμνάσεις καὶ μαθήσεις, μὲ πολλὰς ἄλλας, ὅπου χάριν συντομίας δὲν ἀναφέρω, ἐνεργοῦντο μὲ πᾶσαν προσοχὴν καὶ τελειότητα παρὰ τῶν προγόνων μας, καὶ αὐταὶ ἐσύνθετον τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἤτοι τὴν τακτικὴν.

Περὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζουν, διὰ τῆς πράξεως, ἐντελῶς, τὴν γύμνασιν τῶν ἀρμάτων, καὶ νὰ βαδίζουν τακτικῶς, νὰ ὑπακούουν εὐθύς εἰς τὰς προσταγὰς τῶν ἀρχηγῶν, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν βραχύλογοι.

Τέλος πάντων, πρέπει νὰ εἶναι συνηθισμένοι εἰς τὸ νὰ ὑποφέρουν κάθε κόπον, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα διὰ μέσον τῆς καλῆς διοικήσεως μόνον ἀποκτῶνται, καὶ μόνῃ ἡ ἐλευθερία εἶναι πρόξενος καὶ πρώτη αἰτία τῶν μεγάλων κατορθωμάτων.

Ἡ τακτικὴ ὁμῶς δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὸ νὰ ἡξέυρη τινὰς πῶς νὰ πολεμήσῃ εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα, ἐπειδὴ ἤθελεν ἀποκατασταθῆ καθ' ὅλου ἀνωφελής, ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν εὐρεθῆ περισφαλισμένος εἰς ἓνα κάστρον, ἢ περιφυλαγμένος μέσα εἰς δύσβατα ὄρη καὶ δάση. Ὅθεν, ἡ τακτικὴ περιέχει τὰ τοῦ πολέμου ἅπαντα, καὶ μᾶλλον τὰ περὶ τῆς διαυθεντεύσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν χρεῖα εἶναι ἡ τέχνη μόνῃ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἢ καὶ νὰ τὴν ὑπερέβῃ.

Ἡ διαυθέντευσις εἶναι, λοιπόν, τὸ δυσκολώτερον μάθημα τῆς τακτικῆς, καὶ διὰ μέσου τῆς καλῆς διαυθεντεύσεως, συχνάκις οἱ ἑκατὸν δὲν νικῶνται ἀπὸ τοὺς χιλίους. Ἡ νίκη στέκεται, ὡς καθεὶς τὸ ἐννοεῖ, εἰς τὸ νὰ θέσῃ τινὰς ἀπέναντι τοῦ δυνατοῦ τὸ δυνατότερον, ἀλλ' ἡ τέχνη μόνῃ διδάσκει τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ τὰ γνωρίσῃ.

Δι' ὃ τῶν ἀρμάτων ἡ ἐπιστήμη εἶναι διεξοδικωτάτη, καὶ χρειάζεται ἐν πόνημα ὄχι μικρὸν περὶ αὐτῆς, διὰ τὸ ὅποιον οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην χρεῖαν ἔχουσι καὶ ἄμποτες κανένας φιλογενῆς νὰ τὸ κατορθώσῃ, διὰ νὰ μάθωσιν ὅλοι, πόσον ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶναι μεγάλη, καὶ νὰ κλαύσουν πικρῶς, βλέποντες τοὺς ἑτεροφύλους, οἵτινες ἐδανείσθησαν τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, νὰ μᾶς καταφρονῶσι τόσο καὶ ἀψηφίζωσι. Ἀλλὰ δι' ὀλίγον θέλουσι χαρῆ εἰς τὴν ἀγνωμοσύνην των, ἐλπίζω.

Ἡ διαυθέντευσις τῶν Σουλιῶτων κατὰ τοῦ τῆς Ἡπείρου τυράννου, ἀρκετῶς θέλει τοὺς ἀποδείξει, ὅτι ἡ Ἑλλάς γεννᾷ ἀκόμη Λεωνίδας καὶ Θεμιστοκλεῖς. Ὡ, πόσον θέλουν μείνει ἐκθαμβοὶ, ὅταν ἀναγνώσουν τὰ θαυμαστὰ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Φώτου, ἐκείνου, λέγω, τοῦ ἥρωος τοῦ Σούλιου καὶ ὄλων τῶν Σουλιῶτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία, ἡ μεγαλοψυχία, καὶ ὁ ζῆλος περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των, ἀθανάτισαν τὸ ὄνομά των, καὶ ἔφερον εἰς ἀπελπισμὸν χίλιας φορὰς τὸν ἐχθρὸν τοὺς τύραννον, τὸν ἀχρειέστατον λέγω Ἀλῆ!

Ἡ Ἑλλάς, οὐχί! οὐχί! δὲν εἶναι πάντως ὑστερημένη ἀπὸ μεγάλους ἀνθρώπους· ἡ διαυθέντευσις των διὰ δεκαπέντε χρόνους, περιέχει τοσαύτας καὶ τοιαύτας ἡρωϊκὰς πράξεις, ὥστε παράδοξον ἤθελε φανῆ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἂν δὲν εἴμεθα μάρτυρες αὐτόπται τῶν κατορθωμάτων των. Αὐτοὶ ἦτον μόνον χίλιοι καὶ διὰ τὸσους χρόνους καθημερινῶς σχεδὸν συνεκρότουσαν πολέμους μετὰ τοῦ τυράννου ἐχθροῦ των, ὁ ὁποῖος, διὰ πολλὰς φορὰς, ἐκινήθη ἐναντίον των μὲ ἕως δεκαπέντε χιλιάδας στρατεύματα, καὶ πάντοτε ἐνικήθη.

Ἐπρεπε, βέβαια, νὰ ἔζη ὁ Θουκυδίδης ἢ ὁ Ξενοφῶν, διὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν πολέμων καὶ τὰς κακίας αὐτοῦ τοῦ αἰμοβόρου τέρατος, ὅπου, ἕως ἀπὸ τοὺς 1787 μέχρι τῆς σήμερον, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ νὰ τυραννῇ τοὺς τάλαιπῶρους Ἡπειρώτας καὶ Θετταλοὺς, σκληρῶς καὶ ἀσπλάγχως. Αὐτός, ἀφοῦ ἤρπασε μὲ διάφορα πονηρὰ μέσα τὸ ἀνεξάρτητον κράτος τῆς Ἡπείρου καὶ Θετταλίας, καὶ γνωρίζοντας κατὰ πρᾶξιν τὰ πρὸς τὴν τυραννίαν δέοντα, ἐσκεπάσθη κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ὑποκρίσεως, καὶ οὕτως, πλανῶντας μὲ ψευδεῖς ἐπαίνους καὶ πλουσιοπάροχα ταξίματα τοὺς ἀρχοντας καὶ προεστούς, ἠπάτησεν σχεδὸν ὅλους, καὶ καθεὶς ἐνόμισε διὰ ὀλίγον καιρὸν, νὰ εὐρῆκεν εἰς αὐτὸν ἢ εὐκαρπὸς γῆ τῆς Ἡπείρου καὶ Θετταλίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἓνα διαυθεντευτὴν καὶ ἓνα πατέρα.

Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἄσπλαγχνος καὶ σκληρὸς τύραννος ἐστερέωσε τὴν δυναστείαν του, ἔρριψεν εὐθύς τὴν

σκέπην τῆς προσποιήσεως, καὶ παραχρῆμα ἐξατμήθη ὅλη ἡ δυσωδία τῆς τυραννίας του. Τότε οἱ Ἡπειρώται ἀνοιξαν τοὺς ὀφθαλμούς των, ἀλλὰ, φεῦ! δὲν εἶδον ἄλλο, εἰμὴ τὸν φοβερὸν θρόνον τοῦ τυράννου ἐπάνω εἰς τὰς κεφαλὰς των. Κεχαυνωμένοι οὖν ἀπὸ τὴν τυραννικὴν μέθην, δὲν ἀπεφάσισαν ἐν καιρῷ νὰ συντρίψουν τοσοῦτον ζυγόν· ὅθεν καὶ ἠὔξησεν βαθμηδὸν καὶ ἐστερεώθη τόσον, ὥστε ὅπου ὁ ἴδιος τύραννος θαυμάζει διὰ τὴν ἀναισθησίαν τῶν δούλων του⁷. Οὔτε εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν εὐρίσκεται παρόμοιός του. Ὡ, τῆς ταλαιπωρίας σου ἀνθρωπότης! ὦ, ἀνυπόφορος ἐντροπή! ὦ, θέαμα ἐλεεινόν.

Ἀνάμεσα ὅμως εἰς τὰς τυραννικάς του ψευδεῖς δόξας, ἴσως ἐνόμιζεν ὁ ὠμότατος τύραννος νὰ εἶναι ἀνίκητος, οὔτε νὰ ἐσώζετο πλέον εἰς τὴν γῆν τῆς δυναστείας του τινάς, ὅπου νὰ ἤθελεν τοῦ ἐναντιωθῆ. Ἀλλ' ἰδοῦ, τῆς ἐλευθερίας τὸ ξίφος, εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν γῆν, τοῦ ἀποδεικνύει τὴν φυσικὴν μικρότητα τῆς τυραννίας, καὶ τὸν ἀποκαταστῆ ποταπότερον τοῦ ἰδίου του τυραννικοῦ ὀνόματος. Δὲν τοῦ χρησιμεύουν πλέον, αἱ συνηθισμένοι του ἀπάται, οὔτε χρήματα, οὔτε δόλοι, διὰ μέσου τῶν ὁποίων διὰ παντὸς ἐνίκησεν καὶ κατέφθειρε τοὺς ἀνάνδρους καὶ ἀνοήτους ἐχθρούς του.

Ἐν μικρὸν χωρίον, τὸ προειρημένον λέγω θαυμαστὸν Σοῦλι, ἔφευγεν εἰς φῶς τὴν ἀλήθειαν, ὅπου οἱ ὑπὸ τῆς δουλείας ἀγνοοῦσι, ἦτοι τὴν μεγαλειότητα τῶν κατορθωμάτων τῆς ἐλευθερίας. Οἱ Σουλιῶτες, ἄνδρες συνηθισμένοι εἰς τὸν θεληματικὸν κόπον μιᾶς ἡσύχου ζωῆς, ἀνυπόδουλοι, ἐξ ἀρχῆς τῆς κατοικήσεώς των εἰς ἐκεῖνα τὰ ὑψηλὰ βουνά, ἔζουν εὐτυχεῖς μακρὰ ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ κακοήθειαν τῶν διεφθαρμένων πολιτειῶν, ἀνδρεῖοι ὡς ἐλεύθεροι, φιλόξενοι ὡς Ἕλληνες, καὶ στρατιῶται ὡς διαυθεντευταὶ τῆς πατρίδος των. Αὐτοί, λέγω, οἱ ἥρωες, ἡ τιμὴ τῆς ὑποδουλωμένης Ἑλλάδος, καὶ βεβαία ἀρχὴ τε καὶ πρόξενος τῆς πλησίον ἐλευθερώσεώς της, παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ πατρίδος των, ἐταπεινώσαν τὴν αὐθάδειαν τοῦ τυράννου, πολεμοῦντες τὸν ἀδιακόπως καὶ νικοῦντες τον, καὶ οὕτως ἐδιαυθέντευσαν διὰ δεκαπέντε χρόνους τὴν πατρίδα των, μὲ ἀνήκουστον θάρρος καὶ μεγαλοψυχίαν.

Τίς ἄλλη, παρακαλῶ, ἠμποροῦσε νὰ ἦτον ἡ αἰτία, εἰμὴ ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθέρας ζωῆς; Μήπως δὲν ἦτον καὶ ἄλλα χωρία εἰς τὴν Ἡπειρον, ἄξια νὰ ἐναντιωθῶσι τοῦ τυράννου; Διατί τάχατες ὅλα κλίνουν τὸν αὐχένα; Δὲν ἦτον, ἴσως καὶ μεγαλιέτερα, καὶ εἰς ἰδίαν καλὴν τοποθεσίαν, καθὼς τὸ Σοῦλι; Ἐ! φανερὰ εἶναι, ἀδελφοί μου, ἡ αἰτία: ὅσα ὑποδουλώθησαν παρ' αὐτοῦ, ἦτον καὶ πρότερον ὑποδουλωμένα, καὶ μόνον ἄλλαξαν τύραννον. Τὸ Σοῦλι ὅμως, μόνον τὸ Σοῦλι, δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἀψηφεῖ τὸν τύραννον· ὅσον ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν του, τὸν πολεμεῖ, τὸν νικᾷ, καὶ τὸν καταπατεῖ μὲ τοὺς πόδας του.

Εἰς αὐτὸ λοιπόν, ἄς στρέψουν τοὺς ὀφθαλμούς των οἱ δούλοι, διὰ νὰ καταπεισθῶν εἰς τὰ τερατουργήματα τῆς ἐλευθερίας. Εἰς αὐτὸ θέλουν ἰδεῖ ἐνθουσιασμένους ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς πατρίδος, οὐ μόνον τοὺς ἄνδρας καὶ νέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γέροντας, καὶ τὰ παιδιά καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίας γυναῖκας. Θέλουν ἀκούσει τὴν φοβερὰν φωνὴν τῆς θαυμαστῆς Μόσχως, ἡ ὁποία, ἀνάμεσα εἰς τὸν πολεμικὸν θόρυβον, πολεμοῦσα καὶ τρέχουσα, βλέπει ἔμπροσθέν της φονευμένον τὸν υἱὸν της, καὶ ἐγκαλιάζουσα μὲ ἐνθερμον ἀγάπην τὸ νεκρὸν σῶμα του: «καλότυχε, λέγει, σύ, ὦ υἱέ μου, ὅπου τόσον τιμίως ἀπέθανες. Τὸ ὄνομά σου ἐγράφη εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἀθανασίας». Ἀσπάζουσα δὲ τὸ αἵματωμένον ἡρωϊκὸν του πρόσωπον, χαίρεται διὰ τοιοῦτον διαυθεντευτὴν τῆς πατρίδος, ὅπου ἐγέννησε, καὶ λαβοῦσα τὸ ἰδίον του σπαθί, ὀρμεῖ κατὰ τῶν δειλῶν καὶ μισθωτῶν δούλων τοῦ τυράννου, καὶ ἐκδικεῖ τὸν θάνατόν του μόνῃ της.

Ἄς ἰδοῦν τὸν ἄλλον ἥρωα, ὅπου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του παραδίδεται ἔκουσίως εἰς τὸν τύραννον διὰ ἐνέχυρον τῶν συνθηκῶν των μετ' αὐτοῦ, καὶ ὕστερον ἀπ' ὀλίγον καιρὸν, θέλοντας ὁ ἄπιστος τύραννος νὰ τὸν ξαρματώσῃ, αὐτὸς φονεύεται μόνος του.

Καί, τέλος πάντων, βλέποντες ἐν τόσον μικρὸν χωρίον, ἀπὸ μόνον χιλίους διαυθεντευτάς, χωρὶς τινα μάθησιν, οὔτε προητοιμασίαν, νὰ φυλάττεται σῶων διὰ τὸσους χρόνους, ἐναντίον ἐνὸς τυράννου τόσον μεγάλου, ἄς συλλογισθοῦν προσεκτικῶς, ὁποίων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία, καὶ ἄς βεβαιωθῶσι πλέον, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας φθάνει, διὰ νὰ δειλιάσῃ τὰς ἀνάνδρους καρδίας ὄλων τῶν μικρῶν τυράννων τῆς γῆς.

Ἦ! πόσον ἤθελε τὸ ἀποδείξει ἐμπράκτως, ὁ ἀείμνητος Ἕλληνας, ὁ Ἥρωας, ὁ μέγας, λέγω, καὶ θαυμαστός Ρήγας, ἂν μία ἀνέλπιστος προδοσία δὲν ἤθελε τὸν θανατώσει! Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνὴρ ἦτον ἐστολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ ὄλας τὰς χάριτας τῶν μεγάλων ὑποκειμένων, εὐφυῆς, ἀγχίνους, καὶ ἄσκνος, ὠραῖος τῷ σώματι, καὶ ὠραιότερος τῷ πνεύματι, δίκαιος, καὶ ἐξακολούθως, ἀληθῆς φιλέλληνας καὶ φιλόπατρις. Ἐξ ἀρχῆς οὖν ἐπιχειρήσθη τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, ἀλλ' ὁ θεῖος ἔρωας τῆς πατρίδος τοῦ Ἑλλάδος, τὴν ὁποῖαν ἔβλεπεν ὑπὸ δουλείας, τοσοῦτον ἀδίκως βασανιζομένην, μὴν συγχωρῶντας, εἰς τοιοῦτον ἄνδρα τοιαύτας μικρὰς ἀσχολίας, ἀνεβίβαζε τὰς ἐλπίδας τοῦ εἰς ἄκρον, καὶ ἔως ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοῦ προεμελέτει κατορθώματα ἡρωϊκά, καὶ μόνον ἀνέμενε τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν, διὰ νὰ τὰ βάλῃ εἰς ἔργον.

Ἦθεν, γνωρίζοντας τὴν χρειάν τῆς μαθήσεως, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τὸ νὰ ἀγωνισθῆ, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔμαθεν ἐντελῶς τὰς χρησιμωτέρας. Τότε λοιπὸν, ἤρχισε νὰ βάλῃ θεμέλιον εἰς τὸ μέγαλον κτίριον, ὅπου ἠτοίμαζε. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐσύνθεσε εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον, μὲ ἀκροτάτην σαφήνειαν, τοὺς δώδεκα Γεωγραφικοὺς Πίνακας τῆς Ἑλλάδος, καὶ διάφορα ἄλλα ἐπωφελεῖς πονήματα ἔδωκεν εἰς φῶς, ἰδίως ἀναλώμασι, πρὸς φωτισμὸν τῶν συναδελφῶν τοῦ Ἑλλήνων. Ἐπειτα δέ, συλλέγοντας τὸ ἔχειν τοῦ ὅλου, καὶ συνδρομητὰς ἐπιτυχῶν καὶ συνεργῶν, ἠτοίμασε, κηδεμόνως καὶ μετὰ πάσης τῆς καλῆς τάξεως, ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ εἰς ἀκμὴν ἔφερεν βεβαίως ἐπιδόσεως.

Ἀλλὰ, φεῦ, τῆς βασκάνου καὶ φθονερᾶς τύχης τῶν Ἑλλήνων! Ὅτε ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερωτῆς ἦτον ἔτοιμος διὰ νὰ μισέσῃ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν τυράννων αὐτῆς, καὶ νὰ συνθλάσῃ τὰς ἀλύτους, ὅπου τὴν φυλάττουσιν ὑπὸ τῆς δουλείας, μὲ μίαν γενικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν τλαιπῶρων συμπατριῶτων τοῦ, ὅταν λέγω ὁ ἄξιος Ρήγας βλέποντας τὰ πάντα ἔτοιμα, ὡς ἐβούλετο, ἐκαλοτύχιζε τὸν ἑαυτὸν τοῦ, διὰ μίαν τόσον τιμίαν καὶ μεγάλην ἐπιχείρησιν, καὶ ἐπρόσμενε νὰ ἰδῆ ὀγλήγορα ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν, ἐξαλειμμένον δὲ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος· ὅταν, τέλος πάντων, σχεδὸν βέβαιος διὰ τὸ καλὸν τέλος τοῦ ἔργου τοῦ, ἐστοχάζετο εἰς τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος τοῦ, καὶ εὐφραίνετο, τότε ἕνας προδότης, ὁ οὐτιδανώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ πλέον μιᾶρος σκλάβος τῆς γῆς, ἀναιτίως καὶ παραλόγως, τὸν παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν τυράννων, καὶ ἡ Ἑλλάς χάνει εἰς αὐτὸν ἕνα ἀντιλήπτορα καὶ σωτήρα τῆς.

Ἀλλ' ἂν ἡ φθονερὰ τύχη ἔκλεψεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ζωὴν τοιοῦτου Ἥρωας, δὲν ἠμπόρεσεν ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀναγκαῖον καὶ φοβερὸν κρότον, ὅπου ἡ φήμη τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἀνέπεμψεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἠμπόρεσε, λέγω, νὰ ἐκλείψῃ εἰς τὴν ὄρασίν των τὴν λαμπρότητα τοιοῦτου ἔργου. Τὸ ἀθῶον αἷμα τοῦ Ρήγα προετοίμασε τὴν ταχεῖαν ἐξάλειψιν τῶν βαρβάρων τυράννων, καὶ ὀγλήγορα θέλουσιν ἐμφανισθῆ, βέβαια, οἱ ὄπαδοί τοῦ. Τότε δὲ θέλομεν ἀποδείξει ἐμπράκτως τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μας, ὑψώνοντες εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος στεφάνους δόξης καὶ θριάμβους εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὡς ἀρχηγοῦ καὶ πρώτου συνεργῶ εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθέρωσιν.

Ἦτως, τινὲς τῶν Ἑλλήνων, μὴν στοχαζόμενοι εἰς βάθος τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, νομίζουσιν, εἰς τὸν ἑαυτὸν των, ὡς μάταιον τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἀφήνοντας λοιπὸν κατὰ μέρος ὅλους ἐκεῖνους τοὺς δισχυρογνώμονας, οἵτινες δὲν καταπείθονται, εἰμὴ εἰς τοὺς ἰδίους των στοχασμούς, καὶ, ἐξακολούθως, μὴν ἐξετάζοντας τὰς ἐτέρων γνώμας, μένουσιν πάντοτε σταθεροὶ εἰς τὴν ἀμάθειάν των, παρακαλῶ, ὅσους τὴν ἀλήθειαν ἀγαπῶσι νὰ μάθωσι, καὶ νὰ κρίνωσι δικαίως, νὰ συλλογισθοῦν ὅτι ἡ τύχη εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις ἔχει ἄκραν δύναμιν, ὡσὰν ὅπου τὸ παραμικρὸν συμβᾶν εἰς τὰς μεγάλας ὑποθέσεις δύναται πολλάκις νὰ ἀνατρέψῃ τὸ πᾶν, καὶ κανένα ἄλλο παράδειγμα δὲν μᾶς τὸ βεβαίως περισσότερον, ὅσον τὸ θλιβερὸν συμβεβηκὸς τοῦ Ρήγα.

Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνὴρ, γνωρίζοντας ἀρκετῶς τὴν ποταπότητα καὶ δειλίαν τοῦ μιᾶροῦ συντρόφου τοῦ, τοῦ ἀχρειεστάτου, λέγω, προδότου Οἰκονόμου, μὲ τσοαύτην ἐπιμέλειαν ἔκρυσεν εἰς αὐτὸν τὰ προμελετήματά τοῦ, ὅπου καθόλου ὁ χυδαιότατος δὲν ὑπαψίαζεν.

Ἀλλὰ, φεῦ, τῆς ἀτυχίας! Ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ἀπὸ τὸν μισευμὸν τοῦ Ρήγα, ἔφθασεν μία γραφὴ τοῦ, καὶ ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ προδότου τοῦ, ὁ ὅποιος, ἀνοίγοντάς τὴν, ἀνέγνωσεν εἰς αὐτὴν σχεδὸν τὰ πάντα, καὶ παραχρῆμα τρέχει καὶ τὸν προδίδει.

Ἴδου λοιπόν, ὅπου ἡ τύχη, ἤγουν μερικά ἀναγκαῖα συμβεβηκότα, ὅπου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ προῖδῃ, ἀνέτρεψε καὶ ἠφάνισε ὅλα τὰ προμελετήματα καὶ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Ρήγα, καὶ ἐξακολούθως εἶναι βέβαιον, ὅτι ὅσον ἄξιος καὶ ἂν εἶναι ὁ ἀνθρώπος, δὲν ἤμπορεῖ ποτὲ νὰ προῖδῃ τὰ πάντα, μάλιστα δὲ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις ἡ τύχη ἔχει μέγαν μέρος, ὡς προεῖπον, καθὼς ὁ ἐσφαγιασμός τοῦ μεγάλου Ρήγα μᾶς τὸ βεβαίω.

Ἐπειδὴ, ἀγκαλὰ καὶ ἡ φρόνησίς του νὰ ἐστάθῃ μεγάλη, ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης μόνον ἔφθασε, νὰ ἀφανίσῃ τὸν σκοπὸν του, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τῆς δουλείας. Ταχέως ὁμως, ἡ σάλπιγξ τῆς ἐλευθερίας θέλει ἀντιβοῆσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, καὶ ἀφεύκτως, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται.

Ἴδου λοιπόν ὅπου ἀπεδείχθη, ἀγκαλὰ καὶ συντόμως, πλὴν μὲ σαφήνειαν καὶ ἀλήθειαν, τί ἐστὶ ἐλευθερία, ὅπόσον εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἀνθρώπινον εὐδαιμονίαν, καὶ ὅπόσων μεγάλων κατορθωμάτων πρόξενος. Τώρα δὲ φανερόν ἀποκαθίσταται τὸ ἀμέτρητον χρέος, ὅπου ἔχουσιν οἱ ἐλεύθεροι λαοί, εἰς τὸ νὰ τὴν διαυθεντεύωσι μὲ τὸ ἴδιον αἷμα των, καὶ τοιοῦτον χρέος, ὡς προερχόμενον ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐκπληροῦσι παντοτινὰ καὶ μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν.

Ἡ εὐγνωμοσύνη, ὡ Ἕλληνες, εἶναι τόσον γλυκεῖα ἀρετὴ, ὅπου μισητότερον πράγμα ἀπὸ τὸν ἀγνώμονα δὲν εἶναι εἰς τὸν κόσμον, καὶ τόσον εἶναι φυσικὴ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, ὅπου τὰ ἴδια ζῶα τὴν διατηρῶσι μὲ ἄκραν ἀκρίβειαν. Εἶναι δὲ ἓν χρέος τοῦ εὐεργετηθέντος ἢ εὐγνωμοσύνη, καὶ οὕτως εὐκόλως γεννᾶται εἰς τὰς καρδίας ὄλων τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ὡσὰν ὅπου μύρια εἶναι αἱ χάριτες, ὅπου παρὰ τῆς πατρίδος τῆς χορηγοῦνται. Ἀλλά, διὰ νὰ καταλάβητε ὡ Ἕλληνες, εὐκολώτερα, τὴν μεγαλειότητα τοιοῦτου χρέους, καὶ τὴν ζέσιν μὲ τὴν ὁποῖαν οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τὸ ἐκπληροῦσι, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ μάθητε πρότερον τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς λέξεως «Πατρίς», καὶ τότε θέλετε καταλάβει, πόσον ἀναγκαῖα ἐξακολούθησι εἶναι ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενα θαυμάσια ἔργα.

Πατρίς εἶναι μία λέξις, διὰ τῆς ὁποίας ὅλοι κοινῶς ἐννοοῦσι τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐγεννήθησαν, οἱ μόνον ἐλεύθεροι ὁμως δύνανται νὰ καταλάβωσι τὴν μεγάλην αὐτῆς σημασίαν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ δούλοι ἀδιαφόρως προφέρουσι τοιοῦτον ὄνομα. Ὡ! πόσον διαφέρομεν ἀπὸ τοὺς προγόνους μας οἱ ταλαίπωροι! Ἐκεῖνοι, ὅταν ὤμνουν εἰς τὴν πατρίδα των, ἔτρεμον, καὶ ἐφύλαττον τοιοῦτον ὄρκον μέχρι θανάτου, ἡμεῖς δὲ οὔτε κἂν διὰ ὄρκον νομίζομεν τοιαύτην λέξιν, καὶ αὐτό, ἀδελφοί μου, προέρχεται ἀπὸ τὴν δουλείαν, ἢ ὁποῖα οὔσα ἀντικειμένη καθ' ὅλα εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὅσα ἔργα εἰς τὴν μίαν δοξάζονται, εἰς τὴν ἄλλην καταφρονῶνται, καὶ ὅσα εἰς ἐκείνην πολλὰ εὐλαβοῦνται, εἰς ἐτούτην ὡς οὐδὲν λογιζονται.

Τὰ ὀνόματα, ἀγαπητοί μου, λαμβάνουν τὴν σημασίαν ἀπὸ τὴν ιδιότητα τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται. Ὅθεν, ἂν τινὰς δὲν γνωρίζῃ τὸ πράγμα, εἰς οὐδὲν τοῦ χρησιμεύει ἢ ὀνομασία του. Καὶ καθὼς ὁ ἐκ γενετῆς ἀόμματος, προφέροντας τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν χρωμάτων, οὐδὲν ἐννοεῖ, ἐπειδὴ δὲν εἶδε ποτὲ τὰ χρώματα, οὕτως καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες μὲ τὸ «Πατρίς» ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι, εἰμὴ τὴν γῆν εἰς τὴν ὁποῖαν ἐγεννήθησαν, ἐπειδὴ τοὺς λείπει ἡ ἐλευθερία.

Ἡ λέξις «Πατρίς» ἐρέθιζε εἰς τὴν ἐνθύμησιν τῶν προγόνων μας ὅλας τὰς ιδέας τῶν καλῶν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅλην τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ζωῆς των. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅλοι ὁμοῦ, εἰς τὴν πατρίδα των μόνον εὕρισκον τὴν εὐτυχίαν των, καὶ δι' αὐτὴν μόνον ἐφύλαττον τὴν ζωὴν των, τὴν ὁποῖαν ἐθυσίαζον εἰς κάθε τῆς χρεῖαν. Θαυμάζουν οἱ δούλοι, βλέποντες τοὺς ἐλευθέρους στρατιῶτας νὰ ἀψηφῶσι τοσοῦτον τὸν θάνατον, καὶ νὰ ὀρμῶσι μὲ ἀνέκφραστον θάρρος εἰς ἀπάντησίν του.

Δὲν μοῦ φαίνεται, λοιπόν, ἄχρηστον, νὰ σᾶς φανερώσω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίας, μάλιστα νομίζω, νὰ εἶναι ἀναγκαιότατον, διὰ νὰ μάθωσιν ὅσοι τὸ ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν του, ὡς καὶ ὁ δούλος, καὶ περισσότερον. Ἄν δέ, εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος του, μὲ τόσην ἀδιαφορίαν τὴν θυσιάζει καὶ μὲ εὐχαρίστησιν, αὐτὸ ἀκολουθεῖ μὲ τὸ νὰ ἀγαπᾷ περισσότερον τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ζωὴν του, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, μὲ τὸ νὰ μὴν ξεχωρίζῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ζωὴν του, τὸ

ὁποῖον εἰς τοὺς δούλους δὲν εὐρίσκεται.

Ἡ ὑπαρξίς, βέβαια, εἶναι κατὰ πολλὰ γλυκεῖα, καὶ ἡ ζωὴ εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀνόητος, λοιπόν, ἤθελεν εἶναι ὁποῖος δὲν τὴν νομίζει τοιαύτην. Ἀλλά, πῶς τοσοῦτοι, διὰ μικρόν τι, κινδυνεύουν αὐτὴν τὴν ζωὴν των, καὶ οὐκ ὀλίγοι αὐτόκτονοι ἀποκαθίστανται; Ὅθεν, εἶναι φανερόν, ὅτι ἂν καὶ ἡ ζωὴ, εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ εὐτυχία ὅμως καὶ τὸ καλῶς ἔχειν του εἶναι πολλὰ περισσοτέρας τιμῆς ἄξια καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδίαν του ζωὴν.

Ἡ ὑπαρξίς εὐφραίνει, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῇ εὐχαριστημένος, καὶ ὅταν χωρὶς θλίψεις καὶ βάσανα, ἀπερνᾷ τὸν καιρὸν τῆς ὑπάρξεώς του ἐλευθέρως, μὲ ἡσυχίαν, χωρὶς κυρίους οὔτε τῶν ἔργων του, οὔτε τῶν λόγων του, τέλος πάντων, ὅταν ζῇ εὐτυχῆς. Ἀλλ' ὁποῖαν ἡδύτητα ἤμπορεῖ νὰ εὔρη ὁ ταλαίπωρος δούλος εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν του, ὅταν οὔτε νὰ ὀμιλήσῃ, οὔτε κἂν νὰ στοχασθῇ ἤμπορεῖ, ὡς βούλεται;

Διὰ νὰ φυλαχθῇ ὅμως τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τοσαύτας δυστυχίας, καὶ διὰ νὰ μὴν αὐτοφονευθοῦν οἱ περισσότεροι, ὄντες ὑπὸ τῆς δουλείας, τὸ ὑπέριστατον Ἦν ἐμφύτευσεν εἰς τὰς καρδίας ὄλων τῶν ἀνθρώπων μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, δηλαδὴ τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται ἀδύνατον, ὦ Ἕλληνες, νὰ ἤμποροῦσε νὰ ζήσῃ ὁ δυστυχῆς, καὶ μᾶλλον ὁ δούλος οὔτε μίαν ἡμέραν, ἂν αὐτὸ τὸ φυσικὸν δῶρον, αὐτὴ, λέγω, ἡ ἐλπίς δὲν ἤθελε τὸν παρηγορῇ διηνεκῶς, καὶ δὲν ἤθελε τοῦ βασιτᾶ, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τὴν θανατηφόρον μάχαιραν, τόσας φορὰς, ὅσάκις ἡ δυστυχία του τὸν βιάζει, νὰ τὴν κινήσῃ ἐναντίον του.

Ὅταν ὅμως ἡ δυστυχία ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ πάσχοντος, τότε ἡ ἐλπίς παύει, καὶ ὁ πάσχων θανατοῦται. Μία ἀσθένεια, παραδείγματος χάριν, ἀνίατος καὶ πολυχρόνιος καὶ ἀνυπόφορος, ἀποκαταστῆ αὐτόκτονα τὸν ἄρρωστον, καθὼς φονεύει ἕνα γεννήτορα μίαν βεβαίαν καὶ μεγάλην ἔνδεια, ἡ ὁποία ὑστερεῖ τὴν ζωοτροφίαν τῶν τέκνων του καὶ τῆς συζύγου του. Τὰ πάθη, πρὸς τούτοις, τῆς ψυχῆς, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι πεπρωκισμένος ὁ ἄνθρωπος, ἔχουν τὴν ἰδίαν δύναμιν, καὶ συχνάκις πολλὰ μεγαλειότεραν, ἀπὸ τὰς καθ' αὐτὸ χρείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν πολλάκις ἕνα ἐραστήν νὰ φονεύεται διὰ τὴν ἀπιστίαν τῆς φίλης του, καθὼς καὶ ἕνας φιλάργυρος θανατοῦται, ὅταν τοῦ κλεφθῇ ὁ θησαυρὸς του, καὶ οὕτως καθ' ἑξῆς.

Φανερόν εἶναι λοιπόν, ὅτι τὰ πάθη καὶ αἱ δυστυχίαι, ὅταν αὐξάνουσι περισσότερον ἀπὸ τὰς δυνάμεις τοῦ πάσχοντος, τότε ἡ ἐλπίς ἀφανίζεται, καὶ ἐξακολουθῶς ὁ πάσχων φονεύεται. Ἀλλά, τὰ πάθη καὶ αἱ φυσικαὶ κλίσεις καὶ διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι διάφοροι καὶ πολυποικίλοι, διὰ τοῦτο, ἄλλος μὲν τρέχει μὲ θάρρος καὶ χωρὶς φόβον ἐναντίον δέκα ἐχθρῶν, εὐρισκόμενος δὲ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς ταξίδιον διὰ θαλάσσης, τρέμει εἰς κάθε παραμικρὸν αὐξήμα τοῦ ἀνέμου, καὶ ὁ ναύκληρος, ἐξ ἐναντίας, ὅπου τὸσον μεγαλοψύχως πολεμεῖ μὲ τὰς τρικυμίας, φοβεῖται νὰ ἀπαντήσῃ ἕνα ἐχθρὸν καὶ νὰ πολεμήσῃ.

Ποῖος, μὲ ἄκραν ἡσυχίαν καὶ ἀδιαφορίαν, μονομάχεται συχνά, καὶ θεωρεῖ μὲ ὄμμα ἀπτόητον τὸν θάνατόν του εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀντικειμένου ἄρματος, ἀλλὰ φεύγει ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸν σῶμα ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οὕτως, καθ' ἑξῆς διαφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἀνάμεσα ὅμως εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, τὸ μόνον ὅπου νὰ παρακινή ὄλους ὁμοίως, καὶ τὸ ἀνώτερον, εἶναι ἡ φιλοδοξία. Διὰ μέσον τῆς ἀληθοῦς φιλοδοξίας, ἀποκαθίστανται ἥρωες οἱ ἐλεύθεροι, τῶν ὁποίων ὅλη ἡ δόξα συνίσταται εἰς τὴν διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος των καὶ τῆς ἐλευθερίας των.

Τῇ ἀληθείᾳ προξενεῖ θαυμασμόν, εἰς ὁποῖον στοχάζεται τὰ ὅσα βλέπει νὰ ἀκολουθοῦν, καὶ τὰ ὅσα οἱ ἱστορικοὶ διηγοῦνται νὰ ἠκολούθησαν, νὰ βλέπῃ, λέγω, νὰ πολεμοῦν δούλοι μὲ δούλους, ἐλεύθεροι μὲ ἐλεύθερους, καὶ δούλοι μ' ἐλεύθερους, νὰ φονεύωνται ἀλλήλων των τὸσον ἀσπλάγχχνως, καὶ τὰς περισσοτέρας φορὰς, χωρὶς μεγάλας αἰτίας. Τί, ἀραγε, νὰ τοὺς παρακινή εἰς αὐτὸν τὸν ἀμοιβαῖον ἀφανισμόν, ὦ Ἕλληνες;

Διὰ μὲν τοὺς ἐλεύθερους, λοιπόν, θέλει παύσει ὁ θαυμασμός σας, ἀφοῦ ἐνθυμηθῆτε τὰ ἄνω ρηθέντα περὶ αὐτῶν, ἀφοῦ, λέγω, στοχασθῆτε, ὅτι ὁ ἐλεύθερος εἶναι παρακινημένος ἀπὸ τὴν δόξαν. Αὐτὸς φονεύεται διὰ νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν πατρίδα του, θυσιάζεται διὰ νὰ διαφυλάξῃ τοὺς νόμους του, καὶ πολεμεῖ διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ ἐλεύθερος, ὦ Ἕλληνες, δὲν ἤξεύρει νὰ ζήσῃ

ἀλλεωτρόπως, εἰμὴ ἐλευθέρως· λοιπόν, ἀγοράζει τὴν ζωὴν του, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, μὲ τὸν θάνατόν του, οὔτε κἂν ἀμφιβάλλει, ὅτι ἄνευ ἐλευθερίας εἶναι ζωὴ δι' αὐτόν.

Ὁ ἐλεύθερος λαός, ὦ ἀγαπητοί μου, ἤμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς μίαν φαμίλιαν. Οἱ νόμοι εἰς τοὺς πολίτας εἶναι ὡς οἱ γεννήτορες εἰς τὰ ἴδια των τέκνα, καὶ καθὼς αὐτὰ ἔλαβον ἀπὸ τὴν ἰδίαν φύσιν τὸ ἀπαραίτητον χρέος εἰς τὸ νὰ διαυθεντεύσουν τοὺς γονεῖς των, οὕτως καὶ οἱ συμπολίται διὰ μέσον τῆς ἐλευθερίας χρέος ἔχουσι νὰ διαυθεντεύσωσι τοὺς νόμους τῆς πατρίδος των. Ἀλλὰ ποῖος δὲν διαυθεντεύει τὴν μητέρα του; Ἐγὼ νομίζω, νὰ μὴν ἀτιμάζῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ νὰ εὐρίσκειται ἐν τόσο μισητὸν τέρας ἐπάνω εἰς τὴν γῆν. Οὕτως λοιπόν, ἂν ὁ ἐλεύθερος διαυθεντεύῃ τὴν πατρίδα του, μὲ τὸ ἴδιόν του αἷμα, κάμνει τὸ χρέος του.

Καί, καθὼς ἂν, νυκτός, εἰσέλθουν κλέπται εἰς οἶκον τινά, τὰ δὲ τέκνα διαυθεντεύοντας τοὺς γεννήτοράς των καὶ τὴν περιουσίαν των, ἤθελαν φονευθῆ ὅλα, καθεὶς χωρὶς ποσῶς νὰ θαυμάσῃ, ἤθελεν ἐπαινέσει μόνον τὴν ἀξιότητα καὶ εὐγνωμοσύνην τῶν τέκνων, πολλὰ περισσότερον δὲν πρέπει νὰ θαυμάσῃ τινάς, ὅταν θεωρῇ τοὺς ἐλευθέρους νὰ ὀρμῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, διότι αὐτοὶ διαυθεντεύουσι τὴν πατρίδα των, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάντοτε ἀγαπήθησαν, εἰς αὐτὴν ἀνετράφησαν, ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἐδικαιώθησαν, καὶ εἰς αὐτὴν μόνον χαίρονται τὴν ἀληθῆ ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

Πῶς ἤμπορεῖ ὁ ἐλεύθερος, ὦ Ἕλληνες, νὰ ἀκούσῃ τὸν πολεμικὸν ἦχον τῆς σάλπιγγος καὶ νὰ μείνῃ ἀκίνητος; Πῶς, λέγω, νὰ μὴν ὀρμήσῃ ὁ υἱὸς ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου μέλλει νὰ φονεύσῃ τὴν μητέρα του; Ποῦ μένει τόπος τῆς φιλοζωΐας, ὅπου εἰσέρχεται ὁ θεῖος καὶ ἡρωϊκὸς ἐνθουσιασμός τῆς ἐλευθερίας; Ποῦ στοχάζεται τὸν θάνατον ὁ ἐλεύθερος, ὅταν βλέπῃ νὰ πλησιάζουν εἰς τὴν πατρίδα του αἱ φοβεραὶ ἀλύσοι τῆς δουλείας; Ἐ! ἀδύνατον εἶναι, ὁμογενεῖς μου ἀγαπητοί, ἀδύνατον βέβαια εἶναι νὰ περιγραφθῶν ὅσον αἰσθάνονται, ἐκείνη ἢ μεγαλοψυχία, τὸ θάρρος, ἢ ἀνδρεία, καὶ ἢ χαρὰ, ὅπου μόνον εἰς τοὺς ἐλευθέρους φαίνονται, ὅταν ὁ ἀρχιστράτηγος κρᾶζῃ: ἄγωμεν, συμπολίται, κατὰ τῶν ἐχθρῶν! ἄς ὑπάγωμεν νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν γλυκυτάτην μας πατρίδα, ἄς δειχθῶμεν εὐγνώμονες εἰς τὰς καθημερινὰς χάριτας, ὅπου μὲ τὴν ἐλευθερίαν μᾶς δίδει, καὶ ἄς ἐκτελέσωμεν τὸ χρέος μας.

Ὁ πατὴρ χαίρεται, βλέποντας τὴν προθυμίαν τοῦ υἱοῦ του, εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὰ ἄρματα του, καὶ νὰ τρέξῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὁ νέος αἰσθάνεται εἰς τὴν καρδίαν του βαθμηδὸν νὰ αὐξάνῃ ὁ πατριωτικὸς καὶ τῆς δόξης ἔρωσ, θεωρῶντας τὸν πατέρα του νὰ ἠτοιμάζεται, αἱ μητέρες καὶ ἀδελφαί, μὲ ἀμίμητον ἠδονήν, βλέπουσι τὸν ἐνθερμον ζῆλον τῶν υἱῶν των καὶ ἀδελφῶν των εἰς τὸ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν κοινὴν μητέρα των. Τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γέροντες, μὲ εὐχὰς καὶ φωνὰς ἀγαλλιάσεως, δεικνύουσι τὴν εὐχαρίστησίν των.

Ὡ! θεάτρον εὐφροσύνης, ὦ καλότυχοι, ὅπου εἶναι οἱ ἐλεύθεροι! Ἐκεῖνοι οἱ θαυμαστοὶ Σπαρτιαῖτες, ὦ Ἕλληνες, εἶχον ἄμιλλαν ἀναμεταξύ των, εἰς τὸ νὰ προπορευθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ καθεὶς ἐποθοῦσε νὰ πρωτοχύσῃ τὸ αἷμα του διὰ τὴν πατρίδα, ἐκεῖνοι λέγω οἱ ὀλίγοι, ἀλλ' ἐλεύθεροι Σπαρτιαῖτες, ἔκαμαν νὰ τρομάξουν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ των, καὶ ὅλα τὰ πλήθη τῶν βαρβάρων, καὶ οὕτως ἐφύλαξαν τὴν ἐλευθερίαν τους διὰ πολλοὺς αἰῶνας.

Ἐκεῖνοι οἱ ἥρωες, ὅταν ἐκπορεύοντο πρὸς ἀπάντησιν τῶν ἐχθρῶν των, αἱ ἴδιαι μητέρες ἔδιδαν αὐτῶν τὰς περικεφαλαίας, καὶ τῶν ἔλεγον, «ἢ ἐπιστρέψετε μὲ αὐτὰς εἰς τὴν κεφαλὴν, ἢ ἐπάνω εἰς αὐτάς», ἐπειδὴ ἐσυνήθιζον τοὺς ἐν πολέμῳ θανόντας, νὰ φέρωσιν ἐπάνω εἰς τὰς ἰδίας των περικεφαλαίας, καὶ κανεὶς ἔτι ζῶν δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτήσῃ τὰ ἄρματα του, διὰ τὴν ἄκραν ἀτιμίαν, ὅπου μία τοιαύτη δειλία ἐπροξενούσεν εἰς ὅποιον ἤθελε τὴν κάμει.

Τὸ κοινὸν χρέος ὑποχρεοῖ τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας, ἢ νὰ νικήσουν, ἢ νὰ ἀπεθάνουν. Ἀλλοίμονον, ὦ Ἕλληνες, εἰς τοὺς λιποτάκτας καὶ αὐτομόλους! Αὐτοὶ εἰς τοὺς προγόνους μας δὲν ἤμποροῦσαν πλέον νὰ χαροῦν οὐδένα ἀπὸ τὰ νόμιμα δίκαια τῶν συμπολιτῶν, αὐτοὶ ἐμισοῦντο, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς συμπατριῶτας των, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους των γεννήτορας. Οἱ συγγενεῖς των ἐντρέποντο, ὅταν ἤκουον τὰ ὀνόματά των, εἰ μὲν ἦτον ἄγαμοι, κανεὶς δὲν τοὺς ἔδιδε τὴν θυγατέρα του διὰ γυναῖκα, καὶ ἂν ἦτον ὑπανδρευμένοι, ἐβδελύττοντο ἀπὸ τὰς ἰδίας των συζύγους καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια τέκνα των.

Πῶς, λοιπόν, νὰ μὴν προκρίνη ὁ ἐλεύθερος χίλιας φορὰς καλλιότερα τὸν θάνατον, ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἄτιμον ζώην, καὶ νὰ φύγη; Μήπως τοῦ ἔμνησκεν ἴσως ἐλπίδα νὰ σμικρύνῃ τὴν ἀτιμίαν του, διὰ μέσον τῶν προγόνων του; Ἐ! τὰ τοιαῦτα οὐτιδανὰ μέσα, ὅπου ὑπὸ τῆς δουλείας ἀνθίζουσιν, ὡς οὐδὲν λογίζονται εἰς τὰς ἐλευθέρων πολιτείας, καὶ ὄχι μόνον ὁ δειλὸς ἐκατάσταινε τὸν ἑαυτὸν του τόσο ἀτιμον, ἀλλὰ διεδίδετο τοιαύτη ἀτιμία καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του, εἰς τρόπον, ὅπου τὰ τέκνα του τὸν ἀναθεμάτιζον καὶ ἐντρέποντο νὰ κράζωνται υἱοὶ του, ἕως ὅπου ἀφ' ἑαυτοῦ των, μὲ κανένα ἄξιον ἔργον, ἤθελαν ἠμπορέσει νὰ ξαναλάβουν τὴν χαμένην των δόξαν καὶ κοινὴν ὑπόληψιν. Διὰ τοῦτο λοιπόν ὁ ἐλεύθερος, παρακινήμενος ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος του καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην του, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ πεφοβισμένος ἀπὸ τὴν ἄφευκτον ἀτιμίαν καὶ κοινὴν καταφρόνησιν, δὲν αισθάνετο ποσῶς τὰ ἀνάξια κεντήματα τῆς δειλίας, οὔτε ἐστοχάζετο κἄν εἰς τὴν ζώην του, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν δόξαν τῆς νίκης καὶ εἰς τὸ χρέος τὸ πατριωτικόν.

Ἴδού, ὅπου παύει ὁ θαυμασμός, ὦ Ἕλληνες, ὡς πρὸς τοὺς ἐλευθέρους, ἂν μὲ τόσην ἀφθονίαν ἐκχύουσι τὸ αἷμα των. Πόσον ὁμῶς πρέπει νὰ θαυμάζῃ τις, ὅταν βλέπῃ, καὶ καθημερινῶς τὸ βλέπει, τοὺς δούλους νὰ φονεύωνται εἰς τοὺς πολέμους, χωρὶς νὰ ἤξεύρουν τὸ διατί, ἐκείνους, λέγω, τοὺς ταλαιπῶρους στρατιῶτας, οἱ ὅποιοι μὲ βίαν καὶ δυναστείαν ἀρπάζονται διὰ προσταγῆς τῶν σκληρῶν τυράννων τῶν ἀπὸ τὰς πτωχικὰς τῶν οἰκίας, καὶ ἀκουσίως βαδίζουσιν εἰς ἄφευκτον ἐσφαγιασμόν, ἐκείνους τοὺς ἀθλίους, λέγω, καὶ μισθωτοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐπὶ ζωῆς των ἀνελευθέρους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν νεότητά των μέχρι τοῦ ἐσχάτου γήρατός των τυραννοῦνται καὶ βασανίζονται, κακῶς ἐνδυμένοι, καὶ συχνῶς ραβδισμένοι, οὔσα ἢ τροφή των πολλὰ χειροτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν ἰδίων ἀλόγων ζώων, χωρὶς ποτὲ νὰ λπίζουσιν, βεβαίως, βραβεῖα εἰς τὰ ἄξια κατορθώματά των, χωρὶς νὰ εἶναι κύριοι τοῦ ἑαυτοῦ των, ὄχι εἰς τὸ νὰ πράξουν κατὰ τὴν θέλησίν των, ἀλλ' οὔτε κἄν νὰ ὀμιλήσουν, πάντοτε ὑβρισμένοι καὶ καταφρονημένοι, ὑποφέροντες μίαν ἄδικον καὶ βιαστικὴν παρθεσίαν, καὶ γηράζοντες, χωρὶς νὰ ἠμποροῦν νὰ εἰποῦν ὅτι ἔζησαν.

Τόσον πλήθος, λέγω, ταλαιπῶρων θνητῶν, ὅπου τὰ ἄφευκτα ἐλαττώματα μιᾶς ζωῆς, παντάπασιν ὀκηρᾶς, φθείρουν τὰ ἤθη τόσοσιν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι εἰς ἐλευθέρων πολιτείαν ἤθελον ἦτον οἱ τιμιώτεροι καὶ ἐνδοξότεροι πάντων, τέλος πάντων, τόσοσιν δούλους, οἱ ὅποιοι δὲν γνωρίζουσιν, οὔτε ἔχουσιν πατρίδα. Πότε, παραδείγματος χάριν, ὁ ἀθῶος ἐφυλάχθη ἀπὸ τοὺς νόμους; Πότε ἐτόλμησεν κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς νὰ φωνάξῃ μὲ θάρρος ἔμπροσθεν ὄλων τῶν ἐχθρῶν του: «Οὐχί! δὲν σᾶς φοβοῦμαι, ἐγὼ εἶμαι διαυθεντευμένος ἀπὸ τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι θέλει σᾶς τιμωρήσουν διὰ τὴν συκοφαντίαν σας»;

Οὐδέποτε, ἀγαπητοί μου. Αὐτοὶ δὲν εἶδον κἄν τὸ πρόσωπον τοῦ κυρίου των, καὶ τρέμουσι εἰς κάθε προσταγὴν του, χωρὶς νὰ γνωρίσωσι τὴν αἰτίαν. Αὐτοὶ λοιπόν, οἱ τόσοσιν βδελυκοὶ ἄνθρωποι, καὶ ἐνταυτῷ τόσοσιν ἄξιοι συμπονέσεως, φονεύονται καὶ αὐτοί, καὶ ὀρμοῦσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Βέβαια, μεγάλη εἶναι ἡ ἀναισθησία αὐτῶν τῶν δούλων, καὶ ὠφέλιμον εἶναι νὰ ἐρευνήσωμεν τὰς αἰτίας, διὰ νὰ μὴν θαυμάζωμεν πλέον οὔτε δι' αὐτοὺς.

Ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος φονεύεται εἰς τὸν πόλεμον ἐκουσίως διὰ δύο ἀφορμὰς, διὰ εὐγνωμοσύνην δηλαδὴ πρὸς τὴν πατρίδα του, καὶ διὰ τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ γένους του, ἤτοι τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀλλὰ εἰς τοὺς δούλους ἀμφοτέρωθεν δὲν ἔχουσιν τὸν τόπον τους, ἐπειδὴ οὔτε πατρίδα, οὔτε τιμὴν ἔχουσιν οἱ ταλαιπῶροι. Τὴν πατρίδα των τὴν ἐπώλησαν τῆς ἰδίας ἀτιμίας, ὅπου εἰς τὸν θρόνον εὐρίσκεται, καὶ ἐξακολούθως αὐτοί, ὦ Ἕλληνες, δὲν ἠμποροῦσι νὰ ἔχωσι τὴν ἀληθῆ τιμὴν, ἢ ὅποια συνίσταται εἰς τὴν κύρωσιν τῶν νόμων καὶ τῶν λοιπῶν συμπολιτῶν εἰς τὰς κατὰ μέρος πράξεις τοῦ καθενός· εἰς αὐτοὺς φθάνει ἡ κύρωσις μόνο τοῦ τυράννου, διὰ νὰ καταστήσῃ χρηστὰ τὰ πλέον βδελυκτὰ ἔργα.

Ἄλλη, λοιπόν, δὲν εἶναι ἡ αἰτία, ὅπου τοὺς παρακινεῖ νὰ θυσιάζωνται τόσοσιν ἀνοήτως, εἰμὴ ὁ φόβος. Ἡ φύσις, ἀδελφοί μου, ὅπου ἐμφύτευσε εἰς τὰς καρδίας μας τὴν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, ἤτοι τὴν ἐλπίδα, διὰ νὰ μᾶς φυλάξῃ ἀπὸ ἑνα ἄφευκτον καὶ γενικὸν ἀφανισμόν, ὡς ἄνωθεν εἶπον, μετὰ τῆς ἐλπίδος, ἢ ἰδία φύσις, διὰ νὰ μὴν μᾶς ἀποκαταστήσῃ παντάπασιν ἀναισθητοὺς, μᾶς ἔδωκεν τὴν ὑποψίαν πρὸς τὸ χεῖρον, ἤτοι τὸν φόβον.

Ὁ μὲν ἐλεύθερος, λοιπόν, οὔτε ἐλπίζει, οὔτε φοβεῖται εἰς τὸ ὅτι μέλλει νὰ πράξῃ, διότι εἶναι βέβαιος,

καὶ πολλὰ βέβαιος, ὅτι, ἂν πράττη καλῶς, ἦτοι κατὰ τὰς νομικὰς διαταγὰς, βραβεύεται, καὶ ἂν πράττη ἐναντίον αὐτῶν, παιδεύεται. Ἄλλ' ὁ δούλος ἐξ ἐναντίας, ἀπὸ μίαν ὥραν εἰς ἄλλην, ἀπερνᾷ ἀπὸ μεγάλας ἐλπίδας εἰς ἄκρον φόβον, ὄντας βέβαιος καὶ αὐτός, καὶ πολλὰ βέβαιος, ὅτι ἢ καλῶς, ἢ κακῶς πράξη, ποτὲ μὲν βραβεύεται, ποτὲ δὲ θανατοῦται, ὡσὰν ὅπου εἶναι ἀδύνατον νὰ προῖδῃ τοῦ τυράννου τὴν θέλησιν, ἢ ὅποια μεταβάλλεται κάθε στιγμὴν.

Καθὼς οὖν ἡ ἐλευθερία ἀποκαταστῆ τὸν ἄνθρωπον γενναῖον, ἐνάρετον καὶ φιλοπάτριδα, οὕτως καὶ ἡ τυραννία τὸν ἀποκαταστῆ οὐτιδανώτερον τῶν ἰδίων ἀλόγων ζώων, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται, καὶ τοσοῦτον οἱ δούλοι χάνουν τὸ ἀνθρώπινον λογικόν, ὅπου πάντοτε φοβοῦνται τὸ ὅτι δὲν ἡμπορεῖ νὰ τοὺς φοβίση. Πλὴν, ἡ ἀναισθησία των τοὺς κρύπτει τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ τύραννος τρέμει, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνον γνωρίζει τὴν καθαυτὸ ἀδυναμίαν μιᾶς ἀπολελυμένης ἀρχῆς, καὶ κάθε φορὰν ὅπου βλέπει τοὺς τυφλοὺς δούλους του, βλέπει ἐνταυτῷ τὴν βρωμερὰν ζωὴν του νὰ κρέμαται ἀπὸ ἓν πτενὸν ράμα, καὶ πάντοτε λέγει εἰς τὸν ἑαυτὸν του: «Ἐ! ἂν αὐτοὶ προσφέρουν μίαν φορὰν τὸ ὄχι, ἡ δύναμις μου τελειοῦται.» Πλὴν, ματαίως καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτὰ τὰ τωρινὰ τέρατα φοβοῦνται, ὡσὰν ὅπου οἱ δούλοι τους εἶναι τόσοσιν κεχαυνωμένοι καὶ πεφοβισμένοι, ὅπου οὔτε κἂν γνωρίζουν πῶς ὑπόκεινται.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ φόβος, ὁ στερεώτερος στῦλος τῆς τυραννίας, αὐτός, ὦ Ἕλληνες, ὁδηγεῖ τοὺς δούλους εἰς τὸν πόλεμον. Καί, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ δούλοι εἰς αὐτὸν παρομοίως ὑπόκεινται, οὕτως ὁ δεῦτερος ἀκολουθεῖ τὰ βήματα τοῦ πρώτου, καὶ ὁ τρίτος τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ ἐσχάτου. Ὑπάγουν, πολεμοῦσι, κοπιᾶζουν, φονεύονται, τέλος πάντων, χωρὶς νὰ ἠξέυρουν οὔτε διατί ἐπῆγαν, οὔτε διατί δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάγουν.

Ἄν ὅμως ἡ ἀναισθησία των καὶ ὁ φόβος τοὺς φέρῃ εἰς τὸν πόλεμον, ἡ δειλία, ὡς ἀναγκαῖα ἐξακολούθησις τῆς δουλείας, εὐθὺς ξεσκεπάζει τὸν χαρακτῆρα των, καὶ οὕτως πάντοτε βλέπομεν πολυάριθμα στρατεύματα δούλων, ὅταν εὐρίσκουσιν ἀνθίστασιν, εἰ καὶ παραμικρὰν, εὐθὺς νὰ φεύγουν. Οἱ δούλοι δὲν κάμνουσιν ἄλλην φορὰν, βέβαια, τὸ χρέος των καλλιότερα, παρὰ ὅταν φεύγουν. Καὶ διατί νὰ μὴν φύγουν οἱ ταλαίπωροι; Ἴσως διὰ τοὺς τρεῖς, ἢ τέσσαρες ὀβολούς, ὅπου ὁ τύραννός των τοὺς δίδει διὰ μισθόν; ἢ διὰ τὸν φόβον τῆς ἀτιμίας; Αὐτοὶ, καὶ νικηταὶ καὶ νικημένοι, τὸν μισθὸν τους θέλουν τὸν ἔχει, καὶ νικηταὶ καὶ νικημένοι ἀτιμίαν δὲν φοβοῦνται, οὔτε τιμὴν ἔχουν. Ἡ μὴπως ἔχουν, τέλος πάντων, συγγενεῖς, φίλους καὶ πατρίδα, ὅπου νὰ τοὺς παρακινήσουν; Αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς εἶναι ἀγορασμένοι ἀπὸ τὸν τύραννόν τους, ὡσὰν τόσα βόδια ἢ ἄλογα.

Φεῦ! ὦ ἀνυπόφορος ἐντροπὴ τῆς ἀνθρωπότητος! Ἔως πότε ἡ φωνὴ τῆς φιλοσοφίας θέλει λαλεῖ τὴν ἀλήθειαν ματαίως! Ἔως πότε οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀτιμάζουν τὴν ἀνθρωπότητα! Οἱ δούλοι, ὦ Ἕλληνες, φυλάττουσιν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν των τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς δουλείας των, καὶ κάθε ἐλεύθερος μὲ μεγάλην εὐκολίαν γνωρίζει τὸν δούλον. Ἡ δειλία εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἀφευκτον σημεῖον εἰς αὐτούς, ἢ ὅποια αὐξάνει εἰς τὰς ἰδέας των κάθε παραμικρὸν κίνδυνον, καὶ κάθε δύσκολον ἐπιχείρημα δι' αὐτούς εἶναι ἀδύνατον.

Διὰ τοῦτο, καὶ ὁ θαυμαστός τῶν Ἀθηνῶν ἀρχιστράτηγος, γνωρίζοντας νὰ εὐρίσκοντο μερικοὶ ξένοι δούλοι, καὶ δειλοὶ, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἐλεύθερους στρατιῶτας του, καὶ μέλλοντας νὰ συγκροτήσῃ τὴν μάχην μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ἠθέλησεν νὰ ἐβγάλη αὐτὰ τὰ ἐμπόδια ἀπὸ τὸ στράτευμά του, καὶ ἐπιχειρήσῃ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Ὅποιος ἀπὸ ἐσᾶς», τοὺς λέγει, «ὦ στρατιῶται, κατὰ τύχην ἀλησμόνησε κανένα πρᾶγμα του εἰς τὴν πόλιν, ἃς ὑπάγη νὰ τὸ πάρῃ, καὶ ἔπειτα ἃς ξαναγυρίσῃ», εἰς τρόπον ὅπου ὅλοι οἱ δειλοὶ μὲ αὐτὴν τὴν πρόφασιν ἀνεχώρησαν. Καὶ τότε αὐτὸς ἐφώνησεν: «Ἴδού, συμπολίται μου, ὅπου εἴμεθα ἐλεύθεροι ἀπὸ αὐτὰ τὰ βάρη. Οἱ ἄνδρες ἐφυγον, καὶ ἡ νίκη εἶναι βεβαία διὰ ἡμᾶς». Καθὼς καὶ ἠκολούθησεν.

Ἄν κανένας ἀρχιστράτηγος δούλων ἠθελε κάμει τοιαύτην δοκιμὴν εἰς τοὺς στρατιῶτας του, βέβαια δὲν ἠθελεν ἐκχυθῆ αἷμα μὲ τελειότητα, ὡσὰν ὅπου ὅλοι ἠθελαν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν. Ὁ ἐλεύθερος ὅμως, ὦ Ἕλληνες, λέγει: «Ἄν ἐγὼ δὲν διαυθεντεύσω τὴν πατρίδα μου, ποῖος θέλει διαυθεντεύσει ἐμένα; Ἐγὼ εἰς αὐτὴν ἐλπίζω τὴν εὐτυχίαν μου. Ἐγὼ εἰς τὸν ναόν τῆς ὠρκίσθην, ἐνώπιον ὄλων μου τῶν ἀδελφῶν, νὰ ἀπεθάνω δι' αὐτὴν, πῶς νὰ γίνω ἐπίορκος; Ἐγὼ εἰς τὴν γῆν τῆς

ἔχουσα τοὺς ἰδρωτάς μου, πῶς νὰ ἀφήσω τοὺς καρπούς της εἰς χεῖρας ἀλλοτρίων; Ἐγώ, τέλος πάντων, εἶμαι ἐν μέρος τοῦ ὅλου, πῶς νὰ τὸ ἀσχημίσω μὲ τὴν ἔλλειψίν μου; Τὸ χρέος μου εἶναι ἄπειρον πρὸς αὐτήν, οἱ φίλοι μου μὲ κράζουν, οἱ συγγενεῖς μου μὲ βιάζονται, τὰ τέκνα μου μὲ παρακαλοῦν, ἡ ἐλευθερία μ' ἐγκαρδιώνει. Καὶ ἐγώ, νὰ μείνω ἀμέτοχος τῶν βραβείων, ὅπου τυχαίνουν εἰς τοὺς νικητάς; Νὰ χάσω ἐγὼ τὸν στέφανον τῆς δόξης διὰ δειλίαν καὶ ἄτιμον φιλοζωΐαν; Τί εἶναι, τέλος πάντων, αὐτὸς ὁ θάνατος, εἰμὴ ἡ ὑστέρησις τῆς ζωῆς; Ἀλλά, πῶς ἤμπορῶ ἐγὼ νὰ ζήσω, χωρὶς πατρίδα; Ἴσως εἶναι ἡ λύπη δι' αὐτὴν τὴν ὑστέρησιν; Ἄλλ' ἤθελεν εἶναι ἀνοησία, νὰ λυπηθῆται τινὰς διὰ ἓνα κακόν, ὅπου ἀκόμη δὲν ἤθελε τοῦ συνέβη, καὶ ὅταν τοῦ συμβαίῃ ὁ θάνατος, τότε δὲν εἶναι πλέον εἰς καιρὸν νὰ λυπηθῆ. Ὅθεν, ἕκατὸν φορὰς προκρίνω νὰ ἐκχύσω τὸ αἷμα μου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δόξης καὶ εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος μου, παρὰ νὰ τελειώσω τὴν ζωὴν μου εἰς τὸ κρεβάτι, ὅπου ἀποθνήσκει τινὰς, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, πρὶν χάσῃ τὴν ζωὴν του. Ἐ! αὐτὴ ἡ ζωὴ μου εἶναι ἐν δῶρον της. Ἐγὼ ἔζησα ὑποκάτω εἰς τοὺς νόμους της, ἔπια τὰ ὕδατά της, ἔφαγα τοὺς καρπούς της. Πρέπει, λοιπόν, νὰ τὴν διαυθεντεύσω, καὶ ὡς θνητός, πλὴν ἀληθῆς συμπολίτης, νὰ ἀποκαταστήσω ἐπωφελῆ καὶ τὸ ἴδιον τέλος τῆς ζωῆς μου. Ἡ νίκη, ἡ ὁ θάνατος ἄς μὲ στέψωσιν, καὶ ἄς φύγῃ μακρόθεν ἀπὸ ἐμὲ κάθε δειλὸς στοχασμός. Ναί, πατρίς μου ἱερά, ἐγὼ τρέχω πρὸς διαυθέντευσίν σου, ἄμποτες νὰ ἀποδειχθῶ εὐγνώμων εἰς τὰς χάριτάς σου καὶ νὰ συναριθμηθῶ εἰς τὸν κατάλογον τῶν διαυθεντευτῶν σου».

Τοιουτοτρόπως, ἀδελφοί μου, ὁμιλεῖ ὁ ἐλεύθερος, ὅταν εὐρίσκειται ἀρματωμένος πρὸς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος του, καὶ τοιουτοτρόπως ἐκκληροῦσιν οἱ ἐλεύθεροι τὸ χρέος των πρὸς τοὺς συμπολίτας των, πρὸς τὴν πατρίδα των, πρὸς τοὺς συγγενεῖς των, καὶ πρὸς τοὺς φίλους των. Λέγω πρὸς τοὺς φίλους των, ἐπειδὴ ἡ φιλία, ὑπὸ τῆς νομαρχίας, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Ἡ τυραννία, ὦ Ἕλληνες, ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα καλά, ὅπου ὑστερεῖ τῆς ἀνθρωπότητος, κατασταίνει πρὸς τούτοις καὶ τὴν φιλίαν ἐν κτήμα ἐπικίνδυνον. Ἡ φιλία, ἀδελφοί μου, γεννᾶται ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἡθῶν τε καὶ ἰδεῶν δύο ὑποκειμένων, καὶ αὐτὸ ἀκολουθεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, εἰς τρόπον ὅπου θέλοντας ὁ ἓνας ὅ,τι θέλει καὶ ὁ ἄλλος, ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως, καὶ τοιαύτην ἀγάπην οὐδὲν μέσον εἶναι ἰκανὸν νὰ τὴν διαλύσῃ, οὔτε ἡ ἰδία τυραννία δύναται νὰ σμικρύνῃ τὴν δύναμίν της, ἀλλ' ἐξεναντίας, καὶ ὁ καιρὸς καὶ ἡ ἀπουσία περισσότερον τὴν στερεοῦσι, καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν ἀποκαθιστῶσι.

Αἱ δυστυχίαι τοῦ ἑνὸς φίλου λογιάζονται ὡς ἴδιαι παρὰ τοῦ ἄλλου, καὶ ἀμφότεροι χαίρονται εἰς τὰς ξεχωριστάς των εὐτυχίας. Ὁ ἓνας κινδυνεύει τὴν ζωὴν του, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ ἐκείνην τοῦ φίλου του, ὁ ἄλλος ἐξοδεύει ὅλην τὴν περιουσίαν του, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸν φίλον του, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἰς δύο ἀληθεῖς φίλους τὰ πάντα εἶναι κοινά, κατὰ τὸ ρητὸν τοῦ μεγάλου Πυθαγόρα.

Ὡ, πόσα παραδείγματα μᾶς παρασταίνει ἡ ἱστορία πρὸς τιμὴν τῆς φιλίας, ἀπὸ τὰ ὅποια δὲν ἤμπορῶ νὰ σιωπήσω τὸ ἀκόλουθον. Βασιλεύοντος Διονυσίου τοῦ Τυράννου εἰς Συρακούζην, ἐσυκοφαντήθη πρὸς αὐτὸν παρὰ τινος προδότου ἓνας ἐνάρετος ἄνθρωπος, ἐνωμένος μὲ τοὺς ἡδυνάτους δεσμούς μιᾶς εὐλικρινεστάτης φιλίας. Ὁ τύραννος οὖν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἐπὶ θρόνου καθημένων, καταδικάζει τὸν ἀθῶον εἰς θάνατον, καὶ δὲν καταδέχεται οὔτε κἂν νὰ τὸν ἰδῇ, ὅχι δὲ νὰ τὸν ἀκούσῃ. Μανθάνει ὁ ἀθῶος τὴν ἀπόφασιν, χωρὶς ἐκπληξιν, ὡσὰν ὅπου ἐγνώριζε, ὅτι οἱ δοῦλοι ὑπόκεινται εἰς τὸ νὰ χάσουν τὴν ζωὴν των εἰς κάθε στιγμήν, καὶ κατὰ τὴν ὄρεξιν τοῦ τυράννου. Δὲν λυπεῖται δι' ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἄφηγε τὰς ὑποθέσεις του εἰς ἄκραν ἀταξίαν. Διὸ τρέχει πρὸς τὸν τύραννον, καὶ μετὰ δακρῶν τὸν παρακαλεῖ, νὰ ἀναβάλῃ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου του διὰ ὀλίγας ἡμέρας, καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ διορθώσῃ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ὀσπιτίου του, καὶ ἔπειτα μὲ ὄρκον τοῦ τάξει νὰ ξαναγυρίσῃ, διὰ νὰ λάβῃ τὸν θάνατον. Ὁ τύραννος, λοιπόν, τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι ἤθελε τοῦ κάμει τοιαύτην χάριν, πλὴν ὑποψίαζε, μήπως δὲν ἤθελεν ἐπιστρέφει, καὶ διὰ τοῦτο ἂν ἤθελε τοῦ προσφέρει ἓνα ἐγγυητὴν - τὸν ὅποιον νὰ ἤθελε θυσιάσει, ἂν αὐτὸς ἤθελε τὸν ἠπατήσῃ - τότε ἤθελε τοῦ δώσει τὴν ἄδειαν. Ἀκούσας δὲ ὁ φίλος του αὐτά, εὐθύς τρέχει πρὸς τὸν τύραννον, καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦ λέγει, δεικνύοντας τὸν ἑαυτὸν του: «Ἴδου ὁ ἐγγυητὴς του. Ἐγὼ μένω εἰς φυλακὴν, ἕως εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ φίλου μου, καὶ εἶμαι ἔτοιμος νὰ θυσιασθῶ εἰς ἔλλειψίν του».

Τότε ὁ τύραννος ἐπροσδιώρισεν τὴν ἡμέραν, ἕως εἰς τὴν ὁποίαν ἤθελε τὸν προσμείνει, καὶ παραχρῆμα ὁ μὲν πρῶτος ἀνεχώρησεν, ὁ δ' ἄλλος ἐβάλλθη εἰς φυλακὴν. Καθεὶς ἤμπορεῖ νὰ ιδεασθῇ τὴν χαρὰν τῆς

εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς εὐπραξίας, ὅπου ἀμφότεροι αἰσθάνθησαν. Ἐπήγεν, λοιπόν, εἰς τὸ ὀσπίτιόν του καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς ἐδιώρθωσε τὰς ὑποθέσεις του, δίδοντας δὲ τὸν ὑστερινὸν ἀσπασμὸν εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ τέκνα του, ταχέως ἐπέστρεφεν πρὸς τὸν τύραννον, καὶ ἔφθασεν πρὶν τοῦ τέλους τῆς προσδιωρισμένης ἡμέρας. Ἀλλ' ὁ τύραννος, βλέποντας τοσαύτην ἐμπιστοσύνην, τρόπον τινὰ ἐκινήθη εἰς σπλαγχνος καὶ τοὺς ἠλευθέρωσεν ἀμφοτέρους.

Ἰδού, ὦ ἀγαπητοί μου, πόσον δύναται νὰ πράξη ἡ φιλία, ὅταν εὐρίσκεται ὄντως ριζωμένη εἰς τὰς καρδίας δύο ὑποκειμένων. Στοχάζεσθε, ἴσως, νὰ εἶχον αὐτοὶ οἱ δύο φίλοι καρδίας δούλων; Οὐχί, ὦ Ἕλληνες! Αὐτοὶ ἐφρονοῦσαν ἐλευθέρως, καὶ μόνον ὑπόκειντο εἰς τὸν τύραννον, καθὼς τὴν σήμερον ἀκολουθεῖ εἰς τοὺς περισσοτέρους τοῦ γένους μας. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθίσῃ τοιαύτη φιλία εἰς σκλαβωμένας καὶ δούλας ψυχάς; Οἱ δούλοι, ὦ Ἕλληνες, ἂν καὶ κατὰ συμβεβηκὸς συμφωνήσουν εἰς μερικὰς ἰδέας των, δὲν ἠμποροῦν ποτὲ νὰ συμφωνήσουν εἰς τὸν κυριώτερον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εὐτυχίας των, ὡσὰν ὅπου καθεὶς ἀπὸ αὐτούς, εὐρισκόμενος εἰς μίαν παντοτινὴν ἀβεβαιότητα, φυλάττει καθεὶς ξεχωριστὸν τρόπον εἰς τὸ νὰ ζῆ, καὶ ἐξακολούθως προσπαθεῖ διηνεκῶς νὰ διαφθείρῃ τὴν διαγωγὴν του, καὶ νὰ τὴν παρομοιάζῃ μὲ τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, ἐπειδὴ τὸ πᾶν κρέμαται ἀπὸ αὐτὸ τὸ βρωμερὸν τέρας.

Ἔθεν, ὅποιος εὐτυχεῖ, ἀγνοεῖ τὸ αἷτιον, καθὼς καὶ ὅποιος δυστυχεῖ. Οὐχὶ δὲ ὑπὸ τῆς νομαρχίας ἀκολουθεῖ οὕτως. Ἀλλ' ἀπαξάπαντες ποθοῦσι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἤγουν τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ εὐτυχία πάντων, καὶ διὰ τοῦτο, ἂν διαφέρουσι εἰς ἄλλας τῶν ἰδέας, εἰς τὸν ἀναγκαϊότερον ὅμως σκοπὸν ὁμογνωμοῦσιν ἅπαντες. Ἄς ἐπανέλθωμεν λοιπόν εἰς τὸ προκειμένον.

Ἔχοντες ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι τὴν ἰδίαν ζέσιν καὶ ἀγάπην εἰς τὴν διοίκησίν τους, ὅταν ἡ χρεία τὸ καλῆ, ὅλοι ὁμοθυμαδὸν τρέχουσι εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος των, ἤτοι τῶν νόμων των καὶ τῆς εὐτυχίας των. Οἱ δούλοι δὲ εὐρισκόμενοι πάντοτε ἀσύμφωνοι, κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν πατρίδα του, ἐκουσίως καὶ μὲ πόθον, νομίζοντές τὴν ἓν ἀλλότριον κτῆμα, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε νικῶνται. Εἰς αὐτούς, ἀγαπητοί μου, λείπει τὸ κυριώτερον μέσον διὰ τὴν νίκην, τοὺς λείπει, λέγω, ἡ ὁμόνοια, ἐπειδὴ, ὡς προεῖπον, δὲν ἔχουν ὅλοι τὸν ἴδιον σκοπὸν, καὶ ἓν καιρῷ βίας, ὁ δούλος δὲν στοχάζεται δι' ἄλλο, εἰμὴ μόνον καὶ μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του μόνον εὐρίσκει καὶ πατρίδα, καὶ συγγενεῖς, καὶ φίλους, καὶ τέλος πάντων τὴν εὐτυχίαν του. Καὶ μὴν ἠμπορῶντας νὰ ἐλπίζῃ εἰς ἄλλο τι, οὔτε δι' ἄλλο τι τὸν μέλει, παρὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ οὕτως ἀκολουθεῖ: ὅπου δούλοι, ἐκεῖ καὶ ἀσύμφωνία, ὅπου δὲ ἀσύμφωνία, ἐκεῖ καὶ ὄλεθρος.

Οἱ τύραννοι, ὦ Ἕλληνες, μὲ τὸ νὰ γνωρίζουν τὴν ἀφ' ἑαυτῶν των ἀδυναμίαν, πάντοτε ἐπροσπάθησαν διὰ μέσου τῆς ἀσύμφωνίας, νὰ κυριεύουν καὶ τυραννοῦν τὴν ταλαίπωρον ἀνθρωπότητα, καὶ πάντοτε διὰ μέσου αὐτῆς ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Ἡ ἀσύμφωνία, βέβαια, εἶναι ἓνα ἀλάνθαστον προγνωστικὸν σημεῖον δουλείας. Πολλὰ εὐκόλως, ὦ Ἕλληνες, νικεῖται ἓνας ἀσύμφωνος ἐχθρός. Ὅσον δυνατὸς καὶ νὰ εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὴ τὸν διαμοιράζει, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἰς τόσους μικροὺς ἐχθρούς, καὶ ἡ δύναμίς του ἐξακολουθῶς ἐλαττοῦται. Καθὼς ἐπὶ παραδείγματι οἱ δάκτυλοι τῆς χειρός, οἱ ὅποιοι κινούμενοι ὅλοι μαζί, ἔχουσιν ἀσυγκρίτως μεγαλειτέραν δύναμιν, παρὰ ἀπ' ὅ,τι ἤθελεν ἔχει ὁ καθεὶς κατὰ μέρος.

Ἡ ὁμόνοια, λοιπόν, εἶναι καὶ αὐτὴ μία ἐξακολούθησις τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, καὶ πάντα τὰ θαυμάσια καὶ χρηστὰ ἔργα. Πρὸς τούτοις, εἰς τὰς ἐλευθέρους πολιτείας, μόνον, φυλάττεται σῶα ἡ ἀληθὴς καὶ γλυκεῖα εἰκὼν τοῦ γάμου, ἡ ὁποία εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν ἔλειπε, καὶ εἰς τὴν δουλείαν κατεστάθη τὸ ἀχρειέστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Οἱ πατέρες ἀμφιβάλλουν διὰ τὰ ἰδιά των τέκνα, καὶ αὐτὰ ἀγνοοῦσι τοὺς ἀληθεῖς γεννήτοράς των. Ποὺ ἀναισχύντως αἱ γυναῖκες προστάζουσι τοὺς ἄνδρας, καὶ ποὺ ἀσπλάγχνως οἱ ἄνδρες τυραννοῦσι τὰς συζύγους των, ποὺ ὁ γάμος ἐκτελεῖται ὁ ὑστερος, καὶ ποὺ συζεύγονται δύο, ὅπου ποτὲ δὲν ὠμίλησαν μαζί.

Ἀλλά, ποτὲ δὲν ἠθελα τελειώσει, ἂν ἠθελα περιγράψῃ καταλεπτῶς τῶν διαφορῶν ὑποδουλωμένων λαῶν τὰς ἀσελγείας καὶ κακὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι διαφέρουσι ἀλλήλων, ὡς καὶ αἱ τυραννίαι διάφοροι ἀποκαθίστανται ἀπὸ τὰς περιστάσεις, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἤθη τοῦ ὑποδουλωθέντος λαοῦ, ἀπὸ τὸ κλίμα, ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν κατοίκων, ἀπὸ τὴν μεγαλειότητα τῆς ἐπικρατείας, καὶ ἀπὸ μύρια ἄλλα αἷτια, ὅπου δὲν ἀναφέρω, χάριν συντομίας. Οἱ δούλοι, ὡστόσον, ἢ ἀπὸ μίαν ἄκραν ἀδιαφορίαν, ἢ ἀπὸ

ἄτιμον σκοπόν, ἢ ἀπὸ βίαν, ἢ ἀπὸ φιλαργυρίαν, ἢ ἀπὸ μόνην φιλαυτίαν, παρακινουῦνται καὶ ὑπανδρεύονται, καὶ βέβαια, κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν λαμβάνει γυναῖκα, μὲ τὸ ἴδιον τέλος, ὅπου οἱ προπάτορές μας τὸ ἔκαμνον.

Οἱ ἐλεύθεροι γονεῖς ἐπρόσμεναν μὲ χαρὰν νὰ ἀποκαταστήσουν ἐντελῆ τὴν εὐτυχίαν τῶν τέκνων των, καὶ οἱ νέοι ἐλάμβανον τὰς νέας διὰ συζύγους των, εἰς τὴν ἡλικίαν, ὅπου ἡ ἴδια φύσις προσδιορίζει. Ἀλλὰ φεῦ! ὁ δούλος, ὁ ἐξηκοντούτης λέγω δούλος, λαμβάνει διὰ γυναῖκα μίαν δεκαπενταετῆ κόρη, ἢ μία γραῖα ὑπανδρεύεται ἕνα νέον, καὶ οὕτως ἀρχινᾷ ἡ δυστυχία των καὶ τὰ βάσανά των, ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, μέχρι τέλους τῆς ζωῆς των. Οἱ Ἕλληνες, εἰς τοὺς ἀπερασμένους αἰῶνας, ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἐπιτύχουν, εἰς τοὺς νυμφίους, συμφώνως τοὺς στοχασμούς των, τὰς ιδέας των, τὰ ιδιώματά των, καὶ τὴν ἡλικίαν των, οἱ Ἕλληνες δὲ τῶν παρόντων αἰῶνων, εἰς τὰ χρήματα μόνον ἀτενίζουσιν ἢ μόνον εἰς τὰ κάλλη, καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, καὶ ἀλλογενεῖς λαμβάνουν διὰ γυναῖκας - περὶ ὧν κατωτέρω ρηθήσεται. Τότε τὰ τέκνα ἦτον γλυκεῖα ἐλπίς τῶν γεννητόρων, νῦν δὲ πρόξενος βασάνων καὶ ἀδημονῶν⁹. Μάλιστα δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου οἱ νέοι μόλις φθάνουν εἰς τὴν ποθουμένην ἡλικίαν τῆς νεότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἠμποροῦν νὰ ὠφελήσουν τοὺς γονεῖς των, καὶ νὰ τοὺς ἀνταμείψωσι διὰ τὰς χάριτας, ὅπου παρ' αὐτῶν ἔλαβον, ἢ ἀνάγκη εὐθὺς τοὺς ξεχωρίζει, καὶ πολλακίς διὰ παντός, ἀπὸ τοὺς γεννητόράς των, τοὺς συγγενεῖς των καὶ τοὺς φίλους των, διὰ νὰ τοὺς ἐκθέσῃ εἰς τὰς καταδρομὰς τῆς τύχης, εἰς τοὺς ἐλέγχους τῶν βαρβάρων, καὶ τέλος πάντων εἰς ἀνυπόφορον κακὸν γῆρας εἰς ἀλλοτρίαν γῆν.

Ἴδού, ἰδοὺ λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, εἰς τί μᾶς ἔφερεν ἡ δουλεία, καὶ εἰς ὁποίαν ἀθλίαν κατάστασιν ἐκαταντήσαμεν. Εὐκόλως ἠμπορεῖτε νὰ καταλάβητε τώρα, ὦ Ἕλληνες, πόσον εἶναι τὸ χρέος τῶν ἐλευθέρων λαῶν εἰς τὸ νὰ διαυθεντεύσωσι τὴν πατρίδα των, καὶ ἐξακολουθῶς πόσον εὐχαρίστως τὸ ἐκπληροῦσι. Ἀφοῦ ὅμως συντρίψετε τὰς ἀλύτους σας, τότε θέλετε αἰσθανθῆ, ἀγαπητοί μου, καὶ εὐκολώτερα καὶ καλλιότερα, τὴν δύναμιν, ὅπου ἔχει ἡ ἐλευθερία εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐγὼ δέ, σιωπῶντας κάθε ἀποδεικτικὴν διήγησιν, τελειῶνω μὲ τὸ ἀκόλουθον παραδειγμα.

Εὐρισκόμενος ἕνας στρατιώτης, λέγει ὁ ἀξιάγαστος Πλούταρχος, εἰς τὴν μάχην, καὶ ἀφοῦ ἐνίκησαν τὸν ἐχθρόν, ἔτρεξεν νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πλοιάριον εἰς ἕνα ποταμόν, ὅπου ἤθελε νὰ διέλθῃ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν ἀντικειμένων, καὶ φθάνοντάς το τὸ ἤρπασε μὲ τὴν δεξιάν του χεῖρα, διὰ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἕως νὰ ἔλθουν οἱ συμπολίται του, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὸ πλοῖον τοῦ τὴν ἐσύντριψαν, αὐτὸς δὲ παραχρῆμα ἐκτείνει τὴν ἀριστεράν καὶ ἔπαθε τὸ ἴδιον. Τότε, ὡς λέων, ὠρμησε μὲ τοὺς ὀδόντας νὰ τὸ ἀρπάσῃ, καὶ εὐθὺς τὸν ἀποκεφάλισαν. ὦ! πόσον, πόσον ζῆλον ἢ πατρὶς εἶχεν ἐμφυτεύσει εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνου τοῦ ἥρωος! Καὶ πόσον ἀπέδειξεν ἐμπράκτως τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς αὐτήν!

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΙ

Αναγκαῖον μοι φαίνεται, ἀγαπητοί μου, τώρα, ὅπου ἐκαταλάβητε τὸ πόσον χρέος ἔχει ὁ ἐλεύθερος νὰ διαυθεντεῖ τὴν πατρίδα του, καὶ πόσον εὐχαρίστως τὸ ἐκτελεῖ, νὰ σᾶς φανερώσω ἐν συντόμῳ, τίνι τρόπῳ καὶ οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ ὑποδουλώνονται, καὶ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τινῶν, πόσον δὲ εὐκόλος ἄλλων. Ἀλλά, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν καλλιότερα, ἄς ἐρευνήσωμεν πρότερον τὰς αἰτίας τοιαύτης μεταβολῆς, καὶ βέβαια, θέλει μᾶς εὐκολυνθῆ ἡ κατάληψίς της.

Βέβαια, φαίνεται νὰ εἶναι μία ἀναγκαῖα ἐξακολούθησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ παντὸς αὐτῆ ἢ παντοτινῆ μεταβολῆ καὶ ἀκαταστασία ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, ἡ ὁποία μᾶς ἀποδεικνύει τὴν ἀτελειότητά μας, καὶ εἶναι φανερὰ ἡ αἰτία! Πῶς δύναται νὰ ἔβγη ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τὸ ἐντελές; Πῶς ἔμπορεῖ ὁ ἀδύνατος καὶ περιορισμένος μας νοῦς, νὰ ἐφεύρη καὶ νὰ κατορθώσῃ πράγματα σταθερὰ καὶ ἐντελῆ; Ἄφευκτος, λοιπόν, εἶναι ἡ ἀτελειότης καὶ ἀκαταστασία εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, διὰ τοῦτο, ὡς πρὸς ἡμᾶς, ὅσα ὀλιγοτέρα ἀτελειότητα φυλάττουσι, ὡς ἐντελῆ νομίζονται, καὶ ἐξ ἐναντίας, μὴν ὄντας ἐντελές οὐδέν, δὲν εὐρίσκεται ἐξακολούθως πρᾶγμα, ὅσον καλὸν καὶ ἂν εἶναι, ὅπου νὰ μὴν ὑποθέτῃται ἐν καλλιότερον ἀπὸ αὐτό, καὶ ὅσον ἐντελές νὰ φαίνεται, νὰ μὴν εὐρίσκη τινὰς εἰς αὐτὸ διαφόρους ἀτελειότητας.

Ἡ νομαρχία λοιπόν, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι, ὡς ἀπεδείχθη, ἡ καλλιοτέρα διοίκησις, καὶ μόνη πρόξενος τῆς εὐτυχίας μας, μ' ὅλον τοῦτο, καὶ αὐτὴ ἔχει τὰ ἐλαττώματά της, ὡς ἔργον ἀτελοῦς ποιήματος, δηλαδὴ ὡς ἀνθρώπινον ἔργον, καὶ οὕτως, ἀφοῦ διέλθη τὴν νηπιότητα, τὴν νεότητα, τὴν ἀνδρότητα, τέλος πάντων γηράζει καὶ ἀπεθαίνει. Αὐτὴ ἡ διοίκησις ἔμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς ἓνα πύργον ὑψηλὸν καὶ περιφημον, ὁ ὁποῖος, ὅταν κτισθῆ ἀπὸ ἀρχιτέκτονα ἄξιον βέβαια, βαστᾶται καὶ μένει σῶος διὰ πολλοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἄφευκτον νόμον τοῦ καιροῦ, καὶ πρέπει ἀφ' ἑαυτοῦ του νὰ γκρεμισθῆ. Ἀλλά, πολλάκις, τὸ συμβεβηκὸς προλαμβάνει. Ἐνας σεισμός, παραδείγματος χάριν, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ καταδαφίζει αἰφνιδίως τὸ πλέον στερεὸν κτίριον! ἢ τὸ πέσιμον ἄλλου τινὸς πύργου, γκρεμνίζει καὶ αὐτόν, ἢ τέλος πάντων ἡ πυρκαϊά. Οὕτως, ἀδελφοί μου, καὶ ἡ νομαρχία ὑποδουλώνεται ἀπὸ τοὺς γείτονάς της, ὅταν αὐτοὶ πρῶτον ὑποδουλωθῶσι, ἢ ἀπὸ κανένα τύραννον, ὅπου νὰ ἔλθῃ μὲ μεγάλας δυνάμεις νὰ τὴν κυριεύσῃ. Τότε, ἀγαπητοί μου, καθὼς ὁ πύργος γίνεται ἓνας σωρὸς ἀπὸ καταχαλάσματα, οὕτως καὶ ἡ νομαρχία μεταβάλλεται εἰς μοναρχίαν, ἢτοι τυραννίαν¹⁰.

Τώρα λοιπόν, ὅπου ἐβεβαιώθημεν διὰ τὴν ἀφευκτον μεταβολὴν τῶν διοικήσεων, ἀκούσατε πρῶτον, παρακαλῶ, πότε εἶναι δύσκολος ἡ ἐπανόρθωσις μιᾶς ὑποδουλωμένης νομαρχίας, καὶ ἔπειτα θέλω σᾶς φανερώσει τὸ πότε εἶναι εὐκόλος.

Τὸ πρῶτον θανατηφόρον σύμπτωμα, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, μιᾶς ἐλευθέρας πολιτείας, ὅπου πλησιάζει εἰς τὸ τέλος της, ἢτοι εἰς τὴν δουλείαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δυσκόλως ἔμπορεῖ νὰ ξανέβγῃ, εἶναι ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν, ἀφοῦ, λέγω, ὁ καιρὸς καὶ ἡ πολυτέλεια ἀδυνατίσουν τὴν ἐνέργειαν τῶν νόμων, τότε ἀρχίζει τὸ μέγα κτίριον νὰ τρέμῃ, καὶ ἡ πολιτεία βαδίζει πρὸς θάνατον.

Παύει, παραχρῆμα, ἐκείνη ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη, ὅπου πρότερον ἔνωσε εἰς ἓν ὅλους τοὺς συμπολίτας, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν τόπον της ἡ διχόνοια, μία ἀλλεπάλληλος δυσπιστία, ὁ φόβος τέλος πάντων. Εὐθὺς γεννᾶται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συμπολιτῶν μία γενικὴ ἐπιθυμία ἀρχῆς. Οὔτε πλέον στοχάζονται πατρίδα, οὔτε δόξαν, οὔτε τιμὴν, ἀλλὰ καθεὶς φοβούμενος νὰ μὴν εἶναι δυναστευμένος, θέλει νὰ δυναστεύσῃ, καὶ τότε οἱ ἀρχηγοί, ἀρπάζοντες τοὺς νόμους εἰς τὰς χεῖρας των, ἴσως χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν, παραχρῆμα ὁ λαὸς γίνεται δούλος, καὶ αὐτοὶ τύραννοι. Καὶ ἰδοὺ ἡ ὀλιγαρχία. Ἀλλ' ἀνάμεσα εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρχοντας εὐθὺς εὐρίσκεται ἓνας, ὁ πονηρότερος, ὁ ὁποῖος, δυναστεύοντας τοὺς λοιπούς, ὑψώνεται εἰς τὸν θρόνον καὶ γίνεται μονάρχης, ἢτοι τύραννος, καὶ ἰδοὺ ἡ μοναρχία, ἢτοι τυραννία.

Ἡ τυραννία, ἀγαπητοί μου, ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ μία ἀνεξάρτητος καὶ ἀπολελυμένη ἀρχὴ ἑνὸς πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ διὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν διαφέρει ἡ μοναρχία ἀπὸ τὴν τυραννίαν. Ἀλλά, τὴν σήμερον,

ὅπου τὰ ἑννέα δέκατα τῆς οἰκουμένης εἶναι δοῦλα, καὶ ὑπὸ τυραννίας βασανίζονται, δὲν κρίνω τόσον ἀναγκαῖον νὰ περιγράψω καταλεπτῶς τὴν ιδιότητά της, μάλιστα εἰς ἑσᾶς, ὧ Ἕλληνες, ὅπου ἐντὸς ὀλίγου περὶ τῶν ὀθωμανῶν θέλω ὁμιλήσει. Ὅθεν, μόνον ἐν συντόμῳ, θέλω ἀναφέρει τι δι' αὐτούς, ὅπου τὴν σήμερον ὀνομάζουν βασιλέας ἐναρέτους καὶ πεπολισμένους.

Αὐτοί, ὧ Ἕλληνες, διὰ μέσου τῆς θρησκείας καὶ τῶν νόμων, ἐκτελοῦσι τὰ ὅσα ἢ κακία τους τοὺς διδάσκει, καὶ εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσιν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴν τυραννίαν, εἰμὴ μόνον ὅτι προσποιοῦνται. Αὐτοί, ἀδελφοί μου, ἀδικοῦσι, κλέπτουσι, ἀρπάζουσι, καὶ θανατώνουσι, πλὴν τὰ πάντα ἀναφέρουσιν εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ μόνοι τους συνθέτουσι, αὐτοὶ ἐνεργοῦσι, καὶ αὐτοὶ δὲν ὑπακούουσι. Ὡ, πόσον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἀνεξάρτητος ἐξουσία ἀφανίζει καὶ τὸν πλέον ἐνάρετον ἄνδρα¹¹!

Ἄν, κατὰ συμβεβηκός, ἀγαπητοί μου, εὐρεθῆ καὶ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς, δὲν λέγω δίκαιος καὶ ἐνάρετος, ἐπειδὴ ἤθελεν κατέβη παρευθὺς ἀπὸ τὸν θρόνον, ἀλλ' ὅπως οὖν καλῆς διαθέσεως, ἀφοῦ δι' ὀλίγον καιρὸν δὲν ἀπαντήσῃ ἀνθίστασιν εἰς τὰ προστάγματά του, ἀποκαθίσταται καὶ αὐτὸς ὅμοιος τοῖς λοιποῖς. Ὁ θρόνος, ἀδελφοί μου, ἀλλάζει τὴν φύσιν, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τοῦ ἐπ' αὐτὸν καθημένου, καὶ ἐνθυμηθῆτε το, ὅτι ὅποιος δὲν ἀκούει ποτὲ τὸ ὄχι, σπανίως τοῦ τυχαίνει τὸ ναί. Καὶ κάθε τύραννος νομίζει διὰ χρέος ἀπαραίτητον τῶν δούλων του τὸ νὰ ὑπακούεται.

Ἡ ἱστορία, καλλιότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, μᾶς παρασταίνει τὸ τί εἶναι οἱ τύραννοι. Ὁ Διονύσιος, τύραννος τῆς Συρακούζης, ἐφόνευσεν ἕνα πολίτην, διὰ νὰ εἶδεν εἰς τὸ ὄνειρόν του, ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν τύραννον, οἱ νῦν δὲ τύραννοι, οἱ λεγόμενοι βασιλεῖς, θανατώνουσιν ἐκείνους, τῶν ὁποίων ἡ φυσιογνωμία δὲν ἤθελεν τοὺς ἀρέσει! Ἄς μὴν θαυμάσουν εἰς αὐτὸ μερικοί, ὅπου ἀγαποῦσι νὰ τοὺς διαυθεντεύωσι, ἀλλ' ἄς εἰδοποιηθῶσι πρότερον, διὰ τὰ ὅσα κάθε στιγμὴν ἀκολουθοῦν εἰς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς, καὶ ἔπειτα, ἄς ἀμφιβάλλουν, ἂν ἤμπορῶν, εἰς τὰ πλημμελήματα καὶ ἀδικίας αὐτῶν τῶν τεράτων.

Αὐτοί, διὰ παραμικρὰς αἰτίας, καὶ συχνάκις διὰ μίαν βάρβαρον ὀρεξίν τους, ἀποφασίζουσιν τὸν θάνατον τόσων χιλιάδων ὑπηκόων, κηρύττοντες τὸν πόλεμον ἀναμεταξύ των. Αὐτοὶ δὲν ψηφοῦσι οὔτε φιλίαν, οὔτε συγγένειαν, καὶ σπανίως ἕνας βασιλεὺς ἀνεβαίνει εἰς τὸν θρόνον, χωρὶς νὰ πατήσῃ πρότερον τὰ λείψανα τῶν συγγενῶν του ἢ τῶν προγόνων του¹².

Ὡ, πόσον ἤθελε τρομάξει κάθε αἰσθαντικὸς ἄνθρωπος, ὅπου βλέπει τὰ βασιλικὰ παλάτια, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος φαίνονται τόσον λαμπρὰ καὶ ζωγραφισμένα, ἂν ἤθελεν ἰδεῖ μὲ τὴν ἰδίαν εὐκολίαν ἐκείνους, ὅπου τὰ κατοικοῦσι, εἰς τὴν ἀληθῆ στάσιν τῆς καρδίας των καὶ τῆς διαθέσεώς των. Ὡ, πόσον ἤθελεν κλαύσει διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, βλέποντας τόσα πλήθη ἀνθρώπων, νὰ προσμένωσι τὴν εὐτυχίαν των ἀπὸ μερικὰ τέρατα, ὅπου εἰς ἄλλο δὲν ἐπιμελοῦνται, εἰμὴ μόνον εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήσουν τὰς σαρκικὰς των ἐπιθυμίας καὶ ἀλόγους ὀρέξεις των! Πόσον ἤθελεν μετανοήσῃ, ὅσοι νομίζουσιν, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἐπιμελοῦνται διὰ τὸ καλῶς ἔχειν τῶν λαῶν των, θεωρῶντες τους δεδοσμένους εἰς παντοτινὰς τρυφάς!

Διατί δὲν στοχάζονται οἱ μοναρχολάτραι, ὅτι καὶ κατὰ φυσικὸν τρόπον δὲν εἶναι δυνατὸν ἕνας βασιλεὺς νὰ ἤμπορέσῃ κατὰ χρέος νὰ ὀδηγήσῃ τὰ πάντα; Πῶς, ἀγαπητοί μου, ἕνας ἀμαθὴς καὶ ὀκνηρὸς νὰ ἐκτελέσῃ ὅλα ἐκείνα, ὅπου εἰς τὰς ἐλευθέρους πολιτείας τόσοι ἐνάρετοι καὶ ἄξιοι πολῖται, προσπαθοῦντες ὅλοι μαζί διὰ τὸ κοινὸν ὄφελος, καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ὄχι ὀλίγας φορὰς σφάλλουσι; Πῶς νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοὺς νόμους ἐκεῖνος, ὅπου ὀρίζει, πρὶν γεννηθῆ; Καὶ πῶς νὰ διοικήσῃ ὀρθῶς ὁ παραβάτης τῶν νόμων; Πῶς νὰ γνωρίσῃ τὸ χρέος του ἐκεῖνος, ὅπου ἀνετράφη εἰς τὸν κόλπον τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς κολακείας; Ποῦ περισσεύει καιρὸς τοῦ μονάρχου, νὰ στοχασθῆ διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ του¹³;

Πῶς λοιπόν, πῶς τάχατες νὰ διοικῆ αὐτὸς, ὅπου ποτὲ δὲν στοχάζεται εἰς τὴν διοίκησιν; Ἐ, πολλὰ εὐκόλως, ἀδελφοί μου. Αὐτὸς ἐκλέγει, ἢ εὐρίσκει ἐκλεγμένον ἕναν ἄλλον παράσιτον κόλακα, τοῦ ὁποῖου δίδει ὅλην τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, ἔχοντας διπλᾶ τὰ ἐλαττώματα, ὡς δούλος δηλαδὴ καὶ ὡς κύριος, δὲν ἤμπορεῖ οὔτε αὐτὸς νὰ διοικῆ μόνος του. Ὅθεν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ κυρίου του, ἐκλέγει καὶ αὐτὸς ἐδικούς του ὑποδιακόλους, καὶ οὕτως ἢ ἀρχὴ διαμοιράζεται εἰς τόσους δούλους

μισθωτούς, οί ὅποιοι, διὰ νὰ κερδίσουν τὰ ἄτακτα καὶ ἀναρίθμητα ἔξοδα, ὅπου τοὺς χρειάζονται, πωλῶσι τὴν δικαιοσύνην, καὶ τυραννοῦσι τὸν ταλαίπωρον λαόν, ὅσον περισσότερον δύνανται.

Εἶναι ἀδύνατον, λοιπόν, ἕνας λαὸς νὰ ἀγαπήσῃ ποτὲ τὸν τύραννόν του, ἀλλ' ὁ τύραννος, ἀδελφοί μου, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ μισῇ τοὺς δούλους του, ἐπειδὴ γνωρίζει ἀρκετῶς, ὅτι οἱ δούλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀγαπήσουν τὸν κλέπτην, τὸν φανερόν ἄρπαγα τῆς ἐλευθερίας των. Ἀλλὰ διατί, καὶ πῶς ἕνας μόνον ἄνθρωπος, πολλάκις ἀμαθέστατος καὶ ἀναξιότατος, πάντοτε δὲ θηριώδης, ἄσπλαγχνος, καὶ σκληρός, καθὼς εἶναι ὁ τύραννος, νὰ βαστᾷ ὑπὸ τῆς θελήσεώς του, τόσας χιλιάδας ἀνθρώπων, χωρὶς ἄλλην δύναμιν, οὔτε ἄρματα ἄλλα, εἰμὴ μόνον ἐκεῖνα τῆς τυραννίας, καὶ τόσον πλῆθος ὑπηκόων, ὅπου τὸν μισεῖ, ἐπιθυμεῖ τὸν θάνατόν του, καὶ εἶναι τέλος πάντων ἐχθρός του, νὰ ὑπόκειται, νὰ ὑπακούῃ, καὶ ἀναισθητῶς νὰ ἀγωνίζεται, διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν σκλαβίαν του, χωρὶς νὰ τολμῇ κανεὶς, νὰ φονεύσῃ ἕν τέρας, ἕνα μωρόν, ἄνανδρον καὶ οὐτιδανώτατον ἄνθρωπον, καθὼς, ἐξ ἀνάγκης, πρέπει νὰ εἶναι ὁ τύραννος; Διατί, τέλος πάντων, δὲν σείουν τὸν βαρύτερον ζυγὸν τῆς δουλείας των;

Ἔε, Ἕλληνες! ἡ ἰδία βαρύτης εἶναι τὸ αἷτιον τῆς ἀδυναμίας των, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐκείνον τὸν λαόν, ὅπου ἠθέλεν εὐρεθῆ ὑπὸ τοιαύτης τυραννίας. Αὐτὸς κεχαυνώνεται τόσον, ὅπου χάνει τὴν δύναμιν τοῦ στοχασμοῦ. Ὅθεν, καὶ δυσκόλως ἐλευθερώνεται, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει τὴν δυστυχίαν του, καὶ μόνον ὁ καιρὸς ἠμπορεῖ νὰ τοὺς ἐτοιμάσῃ τὴν ἐλευθερίαν τους.

Τοιοῦτοι λαοί, ἀδελφοί μου, ἂν κατὰ τύχην ἐκβάλλουν ἕνα, εἰς ἄλλον τύραννον ὑπόκεινται, καὶ πάντοτε μένουν δούλοι. Αὐταὶ αἱ τυραννίαι, ὧ Ἕλληνες, εἶναι συνθεμέναι ἀπὸ θεοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν. Ὁ τύραννος εἶναι ἕνα ἀγαλμα ἄπνουν καὶ ἀργόν, ὁ δὲ λαὸς δὲν τὸν ἐνθυμεῖται, παρὰ ὅταν ζητῇ τοὺς ἀξιοτέρους καὶ δικαιότερους συμπολίτας του, καὶ δὲν τοὺς εὐρίσκη. Ἡ ὀλιγαρχία μὲν συνίσταται εἰς τὸν ἀντιτύραννον καὶ ὀπαδούς του, μαζὶ μὲ μίαν κλάσιν μερικῶν ἀναιδεστάτων καὶ ἀμαθεστάτων ὑποκειμένων, ὅπου διὰ τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀργίαν, εἰς τὰς ὁποίας ζῶσι, καὶ μὲ τὸ νὰ τρέφονται ἀπὸ ξένους ἰδρωτας καὶ ἀναστεναγμούς, ἠθέλησαν νὰ ὀνομασθοῦν εὐγενεῖς. Ἡ δὲ θεοκρατία εἶναι ὁ κλῆρος¹⁴.

Οἱ ἱερεῖς, ἀγαπητοί μου, φυλάττοντες ἕνα σκοπὸν καθόλου διάφορον, ἀπὸ τοὺς λοιποὺς συμπολίτας, πάντοτε ἐπροσπάθησαν, μὲ τὸ μέσον τῆς θεότητος, νὰ καταδυναστεύσουν τοὺς συμπολίτας των, καθὼς μέχρι τῆς σήμερον, μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ κακομάθησιν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Αὐτοί, καλύπτοντες μὲ τίτλον ἀγιότητος τὰ πλέον φανερά ψεῦματα, ἐγέμισαν τοὺς ἀδυνάτους νόας τοῦ λαοῦ ἀπὸ μίαν τοσαύτην δεισιδαιμονίαν, ὥστε ὅπου, ἀντὶ νὰ ὀνομάσουν ψεῦμα τὸ ἀδύνατον, τὸ ὀνομάζουσαν ἅγιον, καὶ οὕτως ἀδιστακτικῶς πιστεύουσιν εἰς κάθε τοὺς λόγον, οὔτε τολμοῦσι νὰ ἐξετάσωσι τὸ παραμικρόν, μάλιστα δὲ τοὺς εἶναι ἐμποδισμένον.

Ὅσα ἔπρεπεν ὅμως νὰ εἰπῇ τινὰς δι' αὐτὴν τὴν κλάσιν, ἢ συντομία τοῦ παρόντος μου λόγου μοῦ τὰ ἐμποδίζει. Καὶ μόνον ἀφήνω νὰ στοχασθῇ καθεὶς, ὅτι τόσον πλῆθος ἀργῶν καὶ ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ὅπου ζῶσι, τρυφοῦσι, καὶ πλουτίζουν ἀπὸ τοὺς κόπους τῶν λοιπῶν, πόσον μεγαλείτερον εἶναι, ἀπ' ὅλα τὰ βάρη μιᾶς ὑποδουλωμένης πολιτείας, καὶ πόσον βοηθεῖ τὴν τυραννίαν τοιαύτη κλάσις, οὔσαι καὶ αἱ δύο δυνάμεις ἰδεαστικαὶ καὶ ἀνύπαρκτοι.

Ἀλλὰ, τί νὰ σᾶς εἰπῶ διὰ τὴν ἄλλην κλάσιν, τῶν ὀλιγάρχων λέγω, τῶν λεγομένων εὐγενῶν; Αὐτοὶ νομίζουν τὸν ἑαυτὸν τους τόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ὅπου μόλις καταδέχονται νὰ τοὺς ἀκούουν, χωρὶς νὰ τοὺς ἀποκρίνονται, οὔτε ποτὲ νὰ τοὺς συναναστρέφονται. Αὐτοί, ὧ Ἕλληνες, κατέχουσιν εἰς τὰς χεῖρας των ὅλα τὰ καθολικὰ καὶ ἀληθῆ πλοῦτη τῆς ἐπικρατείας, ἦτοι τὰ χωράφια, ἀμπέλια, καὶ ὀλόκληρα χωρία, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουσι πρὸς τὸν λαόν, εἰς τρόπον, ὅπου ὁ λαὸς εἶναι σχεδὸν δούλος μισθωτὸς ἀπὸ αὐτούς, καὶ δουλεῖ διὰ τὸ κέρδος αὐτῶν.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ πλῆθος τῶν ἐλαττωμάτων, ὅπου χαρακτηρίζει αὐτὴν τὴν μιαν κλάσιν, ἢ σκληρότης, βέβαια, εἰς αὐτοὺς εἶναι γενικὴ, τὴν ὁποῖαν κληρονομοῦσιν κατὰ γενεαλογίαν, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, καθὼς τοὺς τίτλους των. Εἶναι αὐτόματοι εἰς τὸ ἄκρον, καὶ τοὺς δούλους των ψηφοῦσι πολλὰ ὀλιγότερον ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα των¹⁵.

Ἀλλὰ εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἡ εὐγένεια, στοχάζεσθε, ὧ Ἕλληνες; Ἴσως εἰς τὰ χρηστὰ ἦθη; Εἰς τὰ

μεγάλα κατορθώματα, εις τὴν ἀξιοσύνην. Ἴσως εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην, καθὼς οἱ πρόγονοί μας ἐστοχάζοντο; Ἐ, οὐχί, οὐχί! Οἱ νῦν δούλοι κράζουσιν εὐγενεῖς τοὺς υἱοὺς τῶν πλουσίων, καὶ τόσον ἐβαρβαρώθησαν ἀπὸ τὴν σκλαβίαν, ὅπου εἰς πολλὰ μέρη πωλεῖται ὁ τίτλος τῆς εὐγενείας, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγοράζεται ἀπὸ τοὺς πλέον ἀναισθητοὺς τῶν πολιτῶν. Εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀγαπητοί μου, ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ ἀμάθεια αὐτῶν τῶν ψευδοευγενῶν, καὶ ὅταν εὐρεθῇ ἀνάμεσα εἰς χιλίους ἕνας ὀλίγον μέτοχος ἀνθρωπότητος, εἶναι βέβαια ἄξιον θαυμασμοῦ.

Πῶς ἔμπορουν αὐτοὶ νὰ μελετήσουν καὶ νὰ μάθουν τὰ χρῆμα τῷ ἀληθοῦς πολίτου; Πῶς νὰ τιμήσουν τὴν ἀρετὴν; Οἱ γονεῖς τῶν ἄλλων ἔννοιαν δὲν ἔλαβον, παρὰ νὰ τοὺς διδάξουν τὸν τρόπον εἰς τὸ νὰ κολακεύονται ἀναμεταξύ των καὶ τὸ πῶς νὰ ὑβρίζωνται μ' εὐμορφας λέξεις. Ἡ προσποίησις εἰς αὐτοὺς εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἀναγκαιότερον μάθημα¹⁶. ὦ! τῆς μωρίας των! ὦ! ἐντροπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, καὶ ἀφανισμὸς τοῦ κόσμου.

Τὰ καμώματα, ὦ Ἕλληνες, αὐτῆς τῆς κλάσεως εἶναι τόσον παιδαριώδη καὶ χαμερὰ, ὅπου, βέβαια, δὲν πρέπει νὰ ἔχουν τόπον εἰς τὸ παρὸν θέμα, καὶ οὔτε ἐγὼ πλέον θέλω τὰ ἀναφέρει, ἀλλὰ τελειῶνω μὲ τὸ ρητὸν τοῦ Πλουτάρχου, ὅστις λέγει: «κρεῖσσον γίνεσθαι λαμπρόν, ἢ γενναῖον», καὶ πάλιν «εὐγένεια καλὸν μὲν, προγόνων δὲ ἀγαθόν».

Ὅταν, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, μία ἐλευθέρᾳ πολιτεία, κατακτήσῃ εἰς δουλείαν ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν διαφθορᾶν τῶν ἡθῶν, καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὅπου ἐδιηγήθη, τότε, ἀγαπητοί μου, εἶναι πολλὰ δύσκολον νὰ ξαναλάβῃ μόνῃ τῆς τὴν ἐλευθερίαν τῆς, καθὼς φανερὰ μᾶς τὸ παρασταίνει ἡ ποτὲ θαυμαστὴ Ρώμη, ἡ ὅποια διὰ τόσους αἰῶνας εὐρίσκεται σιδηροδέσμιος ὑποκάτω εἰς ἀνήκουστον τυραννικὴν θεοκρατίαν, καὶ βέβαια διὰ πολλοὺς ἄλλους αἰῶνας ἀκόμη θέλει μείνει. Ὅταν ὅμως μία ἐλευθέρᾳ πόλις χάσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀπὸ τὴν κυρίευσιν κανενὸς τυράννου, τότε, ὄχι μόνον δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὴν ξαναλάβῃ, ἀλλὰ πολλὰ εὐκόλον, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον. Αὐτὸ δὲ ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ τὰ ἡθῆ μένουν τὰ αὐτά, καὶ ἡ πολιτεία ὑπόκειται μόνον εἰς τὴν δύναμιν, καὶ ἐξακολουθῶς ἡ ἐλευθερία εὐρίσκεται πάντοτε εἰς μάχην μὲ τὴν τυραννίαν.

Ὁ τοιοῦτος λαὸς ἔμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἕνα ἀετόν, ὅταν εὐρίσκεται δεδεμένος, ὁ ὅποιος, εὐθύς ὅπου συνθλάσῃ τοὺς δεσμούς του, ὄντας ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦ σώος, παραχρῆμα ἀπετῶντας φεύγει, καὶ μένει ὡς καὶ πρότερον. Οὕτως, ἀδελφοί μου, εὐρίσκεται καὶ ἡ Ἑλλὰς τὴν σήμερον, ἡ ὅποια ἂν ἀκόμη δὲν ἐσύνητριψε τὰς ἀλύτους τῆς, πολλὰ εἶναι τὰ αἴτια, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιοῖ ἡ ἱστορία μὲ τὴν διήγησιν πολλῶν ὁμοίων συμβάντων. Διάφοροι μικραὶ πόλεις ἐλευθέραι ἐχρηιάσθη νὰ ὑποκύψουν εἰς ἀνωτέρας τυραννικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐσύνητριψαν τοὺς δεσμούς τῆς δουλείας, καὶ ἔμεινον ἐλευθέραι, ὡς καὶ πρότερον.

Ἡ Αθήνα, λέγει ὁ ἱστορικὸς Ἕλλην, ἀφοῦ ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς Λάκωνας, τὴν ὑποχρέωσαν νὰ δεχθῇ διὰ κυβερνήτας τῆς τριάκοντα πολίτας, ὅπου αὐτοὶ ἤθελαν ἐκλέξει. Καὶ οὕτως ἠκολούθησεν. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ τριάκοντα κυβερνήται, εἰς μικρὸν διάστημα καιροῦ, ἐκαταστήθησαν τριάκοντα τύραννοι, ἀπὸ τοὺς πλέον σκληροὺς καὶ αἰμοβόρους, ὥστε ὅπου εἰς ὀκτῶ μῆνας μόνον, ὅπου ἐδυνάστευσαν, ἐφόνευσαν ἕως χιλίους πεντακοσίους πολίτας, τοὺς πλέον δικαίους καὶ ἐναρέτους. Ἀλλ' εἰς ὀκτῶ μῆνας, βέβαια, μία ἐλευθέρᾳ πολιτεία δὲν γίνεταί δούλη. Καὶ ἂν αὐτοὶ οἱ Τριάκοντα Τύραννοι ἐνόμιζον νὰ ἐξολοθρεύσουν ὅλους τοὺς ἐναρέτους καὶ ἐλευθέρους, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφήσουν ζωντανὸν οὐδένα. Τέλος πάντων, ὁ ἀναγκαῖος ἀφανισμὸς τῶν προητοιμάζεν τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Θρασυβούλου.

Αὐτὸς ὁ ἥρωας, βλέποντας τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς πατρίδος του, καὶ προβλέποντας τὸν μέλλοντα αὐτῆς ἀφανισμόν, ἀπεφάσισεν νὰ θυσιασθῇ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς, καὶ οὕτως φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του, περιφέρεται δι' ὀλίγον καιρὸν ἔνθεν κακεῖθεν, ζητεῖ συμβοητοὺς καὶ συνδρομητάς, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἰς ὀλίγον καιρὸν προητοιμάζει τὰ πάντα. Εἰσέρχεται, νυκτός, εἰς τὴν ἀγαπητὴν του πατρίδα μὲ τὰ ἄρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως, ἐξυπνᾷ τοὺς συμπατριῶτας του ἀπὸ τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας, φωνάζει εἰς τοὺς κεκωφωμένους ἤδη ἀπὸ τὴν δουλείαν: «Δεῦτε, συμπολίται, δεῦτε, ἀδελφοί μου, νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν προτέραν μας εὐτυχίαν. Ὅλοι οἱ θεοὶ εἶναι πρὸς βοήθειάν μας! Ἄς ἐκβάλωμεν τὴν θανατηφόρον νόσον τῆς κυριότητος, ἄς γίνωμεν ἄξιοι τοῦ ὀνόματός μας, ἄς δειχθῶμεν ἀληθεῖς ἄνθρωποι, καὶ ἄς ἀποβάλωμεν τοὺς τυράννους».

Τότε, ὅλοι σχεδόν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὡς ἀπὸ μεγάλην μέθην, εἶδον τὴν ἀθλίαν τους κατάστασιν, ἐγνώρισαν τὸ χρέος των, καὶ λαβόντες τὰ ἄρματα τῆς δικαιοσύνης, ὥρμησαν ὡς λέοντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, τοὺς ὁποίους ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ κατετρόπωσαν, καὶ οὕτως ἠλευθέρωσαν τὴν πατρίδα τους ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν τριάκοντα ἐκείνων τυράννων, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἤκουσαν τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος, τρέμοντες ἔρριπτον τὰ ἀνάξια ἄρματά των ἔμπροσθεν τῶν ἡρώων, καὶ μετὰ τὴν συνηθισμένην των δειλίαν καὶ οὐτιδανότητα γονυκλιτῶς ἐζητοῦσαν ἔλεος. Ὡς τῆς ἀναισθησίας σας, βάρβαροι καὶ μωροὶ ἄνθρωποι! Αὐτοί, ἀδελφοί μου, εἶναι τοιοῦτοι, ὅπου θέλουν νὰ εἶναι ἐξ ἀποφάσεως, ἢ τύραννοι ἢ δούλοι.

Ἰδοὺ, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, πόσον εὐκόλως ξαναλαμβάνει τὴν ἐλευθερίαν τῆς μία πολιτεία, ὅταν τὴν χάσῃ ἀπὸ ἀρπαγὴν κανενὸς τυράννου, καὶ ὅταν φυλάττῃ σῶα τὰ ἦθη τῆς. Πῶς λοιπόν ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον εἰς δουλείαν; Δὲν ἔχασεν καὶ αὐτὴ ἴσως τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴν τῶν Ῥωμαίων; Δὲν ἐφύλαξεν αὐτὴ ἴσως τὰ ἦθη τῆς σῶα; Δὲν τὰ φυλάττει καὶ ἕως τὴν σήμερον; Διατί λοιπόν εὐρίσκεται πάντοτε δούλη; Καὶ διατί δὲν ἐσύνθλασεν ἕως τώρα τὰς ἀλύτους, ὅπου τὴν κρατοῦσι ὑπὸ δουλείας τόσον ἀδίκως; Αὐτὴ ἢ ἐξέτασις, ὦ Ἕλληνες, εἶναι πολλὰ ἀναγκαῖα διὰ ἡμᾶς, πρῶτον μὲν, διὰ νὰ ἐξαλείψωμεν τὰ ἐμπόδια, ἀφοῦ τὰ γνωρίσωμεν ὅποια εἶναι, καὶ δεύτερον, διὰ νὰ ἡμπορῇ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς, νὰ ἀποδεικνύῃ εὐκόλως τῶν βαρβάρων καὶ ἀχαρίστων ἀλλογενῶν, ὅπου τόσον ὀλίγον μᾶς ψηφῶσι, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γένος δὲν ἐγεννήθη διὰ τὴν δουλείαν. Αὐτὰς λοιπόν τὰς αἰτίας θέλω προσπαθῆσαι νὰ παραστήσω, ὅσον συντομώτερα μοῦ σταθῇ δυνατόν, καὶ ἔπειτα νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ ἀναγκαιότερον μέρος τοῦ λόγου μου, διὰ νὰ ἀποδείξω, πόσον εὐκόλον εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ τώρα, καὶ πῶς τάχιστα θέλει ἀκολουθήσει.

Ἡ Ἑλλάς, ὦ ἀγαπητοί μου, ὀκτακοσίους χρόνους πρὸ Χριστοῦ ἠκμαζε, καὶ ἦτον εἰς τὸν ἄκρον βαθμὸν τῆς εὐτυχίας τῆς. Αφοῦ ὅμως εἰς τοὺς 375 πρὸ Χριστοῦ, Φίλιππος, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε τὸ μακεδονικὸν σκῆπτρον, διὰ πρώτην φοράν, ἤρχισε, φεῦ! νὰ μιάνῃ τὴν ἐλευθέραν γῆν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχὴν του. Αὐτὸς ὄντας πολλὰ φιλόδοξος, καὶ ἐν αὐτῷ φιλομαθῆς καὶ δίκαιος, ὅταν δὲν ἦτον πρὸς ζημίαν του, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα ὅταν ἦτον πρὸς ὄφελός του, εἴλυσε κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τὴν φιλίαν του τοὺς περισσοτέρους ἀρχηγούς τῶν τότε ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ οὕτως προετοίμασεν εἰς μὲν τὸν υἱὸν του μεγάλας νίκας, εἰς δὲ τὴν πατρίδα του καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἓνα ἐπικείμενον καὶ ἀφενεκτον ἀφανισμόν. Ἐξ αἰτίας του, εὐθύς, ἤρχισεν ὁ πόλεμος ἀναμεταξύ των, αἱ διχόνοιαὶ ἠῤῥησαν, καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐφθείρετο, ἕως εἰς τοὺς 146 πρὸ Χριστοῦ, ὅπου παντελῶς ἠφανίσθη ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς μεγαλειότητος.

Οἱ Ῥωμαῖοι, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ἠκμαζον. Αὐτοί, ἐξ ἀρχῆς, ἦτον ὀλίγοι φυγάδες, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, διδαχθέντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων κάθε λογῆς ἐπιστήμας, καὶ νόμους παρ' αὐτῶν λαβόντες, κατεστήθησαν οἱ ἀξιώτεροι στρατιῶται καὶ συμπολίται τοῦ κόσμου. Ἡ Ἑλλάς δὲ ἐλλιπής, κατ' ἐκείνας τὰς ἐποχάς, ἀπὸ ἀξιῶν στρατιῶτας, ὅπου, ὡς προεῖπον, εἶχαν θυσιάσει ἢ ματαιότης Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ ἀναμεταξύ των πολέμοι, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ ἄξια ὑποκείμενα, ὅπου ὁ φθόνος καὶ ἡ πολυτέλεια εἶχαν φθείρει, ἐπαρῶξυνεν σφόδρα τὴν ἀχορτασίαν τῶν Ῥωμαίων, οἱ ὅποιοι προσποιοῦμενοι νὰ βοηθήσουν τινὰς τῶν ἑλληνικῶν δυνάστων, ὥρμησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφερον μαζί των τὸν καθ' αὐτὸ ἀφανισμόν τῆς, ἀφοῦ ἐληλάτευσαν, ἀφοῦ κατέκαυσαν πόλεις, ἀφοῦ τέλος πάντων, τὸ ὅλον ἠφάνισαν, ἐκήρυξαν τὴν Ἑλλάδα ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ἕως εἰς τοὺς 364 μετὰ Χριστόν, ὅπου διεμοιράσθη τὸ ρωμαϊκὸν βασίλειον εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν, οἱ Ἕλληνες ὑπόκειντο εἰς φοβερὰν τυραννίαν, καὶ ἔπαθον ἀνήκουστα βάσανα καὶ ταλαιπωρίας ἀπὸ τοὺς διαφόρους σκληροτάτους ἱμπεράτορας, ὅπου ἡ Ῥώμη τοὺς ἔπεμπεν. Δὲν ἐδύναντο νὰ ἐλευθερωθῶσι ἀπὸ τοιοῦτον ζυγόν - ἀγκαλὰ καὶ τὰ ἦθη των νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα καὶ νὰ ὑπόκειντο εἰς ξένην ἀρχὴν - ἐπειδὴ ἡ ἐπικράτεια ἦτον μεγαλωτάτη, καὶ δὲν ὑπέφερον ὅλοι ἐξίσου τὰς δυστυχίας, καὶ ἐξακολουθῶν, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐνωθοῦν ὅλοι μαζί, διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς τυράννους των¹⁷.

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ὅπου ἐστερεώθη ὁ χριστιανισμός, ἕως εἰς τοὺς 1453, ἀντὶς νὰ αὐξήσουν τὰ μέσα τῆς ἐλευθερώσεώς των, φεῦ! ἐσμικρύνοντο. Ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ ψευδὴς τε καὶ μάταιος ζῆλος τῶν ἱερέων καὶ πατριαρχῶν, κατεκυρίευσεν τὰς ψυχὰς τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι, ἀντὶς νὰ ἐπιμελοῦντο εἰς τὸ νὰ διοικῶσι τὸν λαόν, καθὼς ἔπρεπε, ἄλλο δὲν ἐστοχάζοντο, παρὰ νὰ φιλονικῶσι, καὶ νὰ κτιζῶσιν

ἐκκλησίας. Τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφάνησαν τρεῖς κυριότητες· ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον, καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὁποῖαι διὰ ἔνδεκα αἰῶνας σχεδόν, κατέφθειραν τοὺς Ἕλληνας καὶ κατερήμωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ματαιότης τῶν πατριαρχῶν, καὶ πάπων ἐπροξένησεν τὸ σχίσμα ἀναμέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἤνωσεν εἰς αὐτὸ ἓν μῖσος φοβερόν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἀφοῦ, λέγω, τὸ ἱερατεῖον ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐντάλματα μὲ τοὺς πολιτικούς νόμους, διὰ νὰ τιμᾶται ἐν ταυτῷ καὶ νὰ ὀρίζῃ χωρὶς δυσκολίαν, ἐκατάλαβεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦτον πρότερον νὰ τυφλώσῃ τὸν λαὸν μὲ τὴν ἀμάθειαν, διὰ νὰ στερεώσῃ καλλιότερα τὸν σκοπὸν του, καὶ οὕτως ἐπροσπάθησεν νὰ ἐσβῆσῃ κάθε σπουδὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπερασπίσθῃ τὴν ἀμάθειαν.

Αἱ ἐπιστῆμαι, ὁποῦ πρότερον ἦνθιζον, ἄρχισαν νὰ μαρανθῶσι, τὰ σχολεῖα ἐσφαλίσθησαν, οἱ διδάσκαλοι ἐμωράνθησαν, καὶ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐξωρίσθησαν. Ἄλλο βιβλίον δὲν εὕρισκετο, εἰμὴ τὰ πονήματα τῶν ἱερέων. Κάθε φιλόλογος ἄλλο δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀναγνώσῃ, εἰμὴ τὰ θαύματα καὶ τοὺς βίους τῶν ἀγίων, καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, ἀγκαλὰ καὶ φιλελεύθεροι, ὑστερημένοι ὅμως ἀπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, ἔγιναν σχεδόν δούλοι κατὰ συνήθειαν, μεμεθυμένοι δὲ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν, ὑπήκουον καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς τυράννους των, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν τὸ διατί. Ἐνας ἀφορισμὸς τοῦ ἀρχιερέως ἐτρόμαζεν τόσα μυλλιούνια ἀνθρώπων. Ὡ δεισιδαιμονία, πόσον φοβερὰ εἶσαι ἀνάμεσα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ πόσον οὐτιδανώνεις τὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν κυριεύσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀμαθῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τόσον ἀπομωρώνονται, ὁποῦ τρέμουσιν εἰς τὴν ψευδῆ λαλίαν σου, καθὼς τὰ βρέφη φοβοῦνται ἓνα ὄφιν ξύλινον, ἢ ἓνα χαλκοῦν λέοντα!

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ἀδελφοί μου, εὕρισκετο ἡ Ἑλλάς, ὅταν πρὸ 453 χρόνων ἀπὸ τὴν σήμερον, ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς ὑψηλὸν θρόνον ἓνα ἀχρεῖον Αἰθίοπα, ὁ ὁποῖος ὤρμησε μὲ τὰ ἄρματα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης, καὶ ἐκυριεύσεν σχεδόν τὸ τέταρτον μέρος τῆς γῆς. Ἡ Ἑλλάς δὲν ἠμπόρεσεν βέβαια νὰ ἀποφύγῃ τὸν ζυγὸν του, οὕτως προητοίμασμένη. Ὅθεν, καὶ εἰς βραχύτατον διάστημα ἔκλινε τὸν ἀνχένα εἰς τὴν τυραννικὴν ράβδον τοῦ Μωάμεθ. Ἡ εὐκαρπος γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐγέμισεν ἀπὸ βαρβάρους ἀλλοτρίου ὀρίζοντος, καὶ τοιούτης λογῆς, ὁ οὐτιδανὸς καὶ ἀχρεῖος θρόνος τῶν ὀθωμανῶν ὑψώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εὕρισκεται μέχρι τῆς σήμερον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸ τέλος του πλησιέστατος.

Ὡ! πόσον ἐκλαυσαν οἱ Ἕλληνες μετέπειτα! Ἀλλὰ ματαίως. Ὁ ἐχθρὸς των ἦτον μέγας. Αὐτοί, δὲν εἶχον στρατεύματα γυμνασμένα, οὔτε πόλεμον ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺς κυρίους των πλέον. Αὐτοί, ἐκυβερνοῦντο ἀπὸ σκιάς καὶ φαντάσματα, καὶ ἀφοῦ ἀπέρασαν τὴν τυραννίαν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔπειτα τῶν Ἱερέων, ἐκατήντησαν, τέλος πάντων, νὰ ὑποκύψουν εἰς τὴν πλέον σιχαμερὰν καὶ βάρβαρον κυριότητα, λέγω, εἰς τὴν τυραννίαν τῶν ὀθωμανῶν. Τὰ ἦθη των, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα, δὲν ἠμπόρεσαν ὅμως νὰ τοὺς ἐλευθερώσωσι ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ρωμαίων, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ των ἦτον δυνατοὶ καὶ πολλοί, ἡ δεισιδαιμονία δὲ καὶ ἡ ἀμάθεια προητοίμασε διὰ πολλοὺς αἰῶνας τὴν δόξαν τοῦ ἀχρεῖου Μωάμεθ, καὶ οὕτως ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν, εἰς διάστημα τεσσάρων αἰώνων, ἔφερε τὴν Ἑλλάδα εἰς τόσον ἀθλίαν κατάστασιν, ὁποῦ κανεῖς, βέβαια, κανεῖς δὲν ἠθελε τὸ πιστεύσει, ἂν ὅλοι ἡμεῖς, ὧ Ἕλληνες, δὲν τὸ ἐγνωρίζαμεν, καθὼς τὸ γνωρίζομεν καὶ τὸ πάσχομεν καθημερινῶς.

Δύο αἰτία μὲ ἐμπόδισαν, ὧ ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὁποῦ δὲν ἐδιηγήθην καταλεπτῶς τὰς αἰτίας, ὁποῦ ἔφερον τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν δουλείαν τῶν Ρωμαίων. Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἐχρειάζετο μίαν διεξοδικωτάτην περιγραφὴν, διὰ νὰ μὴν μείνῃ ἀτελές, καὶ δεύτερον, ἔχοντας σκοπὸν νὰ ὀμιλήσω πλατύτερα διὰ τὰς αἰτίας, ὁποῦ ἕως τὴν σήμερον τὴν φυλάττουσι δούλην ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, ἐνόμισα, ὅτι αἱ αὐταὶ αἰτίαι, ἂν καὶ εἰς τὸ ὅλον δὲν ὀμοιάζουσι μὲ ἐκεῖνας, βέβαια, εἰς μέρος αὐτῶν, ἠμποροῦσι νὰ ἀναφέρωνται μετὰ πάσης τῆς ἰσότητος, καὶ ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ προῖδῃ ἀπὸ τὰς παρούσας τὰς παρελθούσας.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΔΕΣΜΑ ΤΗΣ

Πριν όμως να εισέλθω εις τοιαύτην ἔρευναν, ὦ ἀγαπητοί, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ἐξιστορήσω, ἐν συντόμῳ, τοῦ παρόντος αἰῶνος τὴν ἑλληνικὴν ἀθλίαν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν, ἀναγινώσκοντες οἱ μεταγενέστεροι ὁμογενεῖς μου, νὰ ἀναστενάζουν καὶ νὰ κλαύσουν, οἱ δὲ νῦν νὰ ἐξυπνήσουν μίαν φορὰν ἀπὸ τὴν δουλικὴν ληθαργίαν, διὰ νὰ ἠμπορέσουν οἱ μέλλοντες νὰ τοὺς δοξάζωσι καὶ εὐχαριστῶσι μὲ τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης.

Ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις εἶναι τυραννικὴ. Οἱ νόμοι τῶν εἶναι ἀτελεῖς, σκληροὶ καὶ ὀλίγοι. Ἡ πρώτη διαταγὴ τῶν νόμων τῶν εἶναι, νὰ νομίζουν τοὺς λόγους τοῦ τυράννου ὡς νόμους ἀπαραβάτους. Ἡ θρησκεία τῶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ δοξάζουν ἕνα θεόν, καὶ ὀλίγους προφήτας, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Μωάμεθ. Εἶναι ὅμως πλήρεις δεισιδαιμονιῶν καὶ πιστεύουσι πολλὰ γελοιώδη πράγματα¹⁸. Τὰ ἥθη τῶν εἶναι βάρβαρα. Ὁ χαρακτήρ τῶν σοβαρὸς καὶ ὑπερήφανος. Ἡ ἀμάθειά τῶν ἄκρα καὶ γενικῆ¹⁹.

Ὁ τύραννος εἶναι πάντῃ ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε στοχασμὸν περὶ τῆς διοικήσεως, καὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴν εἶναι· οἱ νόμοι τῶν δέ, ἐπειδὴ τὸν ἀποθεώουσι, διὰ τοῦτο δὲν τοῦ συγχωροῦσι νὰ λάβῃ γυναικα ὡς σύζυγον, ὡς πράγμα οὐτιδανὸν πρὸς τὴν μεγαλειότητά του²⁰. Ἐβγαίνει μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα ἀπὸ τὸ παλάτιόν του καὶ ὑπάγει νὰ προσκυνήσῃ τὸν κτίστην τοῦ Παντός εἰς τὸν ναὸν του.

Αὐτός, δὲν εἶναι εἰς χρέος νὰ ἡξεύρη ἄλλο, εἰμὴ νὰ τρώγῃ, νὰ κοιμᾶται καὶ νὰ στέκεται εἰς τὸ ἄλογον. Ὅσον μὲν διὰ τὰς ἐπιστήμας ἢ ξένας γλώσσας τοῦ εἶναι ἐμποδισμένη ἢ σπουδὴ τῶν ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν, ἂν δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν του γλώσσαν δὲν ἠθελεν ἡξεύρει νὰ προφέρῃ εἰμὴ δέκα λέξεις, βέβαια ἠθελε τοῦ ἦτον ἀρκεταί, ὡσὰν ὅπου ποτὲ δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ ὁμιλήσῃ, καὶ ὅταν ὁμιλῇ, μόνον προστάζει νὰ φονεύουν τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον. Ὁ λόγος του εἶναι νόμος ἀπαραβάτος, καὶ οἱ σκλάβοι του νομίζουν μεγαλεῖτερον ἀμάρτημα τὴν παρακοὴν πρὸς τὰ ἐντάλματά του, παρὰ ἐνεργοῦντες τα νὰ ἠθελαν ἐκτελέσει τὰς πλέον φοβερὰς ἀδικίας²¹. Ὅθεν, δὲν εὐρίσκεται οὔτε ἕνας, ὅπου νὰ ζῆ βέβαιος ὑπὸ τῆς δυναστείας του, δὲν λέγω διὰ μίαν ἡμέραν, ἀλλ' οὔτε διὰ μίαν ὥραν²².

Αὐτὸς προσέτι νομίζεται παρὰ τῶν ὀθωμανῶν ὡς καρδιογνώστης. Ὅθεν, εὐθύς ὅπου τινὸς ἢ φυσιογνωμία δὲν ἠθελεν τοῦ ἀρέσει, μὲ ἕνα νεῦμα τοῦ ρίπτει τὴν κεφαλὴν χαμαί. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, αὐτὸς καταδικάζει εἰς θάνατον ὅποιον θελήσῃ, καὶ κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοῦ ἀποκριθῇ. Τὸ «διατί;» εἶναι ἀμάρτημα τοιοῦτον ὡς πρὸς αὐτόν, ὅπου ἂν ἠθελεν ἔχει ἐκεῖνος ὅπου ἠθελε τὸ προφέρει δέκα ζῶας, βέβαια ἠθελε τοῦ δοθῶσι δέκα θάνατοι²³. Δὲν εὐρίσκεται πράγμα, ὅπου οἱ νόμοι νὰ ἐμποδίζουσι τοῦ τυράννου, ἐκτὸς τοῦ οἴνου. Ἀλλ' αὐτός, ὅπου εἶναι συνηθισμένος νὰ μὴν ὑπακούῃ, ὅταν ἐνθυμῆται αὐτὸν τὸν ὀρισμὸν τοῦ Μωάμεθ, ἀδημονεῖ, καὶ ἀλλέως δὲν ξεθυμώνει, παρὰ χύνοντας τὸ αἷμα τινῶν ὑπηκόων. Τοιοῦτος, λοιπόν, ὑπάρχει, ὦ ἀγαπητοί μου, ὁ τῶν Ἑλλήνων τύραννος, καὶ βέβαια πολλὰ χειρότερος ἀπ' ὅ,τι σᾶς τὸν ἐπερίγραψα, καθὼς ὅλοι σας τὸν γνωρίζετε.

Αὐτό, λοιπόν, τὸ ἄγαλμα τῆς μωρίας ἐκλέγει ἕναν ἀπὸ τοὺς προειρημένους δούλους τῆς ἀσωτείας του, καὶ βέβαια τὸν χειρότερον, καὶ τὸν κηρύττει ἐπίτροπόν του, ἤτοι ἀντιβασιλέα, καὶ δίδοντάς του τὴν σφραγίδα τῆς κυριότητος, ὅσα κάμη, εἶναι καλὰ καμωμένα. Ἴδου ἄλλος τύραννος χεῖρων τοῦ πρώτου. Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου βαστᾷ εἰς τὰς μισθὰς χεῖρας του τοὺς βαρυτάτους χαλινοὺς τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τόσα μιλλιούνια ὑπόκεινται εἰς τὴν θέλησιν ἑνὸς ἀμαθοῦς τέρατος, ὅπου γεννηθεῖς καὶ ἀνατραφεῖς εἰς τὸν κόλπον τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀσωτείας, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἄξιος νὰ διοικήσῃ, ἀλλ' οὔτε ἄξιος ἠθελεν ἦτον νὰ εἶναι ὁ ὑποδεέστερος τῶν ὑπηκόων. Ὡ! ἀλλοίμονον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅπου τὸν ὑπακούουσι!

Ἀκούσετε τώρα τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὸς διοικεῖ. Ὁ πρῶτος, καὶ κυριώτερος, καὶ ἀπαραβάτος νόμος εἶναι θέλησίς του. Ὅθεν, ἂν ἐξαίρεσωμεν μερικὰς ἐντολάς τῆς θρησκείας τῶν, κάθε ἄλλον νόμον ἀφανίζει τὸ κῦρος του. Ἡ ἀμάθειά του τὸν βιάζει νὰ ἐκλέξῃ ἕνα κριτὴν, τοῦ ὁποῖου δίδει τὸν τίτλον τοῦ Σοφωτάτου, ὁ ὁποῖος ἄλλο δὲν ἡξεύρει, εἰμὴ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν γλώσσαν του, μαζὶ μὲ μερικὰ κεφαλαιώδη προστάγματα τοῦ Μωάμεθ, ὅπου νὰ τὰ ἀκούσῃ τινὰς, τοῦ ἐρεθίζουσι γέλωτα. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐντάλματα ἀναφέρονται εἰς τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας καὶ

μάλιστα εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς ἀμαθείας.

Ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ τοῦ κριτοῦ εἶναι ἀναντίρρητος. Ὁ κῶδιξ τῶν τιμωριῶν του εἶναι βραχύτατος, καὶ δὲν περιέχει, εἰμὴ τρεῖς μόνον τιμωρίας - τὴν φυλακὴν λέγω, τὸ ράβδισμα, καὶ τὸν θάνατον, αἱ ὁποῖαι εἶναι πάντοτε ἐνωμένα μετὰ τὴν χρηματικὴν παιδείαν. Ὁ τρόπος, μετὰ τὸν ὁποῖον κρίνει καὶ ἀποφασίζει αὐτὸς ὁ μωροκριτὴς, εἶναι τόσον παιδαριώδης καὶ ἀνόητος, ὅπου δύο ψευδομάρτυρες καὶ ἓνας κακούργος, εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀφανίσουν τὸν πλέον ἐνάρετον πολίτην²⁴. Ὁ δὲ κριτὴς καθημερινῶς πολιτεύεται, καὶ ἀποφασίζει τοιοῦτοτρόπως, οὔτε ποτὲ τὸν τύπτει τὸ συνειδὸς διὰ τοιαύτας ἀνομίας²⁵.

Διὰ τὴν φύλαξιν καὶ εὐταξίαν τῆς πόλεως, ὁ ἀντιβασιλεὺς δίδει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐνὸς δούλου του, νὰ κάμνη ὅ,τι τοῦ φανῆ εὐλογον. Αὐτός, μὴν ἠξεύροντας πῶς νὰ μεταχειρισθῆ τὸν καιρὸν του, εἰς ἄλλο δὲν καταγίνεται, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ ὅλους τοὺς προδότας καὶ κακούργους τῆς πόλεως, καὶ νὰ ἐφευρίσκῃ τρόπους εἰς τὸ νὰ ἀδικῆ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον²⁶. Ὅταν τινὰς ἤθελεν ἀποκριθῆ εἰς αὐτοὺς τὸν παραμικρὸν λόγον, εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσὰν νὰ ἤθελεν ὑπογράψῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου του, ἐπειδὴ εὐθύς τὸν συκοφαντοῦσι, καὶ μετὰ δύο ψευδομάρτυρας ἐμπροσθεν τοῦ κριτοῦ των βεβαιούσι, ὅτι τοὺς ὕβρισε τὴν θρησκείαν, καὶ παραχρῆμα τὸν θανατώνουσι²⁷. Ἰδοὺ, ἀγαπητοὶ μου, πῶς διοικεῖται τὴν σήμερον ἡ ὀθωμανικὴ δυναστεία. Διοικήσεις, ὅσον τυραννικὴ, τόσον εὐκολος, καὶ τοιαύτη, ὅπου δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ ὑποθέσῃ μίαν χειροτέραν ἀπὸ αὐτήν.

Αὐτός, λοιπόν, ὁ ἀντιβασιλεὺς ἐκλέγει πάντοτε ὅποιον θελήσῃ, τὰς περισσοτέρας φορὰς ὅμως δίδει αὐτὴν τὴν τιμὴν, ἢ τοῦ μαγείρου του, ἢ τοῦ δούλου του, καὶ τὸν ψηφίζει κυβερνήτην καὶ ἀπόλυτον κύριον μιᾶς πόλεως τῆς ἐπικρατείας, εἰς τρόπον ὅπου κάθε πόλις τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας διοικεῖται ἀπὸ ἓνα μάγειρα ἢ ἓνα δούλον²⁸.

Ἡ ὀθωμανικὴ αὐλὴ δὲν φυλάττει μισθωτὰ στρατεύματα, καθὼς τὰ ἑτερογενῆ βασιλεία, ἐκτὸς ἀπ' ὅσα διὰ τὴν κοινὴν εὐταξίαν ὑποθέτει ἀναγκαῖα εἰς τὴν βασιλεύουσιν. Ὅθεν, ὅταν τῆς χρειασθοῦν, αὐτοὶ οἱ κυβερνηταὶ τῶν διαφόρων πόλεων εἶναι εἰς χρέος, νὰ εὔρουν στρατιῶτας καὶ νὰ τοὺς πληρώσουν ἐξ ἰδίων των, ὁ καθεὶς κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐπικρατείας του.

Ἡ πενιχρότης τῆς καταστάσεως αὐτῶν τῶν κυβερνητῶν, πρὶν λάβωσι τὸ σκῆπτρον τῆς δυνάμεως, ἀρκετῶς μᾶς δηλοποιεῖ τὴν πτωχείαν των, καὶ τὰς περισσοτέρας φορὰς, ὅταν πηγαίνουν εἰς τὰς ἐπικρατείας των, εὐρίσκονται καταχρεωμένοι, διὰ τὰ χαρίσματα ὅπου εἶναι βιασμένοι νὰ κάμνωσι, καὶ διὰ τὴν ἄκραν πολυτέλειαν, ὅπου φυλάττουσι. Εὐθύς, λοιπόν, ὅπου λαμβάνει τὸ σκῆπτρον τῆς κυριότητος κανεὶς ἀπὸ αὐτούς, εἰσέρχεται εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν, καὶ πρῶτος του στοχασμὸς εἶναι νὰ ἀρπάσῃ ὅσα περισσότερα ἠμπορέσῃ, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος του καὶ νὰ πλουτίσῃ²⁹. Ἀλλὰ μετὰ ποῖον τρόπον ἄρα γε πλουτίζει; Ἐ, πολλὰ εὐκολος εἶναι δι' αὐτόν. Εὐθύς, ὅπου εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, κράζει τοὺς πλουσιωτέρους πολίτας, καὶ τοὺς λέγει, ὅτι ὁ βασιλεὺς των ἔχει χρεῖαν ἀπὸ στρατεύματα, καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι εἰς χρέος νὰ προβλέψῃ ἀναλόγως εἰς τὴν δυνάμιν του. Ὅθεν, ἐξακολουθεῖ, τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα τόση ποσότης χρημάτων, καὶ ὅτι εἰς δύο ἡμέρας νὰ τοῦ τὴν φέρωσι, ἀλλέως θέλουσι τιμωρηθῆ μετὰ τὸν θάνατον.

Οἱ ταλαίπωροι χριστιανοί, ἂν ἀγαπῶσι τὴν ζωὴν των, πρέπει νὰ ἐτοιμάσωσι καὶ πρῶτύτερα καὶ περισσοτέραν τὴν ζητηθεῖσαν ποσότητα, ἂν δὲ κανένας ἀποκοτήσῃ νὰ εἰπῆ τὸ ὄχι, εὐθύς θανατοῦται. Ἐπειτα προστάζει αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, νὰ τοῦ ἐτοιμάζωσι, καθ' ἑκάστην, τόσην ποσότητα ἀπὸ κάθε εἶδος ζωοτροφίας, δι' ὅσους ἔχει μαζί του καὶ διὰ φορέματά των ὁμοίως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅσα οἱ ὑπ' αὐτοῦ μικροὶ τύραννοι ἀρπάζουσι καὶ κλέπτουσι ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους³⁰ καὶ οὕτως, εἰς ὀλίγον καιρὸν, πλουτίζει μετὰ χωρὶς δυσκολίαν οὔτε κίνδυνον.

Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴν θαυμάσῃ διὰ τὴν τοιαύτην διήγησιν. Ἐγὼ τὴν ἔγραψα, ὄχι πῶς δὲν ἠξεύρω, ὅτι εἶναι πασιδῆλος τοῖς ὁμογενέσι μου Ἕλλησι, ἀλλ' ἂν κατὰ τύχην τὸ παρὸν βιβλίον ἐκπέσῃ εἰς τὴν ὄψιν τινῶν, ὅπου ἔχουσι τὴν αὐθάδειαν νὰ ὁμολογοῦσι, ὅτι σχεδὸν σχεδὸν τοὺς ἀρέσκει ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις, νὰ καταλάβουν, ἂν εἶναι δυνατόν, μίαν φορὰν τὸ λάθος των, καὶ νὰ τρομάξουν εἰς τὴν ἀναισθησίαν των.

Τώρα, αγαπητοί μου, όπου ἐδιηγήθην τὸν ἀνυπόφορον τρόπον τῆς διοικήσεως τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος, ὄχι βέβαια ὅσον ἔπρεπε διεξοδικῶς, ἀλλ' ὅσον τὸ παρὸν θέμα καὶ ὁ σκοπός μου τὸ ἐσυγχώρησε, τώρα, λέγω, όπου ἡ μόνη διήγησις, ἀρκετῶς μᾶς ἀπέδειξε, πόσον εἶναι ὁ αὐτὸς τρόπος τυραννικός καὶ ἀνυπόφορος, μὲ τὴν αὐτὴν συντομίαν θέλω σᾶς ἐνθυμίσει μὲ πόσῃ στενοχωρίαν οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες ἀναπληροῦσι εἰς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, καὶ πόσα βάρη ὑποφέρουσι. Μετὰ ταῦτα δὲ θέλω ἐρευνῆσαι τὰς αἰτίας τῆς μέχρι τοῦδε ἀναιδεστάτης μας ὑπομονῆς.

Διὰ περισσοτέραν σαφήνειαν ὅμως κρίνω ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλήσω πρῶτον περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν τυράννων αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡ ἀγαπητοί μου, τὰ περιστατικά μ' ἐμπόδισαν ἀπὸ τὸ νὰ ἐκτελέσω τὴν θέλησίν μου, καὶ νὰ περιδιαβάσω τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλην τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, διὰ νὰ ἐπαριθμήσω μόνος μου καὶ καθὼς πρέπει, τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, διὰ τοῦτο συντρέχω εἰς τοὺς πλέον νέους καὶ πλέον ἀξιοπίστους γεωγράφους, νὰ ἀντλήσω κἂν ἀπ' αὐτοὺς ἐκεῖνο, όπου μόνος μου δὲν ἐδυνήθην νὰ ἀπολαύσω.

Ἀφοῦ, λοιπόν, μὲ ἄκραν ἐπιμέλειαν ἐξέτασα πολλοὺς συγγραφεῖς, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλων των, καὶ σχεδὸν ὅλοι ἐκτείνονται εἰς περιττολογίας καὶ ἀφήνουσι εἰς σκότος τὰ ἀναγκαιότερα πράγματα τῆς γεωγραφίας, εὗρον δι' ἀληθεστέραν ἢ πλησιεστέραν εἰς τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐπακόλουθον ἐπαρίθμησιν, εἰς τὴν ὁποίαν, βέβαια, οὔτε ἐγὼ δὲν τολμῶ νὰ καταπεισθῶ μὲ ἀναμφιβολίαν, ἀλλ' οὔτε ἀπίστευτος καθόλου μοῦ φαίνεται. Ὅθεν, ἐγὼ μὲν τὴν ἐκθέτω, ὅποιος δὲ εἶναι βεβαιότερος, ἢ τὴν διορθώσῃ, καὶ θέλω τοῦ μείνει εὐχάριστος.

Τὸ ὀθωμανικὸν βασίλειον εἰς τὴν Εὐρώπῃν διαιρεῖται εἰς τὰς ἀκολούθους δεκατρεῖς ἐπαρχίας, δηλαδὴ Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Βουλγαρίαν, Σερβίαν, Μπόσναν, Δαλματίαν, Ἀλβανίαν, Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Λειβαδίαν, Πελοπόννησον, Μακεδονίαν καὶ Ρούμελην. Οἱ κάτοικοι δὲ εἶναι σχεδὸν δέκα ὀκτῶ μιλλιούνια, μαζί μὲ τοὺς νησιώτας τοῦ Ἀρχιπελάγους. Οἱ δὲ χριστιανοὶ ὡς πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς, εἶναι ὡς τὸ 115 πρὸς τὸ 29. Διὰ τοὺς ξένους, όπου κατοικοῦσι εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, καὶ ἄλλογενεῖς, ὄντες κατὰ πολλὰ ὀλίγοι, δὲν τοὺς ἀναφέρω³¹. Τόσον πλῆθος Ἑλλήνων, ὡ ἀγαπητοί, πῶς ἄρα γε νὰ ζῆ; Αὐτὸ λοιπόν, θέλω ἐξετάσει τώρα καὶ ἀκούσετε.

Ἄς ὑποθέσωμεν, διὰ τὸ εὐκολώτερον, τοὺς κατοίκους τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰς τὴν Εὐρώπῃν ὡς 100. Ἀναλόγως, λοιπόν, εἰς τὴν εἰρημένῃν ἐπαρίθμησιν, οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ εἶναι ὡς 80, καὶ οἱ ὀθωμανοὶ ὡς 20. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἑκατόν, εἰς μὲν τὰς πόλεις³² μόλις εὐρίσκονται τὰ 3/10, οἱ δὲ λοιποὶ κατοικοῦσιν εἰς τὰ χωρία³³. Ἐκ τῶν ὀθωμανῶν οὖν οἱ περισσότεροι ζῶσιν ἀπὸ χρονικὰ εἰσοδήματα, όπου συναθροίζουσιν ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ὑποστατικῶν των, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τεχνῶν, ὡς πάντως ἀσύδοτοι, κερδίζουσιν ἀρκετῶς, καὶ ζῶσιν κάλλιστα. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος, φεῦ! οἱ γλυκύτατοί μου ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθησκοι, εἶναι τὴν σήμερον τὸ πλέον θλιβερόν θέαμα εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου.

Ἀρχινῶντας λοιπὸν ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς, ἤτοι χωριάτας, φρίττει τὸ πνεῦμα μου, εἰς τὸ νὰ διηγηθῶ τὴν ζωὴν τους. Αὐτοὶ οἱ τάλανες, ἀφοῦ κοπιᾶσουν δι' ὅλον τὸν χρόνον καὶ ὑποφέρουν ἀνεκδιήγητα βάσανα, ποτὲ δὲν τοὺς περισσεύει ὁ καρπὸς τῶν ἰδρώτων των, διὰ νὰ ἀναπαυθῶσιν οὔτε μίαν ἡμέραν, καὶ σχεδὸν πάντοτε εὐρίσκονται στενοχωρημένοι νὰ πωλῶσι μέρος ἀπὸ τὰ φορέματά των, διὰ νὰ ζωτρέφωσιν.

Τόσα μεγάλα εἶναι τὰ βάρη, όπου ὑποφέρουσι, καὶ τόσον μιὰρὰ ἡ ψυχὴ τῶν ὀθωμανῶν³⁴. Ὁ τρόπος δὲ τῆς συμφωνίας των μετὰ τῶν κυρίων τῶν ὑποστατικῶν, ἐκτὸς όπου εἶναι τυραννικώτατος, εἶναι, πρὸς τούτοις, καὶ ἀκατάστατος καὶ ἄνομος³⁵. Πῶς οὖν ζῶσι; Ἐ! ἀδελφοί μου, φίλτατοί μου Ἕλληνες, ἐσεῖς τὸ ἤξευρετε, χωρὶς νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ. Οἱ γεωργοί, ἢ σεβασμιωτέρα κλάσις μιᾶς πολιτείας, ὁ σταθερώτερος στῦλος τῆς πολιτικῆς εὐτυχίας, ζῆ χειρότερα ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα. Βέβαια, ὁ πλούσιος ὀθωμανὸς τρέφει τὰ ἄλογά του μὲ πολλὰ καλλιότερα φαγητὰ ἀπὸ ἐκεῖνα, όπου φυλάττουσιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὰς θλίψεις τὸν ἀθῶον καὶ δίκαιον χωριάτην.

Ἀλλά, μήπως τελειώνει εἰς αὐτὰ μόνον ἡ δυστυχία του; Αὐτὸς ὁ ταλαίπωρος πρέπει πρὸς τούτοις - ὦ ἐντροπή ἀνυπόφορος! - πρέπει, λέγω, νὰ χορτάσῃ τὴν λύσσαν καὶ τοῦ ληστοῦ τῆς ἐκκλησίας, ἤτοι τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὡς κατωτέρω ρηθῆσεται, εἰς τρόπον όπου οἱ χωριάτες, ἐξαίρωντας ἐκείνους τοὺς

προδότης καὶ κακοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι διὰ τὸ μὴ διψήσωσι, πίοσι τὸ αἷμα τῶν συναδελφῶν των, καὶ ἀποκαθίστανται συνεργοὶ τῶν τυραννικῶν προσταγμάτων, ἀφοῦ χάνουν τὰ ὅσα οἱ ὀθωμανοὶ τοὺς ἀρπάζουσι καὶ τὰ ὅσα δίδουσι τῶν καλογῆρων, μόλις ἠμποροῦσι νὰ ζήσωσι ἀπ' ὅσα τοὺς μένουσι³⁶.

Ἀλλά, πῶς νὰ παραιτήσω τὰς καθημερινὰς ἀγχαρείας ὅπου ὑποφέρουσι! Ὡ οὐρανέ, πῶς δὲν κατακαίεις μὲ τοὺς κερανοὺς σου τόσα βδελυρὰ τέρατα, ὅπου μιαίνουσι καὶ ἀφανίζουσι τὸ ἀνθρώπινον γένος! Δὲν εἶναι χωρίον, ὧ ἀγαπητοί, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου καθ' ἑκάστην νὰ μὴν πέμπῃ τὸ ἐν τρίτον τῶν κατοίκων του, διὰ τὸ δουλεύῃ εἰς τὰ ἀνωφελῆ καὶ πολυέξοδα κτίρια τοῦ τυράννου, χωρὶς ἄλλην ἀνταμοιβήν, εἰμὴ ραβδίσματα καὶ πολλάκις θάνατον³⁷. Τοιαύτην λοιπὸν θλιβερὰν καὶ ἀνυπόφορον ζωὴν διάγουσιν οἱ χωριάτες τῆς ἑλληνικῆς γῆς, καί, βέβαια, πολλὰ χειροτέραν ἀπ' ὅτι σᾶς τὴν παρέστησεν ἡ διήγησίς μου.

Ἀλλά, τί νὰ εἰπῶ, διὰ τοὺς πολίτας; Ἐ, αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν ὀλιγοτέρους κόπους καὶ μόχθους ἀπὸ τοὺς χωριάτας, ἔχουν τὰ βάσανα, καὶ περισσότερα καὶ φοβερότερα, ἀπὸ αὐτούς. Οἱ τεχνῖται, λοιπὸν, δουλεύουν σχεδὸν 18 ὥρας τὸ ἡμερόνυκτον, καὶ ποτὲ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀναπληρώσωσι τὰς ἀναγκαίαις χρείας των. Οἱ προεστοὶ μὲ τὰ ἄδικα δοσίματα, ὅπου τοὺς ἐπιφορτώνουσι, τοὺς ἀρπάζουσι, ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, τὸν ὀλίγον καρπὸν τῶν ἰδρώτων των, τὸ πλῆθος τῶν ἐορτῶν καὶ αἱ ἀγχαρεῖαι τοὺς ἐμποδίζουσι, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κάθε περισσότερον κέρδος, ὅπου ἠθελαν ἠμπορέσει νὰ κάμωσι, καὶ ἀνάμεσα εἰς τόσας χιλιάδας, ὅταν τινὰς φθάσῃ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς χρείας του μὲ ὅσον κέρδος τοῦ μένει, νομίζεται πολλὰ εὐτυχής.

Πρόσθετες ἀκόμη τὰ ἀνυπόφορα κακὰ, ὅπου καθημερινῶς δοκιμάζουσι ἀπὸ τοὺς ἀχρεῖους ἐπιστάτας τοῦ τυράννου, οἱ ὅποιοι, μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν, καὶ χωρὶς συνείδησιν, ἐπιφορτώνουσι εἰς τοὺς ἄλλους τὰ βάρη τοῦ μέρους των, καὶ αὐτοὶ μένουσι ἀσύδοτοι. Ἐκεῖνοι, λέγω, οἱ ἄφρονες καὶ μωροὶ ἄνθρωποι, ὅπου κράζονται προεστοὶ καὶ ἄρχοντες, οἵτινες, ἀπὸ τὴν βρωμερὰν συνήθειαν, ἔχασαν σχεδὸν καὶ τὴν ἐντροπήν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ μὲ ἄκραν ἀναισχυντίαν δὲν διστάζουσι ἀπὸ τὸ νὰ ἀρνῶνται, ποτὲ μὲν, τὰς ποσότητας τῶν πληρωμῶν, ποτὲ δέ, νὰ ξαναζητῶσι ἐκεῖνο, ὅπου ἔλαβαν ἤδη, καὶ τὸ χειρότερον νὰ καυχῶνται, εἰς τὸ νὰ δεικνύωνται πιστοὶ ὁπαδοὶ καὶ δοῦλοι τοῦ τυράννου ἐκούσιοι. Ἐ, σκληροὶ καὶ ἀναιδέστατοι ἄνθρωποι, ταχέως θέλετε μετανοήσῃ, ναί, θέλετε μετανοήσῃ καὶ θέλετε κλαύσει πικρῶς διὰ τὰς κακοεργίας σας.

Ποῦ νομίζετε, ὧ ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, νὰ στέλνωσι, διὰ τὸ κατοικήσωσι, αὐτοὶ οἱ ἀπάνθρωποι καὶ ἀναιδέστατοι ἄρχοντες ἐκείνους τοὺς δυσώδεις καὶ βρωμεροὺς Ἀλβανίτας ἢ ἄλλης ἐπαρχίας ὀθωμανοὺς, ὅπου ὁ κάθε τύραννος βασιτᾶ διὰ τὴν φύλαξίν του, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Θετταλίαν καὶ Ἡπειρον; Ἴσως εἰς ὀσπίτια καμωμένα ἐξεπίτηδες, ἴσως εἰς τὰ εὐρύχωρα μετόχια τῶν μοναστηρίων, ἴσως εἰς τὰ μεγάλα παλάτια των, ἴσως ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, ἢ εἰς ἔρημά τινα κτίρια, ἢ τέλος πάντων, εἰς τὰ μοναστήρια; Οὐχί, οὐχί, ἀγαπητοί μου, μὴ προσμένετε τόσην κρίσιν ἀπὸ τὸν μεμεθυμένον τοὺς δουλικὸν νοῦν· αὐτοὶ ἐκλέγουσι καὶ πέμπουσιν αὐτοὺς τοὺς αἰμοβόρους λύκους εἰς τὰ ὀσπίτια, ὅπου εὐρίσκονται γυναῖκες καὶ κοράσια.

Καθεὶς, ὧ ἀγαπητοί μου, καθεὶς ἀπὸ ἐσᾶς ἠμπορεῖ εὐκόλως νὰ καταλάβῃ τὰς φοβερὰς ἐξακολουθήσεις. Ἐγὼ δέ, ἀπὸ τὴν δικαίαν μου ἀγανάκτησιν, ἢ χεῖρ μου τρέμει καὶ ἡ ὄρασις μου ἐθάμπωσε, οὔτε πλέον ἠμπορῶ νὰ ἐπαριθμῶ τὰς δυστυχίας τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὄλων τῶν Θετταλῶν, χωρὶς ἀπὸ τὸν θυμὸν μου νὰ εἰπῶ, βέβαια, ὀλιγότερα ἀπ' ὅτι ἀνήκουσι ἐκείνων τῶν μωροαρχόντων ἀλλ' ἴσως περισσότερα ἀπ' ὅτι ἡ χρηστοθήθεια καὶ τὸ ὁμογενὲς μὲ διδάσκουσι.

Ἄν ἐγὼ, ὅμως, σιωπῶ, δὲν θέλουσι σιωπήσῃ αἱ τρομασμένα μητέρες, ὅπου μετὰ δακρῶν καὶ γονυκλιτῶς ἔμπροσθεν αὐτῶν τῶν ἀχρεῶν τεράτων ματαιῶς δέονται καθ' ἑκάστην, σπανίως δὲ ἐκεῖνοι καταδέχονται νὰ τὰς ἀκροασθῶσι, καὶ πολλάκις, ἀντὶς νὰ τὰς παρηγορήσωσι, τὰς ἐπιπλήττουσι καὶ μὲ βίαν τὰς ἐκβάλλουσιν ἔξω, χωρὶς ποτὲ νὰ τοὺς δώσωσι τὴν παραμικρὰν βοήθειαν³⁸. Ἄν ἐγὼ σιωπῶ, βέβαια, τὰ κρεμισμένα ὀσπίτια τῶν τολαίπῶρων Θετταλῶν καὶ Ἡπειρωτῶν, τὰ ξεσχισμένα στολίδια τῶν ὀσπιτίων των, αἱ αἱματωμένοι ὁδοὶ καὶ τείχη τῶν πόλεων ἀρκετῶς ὀμιλοῦσι εἰς τὰς ὀράσεις, ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ξένων. Ἄν ἐγὼ σιωπῶ, ἀκούονται ὅμως οἱ ἀναστεναγμοὶ τῶν δυστύχων πατέρων, οἵτινες, ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ κερδίσωσι τὴν ζωοτροφίαν των, οὔτε νὰ ἐνδυθῶσι μὲ τὸν καρπὸν τῶν ἰδρώτων των, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ

ἀφήσουν εἰς τὴν φαμελίαν των δέκα ὀθωμανοὺς καὶ ἄλλα τόσα ἄλογα, καὶ αὐτοὶ νὰ ὑπάγουν εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ ὄχι ὀλίγας φορὰς, εἰς θάνατον. Ἄν ἐγὼ σιωπῶ, θέλει λαλήσουν τὰ ἀθῶα στόματα τῶν τρομασμένων κορασίδων καὶ πεφοβισμένων ἐφήβων. Καὶ ἂν ἐγὼ, τέλος πάντων, δὲν τοὺς δηλοποιῶ τὸ τέλος των, τὰ παραδείγματα καὶ αἱ ἱστορίαι ὅλου τοῦ κόσμου μὲ μεγάλην σαφήνειαν τοὺς τὸ προλέγουσι, καὶ ἀρκετὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸ προιδῶσι μόνοι των, ἂν ἄξιοι κρίσεως καὶ συλλογισμοῦ ἦτον τοιαῦτα τέρατα.

Ἰδού, ὦ Ἕλληνες, οἱ τεχνίται πῶς ζῶσι, καὶ μὴν νομίζετε ὅτι ἐννοῶ διὰ μόνον τοὺς Ἰωαννίτας. Αὐτοὶ δὲν εἶναι δυστυχέστεροι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ὁ τύραννός των εἶναι κακοηθέστατος. Ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς πολιτείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εὐρίσκεται ἡ αὐτὴ διοίκησις, ὁ αὐτὸς τρόπος, αἱ ἰδία αἰτίαι, καὶ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν κλάσιν τῶν πραγματευτῶν, λέγω, ἐκείνων, ὅπου πωλῶσι διάφορα εἶδη εἰς τὰ ἐργαστήριά των, διότι περὶ τῶν ταξιδευόντων περαιτέρω ρηθήσεται. Ἀλλὰ τί ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ δι' αὐτοὺς, χωρὶς νὰ ξαναεἰπῶ τὰ ἴδια προλεχθέντα διὰ τοὺς τεχνίτας;

Αὐτοὶ βασανίζονται ἀπὸ τὴν ἰδίαν κακὴν τύχην, μάλιστα δὲ αἱ δυστυχίαι των αὐξάνουσιν ἀναλόγως μὲ τὰς ὑποθέσεις των. Αὐτοὶ καθ' ἑκάστην δίδουσι τῷ τυράννῳ τόσας ποσότητες ἀπὸ κάθε εἶδος πραγματείας, ὅπου ἔχουσι, αὐτοὶ πληρώνουσι βαρύτερα δοσίματα, αὐτοὶ ὑποφέρουσι μὲ μεγαλειτέρας ζημίας εἰς τὰ ὀσπίτιά των πάντοτε τοὺς βρωμεροὺς Ἀλβανίτας³⁹. Αὐτοὶ εἰς φυλακὴν, αὐτοὶ εἰς ἀγγαρείας⁴⁰. Αὐτοὶ τέλος πάντων εἶναι ὑποκείμενοι εἰς ὅλα τὰ χειρότερα κακά, ὅπου ἠμπορεῖ τινὰς νὰ στοχασθῆ. Πολλάκις ἡ τύχη τοὺς κατατρέχει καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς των ἐπιχειρήσεις, καὶ πολλοὶ ἀπεθνήσκουν εἰς τὴν φυλακὴν.

Ποῖος ἐμβαίνει εἰς μίαν πολιτείαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὲν αἰσθάνεται μίαν ψυχρότητα εἰς τὴν καρδίαν του, ἀκούοντας πανταχόθεν νὰ ἐξέρχεται τὸ ἔ και τὸ ἀλλοίμονον! Τί ἄλλο ἀκροάζεται ἕνας ξένος, πᾶρεξ ἀναστεναγμούς; Τί ἄλλο βλέπει ὁ Ἕλληνας, εἰμὴ δάκρυα; Τί ἄλλο εὐρίσκεται, τέλος πάντων, εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰμὴ λύπη, φόβος, φυλακὴ καὶ θάνατος; Ἐνα γενικὸν μουρμούρισμα λύπης, μία σιωπὴ ἀπελπισίας κυριεῦει ὅλων τὰς καρδίας. Καὶ πολλῶν ἡ ἀδυναμία μιᾶς δικαίας ἐκδικήσεως καὶ ἡ πολλὰ αισθαντικὴ των καρδία φθείρει τὴν ζωὴν καὶ θνήσκουν ἀπελπισμένοι. Ἡ πτωχεία, τέλος πάντων, ὡς μία ἀδιάκοπος μικρὴ θέρμη, ἀδυνατίζει τὸ πλέον ὑγιὲς σῶμα. Οὕτως καταβάλλει τὴν γενναιότητα καὶ σταθερότητα τῶν δυστύχων πατέρων καὶ θαμπώνει τὸ πνεῦμα τῶν τέκνων.

Πῶς στοχάζεσαι τώρα, ὦ ἀναγνώστα, νὰ ζῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ μας Ἕλληνες, αὐτοὶ οἱ γλυκύτατοί μας ἀδελφοί; Ἴσως δὲν τὸ ἀγνοεῖς, καὶ ἴσως μαζὺ μου συγκλαίεις καὶ ἐσὺ τὰς κοινὰς ἑλληνικὰς μας δυστυχίας. Πλὴν, μ' ὅλον τοῦτο, δὲν θέλω σιωπήσει ἐγὼ, ξαναενθυμῶντας σου τὸν τρόπον τῆς δυστυχεστάτης καὶ πτωχικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὸ νὰ εὐφημίσω τὴν ἀγαθὴν καρδίαν καὶ τὴν φιλανθρωπότητα τῶν εὐεργέτων τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξαιρῶντας, λοιπόν, ὅλους τοὺς προεστῶτας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τοὺς προδότας, καὶ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀχρευστάτους σκλάβους καὶ ὀπαδοὺς τῶν κατὰ μέρος τυράννων τῆς Ἑλλάδος, οἱ λοιποὶ σχεδὸν ἅπαντες ἀναπληροῦσι εἰς τὰς χρείας των ἀπὸ εὐεργεσίας ἐκείνων τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων, οἵτινες καὶ ἐν τῇ πατρίδι, καὶ πόρρω αὐτῆς, ὅταν εὐρίσκωνται, δὲν παύουσι ἀπὸ τὸ νὰ βοηθῶσι καθ' ἑκάστην τοὺς συμπατριῶτας των, ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς παρηγορῶσι μὲ ἕξαφνα χαρίσματα, καὶ τέλος πάντων, ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς στολιζῶσι τὸ πνεῦμα μὲ τὰ σχολεῖα, ὅπου ἐξ ἰδίων των ἐκτίσαν καὶ φυλάττουσι.

Συγχωρήσετέ με, ὦ ἄνδρες γενναιότατοι καὶ φιλεύσπλαγχοι, ἂν μία μεγάλη αἰτία μ' ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ ἐκθέσω εἰς τοῦτον μου τὸν λόγον τὰ ἐνδοξα ὀνόματά σας ἢ εὐγνωμοσύνη μου ὅμως ὡς Ἕλληνας, καὶ τὸ χρέος τῶν συναδελφῶν μας, ἐντὸς ὀλίγου θέλουν ἐνεργήσει, διὰ νὰ ἐγχαράξουν μὲ χρυσᾶ ψηφία τοιοῦτον κατάλογον εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ τώρα τὸν φυλάττουσι ἐγκεχαραγμένον εἰς τὰς καρδίας των. Δὲν μένει τώρα ἄλλη κλάσις, εἰμὴ τῶν ταξιδιωτῶν, ὅπου νὰ ζητῆ ἐξήγησιν, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν, ὡς προεῖπον, θέλω ὁμιλήσει παρεμπρός, καὶ τελειῶν τοιαύτην θλιβεράν διήγησιν μὲ μίαν γλυκεῖαν παρατήρησιν, ὅπου σᾶς παρακαλῶ νὰ κάμητε εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, διὰ κοινήν μας χαρὰν.

Ἡ τυραννία, ὦ Ἕλληνες - καὶ ὅποια τυραννία! - δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸ γένος μας τὰ χαρακτηριστικὰ του σημεῖα, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως. Ἡ σταθερότης καὶ ἡ φιλευσπλαγχνία σώζονται εἰς

όλους τούς Έλληνας καί ἡ ἀρετὴ λάμπει ἀνάμεσα εἰς τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας⁴¹. Ὡ ἀρετὴ, ὦ θεῖον καὶ ἱερὸν δῶρον! Σὺ, ὅπου καταπρααίνεις τὰ ἄλογα πάθη. Σὺ, ὅπου συνοδεύεις διὰ παντὸς μὲ τὴν ψυχὴν εἰς μίαν ἡσυχον καὶ γαληνὴν ἀνάπαυσιν. Σὺ, ὅπου καθιστᾷς τὸν ἄνθρωπον εὐτυχῆ, ἀποκαθιστῶντας τοῦ ὀλίγας τὰς χρεῖας· ὅπου τὸν ἀρματώνεις ἐναντίον εἰς τὰς καταδρομὰς τῆς τύχης, καὶ τὸν καθιστᾷς ἀδιάφορον εἰς τὰς εὐτυχίας. Σὺ, ὅπου ὑψώνεις τὴν ἀνθρωπίνην οὐτιδανότητα καὶ κατασταίνεις τὸν ἄνθρωπον ἀνώτερον τοῦ εἶναι του. Σὺ, ὅπου χαρακτηρίζεις καὶ καταστεῖς ἀμετάτρεπτον τὸν ἐνάρετον. Ναί, ὁ ναὸς σου δὲν εἶναι ἐσφαλισμένος εἰς τὴν ὑποδουλωμένην Ἑλλάδα! Σὺ λατρεύεσαι ἀπὸ τούς εὐεργέτας τοῦ γένους.

Αὐτοὶ σὲ τιμοῦσι μὲ τὰ καθημερινὰ δῶρα, ὅπου προσφέρουσιν εἰς τούς Έλληνας, καὶ ἐγὼ τούς τὸ κοινοποιῶ διὰ δόξαν μας. Ἀλλ' ἐσεῖς, ὦ εὐεργέται, νομίζετε νὰ ἐκπληροῦνται τὸ χρέος σας διὰ τῶν εὐεργεσιῶν σας μόνον; Οὐχί, ἀγαπητοί μου, ἐγὼ δὲν εἶμαι κόλαξ, διὰ νὰ σιωπήσω τὸ τί πρέπει νὰ κάμετε, καὶ ἐσεῖς ἀγαπᾶτε ἀρκετῶς τὴν ἀρετὴν, διὰ νὰ σᾶς κακοφανῆ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ μείνητε εἰς τὸ λάθος σας. Ἡ ἀρετὴ, ὦ ἀδελφοί μου, τόσον διαφέρει ἀπὸ τὴν κακίαν, ὡς ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸν θάνατον. Καθὼς λοιπὸν ἀνάμεσα ζωῆς καὶ θανάτου, δὲν εὐρίσκεται μέσος ὄρος, οὔτε ἀνάμεσα ἀρετῆς καὶ κακίας ἡμπορεῖ νὰ εὐρεθῆ, καὶ ἐξακολουθῶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἰπῆ τινὰς, οὔτε ὅτι ὁ δεινὰς εἶναι περισσότερον ἀπεθαμένος ἀπὸ τὸν δεῖνα ἀπεθαμένον, οὔτε ὅτι ὁ ἕνας ἐναρετώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον ἐνάρετον⁴².

Ἐνάρετος, ὦ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, εἶναι μόνον ἐκεῖνος, ὅπου θέλοντας νὰ ζῆσῃ εἰς πολλούς - δηλαδὴ ὠφελῶντας τούς συναδέλφους του, νὰ ἀθανατίσῃ τὸ ὄνομά του, καὶ διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, νὰ ζῆ καὶ ἀποθαμένος - κάμνει ὄχι ὅσον θέλει, ἀλλ' ὅσον πρέπει, καὶ ὄχι ἐκεῖνο ὅπου εἰς οὐδὲν τὸν ἐγγίζει⁴³, ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπου εἶναι ἀναγκαῖον, προκρίνοντας πάντοτε τὸ κοινὸν ὄφελος, χωρὶς νὰ στρέψῃ τούς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν μικρὰν ἢ μεγάλην ζημίαν, ὅπου ἤθελε τοῦ προξενήσει ἐν ἔργον τοῦ ἐνάρετον.

Εἰς τὰς νομαρχικὰς διοικήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κυρία βᾶσις καὶ τὸ θεμέλιον ὅλης τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς, ὁ ἐνάρετος κάμνει ὅσον πρέπει, καὶ ποτὲ δὲν ζημιοῦται, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν συγχωρεῖ ἡ ὀρθὴ διοίκησις ξεχώρισιν ἀπὸ τὰς μερικὰς εἰς τὰς κοινὰς ὑποθέσεις, καθὼς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος μου λόγου ἀρκετῶς ἀπεδείχθη. Καὶ ἐξακολουθῶς, ὁ ἐνάρετος κάμνοντας ὅτι τὸν διδάσκει ἡ ἀρετὴ, κάμνει πρῶτον μὲν τὸ χρέος του ὡς πολίτης, καὶ δευτέρον, ὠφελῶντας τούς ἄλλους· ἡ ἔνωσις, ὅπου εὐρίσκεται ἀναμεταξὺ εἰς ὅλους τούς πολίτας, κάμνει νὰ ὠφελῆται καὶ ὁ ἴδιος.

Πολλὰ διαφορετικὸν εἶναι ὅμως τὸ πρᾶγμα εἰς τὰς τυραννικὰς διοικήσεις, ὅταν καμμίαν φορὰν ἐμφανίζεται ἡ ἀρετὴ - τὸ ὅποῖον, ἀγκαλὰ καὶ σπανίως, πλὴν ἀκολουθεῖ, καὶ εἰς κάθε τόσον εὐρίσκονται μερικοὶ ἐνάρετοι διὰ τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ διὰ μεγαλειτέραν ἐλπίδα μιᾶς ταχέας ἐπανορθώσεως ἐκεῖνου τοῦ γένους, ὅπου τυραννεῖται⁴⁴ - ὡσὰν ὅπου ἡ τυραννία ἔχει διὰ βᾶσιν καὶ θεμέλιον τὴν ἀνομοιότητα καὶ τὴν ἀδικίαν. Ὅσοι δούλοι εἶναι, τόσαι διαιρέσεις εὐρίσκονται, καὶ εἰς τὸ λεξικὸν τῆς δεσποτείας ἡ λέξις «ἔνωσις» δὲν εὐρίσκεται. Ὅθεν, εἶναι φανερόν, ὅτι ἕνας ἐνάρετος ὑπὸ τῆς δουλείας πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ πάσχη, καὶ ἐξακολουθῶς, ὅποιος δὲν πάσχει ὑπὸ τῆς δουλείας, δὲν εἶναι ἐνάρετος.

Καλὸν ἤθελεν ἦτον, ὦ Ἕλληνες, ἂν οἱ ἐνάρετοι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελον ὑποφέρει, ἀλλὰ, κάμνοντες τὸ χρέος των, ἤθελον ὠφελῆσαι τούς ἄλλους καὶ τὸν ἑαυτὸν τους. Πλὴν αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρηθῆ, ἕως ὅπου ἡ Ἑλλὰς εὐρίσκεται ὑπὸ τυραννίας. Ἄς ὑποφέρωσι λοιπὸν ὡς φιλογενεῖς καὶ φιλελεύθεροι, καὶ ἄς μάθωσιν ὅτι, ὅποιος ἡμπορῶντας νὰ ὠφελῆσῃ περισσότερον, ὠφελεῖ ὀλιγότερον, δὲν εἶναι ἐνάρετος.

Ἐγὼ ἔλαβα τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρίσω ἀρκετοὺς ἐναρέτους Έλληνας καὶ εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ἡ φιλευσπλαγχνία καὶ ἡ καλὴ καρδιά, δὲν μοῦ συγχωροῦσι νὰ τούς κράξω μὴ ἐναρέτους, ὄντας βέβαιος ὅτι, ἂν δὲν κάμνουσι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον ἔπρεπε καὶ ὅσον ἡμποροῦσαν, ἡ μόνη αἰτία εἶναι, ὅπου δὲν γνωρίζουσι ἐκεῖνο, ὅπου ἔπρεπε νὰ κάμωσι, ἐπειδὴ, ὦ Ἕλληνες, δὲν εἶναι δύσκολον εἰς ἕνα καλὸν ἄνθρωπον νὰ κάμῃ ἐν καλὸν ἔργον τόσον, ὅσον εἶναι δύσκολον νὰ τὸ κάμῃ καλῶς καὶ καθὼς πρέπει. Ὅθεν, παρεμπρός, θέλω φανερώσει πρὸς τούς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσι, καὶ ἐλπίζω ὡς ἐνάρετοι, ὅπου εἶναι, νὰ κάμωσι τὸ χρέος των, καθὼς τυχαίνει, διὰ νὰ ἀποκαθιστῶσι ἄξιοι τῆς ἀρετῆς.

Ἡ εὐεργεσία εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ χρηστότερον ἔργον ἑνὸς ἑναρέτου πλουσίου, ἀλλὰ, ἀγαπητοί μου Ἕλληνας, ὁποῖον ὄφελος προξενεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν σήμερον; Ἄν μέχρι τοῦδε τοὺς ὠφέλησε, φεῦ! τώρα αὐτὸ τὸ χρηστὸν ἔργον, ἀντὶς νὰ ὠφελήσῃ, βλάπτει, καὶ ἄλλο δὲν προξενεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰμὴ μόνον μίαν ἐπιζήμιον παρηγορίαν καὶ τοὺς κάμνει νὰ μένουν πάντοτε ἀκίνητοι ὑπὸ τῆς τυραννίας. Οἱ χρεῖαν ἔχοντες, ἀφοῦ εὐεργετηθῶν, ὑποφέρουν περισσότερον, καὶ ὅσον περισσότερον εὐεργετοῦνται, τόσον ὀλιγότερον τοὺς βαρύνει ἡ τυραννία. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἐν καλόν, ὅπου γίνεται εἰς τόπον ἑνὸς μεγαλειτέρου καλοῦ, προξενεῖ τὸ χειρότερον κακόν, ὅπου ἠμποροῦσε νὰ προξενήσῃ τῆς Ἑλλάδος⁴⁵.

Οἱ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, λοιπόν, ἂς μὴ νομίζωσι, ὅτι ὠφελοῦσιν, ὅσον πρέπει τὴν πατρίδα των, εὐεργετῶντας τινὰς Ἕλληνας. Ἡ Ἑλλὰς βλάπτεται, ἡ κοινὴ ἐλπίς ὀλιγοστεύει, καὶ ἀλλοίμονον εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, ἂν οἱ εὐεργέται τοῦ δὲν ἀλλάξωσι σκοπόν, καὶ δὲν μεταχειρισθῶσιν εἰς ἄλλον τρόπον τὰς εὐεργεσίας των⁴⁶. Κάτωθι λοιπόν θέλω ἀποδείξει, ὡς προεῖπον, τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσι, διὰ νὰ ἐξαλείψουν τὰς χρεῖας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν ἀχρήστους τὰς εὐεργεσίας των μὲ τὴν ἰδίαν εὐλικρινότητα, ὅπου ἡ ἀγάπη τοῦ γένους μου καὶ ὁ θεῖος ἔρωσ τῆς πατρίδος μὲ διδάσκουσι.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΟΙ ΤΗΣ ΤΥΡΑΝΝΙΑΣ

Δύο αίτια είναι, ὦ Ἕλληνές μου ἀκριβοί, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον μᾶς φυλάττουσι δεδεμένους εἰς τὰς ἀλύτους τῆς τυραννίας, εἶναι δὲ τὸ ἀμαθὲς ἱερατεῖον καὶ ἡ ἀπουσία τῶν ἀρίστων συμπολιτῶν. Εἰς τὴν διήγησιν τῆς δευτέρας αἰτίας, εἰς τὴν ὅποιαν συγκαταλέγεται καὶ ἡ κλάσις τῶν εὐεργέτων τῆς Ἑλλάδος, θέλω φανερώσει τὸ χρέος των, ὡς ἔταξα. Τὰ δὲ προλεχθέντα περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν χρησιμεύουν ὡς προλογίδιον εἰς τὴν ἐξέτασιν, ἐν ἣ εἰσέρχομαι τώρα, διὰ νὰ ἀποδείξω, ὅτι δὲν εἶναι οὔτε δειλία, οὔτε ἀστοχασία τῶν Ἑλλήνων, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον μᾶς φυλάττει ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας, καὶ νὰ ἀποστομώσω τὰς φθονεράς καὶ καταλάλους γλώσσας τῶν ἀλλοφύλων.

Ἀλλά, πόσον θέλει συγχύσει, ἡ ἀκόλουθος διήγησις τῆς πρώτης αἰτίας μερικοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἡ ἄλλου τάγματος ἱερεῖς, ἂν κατὰ τύχην τὸν παρόντα μου λόγον ἀναγνώσωσι - τὸ ὅποιον μοῦ φαίνεται δύσκολον - βλέποντας ξεσκεπασμένας τὰς ψευδεῖς των ἀρετάς.

Ὡ, πόσον ταχέως θέλει ρίψουσιν εἰς τὸ πῦρ τοῦτο μου τὸ βιβλιάριον, ὅσοι φοβοῦνται τὸ φῶς τῆς ἀληθείας! Διὰ τοῦτο λοιπὸν κρίνω ἀναγκαῖον νὰ τοὺς προειδοποιήσω, ὅτι τὸ πατριωτικὸν χρέος μου μὲ προστάζει νὰ ὁμιλήσω τὴν ἀλήθειαν, καὶ δὲν φοβοῦμαι οὔτε τοὺς ἀμαθεῖς, οὔτε τοὺς σπουδαίους καὶ ἐναρέτους⁴⁷. Τοὺς μὲν πρώτους, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄξιοι φόβου, τοὺς δὲ δευτέρους ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια δὲν ἐπιδέχεται κατάκρισιν. Μᾶλλον δὲ οἱ σπουδαῖοι θέλουν ἐπικυρώσει τοὺς λόγους μου μὲ τὴν νουνεχῆ των ἐπιβεβαίωσιν, καὶ θέλουν προσπαθήσει, ὅσον ὀγληγορώτερον δυνηθῶσι, νὰ διορθώσωσιν ὅπως οὖν τὰς φοβεράς καὶ ἐπιζημιώδεις καταχρήσεις αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ τάγματος, διὰ νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἑλλὰς τὴν προτέραν τῆς λάμπιν καὶ εὐτυχίαν.

Διὰ τοῦτο, λοιπὸν, μετὰ δακρύων παρακαλῶ τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους ἄνδρας, ὅπου φέρουσι τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τῆς ἱερωσύνης, νὰ μὲ συγχωρήσουν, ἂν μὲ ἄκραν τόλμην ἀποφασίζω νὰ ἐλέγξω αὐστηρῶς τοὺς ἀναξίους καὶ ἀμαθεῖς καλογήρους, καὶ νὰ ἀποδείξω μὲ γεωμετρικὴν βεβαιότητα τὸ πόσον κακὸν προξενοῦσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄς μὴν μὲ νομίσουν ἀνευλαβῆ, ἂν ἀκούσωσι νὰ καταφρονῶ τὴν σημερινὴν καλογερικὴν των σύστησιν καὶ διαγωγὴν, ἀλλ' ὡς ζηλωταὶ τῆς ἐπανορθώσεως καὶ δόξης τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, νὰ στοχασθῶσι, ἂν εἶναι εὐκολον, νὰ ξαναλάβῃ τὸ γένος μας τὴν ἐλευθερίαν του, ἐν ὧσιν σώζεται ὁ οἰκιακὸς ἐχθρὸς τῆς, ἡ ἀμάθεια, λέγω, ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ κατάχρησις τῆς θρησκείας, ἡ ὁπόσιν φθορὰν θέλει προξενήσει μία αἰφνίδιος ἀνάστασις, καὶ ἐπανόρθωσις εἰς ὅσους ἀδίκως καὶ ἀναισχύντως παρέβηκαν τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἠθικὰς νομοθεσίας, ἂν ἐν καιρῷ δὲν θέλουσι διορθωθῆ.

Ὡ, πόσον αἰσθάνομαι τὴν φλόγαν τῆς ἀγανακτήσεως καὶ ἐντροπῆς εἰς τὴν καρδίαν μου, τώρα ὅπου τόσον καταφρονητικῶς θέλω λαλήσει διὰ τὴν πλέον τιμιωτέραν κλάσιν τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς! Πόσον μὲ λυπεῖ, ὅπου, ἀντὶς νὰ ἐπαινέσω αὐτὸ τὸ ἱερὸν τάγμα, ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ πατριωτικὸν χρέος μου μὲ βιάζουσι νὰ τὸ κατηγορήσω. Μεγάλον βέβαια εἶναι τὸ ἐπιχείρημά μου, ἀλλ' ἐγὼ ἔταξα νὰ κάμω κάθε θυσίαν ἔμπροσθεν εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Ἐλευθερίας, καὶ δὲν θέλω παραιτήσει τὴν ἀναγκαιοτέραν.

Ὡ σὺ μισρὰ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τί ὁμοιάζεις, ἤθελα νὰ ἡξεύρω ἀπὸ ἐσὲ τώρα ὅπου σὲ ἐρωτῶ, εἰς τί, λέγω, ὁμοιάζεις τοὺς ἱερούς καὶ θεῖους ἀποστόλους τοῦ λόγου τῆς σοφίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἴσως εἰς τὴν ἔνδειαν καὶ ἀφιλοκέρδειαν, ὅπου ἐκεῖνοι ἐκήρυττον; Ἀλλ' ἐσὺ εἶσαι γεμάτη ἀπὸ χρήματα, ὅπου καθημερινῶς κλέπτεις ἀπὸ τοὺς ταλαιπώρους χριστιανούς. Ἴσως εἰς τὴν ἐγκράτειαν καὶ χαλιναγωγίαν τῶν παθῶν; Ἀλλ' εἰς ποῖον μέγαν ξεφάντωμα δὲν εὐρίσκεται μέρος ἀπὸ τοὺς συγκλήτους σου, καὶ ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς δὲν λατρεύει δύο καὶ τρεῖς ἀρχοντίσας μὲ ἄκραν ἀναισχυντίαν καὶ σχεδὸν φανερά⁴⁸;

Μήπως τοὺς ὁμοιάζεις καὶ εἰς τὴν εὐλάβειαν των πρὸς τὴν θρησκείαν; Ἀλλὰ ποῖος δὲν γνωρίζει τὴν

ἄκραν ἀνευλάβειάν σου καὶ ποῖος δὲν ἤξεύρει πόσον γελοιωδῶς καὶ χλευαστικῶς ἐκτελεῖς τὰς ἰερουργίας⁴⁹; Εἰς τί λοιπὸν τοὺς ὁμοιάζεις; Εἰς τὴν φιλανθρωπότητα; Ἐσύ, τοὺς πτωχοὺς δὲν καταδέχεσαι οὔτε κἂν νὰ τοὺς ἰδῆς, οὐχὶ δὲ νὰ τοὺς βοηθήσῃς. Ἡ λύσσα σου διὰ τὰ χρήματα εἶναι ἀπεριγράφτος⁵⁰. Τοὺς ὁμοιάζεις ἴσως εἰς τὴν φιλαδελφότητα, εἰς τὴν ὁμόνοιαν, εἰς τὴν ἐπάλληλον ἀγάπην; Ἀλλὰ ποῖος δὲν γνωρίζει πόσον προσπαθεῖ ὁ ἕνας νὰ βλάψῃ τὸν ἄλλον⁵¹. Εἰς τί λοιπὸν τοὺς ὁμοιάζεις; Βέβαια εἰς οὐδέν. Ὡς τῆς δυστυχίας σας, ἄνθρωποι βάρβαροι καὶ μωροί. Ἐπρεπε νὰ ξαναγυρίσῃ ὁ Χριστός, διὰ νὰ σᾶς φωτίσῃ, ἐπειδὴ ἐσεῖς οὔτε κἂν στοχάζεσθε νὰ ἀνοίξητε ποτὲ ἐν βιβλίον, διὰ νὰ λαμπρύνητε τὸν ἐσκοτισμένον σας νοῦν.

Σύ, λοιπόν, ὦ Σύνοδος, ἀγκαλὰ καὶ νὰ φέρῃς τοὺς τίτλους τῆς ἀγιωσύνης καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀρετῆς, οὐχί, οὐχί, ποσῶς δὲν ὁμοιάζεις τὰ ὑποκείμενα, ὅπου προσπαθεῖς νὰ παρησιάζῃς. Σὺ εἶσαι μία μάνδρα λύκων, ὅπου δὲν ὑπακούεις τὸν ποιμένα σου καὶ κατατρώγεις τὰ ἀθῶα καὶ πολλὰ ἡμέρα πρόβατα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὡς τοιαύτην λοιπὸν θέλω σὲ νομίσει εἰς τὸν παρόντα μου λόγον, καὶ ἂν ἡ ἀμάθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀπειρία αὐτῶν ἐφύλαξεν μέχρι τῆς σήμερον εἰς μακαριότητα τὸ ἀνυπόφορον κράτος σου, τὸ φῶς τῆς μαθήσεως καὶ ὁ ἥλιος τῆς ἀληθείας θέλουσι σᾶς ἀποδείξει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὄλων, ὄχι καθὼς προσποιεῖσθε νὰ εἰσθε, ἀλλὰ καθὼς εἰσθε τῶντι. Καὶ θέλουσι σᾶς διδάξει ἐνταυτῷ τὴν ἀληθῆ ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ ἱερατικῆς διαγωγῆς.

Ἀκούσατε νῦν, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὅσοι ἀπὸ ἐσᾶς μέχρι τῆς σήμερον τὸ ἀγνοοῦσαν, ἀκούσατε τὴν θλιβερὰν διήγησιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος τῆς κοινῆς μας πατρίδος, καὶ ἴδατε εἰς τί καταντεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἡ τυραννία. Στοχαστικώτατος καὶ μέγας ἄνθρωπος ἐστάθη βέβαια ὁ νομοδότης Λυκούργος, ὁ ὁποῖος προβλέποντας τὰ ἀφευκτα κακά, ὅπου ἤθελε προξενήσει εἰς τοὺς συμπατριῶτας του ἡ μεταχειρίσις τῶν χρημάτων, τὴν ἀπέβαλεν ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὴν Σπάρτην, καὶ κατέστησεν ἐκεῖνον τὸν καλότυχον λαὸν τόσον εὐτυχή καὶ ἐνάρετον, ὥστε ὅπου θέλει δοξάζεται καὶ τιμεῖται, ἕως ὅπου ὑπάρχωσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ὁ νῦν ἑλληνικὸς κλῆρος, διὰ βάσιν τοῦ συστήματός του καὶ διὰ γενικὸν ὄργανον τῆς διαγωγῆς του ἔχει μόνον καὶ μόνον τὸν χρυσόν, δὲν νομίζω περιττὸν, εἰ καὶ συντόμως, νὰ εἰπῶ τι περὶ τῆς χρήσεώς του καὶ τῆς αὐτοῦ καταχρήσεως.

Δὲν εἶναι ὅμως ὁ σκοπός μου νὰ καταπέισω τοὺς χρυσολάτρας, ὅτι ἀπατῶνται, ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται τὸ ἴδιον, ἂν ἤθελα παραστήσει τί ἐστὶ μανία, διὰ νὰ καταπέισω ἕνα τρελλόν, ὅτι εἶναι τρελλός. Αὐτός, ἐν ὅσῳ εἶναι τρελλός, δὲν τὸ πιστεύει νὰ εἶναι, μάλιστα κρίνει τὸν ἑαυτὸν του φρονημώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον. Οὕτως καὶ οἱ χρυσολάτραι. Ἔως ὅπου μὲ τὸν χρυσόν κάμνουσιν ὅ,τι θέλουσι, βέβαια δὲν νομίζουσι ἄτοπον τὴν λατρείαν των. Ὅθεν, ἀναγκαῖα εἶναι διὰ τοὺς πρώτους ἢ φρόνησις καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἡ καλὴ διοίκησις. Καὶ τότε ἡμποροῦν νὰ καταλάβουν ἐκεῖνοι ὅτι ἦτον λωλοί, καὶ ἐτοῦτοι ὅτι ἐβαστοῦσαν τόσον καπνόν, ἐσφαλισμένον εἰς σιδερένια σεντούκια. Ὅμιλῶ μόνον, λοιπόν, ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἀξία περιεργείας, καὶ ἐπειδὴ νομίζω νὰ μὴν δυσαρέση κάθε ἐξέτασις πραγμάτων, ὅπου ἀναφέρονται εἰς τὸ κοινὸν καλῶς ἔχειν.

Τὰ χρήματα, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἄλλο δὲν χρησιμεύουν, οὔτε δι' ἄλλο τέλος ὁ ἐφευρέτης τὰ ἐμεταχειρίσθη, παρὰ μόνον διὰ σημεῖα ἀριθμητικά, ἤτοι διὰ μέτρον γενικὸν τῶν πραγμάτων καὶ δηλωτικὸν τῆς τιμῆς των. Οὕτως λοιπὸν ἐξ ἀρχῆς, διὰ νὰ διευκολύνουν τὰ δανείσματα καὶ ἀλλαγὰς τῶν διαφόρων ἀναγκαίων των πραγμάτων, οἱ ἄνθρωποι ἔκαμαν τόσας μονάδας χρυσοῦς ἢ χαλκίνους, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἐμετροῦσαν καὶ τὰ ἐμοίραζον ὀρθῶς. Αὐτὴ ἡ ἐφεύρεσις εἰς ὀλίγον καιρὸν εὐκόλυνεν τὰς ἀμοιβαίας ἀλλαγὰς, ὄχι μόνον ἀπὸ ἕνα ὑποκείμενον εἰς ἄλλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν, καὶ ἀπὸ γένος εἰς γένος⁵². Αὐξάνοντας λοιπὸν κατ' ὀλίγον ὀλίγον αἱ χρυσαῖ μονάδες καὶ μὴν ἡμπορῶντας νὰ αὐξήσουν τὰ ἀναγκαῖα πράγματα, ἐφευρέθησαν τὰ μὴ ἀναγκαῖα. Καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἡ πολυτέλεια εἰς τοὺς ἀνθρώπους⁵³.

Ἡ πολυτέλεια δὲ ὡς γέννημα καὶ ἀποτέλεσμα σκιῶδους καὶ φανταστικῆς δυνάμεως, καθὼς εἶναι ἡ μεταχειρίσις τοῦ χρυσοῦ⁵⁴, ἐφύλαξεν τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ αὐτὴ, καὶ οὕτως μὲ τὸ νὰ ἐπιδέχονται τὰ μὴ ἀναγκαῖα εἶδη, τιμὴν ἰδεαστικὴν καὶ ἀόριστον, καὶ αὐξάνοντας αἱ χρυσαῖ μονάδες ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, καὶ τὰ διάφορα εἶδη ἀπὸ τὸ ἄλλον, τὴν σήμερον σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν ἀνθρώπων ἐνασχολοῦνται ὄχι εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ δίδουν σήμερον τιμὰς ἰδεαστικὰς εἰς ἕν εἶδος, διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκείνας, ὅπου εἶχεν χθές, εἰς τρόπον ὅπου, κάθε ἡμέραν ξεκάμνοντες τὰ ὅσα εἶχον καμωμένα, δὲν εὐρίσκονται ποτὲ ἀργοί. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ φτιάσιμον καὶ ξεφτιάσιμον τὸ ὠνόμασαν ἐμπόριον⁵⁵.

Τώρα, λοιπόν, όπου απεδείχθη ότι η υπόληψις, όπου την σήμερα εύρισκεται εις τὰ χρήματα, εἶναι θετή καὶ ἰδεαστική, πολλὰ εὐκόλως ἤμποροῦσε νὰ ἐννοηθῆ, ὅτι καὶ ἄχρηστος εἶναι, μᾶλλον δὲ ἐπιζήμιος, ὁμιλῶντας γενικῶς, ἢ ἐφεύρεσις καὶ μεταχειρίσις των. Ἀλλὰ διὰ περισσοτέραν σαφήνειαν, ἄς ὑποθέσωμεν δύο, ἐξ ὧν ὁ εἷς νὰ διαυθεντεῖ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρυσοῦ, καὶ ὁ ἄλλος νὰ τοῦ εἶναι ἐναντίος, καὶ ἄς συγγράψωμεν τοὺς διαλόγους των.

Ὁ πρῶτος λοιπόν, μοῦ φαίνεται, ὅτι ἤθελεν εἰπεῖ: Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων εὐκόλυνεν τοὺς τρόπους τῆς ζωοτροφίας, ἔδωκεν ἐκεῖνα τὰ εἶδη εἰς ἓν γένος, όπου δὲν τὰ εἶχε, ἠύξησε τὰς ἰδέας τῶν ἀνθρώπων, αὐξάνοντας τὸν ἀριθμὸν τῶν πραγμάτων. Ἐγκαρδίωσεν τοὺς τεχνίτας, τιμῶντας καὶ ἀγοράζοντας τὰ τεχνουργήματά των, καὶ, τέλος πάντων, ἐτίμησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν κατέστησεν εὐγενῆ καὶ χρηστοθητή.

Ὁ ἄλλος, βέβαια, ἤθελεν ἀποκριθῆ: Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων ἠθέλησεν κατ' ἀρχὰς νὰ μετρήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα πράγματα, ἔπειτα ἐμέτρησεν καὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένεον ἀνταμοιβὴ καὶ μέτρον τῆς ἀρετῆς. Ἀλλ' αὐξάνοντας περισσότερον τὰ μέτρα ἀπὸ τὰ μετρητὰ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ των τὰ μετρητὰ ἐμέτρησαν τὰ μέτρα, καὶ ἐξακολούθως τὴν σήμερα τὰ χρήματα μετρῶνται ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ οἱ ἠθικοὶ ὀρισμοὶ κατεστάθησαν μέτρα τοῦ χρυσοῦ⁵⁶. Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων κατέστησεν τοὺς ἀνθρώπους ἐχθροὺς τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἑαυτοῦ των⁵⁷. Ἡ ἐφεύρεσις των κάμνει νὰ πιστεύουν οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων, μεγαλιέτερον τὸ μικρὸν ἀπὸ τὸ μέγαλον⁵⁸. Ἡ ἐφεύρεσις των ἐφθειρε τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τὴν πολυτέλειαν⁵⁹, καὶ, τέλος πάντων, τὰ χρήματα ἔδωσαν ὑπαρξιν ἄλλων δύο γενῶν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅθεν, ἐκτὸς τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ θηλυκοῦ, τὴν σήμερα εύρισκεται τὸ τρίτον γένος, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν πλουσίων, καὶ τὸ τέταρτον, τῶν πτωχῶν.

Ποῖος ἔχοντας κρίσιν στοχασμοῦ δὲν φρίττει θεωρῶντας τοὺς ἐνενήντα ἐννέα νὰ μὴν ζῶσι, νὰ μὴν δουλεύωσι, νὰ μὴν κοπιᾶζωσι δι' ἄλλο τι, ἢ διὰ τὸν ἑαυτὸν των, παρὰ μόνον καὶ μόνον διὰ τὸ καλῶς ἔχειν τοῦ ἐνός; Καὶ ποῖος, βλέποντάς το, δὲν καταλαμβάνει, ὅτι ἡ αἰτία εἶναι, όπου ὄχι μόνον τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὑποδουλώθησαν εἰς τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι καταστάθησαν μέτρα τοῦ χρυσοῦ, καὶ ὅτι, ὅποιος ἔχει περισσοτέρας μονάδας χρυσοῦ, ἤμπορεῖ νὰ ἀγοράσῃ περισσοτέρους ἀνθρώπους; Χειρότερον πρᾶγμα γίνεται ἀπὸ αὐτὸ ἄραγε; Οἱ ἄνθρωποι νὰ οὐτιδανωθῶσι τόσον, ὥστε όπου μὲ ἄκραν ἀδιαντροπίαν νὰ ἀκούη τινὰς τὸν ὀθωμανὸν νὰ λέγῃ, ὁμοίως καὶ τὸν βρεττανόν, «σήμερα ἀγόρασα δέκα ἀνθρώπους»!

Πῶς ἤμπορεῖ, ἐκεῖνος όπου τὰ στοχάζεται, νὰ ζῆσῃ, καὶ νὰ ἠξεύρῃ, ὅτι, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ πωληθῆ ἓνας, τὸν ἀγοράζουσιν μὲ βίαν, καὶ μάλιστα νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑποχρεωμένος νὰ ἀγοράσῃ ἄλλους, καὶ νὰ γίνῃ κακός, θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας; Ὅποια εἶναι ἡ καλωσύνη, όπου μᾶς ἦλθεν ἀπὸ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν χρημάτων; Ἴσως όπου μᾶς εὐκόλυνεν τὰς ἀμοιβαίας διαλλαγὰς; Ἀλλὰ ποῖα ἀνάγκη ἦτον, διὰ νὰ μᾶς τὰς εὐκολύνη; Καὶ πῶς ἐζούσαν οἱ ἄνθρωποι, πρὶν νὰ ἐφεύρουν τοὺς χρυσοὺς ἀριθμοὺς; Οἱ Ἀμερικάνοι πρὸ τεσσάρων αἰῶνων δὲν ἔτρωγον ἴσως, δὲν ἐνδύοντο, δὲν εἶχον ἴσως ὄλας τὰς ἀρετὰς, μὴν ἔχοντες κανένα ἐλάττωμα; Ἀπέθανον ἀπὸ πείναν ἴσως οἱ Λάκωνες, όπου δὲν ἐμεταχειρίζοντο τὸν χρυσόν; Ἡ μήπως δὲν ἠφανίσθη ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐξ αἰτίας του; Δὲν τυραννεῖται μέχρι τῆς σήμερα ἀπὸ αὐτόν; Καὶ, τέλος πάντων, τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἀσχημώθη τόσον ἀπὸ αὐτόν;

Δὲν πωλεῖται ἴσως ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν ἀγοράζονται ἴσως οἱ κριταὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν σκεπάζει ἴσως ὁ πλούσιος τὰς ἀνομίας του διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν χάνει ἴσως ὁ πτωχὸς τὰ δίκαιά του διὰ τῆς ἐλλείψεως τοῦ χρυσοῦ⁶⁰; Διατί, τάχατες, νὰ βλέπωμεν ἓνα ἄνθρωπον νὰ ὀρίζῃ ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ δέκα ἄνθρωποι νὰ τρέχουν ὀπισθεν εἰς τὸν ἓνα, ὡσὰν νὰ ἦτον αὐτοὶ χοῖροι, καὶ αὐτὸς χοιροβοσκός;

Τί περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔχει αὐτός, όπου τόσον αὐστηρῶς καὶ ὑπερηφάνως κτυπᾶ, ὑβρίζει καὶ καταφρονεῖ τοὺς ἄλλους; Διατί, διατί, ὁ ἓνας νὰ ὀνομάζεται δοῦλος καὶ ὁ ἄλλος κύριος; Διατί ὁ πλούσιος νὰ τρώγῃ, νὰ πίνῃ, νὰ κοιμᾶται, νὰ ξεφαντώνῃ, νὰ μὴν κοπιᾶζῃ καὶ νὰ ὀρίζῃ, ὁ δὲ πτωχὸς νὰ

ὑπόκειται, νὰ κοπιάζη, νὰ δουλεύη πάντοτε, νὰ κοιμᾶται κατὰ γῆς, νὰ διψῆ, καὶ νὰ πεινᾷ;

Ποία εἶναι ἡ αἰτία, ὦ ἄνθρωποι, παρὰ ἡ ἐφεύρεσις τοῦ χρυσοῦ; Ποία ἀνάγκη μᾶς βιάζει, λοιπόν, νὰ τὸν φυλάττωμεν; Μήπως οἱ ἄνθρωποι ζῶσι μὲ μέταλλα, ἢ μήπως διὰ τοῦ χρυσοῦ καλλιεργεῖται ἡ γῆ; Καὶ διατί τάχατες δὲν ἠθελον ἡμπορέσει νὰ ζήσουν οἱ ἄνθρωποι χωρὶς τὸν χρυσόν; Καὶ τί ἠθελε γίνεαι ὁ χρυσός, ἂν τοῦ ἔλειπεν ἀπὸ ὅλους ἡ ὑπόληψις⁶¹; Καὶ διατί τοσαύτη ὑπόληψις εἰς ἓν μέταλλον⁶²;

Δὲν εἶναι ἴσως ἡ πρώτη καὶ ἡ κυρία πρόξενος τόσων φοβερῶν πλημμελημάτων ὁ χρυσός⁶³; Δὲν πωλεῖται ἡ τιμὴ ἴσως διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν ἀγοράζεται ἴσως ἡ ἀξιότης δι' αὐτοῦ; Δὲν κλαίει, τέλος πάντων, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐξ αἰτίας του; Ἐν ἐνὶ λόγῳ δὲν εἶναι πρόξενος τῆς πολιτικῆς ἀνυποφόρου ἀνομοιότητος καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προερχομένων μυρίων κακῶν; Φεῦ! Βαβαί!...

Τώρα λοιπόν, ὅπου ἐτελείωσεν καὶ ὁ διάλογος τοῦ ἐναντίου, τί μέλλει νὰ εἰπῆ ὁ ἀναγνώστης; Ὁ ἀναγνώστης ἂς ἀποφασίσῃ, ὅπως τοῦ φανῆ εὐλογώτερον. Μία καλὴ διοίκησις ὅμως ἡμπορεῖ νὰ διορθώσῃ τὴν κατάχρησιν τῶν πλούτων, καὶ ἂν δὲν ἡμπορέσῃ νὰ ἐξαλείψῃ ὅλα τὰ εἰρημένα κακά, ὅπου προξενεῖ ἡ ὑπόληψις τοῦ χρυσοῦ, κἂν θέλει τὰ μετριάσει, ἐπειδὴ, ἀγαπητοί μου, κάθε δύναμις σκιώδης καὶ ψευδῆς, ὅσον περισσοτέραν ἐνέργειαν ἔχει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς, τόσον περισσοτέρον καταφρονεῖται εἰς τὸ τέλος, καὶ ἀφοῦ γνωρισθῆ. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἐπιχείρημα μεγάλου ἀνδρός, διότι ὁ καλὸς νομοδότης φέρεται πρὸς τὸν λαόν, ὡς ἀριστὸς τις ἰατρὸς πρὸς τὸν ἄρρωστον. Καὶ καθὼς ἐτοῦτος, πρὶν δώσῃ τὸ ἰατρικόν, ἐξετάζει πρῶτον τὴν κρᾶσιν τοῦ ἀσθενοῦντος, ὡσὰν ὅπου πολλάκις τὸ ἴδιον ἰατρικόν, ὅπου ἰατρεῦει ἓνα, ἡμπορεῖ νὰ βλάψῃ ἄλλον, οὕτως καὶ ὁ νομοδότης, ἀφοῦ ἐξετάσῃ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθη ἐνὸς γένους καὶ τὸ κλίμα τῆς κατοικίας του, τότε δίδει ἀναλόγους τοὺς νόμους, ἐπειδὴ τὴν σήμερον εἰς μερικὰ γένη ὁ χρυσός εἶναι ἀναγκαϊότατος, καὶ ἐνταυτῷ εἰς ἄλλα, ὄχι μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος⁶⁴.

Δὲν ἦτον βέβαια ἐτοῦτος ὁ τόπος νὰ ὁμιλήσω διὰ αὐτῶν, ἐπειδὴ περὶ τοιούτων θεμάτων ἢ πρέπει τινὰς νὰ ὁμιλῆ διεξοδικά, ἢ μὲ τελειότητα, ὡσὰν ὅπου ἡ συντομία ἀποβάλλει τὰς ἀναγκαῖας ἀποδείξεις. Πλὴν ἐγὼ, ἂν ἔσφαλα εἰς τοῦτο, νομίζω νὰ εἶμαι συμπαθισμένος, μὲ τὸ νὰ γράφω, ὄχι διὰ ἐκείνους τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἰπῆ τινὰς ὅλα καὶ διεξοδικῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες γνωρίζουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι μαζί μου θέλουσι φωνάζει: «Ἐ! ἂς ἐξαλειφθοῦν, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, αἱ αἰτίαι τῶν δυστυχιῶν τῆς ἀνθρωπότητος».

Ἄς εἰσέλθωμεν τώρα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ἢ ὅποια ὄχι ὀλίγον θέλει μᾶς παραστήσει τὰ κακά, ὅπου προξενεῖ ἡ κατάχρησις τῶν χρημάτων. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, λοιπόν, εὐρίσκειται ὁ πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος· ἄλλος πατριάρχης εὐρίσκειται εἰς Ἀλεξάνδρειαν· ἄλλος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἄλλος εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ὁ πρῶτος ὀνομάζεται οἰκουμενικός. Καὶ ἂν ἄλλο δὲν σημαίνει αὐτὸς ὁ γελοῖωδης τίτλος μαζί μὲ τοὺς τόσους ἄλλους ὅπου λαμβάνει, φανερώνει ὅμως, ὅτι οἱ ἄλλοι τρεῖς πατριάρχαι ὑπόκεινται εἰς αὐτόν. Αὐτὸς λοιπόν διαμοιράζει εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ πολλάκις πέμπει καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι χριστιανοί, τόσας ἑκατοντάδας ἀρχιεπισκόπους, ἐξ ὧν ὁ καθεὶς ἔχει τέσσαρας ἢ πέντε ἐπισκοπὰς, εἰς τὰς ὁποίας πέμπει καὶ αὐτὸς τόσους ἐπισκόπους. Αὐτὸ εἶναι τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὁ τρόπος δὲ τῆς διοικήσεως εἶναι ὁ ἀκόλουθος:

Ἡ Σύνοδος ἀγοράζει τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ἀντιβασιλέα διὰ μίαν μεγάλην ποσότητα χρημάτων, ἔπειτα τὸν πωλεῖ οὗτινος τῆς δώσῃ περισσοτέρον κέρδος, καὶ τὸν ἀγοραστὴν τὸν ὀνομάζει πατριάρχην. Αὐτὸς, λοιπόν, διὰ νὰ ξαναλάβῃ τὰ ὅσα ἐδανείσθη διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ θρόνου, πωλεῖ τὰς ἐπαρχίας, ἢτοι τὰς ἀρχιεπισκοπὰς, οὗτινος δώσῃ περισσοτέραν ποσότητα, καὶ οὕτως σχηματίζει τοὺς ἀρχιεπισκόπους, οἱ ὅποιοι πωλῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς ἄλλους τὰς ἐπισκοπὰς των. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι τὰς πωλῶσι τῶν χριστιανῶν, δηλαδὴ γυμνώνουσι τὸν λαόν, διὰ νὰ ἐβγάλῃ τὰ ὅσα ἐξώδευσαν. Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκλέγονται τῶν διαφόρων ταγμάτων τὰ ὑποκείμενα, δηλαδὴ ὁ χρυσός.

Ὁ τρόπος δέ, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκπληροῦσι τὰς ὑποσχέσεις των πρὸς τὸν λαόν καὶ πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους, εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἠξέυρει νὰ ἀναγνώσῃ δύο κατεβατὰ ἀπὸ τὸ Ψαλτήριον τοῦ Δαβὶδ, κρίνεται ἄξιος τοιαύτης ἀρχῆς ἀπὸ τὴν Σύνοδον, αὐτὴ δὲ ἠξέυρει νὰ

ἀναγνώση περισσότερον ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων⁶⁵. Διὰ τὴν γράψην, δὲν ἐρωτᾶται ἂν ἡξεύρη, ἐπειδὴ δὲν τοῦ εἶναι ἀναγκαῖον. Μάλιστα, τὸ ὄνομά του τὸ γράφει μὲ τόσα κλωθογυρίσματα - εἰς τὸ ὅποιον τὸν μιμοῦνται καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ μερικοὶ πρωτοσύγκελλοι - ὅπου καὶ ἀνορθόγραφον ἂν εἶναι, ὅπερ καὶ πιθανώτατον, κανεὶς δὲν τὸ καταλαμβάνει, καὶ διὰ τοῦτο φυλάττει γραμματικούς, νέους προκομμένους, ἔχει δὲ καὶ τὸν πρωτοσύγκελλον καὶ ἀρχιμανδρίτην, οἵτινες ὅπως οὖν μετριάξουν τὴν θηριότητα τῆς ἀμαθείας τοῦ κυρίου των.

Ἡ πρώτη ἔγνοια τοῦ πατριάρχου, λοιπόν, εἶναι νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φιλίαν τῶν φίλων τῆς Συνόδου, ὅπου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶναι αἱ γυναῖκες τῶν πρώτων ἀρχόντων, ἤτοι πλουσίων ἀμαθῶν τοῦ Φαναρίου. Καὶ αὐτὸ τὸ κάμνει διὰ δύο αἷτια: Πρῶτον μὲν, διὰ τὴν ἡμπορῆν νὰ κλέπτῃ μὲν περισσότερον θάρρος, δευτέρον δὲ νὰ κλέπτῃ διὰ περισσότερον καιρὸν, ὡς ἂν ὅπου αὐτὴ ἡ Σύνοδος ἔχει ὅλα τὰ μέσα εἰς τὴν ὀθωμανικὴν δυναστείαν, καὶ ἐξακολουθῶς, ὅταν ὁ πατριάρχης, δὲν τῆς ἀρέσκει, εὐθύς τὸν ἐξορίζει. Καὶ δὲν τῆς ἀρέσκει πάντοτε, ὅταν δὲν ὁμογνωμῇ μὲ αὐτήν, καὶ ὅταν δὲν ὑπογράψῃ, χωρὶς νὰ ἀναγνώσῃ ὅτι γράμμα τοῦ παραδώσῃ.

Ὁ πατριάρχης ἔχει μίαν ἐξουσίαν σκιώδη καὶ ψεύτικην ἐπάνω εἰς τὴν Σύνοδον, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τολμεῖ νὰ ἐξορίσῃ κανένα ἀπὸ αὐτήν, ἂν καὶ ὅλα τὰ δίκαια ἤθελε τὸν βιάσων, ἐπειδὴ, τότε, οἱ λοιποὶ εὐθύς ἐξορίζουν αὐτόν, καὶ βάζουν ἄλλον καὶ ξανακαλεῖ τὸν ἐξορισθέντα σύντροφόν των. Διὰ τοῦτο, πολλάκις ἔτυχε νὰ πατριαρχεύσουν, ποῖος ὀκτῶ μηνάς, ποῖος ἕξ, καὶ ποῖος δύο μόνον. Ἡ ὑπερηφάνεια καὶ διεστραμμένη ψυχὴ αὐτῶν τῶν δώδεκα μωρῶν τῆς Συνόδου τοὺς ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ νὰ στοχασθῶσι τὴν φθορὰν, ὅπου προξενουσι εἰς τὸν λαὸν μὲ τὰ μεγαλώτατα ἔξοδα τῶν συχνῶν ἀλλαγῶν τῶν πατριαρχῶν, καὶ ἄλλο δὲν ἐνθυμοῦνται, παρὰ ὅτι, ὅσα ἐξοδεύσουν, τὰ ξαναλαμβάνουν ἀπὸ τὸν νεόφυτον, καὶ πάντοτε μὲ τὸ διάφορόν τους.

Εὐκόλως ἡμπορεῖ νὰ προῖδῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ περὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων, ὅταν ἡ ἀρχὴ εἶναι τοιαύτη. Ἄς μάθῃ ὅμως, ὅτι αὐτοὶ ὑπερβαίνουσιν καὶ εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς τὰ κακὰ ἔργα, καὶ τὴν Σύνοδον καὶ τὸν πατριάρχην. Ἐπειδὴ ἡ μὲν Σύνοδος, ὅπου ἐξοδεύει, διὰ τὴν κάμῃ τὸν πατριάρχην ὅπως θέλει, λαμβάνει εὐθύς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὰ ὅσα ἐξώδευσεν, ὁμοίως καὶ ὁ πατριάρχης τὰ ξαναλαμβάνει ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους διπλᾶ καὶ τριπλᾶ. Ἀλλὰ αὐτοί, ἀφοῦ λάβουν μέρος ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους, τὰ λοιπὰ πρέπει νὰ τὰ ἐβγάλουν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, καὶ εἰς αὐτὸ μιμοῦνται τοὺς ὀθωμανικοὺς διοικητὰς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς των, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ ὅτι οἱ ἀρχιεπίσκοποι πληρώνουν αὐτούς, καὶ αὐτοὶ τοὺς δίδουν τὴν ἄδειαν νὰ κλέψωσιν ὅσα ἡμποροῦσι.

Ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ ἀκόμισεν τόσον τὰ ἀρχιερατικὰ σπαθία, ὅπου κανεὶς δὲν τοὺς ἀντιστέκεται. Μ' ἔν κατεβατὸν μὲ κατάρας, ὅπου ἡ πλέον διαβολικὴ διάθεσις φοβερωτέρας βέβαια δὲν ἠθελεν ἡμπορέσει νὰ ἐφεύρη, τὸ ὅποιον ὀνομάζουσιν ἀφορισμόν, ἐκδύουσι καὶ πλουσίους καὶ πτωχοὺς. Καὶ ἂν πολλάκις μ' ἕτερον κατεβατὸν μ' εὐχάς, εὐλογίας καὶ συγχώρησιν, διαλύουσι τὸν ἀφορισθέντα, δι' ἄλλο τέλος δὲν τὸ κάμνουσι, παρὰ διὰ τὴν ἡμπορέσωσι νὰ τὸν ξαναφορίσωσι. Ἐπειδὴ τὸν ἀφορισθέντα δὲν δύνανται νὰ τὸν ξαναφορίσωσι, ἂν πρῶτον δὲν τὸν συγχωρήσωσι⁶⁶. Μετὰ τὸν ἀφορισμόν, ὅπου εἶναι τὸ πρῶτον τοὺς ἄρμα, ἔπονται οἱ ἁγιασμοὶ καὶ τὰ μνημόσυνα⁶⁷. Καὶ τέλος πάντων, τὸ μεγαλείτερον κέρδος των εἶναι αἱ κληρονομίαι καὶ τὰ χαρίσματα⁶⁸. Ἄν εἰς αὐτὰ εὕρῃ ἀνθίστασιν, τότε εὐθύς ἀφορίζει, δὲν δίδει τὴν ἄδειαν τῶν ἱερέων νὰ βαπτίσουν τὸ γεννηθὲν βρέφος, οὔτε νὰ θάψουν τὸν νεκρόν.

Ἀλλὰ ποῦ νὰ διηγηθῶ, ὅσα ἢ μιὰ τῶν ψυχῆ ἐφευρίσκει! Φθάνει λοιπόν νὰ ἡξεύρετε, ὅτι, ὅσα καὶ ἂν κάμνωσι, τὰ κάμνουσι διὰ χρημάτων, καὶ πληρώνοντάς τους τινὰς ἡμπορεῖ νὰ λάβῃ τὴν συγχώρησιν διὰ κάθε ἀμαρτήμα. Τόσον ἐβαρβαρώθη καὶ οὐτιδανώθη ἡ κλάσις τῆς ἱερωσύνης τῶν Ἑλλήνων! Πρὸς τούτοις ὁ ἀρχιεπίσκοπος πωλεῖ τὰς ἐνορίας τῆς πόλεως οὕτινος ἱερέως θελήσῃ, καὶ ἔπειτα κάμνει ἀργὸν ἢ ἐξορεῖ ὅποιον θέλῃ ἀπὸ αὐτούς, καὶ ξαναπωλεῖ τὴν ἐνορίαν ἄλλου, διὰ τὴν κάμῃ τὸ ἴδιον ὕστερα ἀπ' ὀλίγον. Κάθε τόσον τοὺς ζητεῖ δάνεια, καὶ ποτὲ δὲν τοὺς τὰ ἐπιστρέφει. Κανεὶς δὲν τολμεῖ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τοὺς λόγους του, ἐπειδὴ εὐθύς τὸν ἀφορίζει καὶ ἔπειτα τὸν ἐξορεῖ καὶ λαμβάνει τὴν περιουσίαν του⁶⁹. Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον ἐνεργοῦσι τὰ ἡδύτατα ἐντάλματα τοῦ Χριστοῦ.

Πῶς ἄραγε ζῶσιν αὐτοὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι εἰς τὰς μητροπόλεις των καὶ ὅποια εἰσὶ αἱ ἀρεταὶ των; Τρώγουσι καὶ πίνουσι ὡς χοῖροι⁷⁰. Κοιμῶνται δεκατέσσαρας ὥρας τὴν νύκτα καὶ δύο ὥρας μετὰ τὸ μεσημέρι. Λειτουργοῦσι δύο φορὰς τὸν χρόνον, καὶ ὅταν δὲν τρώγουσι, δὲν πίνουσι, δὲν κοιμῶνται, τότε κατεργάζονται τὰ πλέον ἀναίσχυντα καὶ οὐτιδανὰ ἔργα, ὅπου τινὰς ἤμπορεῖ νὰ στοχασθῆ⁷¹. Καὶ οὕτως εἰς τὸν βόρβορον τῆς ἀμαρτίας καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἀκρασίαν θησαυρίζουσι χρήματα, καὶ οἱ ἀναστεναγμοὶ τοῦ λαοῦ εἶναι πρὸς αὐτοὺς τόσοι ζέφυρες.

Ὁ χορὸς τῶν ἐπισκόπων ἐξακολουθεῖ μετὰ τοὺς ἀρχιεπισκόπους. Αὐτοί, πάλιν, εἶναι ἄλλοι λύκοι, ἴσως χειρότεροι ἀπὸ τοὺς πρῶτους, ἐπειδὴ κυριεύουσι τοὺς χωρικοὺς καὶ ιδιώτας. Ἀνεκδιήγητα εἶναι τὰ ἀνομήματά των καὶ ἡ σκληρότης των διαπερνᾷ κατὰ πολλὰ ἐκείνην τῆς ἰδίας παρδάλεως. Αὐτοὶ πέμπουσι τόσοις ληστὰς, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπισκοπῆς των, καὶ τοὺς δίδουσι τὸν τίτλον ἢ τοῦ πρωτοσυγκέλλου ἢ τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ ἢ ἄλλου τινὸς τάγματος, οἱ ὅποιοι ἄλλο δὲν ἠξεύρουσι, παρὰ νὰ γράφουν ὀνόματα⁷² τῶν χριστιανῶν μὲ ὅλην τὴν ἀνορθογραφίαν, καὶ νὰ προφέρωσι τὸ «νὰ εἶσαι κατηραμένος», «νὰ ἔχῃς τὴν εὐχὴν» καὶ «δὸς μοι».

Αὐτοί, λοιπόν, περιφέρονται εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς ἐπισκοπῆς καὶ μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν ἐκδύουσι τοὺς πολλὰ ἀθῶους χωριάτας, καὶ μάλιστα τὰς γυναῖκας. Ὅταν δὲν τοὺς εὐρίσκουσι χρήματα, τότε τίνος ἀρπάζουσι ἐν φόρεμα, τίνος ἐν ἐργαλεῖον τῆς γεωργικῆς, τίνος ἐν στολίδι τῆς γυναικὸς του, καὶ φθάνουσι νὰ τοὺς παίρνουσιν ἕως καὶ τὰ δοχεῖα τῶν φαγητῶν. Ἀπὸ ἄλλους πάλιν λαμβάνουσι τόσα κιλὰ σιτᾶρι ἢ τόσον κρασί. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, τοὺς γυμνῶνουσι, καὶ ἔπειτα τοὺς εὐλογοῦσι καὶ φεύγουσι. Πολλάκις δὲ περιέρχεται ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος εἰς τὰ χωρία, καὶ τότε πλέον ἀκολουθοῦν τὰ χειρότερα. Αὐτὸς ὁ ἀναίσχυντος καὶ βάρβαρος καὶ ἀμαθέστατος ἄνθρωπος, ἀφοῦ τρώγει δι' ὅσας ἡμέρας μένει εἰς τὸ χωρίον ἀπὸ τὴν πτωχὴν κοινότητα, ἀφοῦ ἀρπάζει ὅσα περισσότερα δυνηθῆ, τότε ἀφορίζει ἕνα δύο, καὶ ἄλλους τόσοις κάμνει παπάδες, καὶ ἔπειτα φεύγει.

Ὁ τρόπος δέ, μὲ τὸν ὅποιον κρίνει ἄξιον, ἕνα χωριάτην, τῆς ἱερωσύνης, εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Πρῶτον τοῦ ζητεῖ ἑκατόν, ἢ περισσότερα, ἢ ὀλιγότερα γρόσια, καὶ τὰ λαμβάνει, ἔπειτα τὸν ρωτᾷ, ἂν ἠξεύρη γράμματα, ἢτοι νὰ γράψῃ καὶ νὰ ἀναγνώσῃ, ὕστερον τοῦ φέρεῖ τὸ Ψαλτήριον, καὶ αὐτὸς ἀναγινώσκει ἐν κατεβατόν, καὶ εὐθὺς τὸν κάμνει ἱερέα. Ἡ ἀμάθεια αὐτῶν τῶν ἱερέων εἶναι ἄκρα, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς οἱ περισσότεροι κατὰ συμβεβηκὸς ἀποκαθίστανται ἀρχιμανδριταί, ἔπειτα δὲ κερδίζοντας, ἀγοράζουσι ἐπισκοπὰς, καὶ ἐξακολούθως γίνονται ἀρχιεπίσκοποι καὶ ὄχι ὀλίγας φορὰς πατριάρχαι. Ὅθεν, ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας κατάγονται ἀπὸ τὴν ἰδίαν ποταπότητα, καὶ οἱ περισσότεροι εἶναι ἀμαθέστατοι⁷³.

Μετὰ τῶν Ἐπισκόπων, λοιπόν, ἔρχονται ἐκεῖνοι οἱ πρωτοσύγκελλοι, οἱ ἀρχιμανδριταί καὶ οἱ πνευματικοί, οἱ ὅποιοι στέλλονται ἀπὸ τὰ μοναστήρια - δι' ὧν κατωτέρω ρηθήσεται - μὲ κάποιας πανταχούσας⁷⁴. Αὐτοὶ εἶναι ἀναρίθμητοι, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκεται πόλις ἢ χωρίον, ὅπου νὰ μὴ φυλάττῃ ἢ ἕνα ἢ δύο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λαοκλέπτας, οἱ ὅποιοι παρῆσιάζονται εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγοράζουσι παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ κλεψίματος, καὶ ἔπειτα, μὲ ἄκραν αὐθάδειαν, ἀρχινοῦσιν ἀπὸ ὀσπίτιον εἰς ὀσπίτιον, νὰ ζητοῦσιν ἐλεημοσύνην, καὶ ἐκδύουσι ἐξόχως τὰς γυναῖκας, ὅσον ἠμποροῦσι.

Τὸν τρόπον, ὅπου μεθοδεύονται, εἶναι ἄξιος γέλωτος ἐνταυτῷ καὶ δακρύων. Αὐτοὶ ἔχουσιν ἐν κιβωτίδιον γεμάτων ἀπὸ ἀνθρώπινα κόκκαλα καὶ κρανία ἀκέραια, τὰ ὅποια ἀσημῶνουσι, καὶ ἔπειτα ὀνοματίζουσι, ἄλλα μὲν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ ἄλλα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, δὲν ἀφίνουν ἄγιον, χωρὶς νὰ ἔχουν μέρος ἀπὸ τὰ κόκκαλά του⁷⁵. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοκκαλοπωλητὰς ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ ὄρος τοῦ Ἄθους, ὅπου ὀνομάζουσι Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκεται ἡ πηγὴ αὐτῶν τῶν καλογήρων.

Τὰ δὲ μοναστήρια αὐτὰ ἔχουσιν εἰς κάθε πολιτείαν ὑποστατικά καὶ ὀσπίτια, τὰ ὅποια καλοῦσι μετόχια καὶ τὰ κατοικοῦσιν αὐτοὶ οἱ περιηγηταί. Ἐκεῖ μετροῦσι τὰ κλεφθέντα χρήματα, διὰ νὰ λάβωσιν αὐτοὶ κρυφίως τὰ μισὰ καὶ τὰ λοιπὰ νὰ τὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ μοναστήριά των⁷⁶. Αὐτὰ τὰ τέρατα λοιπόν, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν τοὺς ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα τοὺς ἕνας ἀναστεναγμὸς, συνηθίζουν κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τὴν ἀπάθειαν, καὶ φθάνουσι εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὅπου, ὁ κόσμος καὶ ἂν χαλάσῃ, τίποτε δὲν τοὺς μέλει. Εἶναι δὲ κατήγοροι εἰς τὸ ἄκρον, καὶ ἂν εἰς καμμίαν πολιτείαν εὐρεθῆ τινὰς, ἢ ἱερεὺς, ἢ λαϊκός,

νά είναι όπωσοῦν προκομμένους, αὐτοὶ τὸν ἔχουσι διὰ ἔχθρὸν τοὺς ἀθανάσιμον. Τότε περιφερόμενοι εἰς τὰ ὀσπίτια, εὐθύς μὲ ἄκρον ὑποκριτικὸν τρόπον τὸν κακολογοῦσι, τὸν κηρύττουσιν εὐθύς ἀνευλαβῆ καὶ ἄθεον. Ὁ μεγαλείτερος στοχασμὸς τῶν εἶναι νὰ κρύπτωσι τὴν ἀμάθειάν των, καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦσι πάντοτε νὰ συνομιλῶσι μὲ τὰς γυναῖκας.

Ὡ γλυκύτατε Ἰησοῦ! Ὡ δίκαιοι Απόστολοι! Ὡ φιλόσοφοι Πατέρες! Ποῦ εἴσθε τὴν σήμερον, νὰ ἰδῆτε τοὺς ἀπογόνους σας, καὶ νὰ συγκλαύσητε, μαζί μὲ ὄσους τὴν ἀλήθειαν γνωρίζουσι, διὰ τὴν ἀθλιότητά τους; Ἐσεῖς ἐπαραγγείλετε τὴν νηστείαν, διὰ νὰ χαλινώσητε ὅπωσοῦν τοὺς γαστριμάργους, αὐτοὶ ἀναθεματίζουσι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς, ὅταν κρεοφάγωσι. Ἐσεῖς ἐδιωρίσατε τὰς ἐλεημοσύνας, διὰ νὰ στερεώσητε τὴν ἀρετὴν, αὐτοὶ δὲ ἀρπάζουσι καὶ ἀπὸ πλουσίους καὶ ἀπὸ πτωχοὺς, ὅσα περισσότερα δυναθῶσι. Ἐσεῖς ἐνομοθετήσατε τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ νὰ παρηγορῆτε τοὺς λυπημένους καὶ βασανισμένους, διὰ νὰ νουθετήτε τοὺς χρεῖαν ἔχοντας καὶ ἀμαθεῖς, αὐτοὶ δὲ τὴν ἐνεργοῦσι διὰ μόνην περιέργειαν εἰς τὸ νὰ μάθωσιν τὰ ξένα πράγματα, καὶ ἔπειτα νὰ τὰ κοινολογοῦσι, ὄχι μόνον ὅταν τοὺς ὠφελῆ, ἀλλὰ ὅταν δὲν τοὺς βλάπτῃ⁷⁷. Ἐσεῖς ἐκηρύξατε τὴν ὁμόνοιαν, τὴν ἀδελφότητα, τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, αὐτοὶ δὲ διδάσκουσι μὲ τὰ παραδείγματα τῶν τῶνναντίον. Ἐσεῖς, τέλος πάντων, εἶχετε τὴν ἀρετὴν διὰ ὁδηγόν, αὐτοὶ ἔχουσι τὰ χρήματα.

Τί ἤθελεν εἰπεῖ, στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνες, ὁ Λόγος τῆς Σοφίας, ὁ ἡδύτατος Χριστός, εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπηρέτας του; Ὡ! ἡ ἀπόφασίς του εἶναι φανερά, καὶ ἄμποτες οἱ ταλαίπωροι νὰ διορθωθοῦν ὅπωσοῦν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀφευκτον ποινήν τῶν πλημμελημάτων των. Ποῖος δὲν βλέπει, ὦ Ἕλληνες, τὸν ἀφανισμόν, ὅπου εἰς τὴν Ἑλλάδα προξενεῖ τὴν σήμερον τὸ ἱερατεῖον;

Ἐκατὸν χιλιάδες, καὶ ἴσως περισσότεροι, μαυροφορεμένοι⁷⁸ ζῶσιν ἀργοὶ καὶ τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἴδρωτας τῶν ταλαιπώρων καὶ πτωχῶν Ἑλλήνων. Τόσαι ἑκατοντάδες μοναστήρια, ὅπου πανταχόθεν εὐρίσκονται, εἶναι τόσαι πληγαὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἐπειδὴ, χωρὶς νὰ τὴν ὠφελήσουν εἰς τὸ παραμικρόν, τρώγουσι τοὺς καρπούς τῆς καὶ φυλάττουσι τοὺς λύκους, διὰ νὰ ἀρπάζουν καὶ ξεσχίζουν τὰ ἀθῶα καὶ ἰλαρὰ πρόβατα τῆς ποιμένης τοῦ Χριστοῦ⁷⁹. Ἰδοῦ, ὦ Ἕλληνες, ἀγαπητοὶ μου ἀδελφοί, ἡ σημερινὴ ἀθλία καὶ φοβερὰ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατεῖου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία ὅπου ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Αὐτοὶ οἱ ἀμαθέστατοι, ἀφοῦ ἀκούσουν ἐλευθερίαν, τοὺς φαίνεται μία ἀθανάσιμος ἀμαρτία. Τί λοιπὸν διδάσκουσι τὸν ἀπλούστατον λαόν; Τί στοχάζεσθε νὰ λέγωσιν οἱ ἱεροκήρυκες ἐπ' ἐκκλησίας; Φέρουσι ἴσως τὰς παραβολὰς τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ νὰ παρακινήσωσιν τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ὁμόνοιαν; Ἐξηγοῦσιν ἴσως τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολήν τοῦ «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν»; Λέγουσιν ἴσως ποτέ, ποῖος εἶναι ὁ πλησίον καὶ ποῖος ὁ ξένος; Ἀναφέρουσι ποτέ τὸ ρητόν: «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος»; Ἐξηγοῦσι ποτέ τί ἐστὶ πατρίς; Λέγουσι πῶς καὶ πότε καὶ ποῖοι πρῶτον πρέπει νὰ τὴν βοηθήσουν; Φέρουσι ποτέ τὰ παραδείγματα τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδους, τοῦ Σωκράτους καὶ ἄλλων μυρίων ἐναρέτων καὶ σοφῶν; Μᾶς εἶπον ποτέ ποῖοι ἦτον, καὶ πόθεν κατάγονται; Μᾶς ἀνέφερον ποτέ πῶς διοικεῖται ὁ κόσμος καὶ ὅποια εἶναι ἡ καλλιτέρα διοίκησις; Μᾶς ἐξήγησαν ποτέ τί ἐστὶ ἀρετὴ, καὶ ὅποια εἶναι τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ τις, καὶ πότε λάμπει ἡ ἀρετὴ; Καὶ ποῖος νὰ μᾶς τὰ εἴπῃ, ἂν δὲν τὰ λέγουσιν αὐτοὶ;

Φεῦ! βαβαὶ τῆς ἀθλιότητός μας! Οἱ ἱεροκήρυκες ἀρχινοῦν ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τελειώνουν εἰς τὴν νηστείαν⁸⁰. Πῶς θέλεις λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ὀμίχλην τῆς τυραννίας; Οἱ ἱεροκήρυκες, οἱ ὅποιοι ἦτον εἰς χρέος νὰ τοὺς ἀποδείξωσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν τὸ κάμνουσι. Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται αὐτοὶ οἱ φιλόζωοι καὶ αὐτόματοι ψευδοκήρυκες: «Ὁ Θεός, ἀδελφοί, μᾶς ἔδωκεν τὴν τυραννίαν ἐξ ἀμαρτιῶν μας, καὶ πρέπει, ἀδελφοί, νὰ τὴν ὑποφέρωμεν μὲ καλὴν καρδίαν καὶ χωρὶς γογγυσμόν, καὶ νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰς ὅτι κάμνει ὁ Θεός». Καὶ ὕστερα ἀπὸ τέτοια ξυλλογήματα λέγουσι καὶ τὸ ρητόν «ὄν ἀγαπᾶ Κύριος, παιδεύει».

Ὡ ἄνθρωποι, ὄντως βάρβαροι, χυδαῖοι καὶ ἐχθροὶ φανεροὶ τῆς πατρίδος μας καὶ τοῦ ἰδίου Χριστοῦ, πῶς ἐννοεῖτε ἔτζι ἀνάποδα αὐτὸ τὸ ρητόν, καὶ κάμνετε μὲ τὴν ἀμάθειάν σας καὶ τινὰς νὰ βλασφημῶσι; Δὲν καταλαμβάνετε, ἀνόητοι, ὅτι τὸ «παιδεύω», εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐννοεῖ ποτέ μὲν τὸ «διδάσκω», ποτέ δὲ τὸ «τιμωρῶ», καὶ ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ ρητόν ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ἐννοῆ τὸ «διδάσκω»; Καὶ οὕτως ὁ πατήρ, ἐπειδὴ ἀγαπᾶ τὸν υἱόν του, τὸν διδάσκει, ἦτοι τὸν παιδεύει. Ἀλλ' ἄς τὸ

ἐξηγήσωμεν κατὰ τὸ λεξικὸν τῆς ἀμαθείας, καὶ νὰ εἰπῶμεν, ὅτι τιμωρεῖ ἕνας ὅποιον ἀγαπᾷ. Ἀλλὰ, διατὶ τὸν τιμωρεῖ; Βέβαια, διὰ νὰ τὸν διορθώσῃ ἀπὸ τὰ σφάλματά του καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ χρηστοθητὴ καὶ ἐνάρετον. Πῶς λοιπὸν μπορεῖ νὰ νομισθῇ παιδεία πρὸς τὸ καλὸν ἢ τυραννία, ἢ ὅποια, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, εἶναι ἐχθρὰ πάσης ἀρετῆς καὶ πρόξενος πάσης κακίας; Πῶς, χυδαῖοι, δὲν τὸ βλέπετε, μόνον ἐκφωνεῖτε ὅτι σᾶς ἔλθῃ εἰς τὴν ἐνθύμησιν, χωρὶς νὰ στοχασθῆτε, ὅτι εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις ἢ παραμικρὰ κακοεξήγησις φέρει ἀνεκδιήγητα καὶ πολυάριθμα κακὰ εἰς τοὺς ἀκροατάς;

Ἴσως ὁμως τὸ λέγετε πρὸς παρηγορίαν; Ὡ, κακὸν χρόνον νὰ ἔχητε καὶ ἐσεῖς καὶ ἡ παρηγορία σας! Αὕτη εἶναι χειροτέρα ἀπὸ τὴν ἰδίαν αἰτίαν τῆς θλίψεως, καὶ εἰς ἄλλο δὲν χρησιμεύει, παρὰ εἰς τὸ νὰ καταστῇ τοὺς Ἑλληνας πάντοτε ἀξίους παρηγορίας. Ἐσεῖς φωνάζετε μὲ ἄκραν ἡσυχίαν καὶ λέγετε: «Ἀγαπητοί, ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκεν τὴν ὀθωμανικὴν τυραννίαν, διὰ νὰ μᾶς τιμωρήσῃ διὰ τὰ ἀμαρτήματά μας, καὶ παιδεύοντάς μας εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ μετὰ θάνατον ἀπὸ τὴν αἰώνιον κόλασιν». Ὡ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, τουτέστι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ! Δὲν βλέπετε, ὅπου, μὲ αὐτὴν τὴν κακὴν σας καὶ ἄτοπον παρηγορίαν, ὑποχρεώετε τοὺς Ἑλληνας, ἀντὶς νὰ μισήσουν τὴν τυραννίαν καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐλευθερωθοῦν, ἐξ ἐναντίας νὰ τὴν ἀγαπῶσι, καὶ μάλιστα, νὰ νομίζονται εὐτυχεῖς, πιστεύοντες ἀπὸ ἀπλότητά των, ὅτι παιδεύονται εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὸν παράδεισον; Ποῖος Ἐσκαριώτης σᾶς ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν, νὰ προφέρητε τοιαύτην παρηγορίαν, ὅταν δὲν ἤξεύρετε νὰ τὴν ἐξηγήσητε, ὡ ἀναίσχυντοι; Τὰ ἀμαρτήματα, ἴσως, παιδεύονται μὲ ἄλλα ἀμαρτήματα, ὡ ἄφρονες; Δὲν στοχάζεσθε, πόσον ἀτιμεῖτε καὶ τὸν ἑαυτὸν σας καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τοὺς παραλογισμούς σας;

Ἵσως ἡ τυραννία εἶναι μισητὴ καὶ ἀπὸ τὸν θεὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι εἶναι κακόν, ποῖος δὲν τὸ ἤξευρε; Πῶς ἐσεῖς λοιπὸν τὴν παρασταίνετε σχεδόν - σχεδόν, ὡς ἕνα καλὸν εἰς τοὺς Ἑλληνας; Ποῖος φίλος παρηγορεῖ τὸν φίλον του διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, πρὶν ἀπεθάνῃ; Καὶ ἐσεῖς, ὅπου ὀνομάζεσθε ὑπερασπισταὶ καὶ φίλοι τῆς ἀνθρωπότητος, παρηγορεῖτε τοὺς Ἑλληνας, ὡσὰν νὰ εἶχαν χάσει τὴν πατρίδα των, καὶ τοὺς νομίζετε ὡσὰν τοὺς Ἑβραίους; Τί ἄλλο λέγουσιν οἱ φίλοι ἐνὸς υἱοῦ, ὅπου ἔχει τὸν πατέρα του ἄρρωστον, εἰμὴ ὅτι νὰ ἐλπίζῃ, νὰ κράξῃ ἰατρούς, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὸν ἰατρεύσῃ; Διατὶ καὶ ἐσεῖς δὲν λέγετε τὰ ἴδια πρὸς τοὺς Ἑλληνας διὰ τὴν ἀσθενῆ πατρίδα των, ἀλλὰ συμβουλευέτε ὅλον τὸ ἐναντίον ἀπ' ὅτι τὸ εὐαγγέλιον παραγγέλλει; Ἐσεῖς οὐχί, οὐχί! δὲν εἴσθε ποιμένες, οὔτε ὁδηγοὶ τοῦ φωτός, ἀλλὰ λύκοι, καὶ ἡ καθέδρα τοῦ σκότους εἴσθε, ὡ ψεῦστα καὶ ὑποκριταί. Ἔως πότε ἡ ἀμάθεια θέλει καλύπτει τὴν μιανὰν σας ψυχὴν μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ὑποκρισίας;

Φεῦ! Ἴσως τινὰς ἀπὸ αὐτοὺς πάλιν ἀποκριθῇ, ὅτι «πῶς νὰ κηρύξωμεν ἐπ' ἄμβωνος τὰ τοιαῦτα; Δὲν δυνάμεθα, φοβούμεθα». Ἐ! δοῦλε ἄπιστε τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἀπαρνήθης ἴσως ἐσὺ τὸν κόσμον, ὅταν ἐνδύθης τὸ φόρεμα τῆς ἰερωσύνης; Δὲν ἔταξες ἴσως ἐσὺ, ψεῦστα καὶ πλάνε, νὰ θυσιάσῃς τὴν ψυχὴν σου διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν προβάτων σου; Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ζητῶ τόσο ἀπὸ τὴν δειλὴν σου ψυχὴν! Καὶ ἐπειδὴ ἐσὺ δὲν τολμεῖς ἐπ' ἄμβωνος νὰ λαλήσῃς τὴν ἀλήθειαν, καθὼς προφασίζεσαι, εἶπέ την κἂν κατὰ μόνους τῶν τῶσων καὶ τῶσων, ὅπου ἐξομολογεῖς, δίδαξέ τους τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, δίδαξέ τους τὴν ἀληθὴ πίστιν τῶν χριστιανῶν, μάθε τους ὅποιων εἶναι ἀπόγονοι, ἀπόδειξόν τους πόσων κακῶν πρόξενος εἶναι ἡ τυραννία, καὶ παῦσον μίαν φορὰν ἀπὸ τὴν μονοτονίαν καὶ ταυτολογίαν.

Μὴν λέγῃς πάντοτε καὶ ὅλων τὰ ἴδια, πάντοτε νηστείαν καὶ ἐλεημοσύνην. Μὴν ὁμοιάζῃς ἐκείνους τοὺς ἀμαθεῖς ἰατρούς, ὅπου εἰς κάθε ἀρρωστίαν διορίζουν τὸ ἴδιον ἰατρικόν. Ἐνθυμήσου μίαν φορὰν διὰ πάντα, ὅτι ὁ Χριστὸς σοῦ παραγγέλλει νὰ ἰατρεύσῃς τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δὲν σοῦ διορίζει τὰ ἴδια μέσα διὰ ὅλους. Εἶπέ τοῦ πλησίου νὰ δώσῃ ἐλεημοσύνην, ἀλλ' εἶπέ καὶ τοῦ πτωχοῦ, ὅτι ἡ πτωχεία δὲν εἶναι ἀτιμία. Μὴν οὐτιδανώνετε τὰς ἀπλὰς ψυχὰς τῶν γλυκυτάτων μου Ἑλλήνων μὲ τὰς μωρολογίας σας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ κακὴ μας τύχη σᾶς ἐπολλαπλασίασε, καὶ εἴσθε καὶ τόσο ἀμαθεῖς, προσπαθήσετε κἂν νὰ μὴν βλέπτετε, ἂν δὲν δύνησθε νὰ ὠφεληθῆτε, τοὺς ταλαιπώρους χριστιανούς.

Παύσατε, τέλος πάντων, ἀπὸ τὴν λύσσαν τῆς φιλαργυρίας, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε τῆς αἰωνίου μακαριότητος τουναντίον δέ, τὸ ἴδιον εὐαγγέλιον καὶ ὅλοι οἱ Πατέρες σᾶς προμηνύουν τὴν αἰώνιον κόλασιν, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐσᾶς, καὶ εἰς τόσοσους ὅπου ἐξ αἰτίας σας τιμωροῦνται εἰς τὴν γῆν. Ἀλλ' ἴσως ὄχι ἀργά, θέλει σᾶς δώσουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης σας κολάσεως, μὲ τὴν ἐκδίκησιν ὅπου ἐναντίον σας θέλει κάμωσι μόνου των.

Ὡ ἀδελφοί μου Ἕλληνες, ἴσως δὲν καταλαμβάνετε πόσῃν δύναμιν ἔχουσι τὰ λόγια τῶν καλογήρων καὶ τῶν πνευματικῶν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλουστάτων ἀκροατῶν. Πόσον ὀγληγορώτερα ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, ἂν οἱ πνευματικοὶ δὲν ἦτον ἀμαθεῖς, καθὼς εἶναι, καὶ ἂν ἐδίδασκον εἰς τὴν ἐξομολόγησιν μὲ γλυκὰ λόγια τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας. Ἀλλὰ πῶς νὰ φωτίσουν οἱ ἐσκοτισμένοι καὶ νὰ διδάξουν οἱ ἀμαθεῖς; Ἄς σιωπήσουν τὸ λοιπόν, ἂν δὲν ἠξέυρουν τί νὰ εἶποῦν.

Καὶ ἐσεῖς, ὦ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι, παύσατε, διὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ, παύσατε πλέον ἀπὸ τὸ νὰ χειροτονήσετε ἱερεῖς, καὶ μὴ, φοβούμενοι νὰ πτωχύνῃ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ ὑπηρέτας, τὴν γεμίζετε ἀπὸ ἀναξιωτάτους σκλάβους. Παύσατε ἀπὸ τὸ νὰ ἀρπάζετε πλέον, διότι ὅσα ἔχετε σὰς φθάνουν νὰ ζήσητε ὡς ὁ Χριστὸς ἀγαπᾷ. Μάλιστα δὲ σύ, ὦ πατριάρχᾳ, ὅπου ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας σέβεσαι παρὰ πάντων καὶ τιμᾶσαι, προσπάθησον νὰ διορθώσης τὰ κακὰ, ὅπου ἐπροξένησεν ἡ ἀμέλειά σου. Ἐκλεξὸν ἀρχιερεῖς τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους, καταδάφισον ὅλα τὰ μοναστήρια, διὰ νὰ ὀλιγοστεύσης τὰ βάρη τοῦ λαοῦ, διόρθωσον μερικὰς συνηθείας τῆς θρησκείας, ὅπου τὴν σήμερον φανερῶς βλάπτουσι κατὰ πολλὰ τοὺς χριστιανούς⁸¹. Ὑποχρέωσε ὅλους τοὺς καλογήρους, νὰ ὑπάγουν νὰ σπουδάζουν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ὅπου ἐξοδεύουσι εἰς τὸ νὰ περιφέρωνται ἀπὸ ὀσπίτιον εἰς ὀσπίτιον, εἰς τὴν μελέτην τῶν σοφῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Πρόσταξε νὰ μένουν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴν ἀποκαταστῶνται εἶδος ἐμπορίου. Ἐμπόδισε τὰ θαύματα, διὰ νὰ ἐξαλείψῃς τὴν δεισιδαιμονίαν⁸². Μὴν στοχάζεσαι νὰ φανῆς ἀνευλαβῆς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ μεγαλειότης Του εἶναι ἄκρᾳ καὶ ἀκατάληπτος· ἡ κτίσις τοῦ Παντός εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποδείξῃ κάθε ἀνθρώπου τὴν παντοδυναμίαν Του, χωρὶς νὰ ἔχη χρεῖαν ἀπὸ τὰ ψευδολογήματα τῶν καλογήρων⁸³. Ἡ, τέλος πάντων, ἂν παντάπασιν δὲν ἠμπορέσης νὰ τὰ ἐξαλείψῃς, σμίκρυνε ἂν τὸν ἀριθμὸν των καὶ τὴν ἀναίσχυντον καὶ βάρβαρον κατάχρησιν, ὅπου οἱ καλόγηροι τῶν μοναστηρίων ἔκαμαν⁸⁴.

Ἐβγαλε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας τὰς γυναῖκας, ἦτοι τὰς καλογραίας, διὰ νὰ ὀλιγοστεύσουν τὰ ἁμαρτήματα τῶν καλογήρων⁸⁵. Καὶ κάμε, τέλος πάντων, μίαν φορὰν τὸ χρέος σου, διὰ νὰ φανῆς πιστὸς δούλος καὶ ἐπίτροπος ἀληθῆς τοῦ Χριστοῦ. Τότε τὸ ἱερατεῖον, ὅπου σήμερον ὁ φιλόσοφος καὶ ἐνάρετος κατηγορεῖ καὶ ἀποστρέφεται, θέλει σέβεται καὶ ἐπαινεῖται. Τότε, θέλει ἀποκατασταθῆ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ παρηγορία τῶν πιστῶν, ὅχι δὲ ἡ μᾶστιξ καὶ ἡ λύπη. Καὶ τότε τέλος πάντων - ὅπου εἶναι τὸ ἀναγκαϊότερον - ἡ τυραννία θέλει ἀδυνατίσει, καὶ πολλὰ εὐκολώτερα θέλει λάμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ εὐαγὲς ἄστρον τῆς ἐλευθερίας.

Ναί, πατριάρχᾳ, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πνευματικοὶ καὶ ἀπαξάπαντες Ἕλληνες ἀγαπητοί μου, ὅπου τὸ ἔνδυμα τῆς ἱερωσύνης φέρετε, μὴν ἀδημονήσετε ἀπὸ τοὺς λόγους μου, ὅπου ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πατριωτικὴ ἀγάπη μου μοὶ ὑπαγόρευσεν. Συγχωρήσατέ με πρὸς τούτοις, ἂν οὕτως σὰς φανῆ εὐλογον, διὰ τὴν τόλμην καὶ θάρρος, μὲ τὸ ὅποιον σὰς ὠμίλησα, καὶ κάμετε μὲ τὸ παράδειγμά σας, νὰ σιωπήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς κάθε χριστιανὸς ἀπὸ τὸ νὰ σὰς συμβουλεύῃ. Μὴν καταδέχεσθε πλέον νὰ σὰς κρᾶζουν προδότας καὶ λαοπλάνους. Ἐγκαλιασθῆτε τὴν ἀρετὴν. Τιμῆσετε τοὺς τόσοσ καὶ τόσοσ ἐναρέτους ἱερεῖς, ὅπου ἡ πολυτέλεια τῶν θρόνων σας ἀπεδίωξεν εἰς τὰς ἐρημίας. Καλέσετε τὴν ἀξιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν, καί, ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἴσθε εἰς τὸ ἐξῆς ἐκεῖνο ὅπου τάζετε νὰ εἴσθε.

Ἐσεῖς δέ, ὦ ἐνάρετοι καὶ σεβάσμιοι ἄνδρες, ἂν καὶ ἀναγνώσετε ποτὲ τοῦτον μου τὸν λόγον, παρακαλῶ σας θερμῶς, νὰ μὴν ὑποψιάσητε εἰς ἐμένα οὔτε ἀνευλάβειαν, οὔτε κακοήθειαν. Ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος μου, ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ ἐλεεινὴ σημερινὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔγραψαν διὰ μέσον μου. Ἐγὼ, βέβαια, ἂν δὲν ἐγνώριζα καὶ ἐμμέσως καὶ ἀμέσως πολλοὺς ἐναρέτους σοφοὺς ἱερεῖς καὶ ἀληθεῖς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἠθελα ἀρχίσει ποτὲ νὰ γράψω. Ἐγραψα, διότι ἐλπίζω τὸ περισσότερον ἀπὸ ἐσᾶς. Ἐγραψα, ἐπειδὴ ὅλος μου ὁ σκοπὸς εἶναι πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὅποια, ἀγκαλὰ καὶ βεβυθισμένη εἰς τόσα κακὰ, φυλάττει ὅμως πάντοτε πολυτίμους θησαυροὺς εἰς τὸν κόλπον τῆς, καὶ ἐσεῖς εἴσθε ἐκεῖνοι.

Ναί, σεβάσμιοι πατέρες, μὴν ἀπελπισθῆτε διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Μὴν σὰς τρομάξῃ τὸ μέσον. Ὁ καιρὸς ἤγγικεν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ζητεῖ ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερώσεώς της. Προετοιμάσατε τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ νὰ ἀναστηθῶσι ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς δουλείας, διὰ νὰ δοξασθῆτε καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Μὴν νομίσετε, πρὸς τούτοις, ὡς τέλος, ἀλλ' ὡς

ἀρχὴν τοῦ σκοποῦ μου τὸ παρὸν βιβλίον.

Ἔσεῖς δέ, ὡς εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, ὅπου καὶ τὸ πολῦτιμον φόρεμα τῆς διδασκαλίας ἔχετε, καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τοὺς νέους διδάσκετε, μὴν ἀμελήσητε καὶ διὰ φωνῆς, καὶ διὰ γραμμάτων, ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνοίξητε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἔσεῖς ἔχετε διὰ τοιοῦτον τέλος τὰ ἀναγκαιότερα μέσα, τὴν ἀρετὴν λέγω καὶ τὴν σοφίαν. Γράψατε καὶ πλατύτερα καὶ σαφέστερα τὴν ἀλήθειαν ἀπ' ὅτι ἐγὼ ἔκαμα, καὶ μὴν ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἢ πατρὶς μας θέλει δοξάσει τὰ ὀνόματά σας, καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν θέλει φανῶσιν ἀγνώμονες εἰς τὰς χάριτάς σας.

Ἀκροασθῆτε τὰς συμβουλὰς τοῦ νέου Ἰπποκράτους, τοῦ ἐναρέτου φιλοσόφου Ἕλληνοσ, τοῦ ἐν Παρισίοις, λέγω, κυρίου Κοραῆ. Μιμηθῆτε τὸν ἀξιάγαστον καὶ ἀληθῆ ἱερέα καὶ ὁπαδὸν τοῦ Χριστοῦ, τὸν ἐν Κερκύρα, λέγω, κύρ Παπ' Ἀνδρέα. Ἐκριζώσατε τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν μαζί, καὶ θυσιάσατε, ἂν ἢ χρεῖα τὸ καλῆ, κάθε μερικὸν σας καλὸν διὰ τὸ καλὸν τῆς κοινότητος.

Ἀλλά, εἰς τί ὁ πατριωτικὸς ἐνθουσιασμὸς μου μὲ παρακινεῖ! Ἐγὼ νὰ νουθετήσω τὰ ὑποκείμενά σας; Ἐ, μὴ γένοιτο! Ἔσεῖς πολλὰ καλὰ γνωρίζετε τὸ χρέος σας, καὶ ἐλπίζω ὀγλήγορα νὰ τὸ βεβαιωθῶ ἐμπράκτως.

Ἴδου λοιπόν, ὡς Ἕλληνες, ὅπου ἀρκετῶς ἀπεδείχθη, πόσον τὸ σημερινὸν ἑλληνικὸν ἱερατεῖον ἐμποδίζει καὶ κρύπτει τὴν ὁδὸν τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ μεγαλειτέρα αἰτία, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον εὐρισκόμεθα ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Μετ' αὐτῆς δὲ ἀκολουθεῖ ἡ δευτέρα αἰτία, ἡ ὁποία, ἂν καὶ δὲν κατέχη τὸν πρῶτον τόπον, δὲν εἶναι ὅμως ὀλιγότερον ἐπιζήμιος εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθὼς θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἀποδείξω. Αὕτη δὲ εἶναι, ὡς προεῖπον, ἡ ἀπουσία τῶν ἀξιωτέρων ὑποκειμένων τῆς Ἑλλάδος.

Ἦ, πόσον μοῦ τρέμει ἡ καρδιά εἰς ἐτούτην τὴν στιγμήν, ὅπου περὶ αὐτῶν θέλω ὁμιλήσει, φοβούμενος μήπως τοὺς δυσαρέση ἢ ἀλήθεια τῶν λόγων μου, καὶ δὲν καταπεισθῶσι. Τώρα, λέγω, ὅπου πρέπει νὰ τοὺς φανερώσω, καθὼς ἔταξα, τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, φοβοῦμαι μήπως δὲν εἰσακουσθῶ. Ἐ, ἂν ἤξευρα, ὁποῖον τρόπον νὰ μεταχειρισθῶ, διὰ νὰ μὴν τοὺς δυσαρέση ἢ ἀλήθεια, ἤθελα κάμει κάθε προσπάθησιν νὰ τὸν ἀποκτήσω.

Ἀκούσατε, λοιπόν, ὅσοι Ἕλληνες εὐρίσκεσθε ἔξω ἀπὸ τὴν κοινὴν πατρίδα μας, καὶ ἔσεῖς οἱ ἴδιοι εὐεργέται αὐτῆς, τὴν ἀλήθειαν γυμνήν. Καὶ μὴν προσμένετε ἀπὸ τὸ κονδύλι μου οὔτε κολακείας, οὔτε ψευδεῖς ἐπαίνους. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ σας, νὰ μὴν ἀδημονήσητε, ἀλλὰ νὰ καταλάβητε τὸ χρέος σας καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσητε.

Ἕλληνες, ἐπιστρέψετε εὐθὺς εἰς τὴν πατρίδα σας. Εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, μισεύσετε παραχορῆμα διὰ τὴν πατρίδα σας. Ἴδου τὸ χρέος σας, ἰδου τὸ ὅτι πρέπει νὰ κάμητε, ἰδου τὸ ὅτι σὰς ἔταξα νὰ σὰς εἰπῶ. Ἀφοῦ μὲ ἀκριβειαν ἐπαρίθμησα τοὺς Ἕλληνας, ὅπου εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς τε Εὐρώπης καὶ Ἀσίας πόρρω τῆς πατρίδος των εὐρίσκονται, καὶ ὑφείλον τὸ ἐν τρίτον, διὰ περισσοτέραν ἀσφάλειαν τοῦ λογαριασμοῦ, εὗρον νὰ εἶναι σχεδὸν εἴκοσι χιλιάδες⁸⁶. Ἀπὸ αὐτάς, λοιπόν τὰς εἴκοσι χιλιάδας, ἂς λάβωμεν τὸ πέμπτον μέρος, ἢ, τέλος πάντων, τὸ δέκατον διὰ πραγματευτὰς πλουσίους ἀπὸ χρήματα καὶ ἀπὸ χρηστὰς ἰδέας. Ὅθεν, ἰδου δύο χιλιάδες Ἕλληνες προκομμένοι καὶ ἀναμφιβόλως ἄξιοι νὰ ἐπιχειρισθῶν κάθε ὑπόθεσιν μὲ εὐτυχῆς ἀποτέλεσμα, καὶ, ἐν ἐνὶ λόγῳ, τόσοι ὑπερασπισταὶ τῆς πατρίδος. Αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀμαθεῖς, αὐτοὶ ἐφωτίσθησαν μὲ τὰς ἀναγκαιότερας σπουδάς, καὶ αὐτοὶ ἠμποροῦσαν μὲ τὴν παρουσίαν τους, νὰ εὐκολύνουν τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς πατρίδος μας.

Ἔως τὴν σήμερον, ἴσως, ἠμποροῦσαν νὰ δικαιολογηθῶσι λέγοντες, ὅτι «ἐξενιτεύθημεν, διὰ νὰ συνάξωμεν τὰ φῶτα τῆς μαθήσεως, ὅπου εἰς τὴν πατρίδα μας δὲν εὐρίσκαμεν, ἐξενιτεύθημεν, διὰ νὰ κερδίσωμεν καὶ νὰ ὠφελήσωμεν τὸ γένος μας». Καλῶς οὖν μέχρι τῆς σήμερον ἐκάματε, ἀλλὰ ποῦ τὸ τέλος τοῦ σκοποῦ σας; Δὲν ἤξεύρετε ἴσως, ὅτι τὸ τέλος ἀποφασίζει διὰ καλὴν ἢ κακὴν μίαν ἐπιχείρησιν; Διατί τώρα λοιπόν, ὅπου ἀποκτήσατε τὰ ὅσα ἠθέλατε, δὲν ἐπιστρέφετε εἰς τὴν πατρίδα σας; Διατί, ἀστοχάστως θαυμάζοντες, λέγετε: «Πῶς νὰ μὴν εὐρέθη ἔως τώρα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν ἄξιον ὑποκείμενον, διὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ;» καὶ ἐνταυτῷ μένετε μακρὰ ἀπὸ αὐτῆν;

Πῶς, λοιπόν, νὰ μὴν ἀγανακτήσῃ ἡ πατρις ἐναντίον σας, καὶ ὅποιον ἔπαινον προσμένετε ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς σας; Στοχάζεσθε, ἴσως, καθὼς σᾶς τὸ προεῖπον, νὰ ἐκτελήτε τὸ χρέος σας, πέμποντες μερικὰ περισσεύματα τῶν πλούτων σας; Ἡ πατρις τὰ δέχεται, ναί, μὲ ἰλαρὸν ὄμμα, ἀλλὰ μόνον τὰ δέχεται μὲ τὸ νὰ ἐλπίζῃ νὰ σᾶς ἀπολαύσῃ ἐσᾶς τοὺς ἰδίους. Ἀλλεωτρόπως οὐχὶ ὡς δῶρον θέλει τὰ νομίσαι, ἀλλ' ὡς πληρωμὴν κακοῦ ἔργου. Ἐγὼ σᾶς ἀπέδειξα ἀνωτέρω πόσῃ ὀλίγην ὠφέλειαν, μᾶλλον δὲ ζημίαν, προξενούσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ εὐεργεσίαι σας. Τί κάμνετε, λοιπόν, καὶ δὲν μισεύετε; τί προσμένετε; Βαβαὶ τῆς ἀπανθρωπότητός σας, ὅσοι καὶ ὅποιοι ἂν εἴσθε ἐσεῖς, ὅπου ἀλησμονήσατε τὴν πατρίδα σας! Ἐσεῖς, οὐχί, οὐχί, τέκνα τῆς Ἑλλάδος πλέον μὴν ὀνομάζεσθε⁸⁷, ἀλλὰ τέκνα τῆς κακοηθείας καὶ ἀσωτείας σας.

Τί στοχάζεσθε, ἀδελφοί μου Ἕλληνες, διὰ τοὺς ὁμογενεῖς μας, ὅπου πόρρω τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται; Ἴσως πῶς σᾶς συγκλαίουσι; Ἴσως πῶς προσπαθοῦσι νὰ φωτίσωσι τὸ γένος μας; Πιστεύετε, ἴσως, πῶς πραγματεύονται μὲ σκοπὸν νὰ θυσιάσωσιν ἔπειτα τὰ κέρδη των διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος των; Ὡ, πόσον λανθάνεσθε, ἂν οὕτως νομίζετε!

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς οὔτε κἂν σᾶς ἐνθυμοῦνται, οὔτε κἂν ἐρωτῶσι, ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπάρχῃ πλέον. Ἡ πατρις αὐτῶν εἶναι καμμία πόρνη, ὁ στοχασμὸς των εἶναι αἰ τρυφαί, ἡ δὲ συναναστροφὴ των συνίσταται εἰς ὅ,τι ἄλλο ἤμπορεῖτε νὰ στοχασθῆτε, καὶ ὄχι ποτὲ διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος.

Καὶ τόσον δὲν τοὺς μέλει διὰ τὴν πατρίδα μας, ὥστε ὅπου οἱ περισσότεροι προσπαθοῦσι μὲ κάθε κόπον νὰ μιμηθῶσι τὴν κακοῦθειαν τῶν ἀλλογενῶν, διὰ νὰ μὴν γνωρίζωνται ὅτι εἶναι Ἕλληνες. Καὶ ἂν ἦτον τρόπος νὰ ἀλλάξουν πατρίδα, ἤθελον ἀγοράσῃ μίαν ξένην μ' ἓνα ὀφθαλμὸν τους. Ὡ ἀληθεῖς ἐχθροὶ καὶ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἰδίους ὀθωμανοὺς τύραννοι τῆς Ἑλλάδος! Ὡ ἐντροπὴ τοῦ γένους μας καὶ θανατηφόρος πληγὴ τῆς πατρίδος!

Δὲν ἤμπορεῖτε, ὦ Ἕλληνες, νὰ καταλάβητε, ὅσον πρέπει, τὴν οὐτιδανότητα τῆς ψυχῆς μερικῶν, μάλιστα τῶν ὅσων διὰ κλοπῆς καὶ πολλῶν χρόνων κολακείας, ἀπόκτησαν πολλὰ χρήματα. Ὡ Θεέ μου, πόσα ξυλλογήματα ἐκφέρουσι παντοτινὰ ἀπὸ τὰ στόματά των, ὄντες ὄντως κόρακες, ἐνδυμένοι μὲ τὰ πτερὰ τοῦ παγωνίου.

Εὐθύς, λοιπόν, ὅπου κερδίσωσι χρήματα, χωρὶς νὰ ἀλλάξωσιν ἰδέας, πίπτουσι εἰς τὴν λάσπην τῆς ἀσωτείας καὶ κυλίνονται μέχρι θανάτου ὡς οἱ χοῖροι. Ἡ κακοῦθεια, ὅπου κυριεύει τοὺς ἀλλογενεῖς, εὐθύς τοὺς παρασταίνει εὐρύχωρον ὁδὸν εἰς τὴν ἀπώλειάν τους, ἐν ἣ μένουσι μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν τε καὶ ἀναίσχυντίαν. Ποῦ πατρις! Ποῦ Ἑλλὰς δι' αὐτούς! Αὐτοὶ δὲν γνωρίζουν, παρὰ τὴν κατοικίαν τῆς παλλακίδος των, καὶ τὴν Ἑλλάδα ἴσως τὴν νομίζουσι ἀνάμεσα εἰς τὰ νησιά τῆς Ἰνδίας. Ἄν κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς καταλαμβάνῃ τὴν γλῶσσαν τῆν ἀλλογενῆ, τότε ἀναγινώσκει μὲ εὐχαρίστησιν τὰ δράματα τοῦ θεάτρου, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, τὰ ποιήματα χωρὶς νόημα, ἀλλὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Ξενοφῶντα ἴσως τοὺς νομίζουσι Ἀμερικάνους.

Τρέχουσι μὲ κάθε ταχύτητα εἰς τὸ θέατρον, νὰ ἀκούσωσι τὸ τραγῳδίον μιᾶς γυναικός, ἢ ἐνὸς ἀνδρός, ἢ ἄλλου τινὸς εὐνοῦχου, καὶ τοὺς ἐφημίζουσι - ἀλλ' ὅποιος τοὺς διηγηθῇ τὰ βάσανα τῆς πατρίδος, εἶναι τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ τοὺς ἔδερνε, καὶ φεύγουσι πάραυθα. Στέκονται μὲ ἄκραν ὑπομονήν, καὶ πολλάκις χωρὶς εὐχαρίστησιν, νὰ θεωρῶσι τοὺς χοροὺς εἰς τὸ θέατρον καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς ἀσωτείας τριγύρωθεν, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξοδεύσωσιν μίαν ὥραν εἰς ἀνάγνωσιν τῆς πατρικῆς μας ἱστορίας. Καὶ οὕτως κεχαυνώνονται, εἰς τρόπον, ὅπου καθίστανται ἄξιοι συμπονέσεως. Ἀφανίζουσι τὴν ὑγιείαν των μὲ τὴν ἀκρασίαν, φθείρουσι τὰ ἦθη των μὲ τὴν ἀσωτείαν, καὶ γίνονται ὄντως χοῖροι, καὶ χειρότεροι ἀκόμη.

Μερικοὶ νέοι μάλιστα, εὐθύς ὅπου ἀλλάξουν τὰ φορέματα τῆς πατρίδος, θέλουσιν ἐξ ἀποφάσεως νὰ φανῶσιν ἀλλογενεῖς καὶ σχεδὸν δὲν καταδέχονται οὔτε κἂν νὰ συναναστρέφωνται εἰς τὴν ὁδὸν μὲ τοὺς ὁμογενεῖς των. Τί στοχάζεσθε νὰ σπουδάζουν οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς νέους, ὅπου οἱ ταλαίπωροι γονεῖς των πέμπουσιν εἰς τὰς ἀκαδημίας τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας, καὶ ἐξοδεύουσι διὰ τὴν προκοπὴν των; Ἴσως τὴν πολιτικὴν, τὰ νομικὰ, τὴν τακτικὴν, τέλος πάντων, τὰς ἀναγκαίας ἐπιστήμας διὰ τὸ γένος μας; Οὐχί, ἀδελφοί μου! Αὐτοὶ ἢ τὴν ἰατρικὴν σπουδάζουσι, ἢ τὰ μυθολογικὰ ποιήματα ἀναγινώσκουσι, ἀπὸ τὰ ὅποια εἶναι περισσότεροι τόμοι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν παρὰ

κολοκύνθια εις ὄλην την Πελοπόννησον.

Ἡ Ἰατρικὴ διδάσκει πῶς νὰ θεραπεύουν τὸ σῶμα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχουν χρεῖαν ἀπὸ διδασκάλους ἐπιστημῶν. Τὰ μυθολογικὰ δέ, ἐξαιρῶντας πολλὰ ὀλίγα, ἄλλο δὲν διδάσκουσι, εἰμὴ τὸ πῶς νὰ ἐνδυθῶσι, πῶς νὰ στολισθῶσι⁸⁸, πῶς νὰ ὀμιλῶσι, πῶς νὰ περιπατῶσι, καὶ πῶς νὰ τρώγωσι⁸⁹. Αὐτοί, ἀφοῦ μάθουν νὰ χορεύουν καὶ νὰ τραγῶδῶσι, νομίζονται πλέον τέλειοι πολῖται. Ἡ Ἑλλάς ἄς προσμένη βοήθειαν, αὐτοὶ ὥσπτόσον προσπαθοῦν νὰ ἠμπορέσουν νὰ κολακεύουν, χωρὶς ἀνθίστασιν, καμμίαν πόρνην, ἢ, νὰ εἰπῶ καθὼς αὐτοὶ λέγουσι, νὰ ἀποκτήσουν τὴν φιλίαν καμμίας ἀρχοντίσσης, καὶ πλέον ἄλλο δὲν τοὺς μέλει.

Τί νὰ εἰπῶ πάλιν διὰ ἐκείνους, ὅπου εἰς ἄλλο δὲν ἀτενίζουσι, παρὰ εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσωσι πολλὰ χρήματα; Αὐτοὶ λατρεύουσι μόνον τὰ πλούτη. Δι' αὐτὰ πωλῶσι καὶ τιμὴν καὶ πατρίδα. Δὲν φροντίζουσι νὰ μάθωσι τίποτες ἄλλο, ὅταν ἠξεύρουσι νὰ γράψωσι μίαν γραφήν, ὅπου πολλάκις πρέπει ὁ ἀναγινώσκων νὰ προφητεῦῃ τὸ τί ἐννοοῦσεν ὁ γράψας, ἐπειδὴ πολλὰ ὀλίγοι ἠξεύρουσι νὰ γράψωσιν ἐκεῖνα ὅπου ὀμιλοῦσι⁹⁰.

Αὐτοὶ οἱ χρυσολάτραι εἶναι ὄντως αὐτόματοι, τὰ βιβλία δὲ τῆς μελέτης των εἶναι αἱ ἐφημερίδες⁹¹, περὶ πατρίδος δέ, οὔτε κὰν ἀναφέρουσι τὸ ὄνομά της⁹². Ποῖος τολμεῖ νὰ τοὺς ἀναφέρῃ ἐλευθερίαν καὶ λύτρωσιν τῆς Ἑλλάδος; Οἱ νέοι δὲν σὲ ἀκροάζονται, οἱ χρυσολάτραι σὲ νομίζουν τρελλόν. Ἡ ἀπόκρισίς των εἶναι, ὅταν τινὰς τοὺς τὸ προβάλλῃ: «δὲν εἶναι δυνατόν!». «Ἀλλὰ διατί;» τοὺς ἐρωτᾷ τινὰς πάλιν. «Δὲν εἶναι δυνατόν» τοῦ ἀποκρίνονται. Καὶ ἂν χίλιας φορὰς τοὺς ξαναεἰπῇ τινὰς χίλια δικαιολογήματα, ἄλλας τόσας θέλει ἀκούσει τὴν ἰδίαν ἀπόκρισιν⁹³. Ὅταν αὐτοὶ ζῶσι καλά, ἢ πατρίς των οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἂν ἀφανισθῇ, δὲν τοὺς μέλει τίποτες⁹⁴. Ἀλλὰ τί νὰ εἰπῶ διὰ ἐκείνους, ὅπου κατὰ δυστυχίαν μας δὲν εἶναι ὀλίγοι, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ ἀποξενωθῶσι παντάπασιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀλησμονήσουν ἕως καὶ τὸ ὄνομά της, ἀπεφάσισαν μὲ ἄκραν ἀφροσύνην καὶ ἔλαβον εἰς ξένην γῆν διὰ σύζυγον ἀλλογενῆ γυναῖκα; ὦ, ἐντροπὴ ἀνυπόφορος! Δὲν στοχάζεσθε, ὦ ἀχάριστοι υἱοὶ τῆς δυστυχεστάτης πατρίδος μας, τὰ κακὰ ὅπου προξενεῖτε, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν σας ἀκόμη; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὀμογνωμῆσιν μετὰ τὴν σύζυγόν σου, ὅταν εἰς τὸ κυριώτερον εἴσθε τόσον διάφοροι; Καὶ ποῦ εἶναι εὐτυχία, ὅπου δὲν εὐρίσκειται ἡ ὁμόνοια; Πῶς θέλεις νὰ σὲ ἀγαπήσῃ ἢ συμβία σου καὶ νὰ σὲ τιμήσῃ, ὅταν ἔμπροσθέν σου κατηγορῇ τὸ γένος σου, καὶ ἐσύ, ἀναίσχυντε, τὸ ἀκούης μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν⁹⁵; Πῶς θέλεις νὰ εὕρῃς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅταν αὐτὴ πωλῇ τὴν τιμὴν σου καὶ, τὸ χειρότερον, ὅπου πολλάκις ἐσύ δὲν τὸ ἀγνοεῖς; Καὶ πῶς ἠμπορεῖ τινὰς νὰ ἀμφιβάλλῃ μὲ τόσα συχνὰ καὶ καθημερινὰ παραδείγματα, ὅπου ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν του;

Ποῦ νομίζεις ἐσύ νὰ εὕρῃς ἀγάπην εἰς καρδίας διεφθαρμένας; Δὲν ἠξεύρεις, ἴσως, ὅπου ἀπὸ πολλῶν καιρῶν αἱ γυναῖκες τῶν ἀλλογενῶν προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι τὴν ἀγάπην μίαν τεχνικὴν τρυφήν, καὶ ὅτι ἐπέτυχον σχεδόν - σχεδόν τοῦ σκοποῦ των; Ποῦ νὰ δώσης ἀκρόασιν καὶ πίστιν, ὦ τυφλὲ καὶ ἀνόητε ἀνθρώπε, εἰς τοὺς πλαστοὺς λόγους τῆς γυναικός σου, ἢ ὅποια ἀφοῦ ὑπανδρευθῇ μαζί σου, ἄλλο δὲν προσμένει, παρὰ νὰ ἀπεθάνῃ, διὰ νὰ σὲ κληρονομήσῃ καὶ νὰ λάβῃ ἄλλον ἄνδρα⁹⁶; Πῶς νὰ γεννηθῇ ἀνάμεσόν σας ἐκεῖνη ἢ θεία ἀλλεπάλληλος κλίσις καὶ φιλία, ὅπου στερεοῖ τὴν εὐτυχίαν τοῦ γάμου, εἰς καιρὸν ὅπου, ἂν ἐσὺ ἀρρωστήσῃ, σὲ παραιτεῖ εἰς τὸ κρεβάτι, καὶ αὐτὴ πηγαίνει εἰς τὸ θέατρον;

Ἀλλὰ τί, τί τάχατες σὲ παρακινεῖ νὰ λάβῃς διὰ γυναῖκα μίαν ἀλλογενῆ; Ὑστερεῖται ἡ Ἑλλάς, ἴσως, ἀπὸ κοράσια; Ἐφυγεν, ἴσως, ἡ Ἀφροδίτη ἀπὸ τὸν πρῶτον τῆς ναόν; Τί σὲ ἀποτύφλωσε τόσον, ὅπου σοῦ φαίνονται ὠραιότερα τὰ ζωγραφισμένα ἀναιδέστατα πρόσωπα τῶν κακοηθεστάτων ἀλλογενῶν⁹⁷, ὦ ἀναίσχυντε καὶ ὄντως γιδοκέφαλε ἀποστάτα τῆς πατρίδος; Νομίζεις, ἴσως, νὰ σὲ ἐπαινέσουν οἱ ἄλλοι ἀλλογενεῖς; Ἀπατᾶσαι, δύστυχε, πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν σου ἀπάτην.

Αὐτοὶ σὲ μισοῦν, σὲ καταφρονοῦν καὶ σὲ περιγελοῦν παντοτινά. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς λέγει: «ιδὲ τὸν χοῖρον, τὸν χυδαῖον Ἕλληνα, διὰ νὰ μετριάσῃ τὴν οὐτιδανότητά του, ἠθέλησε νὰ λάβῃ σύζυγον ἀπὸ τὸ γένος μας. Ἀλλ' αὐτὸς εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος: τὰ βάρβαρα ἤθη τῆς πατρίδος του δὲν τὰ ἄλλαξεν⁹⁸». Τί στοχάζεσαι, ὦ ἀληθῆ κακότυχε, πῶς σὲ ἀγαπᾷ ἡ γυναῖκα σου; Μὴν ἀπατᾶσαι, σοῦ τὸ ξαναλέγω! Αὐτὴ σὲ περιγελᾷ, σὲ ἀτιμάζει, σὲ κλέπτει, καὶ πολλάκις σοῦ ἐτοιμάζει τὸν θάνατον παρὰκαιρα.

Αλλά τί ἀποκρίνονται μερικοί ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὄντως ἀνοήτους; «Ὁ ἔρωσ μ' ἐπλήγωσε, τὰ θέλητρά της μ' ἐσκλάβωσαν, ἡ αἰσθαντικὴ μου καρδιά δὲν ἠμπόρεσε πλέον νὰ ἀντισταθῇ». Ὡ ἀναίσχυντοι καὶ ὄντως μωροί! Ἐγώ, ὅπου περὶ πατρίδος καὶ περὶ τῆς ἐλευθερώσεώς της σήμερον γράφω, ἔπρεπε νὰ σᾶς ἀποκριθῶ, ὅτι τὴν σήμερον εἰς τοὺς Ἑλληνας, ὅπου εὐρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, ὁ ἔρωσ εἶναι τὸ μεγαλειότερόν τους ἀμάρτημα. Ἐγώ ἔπρεπε νὰ σᾶς ἀποκριθῶ, ὅτι νὰ μὴν ἀγαπᾶτε, παρὰ τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀγαπήσητε ὅ,τι τυχαίνει. Ἐγώ, τέλος πάντων, ἔπρεπε πρῶτον νὰ ζητήσω τὴν ὠφέλειαν, ὅπου ἐκάματε εἰς τὴν πατρίδα σας, καὶ νὰ σᾶς ἀποδείξω ἔπειτα, εἰς τί θέλει σᾶς φέρει ὁ ἔρωσ σας.

Αλλά τοιαῦτα λόγια δὲν εἶναι διὰ τὰς ἀκοάς σας, οὔτε ἐγὼ θέλω κοπιάσει ματαιῶς νὰ σᾶς τὰ εἰπῶ, καὶ μόνον σᾶς λέγω, ὅτι ὁ ἔρωσ γεννᾶται ἀπὸ ἀμοιβαίαν κλίσιν καὶ ἀπὸ μίαν συμπάθειαν καὶ συμφωνίαν εἰς τὰς ἰδέας ἀμφοτέρων. Ὅθεν, ὁ ἐδικός σας δὲν εἶναι ἔρωσ, ἀλλὰ μία ἄλογος ἐπιθυμία, ὡσὰν ὅπου τόσον δύσκολα εἶναι νὰ συμφωνήσουν τὰ ἦθη τῶν Ἑλλήνων μ' ἐκεῖνα τῶν ἀλλογενῶν, ὅσον φανερόν εἶναι, ὅπου ὅσοι ἀλλογενεῖς συζύγους ἔχουσι, ἐξ ἀνάγκης χάνουσι τὰ ἦθη των καὶ δὲν τοὺς μένει ἄλλο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, εἰμὴ ἡ ὀνομασία.

Ἐσὺ λοιπόν, τυφλέ, νομίζεις ἔρωτα τὴν ὄρεξιν, ὅπου σοῦ ἐξυπνᾷ τὸ χρωματισμένον πρόσωπον μιᾶς παλλακίδος; Δὲν ἤξεύρεις, πῶς ὁ ἔρωσ εἶναι ὁ πρῶτος ἐχθρὸς τῆς ἀσωτείας, καὶ ἐξακολούθως εἰς τοὺς νῦν εὐγενεῖς τῶν ἀλλογενῶν δὲν εὐρίσκεται, εἰμὴ ἡ εἰκὼν του; Ἀγνοεῖς ὅτι ὁ γάμος, ὅπου ἀποκαταστῆ ἔντελῶς εὐτυχῆ τὸν ἄνθρωπον, εἰς ἄλλο δὲν συντείνει, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἐκδώσῃ τόσους πολίτας εἰς τὴν πατρίδα καὶ διαυθεντευτάς; Ἀλλ' ἐσεῖς, ἀναίσθητοι, τί δίδετε εἰς τὴν πατρίδα σας; Φεῦ, τόσους ἐχθρούς! Οἱ υἱοὶ σας σᾶς ἀναθεματίζουν καὶ σᾶς νομίζουν ὡς μίαν τους ἐντροπήν⁹⁹.

Ὡ θανατηφόρος ἔλλειψις τῆς πατρίδος! Πόσους καὶ πόσους διαυθεντευτάς της καὶ ὑπερασπιστάς της ἡ ἀσωτεία καὶ κακοῦθια τῶν ἀλλογενῶν τῆς κλέπτει! Πόσων ποτίζει τὸ βρωμερὸν ὕδωρ τῆς λήθης! Ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον, ὦ Ἕλληνες μου ἀκριβοί, ἂν οἱ ξενιτευμένοι δὲν ἀλλάξουν γνώμην καὶ δὲν ἐνθυμηθῶν, ὅτι, ὅπου εἶναι ἡ πατρίς, ἐκεῖ καὶ ἡ εὐτυχία, καὶ νὰ ἀποδειχθῶν ἀληθεῖς υἱοὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τί; Πρέπει νὰ ἀπελπισθῶ ἴσως; Πρέπει, ἴσως, νὰ νομίσω ὅλους τοὺς ξενιτευμένους τόσον ἀναξίους τοῦ ὀνόματός των; Ἐ, μὴ γένοιτο! Ἐγὼ σᾶς γνωρίζω, ἀγαπητοί μου. Δὲν εἴσθε ὀλίγοι ἐσεῖς, ὅπου ἐξ ἀνάγκης, διὰ νὰ κερδίσητε τὴν ζωοτροφίαν τῶν φαμελίων σας, ἐξενιτεύθητε, καὶ ὅσα κερδίζετε πέμπετε εἰς τὴν πατρίδα σας. Δὲν εἴσθε ὀλίγοι ἐσεῖς, ὅπου ἀφοῦ μὲ τοὺς ἰδρωτάς σας καὶ ἀγκυνοῖάν σας ἐκερδίσατε καὶ περισσότερα, ἀποφεύγοντες δὲ τὸ βρωμερὸν παράδειγμα τῶν φιλαργύρων, δαψιλῶς εὐεργετήσατε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπαρηγορήσατε μὲ τὰ φιλάνθρωπα ἔργα σας.

Ὅλοι σας, λοιπόν, οἱ φιλοπάτριδες, καὶ ἐσεῖς ἀκόμη ὅπου μέχρι τῆς σήμερον ἐφανήκατε ἀχάριστοι εἰς τὴν πατρίδα, ἀκούσατε δι' ἀγάπην της καὶ διὰ τιμὴν τοῦ ἑαυτοῦ σας, ἀκούσατε προσεκτικῶς τὴν γλυκεῖαν φωνὴν της. Ἀνοίξατε τὰ ὦτα τοῦ νοός σας καὶ προσέξτε εἰς τοὺς λόγους τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀσθενῆς καὶ γεμάτη ἀπὸ πληγᾶς, μὲ θλιβεράν φωνὴν σᾶς ὀμιλεῖ λέγουσα:

«Ὡ Ἕλληνες! Ὡ τέκνα μου! Ποῦ μὲ ἀφήσατε; Πῶς δὲν σᾶς πονεῖ δι' ἐμέ; Διατί μ' ἐπαρατήσατε; Διατί φεύγετε καὶ δὲν ἐπιστρέφετε πλέον; Τί σᾶς ἔκαμα καὶ δὲν μ' ἐνθυμεῖσθε; Εἰς τί σᾶς ἔβλαψα καὶ δὲν μὲ ἀγαπᾶτε; Ποία μήτηρ ἐστάθη δυστυχεστέρα ἀπὸ ἐμένα; Τί οὖν, ἀγαπητοί; Τί στοχάζεσθε; Τί ἀποφασίζετε;»

Εἶναι ἡ πατρίς ὅπου φωνάζει εἰς τέτοιον τρόπον. Αὕτη εἶναι ὅπου κλαίει καὶ ὀδύρεται. Ἡ ἀπουσία σας ποτὲ δὲν τὴν ὠφέλησεν, τώρα ὁμως τὴν ἀφανίζει. Ποῖος ἀπὸ ἐσᾶς δὲν γνωρίζει καλότερα εἰς τίνων χεῖρας εὐρίσκεται ἡ οἰκονομία τῆς κάθε πόλεως κατὰ μέρος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν σήμερον; Ὅποιος ἔχει περισσότερα χρήματα ἢ περισσότερα μέσα εἰς τὸν τύραννον, ἐκεῖνος οἰκονομεῖ καὶ διοικεῖ τοὺς λοιπούς. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εἶναι τόσον βάρβαροι καὶ ἀνάξιοι, ὅπου μόλις ἤξεύρουν νὰ ζήσουν αὐτοί, ὄχι δὲ νὰ εὐτυχίσουν τὴν ζωὴν τῶν λοιπῶν.

Μὴν στοχάζεσθε λοιπόν, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, ὅτι ἐκτελεῖτε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα σας χρέος ὅταν πέμπετε μερικὰ χρήματα τῶν συμπατριῶτων σας. Ἡ ἀρετὴ σας εἶναι καλὴ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχουσι χρεῖαν ἀπὸ τὴν παρουσίαν σας. Μὴν δίδετε κακὸν παράδειγμα καὶ τῶν ἄλλων, δι' ἀγάπην τῆς

πατρίδος, καὶ νὰ φθάσητε ὕστερον νὰ ἰδῆτε - ὃ μὴ γένοιτο, Θεέ μου! - τὴν Ἑλλάδα ἔρημον. Ἐνθυμηθῆτε, ὅτι τὸ καλὸν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γίνη, ἀλλ' ἡ ἀληθῆς ἀξιότης μόνον διδάσκει νὰ γίνηται καθὼς πρέπει. Αἱ εὐεργεσίαι σας εἶναι ἔργον χρηστότατον, ἀλλὰ τί ἄλλο κάμνουσι, εἰμὴ νὰ παρηγοῶσι μόνον τοὺς δυστυχεῖς Ἑλληνας ὅπως οὖν, καὶ νὰ τοὺς φυλάττωσιν ὀλίγον ξέμακτρα ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν, ἢ ὅποια ἤθελεν σταθῆ ἀληθῶς βιαία, ἀλλὰ ἀφευκτος καὶ βεβαία ὁδὸς τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος;

Στοχάζεσθε, μήπως καὶ δὲν κερδίσετε εἰς τὴν πατρίδα, ὅσα κερδίζετε μακρὰ ἀπ' αὐτήν; Ἀλλ' ὅσα ἂν κερδίσητε εἰς τί σὰς ὠφελῶσι, ἂν εἴσθε ὀρφανοὶ ἀπὸ πατρίδα¹⁰⁰; Μήπως δὲν ἠθέλατε ἀποκτήσει καὶ εἰς τὴν πατρίδα σας τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἂν ὄντως ἠθέλατε προσπαθῆσει διὰ τὸ καλὸν τῆς καὶ διὰ τὸ καλὸν σας; Διατί λοιπὸν τόσας ἀποικίας καὶ αἰωνίους ξεχωρισμοὺς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σας καὶ φίλους σας¹⁰¹;

Ἴσως δὲν σὰς καλοφαίνεται νὰ τυραννῆσθε, ὦ ἀδελφοί μου, καὶ καταδέχεσθε νὰ τυραννῶνται οἱ συγγενεῖς σας, καὶ ἐσεῖς νὰ τρυφῆτε καὶ νὰ σπαταλᾶτε μακρὰ ἀπὸ αὐτοὺς; Πῶς ἠμπορεῖτε νὰ σφαλίζετε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας, χωρὶς νὰ σὰς τρομάζη κάθε στιγμή ἢ θλιβερὰ εἰκὼν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ μέσον τῶν ὀνειρώων; Ἴσως νομίζετε πῶς ἀπὸ μακρόθεν ὠφελεῖτε περισσότερο, παρὰ ἂν εἴσθαν παρόντες; Ὡ, πόσον λανθάνεσθε, ἀγαπητοί μου. Δὲν ἤξεύρετε, ὅτι μία συμβουλή, μία μόνη λέξις πολλάκις, ἐκφωνουμένη ἀπὸ ἀνδραρ πεπαιδευμένους, ἐνεργεῖ περισσότερο, παρὰ δέκα διδαχαὶ γεγραμμέναι;

Ἡ κατάπεισις γεννᾶται, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, πρέπει τινὰς νὰ τὴν ἐκφωνήσῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ πρὸς ἐκείνους, ὅπου περισσότερο χρειαν ἔχουσι¹⁰². Καὶ ποῖος νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὸ τὸ χρηστὸν ἔργον, ὅταν ἐσεῖς λείπετε; Ποῖος νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὰς συνελύσεις, ὅπου τὴν σήμερον συνηθίζουν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ κάμνουσιν οἱ προεστοὶ τῆς κάθε πολιτείας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μητρόπολιν, καὶ νὰ διορθώσῃ ὅπως οὖν τὰς τόσας καὶ τόσας ἀδικίας, ὅπου κάμνουσι; Ποῖος, λέγω, νὰ ἀποκριθῆ τοῦ μητροπολίτου, ὅταν ἐξαπλωμένος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ οἰκίσκου καὶ χαϊδεύοντας τὸ γένειόν του, ἐκφωνῆ κανένα ἀρχιεπισκοπικὸν παραλογισμόν, καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοφώνως λέγουσι εὐθὺς τὸ ναί, ἂν ἐσεῖς λείπετε; Ὡ ἀγαπητοί, διατί δὲν τὸ στοχάζεσθε;

Ἄν, λοιπὸν, ἕως τὴν σήμερον, ὦ ἀκριβοί μου Ἕλληνες, ἢ ἀπὸ ἀγνοίαν σας ἢ ἀπὸ ἀδιαφορίαν σας ἢ, τέλος πάντων, ἀπὸ μόνην ἀστοχασίαν σας ἐμείνατε ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, μὴν μένετε περισσότερο, ἂν θέλετε ὅπου αἱ μέχρι τοῦ νῦν εὐεργεσίαι σας πρὸς αὐτὴν νὰ μὴν κατασταθῶσι σημεῖα κατακρίσεώς σας.

Μὴν καυχᾶσθε, πρὸς τούτοις, διὰ τὰς εὐεργεσίας ὅπου τῆς ἐκάματε, ἐπειδὴ τὸ χρέος σας ζητεῖ περισσότερο, παρὰ τὰ περισσεύματα τῶν πλούτων σας. Τὴν παρουσίαν σας, τὴν συνέργειάν σας ζητεῖ, ὦ Ἕλληνες, καὶ ὄχι ἄλλην βοήθειαν. Μὴν ἀμφιβάλλετε δὲ διὰ τὸ καλὸν τέλος. Ὑπάγετε εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν θέλετε αἰσθανθῆ τὴν διαφορὰν, ὅπου θέλει προσενηῆσει ἢ παρουσία σας εἰς τὴν κατάστασίν τῆς. Αἱ ἐρμηνεῖαι σας καὶ οἱ ὀρθοὶ στοχασμοὶ σας θέλουν ξεμακρύνει ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑλλήνων τὴν δεισιδαιμονίαν, αἱ συμβουλαὶ σας θέλουν ἀποδείξει εἰς τοὺς συμπατριῶτας μας τὸ εἶναι των.

Οἱ Ἕλληνες - ἐσεῖς τὸ ἤξεύρετε - δὲν εἶναι οὔτε Σκύθαι, οὔτε βάρβαροι, ὅπου νὰ χρειασθοῦν πολλοὺς χρόνους, διὰ νὰ καταλάβουν τὸ εἶναι τους. Ἀρκεῖ μόνον, νὰ τοὺς δείξῃ τινὰς τὸ χρέος των, καὶ εὐθὺς τὸ ἐκτελοῦσι. Ἀλλ' ἔχουν χρειαν ἀπὸ διδασκάλου, ἀληθεῖς φιλέλληνας, ἀπὸ ἀνθρώπους προκομμένους, τέλος πάντων, καὶ ἐσεῖς μόνον εἴσθε ἐκεῖνοι. Μήπως, ἀδελφοί μου, προσμένετε νὰ ἐλευθερωθῆ πρῶτον ἡ Ἑλλάς, καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγητε ἐσεῖς; Τότε εἶναι τὸ ἴδιον, ὡς ἂν νὰ ἐλέγετε, ὅτι δὲν θέλομεν νὰ ἐλευθερωθῆ ποτέ¹⁰³. Θέλετε, ἴσως, νὰ κτίσητε πύργον χωρὶς θεμέλια; Καὶ ποῖος θέλετε νὰ σὰς ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ ἐσεῖς νὰ λείπητε;

Δὲν ἐντρέπεσθε κἂν ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς, ὅπου σὰς ἀκούουν νὰ λέγητε τὰ τοιαῦτα; Ἀλλ' ἂν οἱ ἀλλογενεῖς, ὕστερημένοι ἀπὸ πατρίδος ἔρωτα, δὲν σὰς καταφρονοῦν, ὄχι ὅμως οἱ ἴδιοι Ἕλληνες τοὺς μιμοῦνται. Αὐτοὶ θέλει σὰς ἀναθεματίζουν ἀπὸ τὸ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔξῃ, καὶ θέλει σὰς νομίζουν μὲ κάθε δίκαιον τόσοις ἐχθροῦς τῆς πατρίδος. Ὡ τῆς ἀναισχυντίας σας, ἀχάριστα τέκνα τῆς πατρίδος! Καὶ ἀπὸ

ποῖον προσμένετε, παρακαλῶ σας, τὴν ἐλευθερίαν; Νὰ σᾶς ἔλθῃ, ἴσως, φορτωμένη ἀπὸ τὸν ὠκεανὸν μὲ κανένα ἐμπορικὸν πλοῖον, καὶ νὰ τὴν ἐκστρατεύσητε εἰς τὴν Ἑλλάδα; Ἡ προσμένετε νὰ ἐλευθερωθῶν μόνονι τους, καὶ ἔπειτα νὰ υπάγητε ἐσεῖς, νὰ εὑρητε ἔτοιμα τὰ ἀγαθὰ, καὶ νὰ χαρῆτε πάλιν, κατὰ τὸ συνηθισμένον σας, εἰς τοὺς ἰδρώτας τῶν ἄλλων;

Φεῦ! Τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον, καὶ ἂν πάλιν, κατὰ τὸν δεῦτερον στοχασμὸν σας, δὲν συνεργήσετε καὶ ἐσεῖς εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, θέλουσιν ἐκχυθῆ ποταμοὶ αἵματος περισσότερον, παρὰ ἂν εἴσθαν παρόντες. Ἡ ἐλπίδα σας ὅμως εἶναι ματαίᾳ. Ἐσεῖς δὲν θέλετε ἀπολαύσει, βέβαια, τὴν πατρίδα σας ἐλευθέραν, καθὼς τώρα δούλην τὴν ἀλησμονήσατε, ἀλλ' ἐξωρισμένοι διὰ παντὸς εἰς βαρβάρους γαίας, δὲν θέλετε ἀναπνεύσει πλέον τὸν ζωηρότατον ἑλληνικὸν ζέφυρον, καὶ τὰ ὀνόματά σας θέλουσι κατασταθῆ λέξεις ἀτιμίας καὶ μίσους εἰς τὰς ἀκοὰς καὶ στόματα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

Ἴσως, τέλος πάντων, προσμένετε νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν κανένας ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας; Ὡ Θεέ μου! Ἔως πότε, ὦ Ἕλληνες, νὰ πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως; Διατί νὰ μὴν στρέψωμεν καὶ μίαν φορὰν τοὺς ὀφθαλμούς μας εἰς τὰ ἀπελθόντα, διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκολώτερα καὶ τὰ μέλλοντα; Ποῖος ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ κύριος στοχασμὸς τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων εἶναι εἰς τὸ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν τὸ ἴδιόν των ὄφελος μὲ τὴν ζημίαν τῶν ἄλλων;

Καὶ ποῖος στοχαστικὸς ἄνθρωπος ἤμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὅποιος ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας ἤθελε κατατροπῶσει τὸν ὀθωμανόν, ἤθελε μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους; Ὡ, ἀπάτη ἐπιζήμιος! Μὴν εἴσθε, ἀδελφοί μου, τόσον εὐκολόπιστοι. Ἀναγνώσετε τὴν ἱστορίαν καὶ μάθατε, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἔταξαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διαυθέντευσιν καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐμβῆκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐθὺς τὴν ἐκήρυσαν ἐπαρχίαν τους. Ἴδετε καὶ τὰ τωρινὰ παραδείγματα, ὅπου ἡ πολυποίκιλος στροφή τῆς γαλλικῆς στάσεως μᾶς παρασταίνει. Ὁ δυνάστης των μὲ ταξίματα μεγάλα καὶ μὲ τοιαῦτα μέσα, ἀπόκτησεν ὅσα κατὰ τὸ παρὸν ἔχει, καὶ πῶς ἐσεῖς νομίζετε νὰ σᾶς δοθῆ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ ἀλλογενεῖς; Πῶς νὰ μὴν εἰπῆ τινάς, ὅτι ὄνειρεύεσθε ἔξυπνοι; Καὶ εἰς τί, παρακαλῶ σας, θεμελιώνετε τὰς ἐλπίδας σας; Εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων ἴσως; Ἐλπίζετε νὰ κινηθοῦν εἰς σπλάγχχνος ἐκεῖνοι διὰ τὰς δυστυχίας τὰς ἐδικὰς μας;

Δὲν ἤξεύρετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ἡ ἀρετὴ τὴν σήμερον δὲν εὐρίσκεται εἰς τοὺς θρόνους; Δὲν ἤξεύρετε, ὅτι οἱ Ἕλληνες μισοῦνται δούλοι, ἐπειδὴ ἤθελε τοὺς φθονήσει ἐλευθέρους κάθε μεγάλη δυναστεία ἀπὸ τὰς παρούσας τῶν ἀλλογενῶν; Ἀλλά, τέλος πάντων, ὑποθέτοντας κανένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δυνάστας ὅπως οὐ φιλέλληνα, δὲν ἤξεύρετε, ὅτι μόνος του δὲν ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ οὐδέν, καὶ ὅτι οἱ ἐπίτροποι του ἢ εἶναι ἐχθροί μας, ἢ εἶναι ἀδιάφοροι, ἢ, τέλος πάντων, ἄσωτοι καὶ διεφθαρμένοι τὰ ἤθη; Τί στοχάζεσθε, τέλος πάντων, ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διὰ χειρὸς ἄλλου δυνάστου, νὰ γίνῃ ἀληθῶς εὐτυχής; Ὡ ἀλήθεια, ἀλήθεια! Διατί δὲν ἀπομακραίνεις τοιαύτην ἀπάτην ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας; Διατί δὲν τοὺς μανθάνεις, ὅτι ὅσοι πατῶσιν εἰς θρόνον εἶναι ὅλοι τύραννοι;

Διατί, ἀδελφοί μου, νὰ θέλωμεν νὰ ἀλλάξωμεν κύριον, ὅταν μόνονι μας ἤμποροῦμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν; Νομίζετε νὰ εἶναι ἐλαφρότερος ὁ ζυγὸς μιᾶς ξένης δυναστείας; Δὲν στοχάζεσθε, ὅτι πάλιν ζυγὸς εἶναι; Στρέψατε τὰ ὄψα σας καὶ τοὺς ὀφθαλμούς σας εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἀκούσατε τοὺς γογγυσμούς της, καὶ ἴδατε τὰ δάκρυά της, διὰ νὰ καταλάβητε τί θέλει νὰ εἰπῆ ἐλευθέρως ἀπὸ ξένους. Καταδέχεσθε ἐσεῖς νὰ ὁμολογήσθε χρεῶσαι ἀλλογενῶν τῆς ἐλευθερώσεώς σας; Μὴ, λοιπόν, μὴ ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, μὴ δεικνύεσθε τόσον παράφρονες εἰς τὸν ἀναγκαιότερον συλλογισμόν, ἐσεῖς, ὅπου τόσον ἀψευδῶς προβλέπετε εἰς τὰς ἐμπορικὰς σας ἐπιχειρήσεις τὸ μέλλον, καὶ ἀναγκάζονται οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, ὅπου μᾶς μισοῦσι, νὰ σᾶς θαυμάζουσι. Μὴν ἀπατᾶσθε, καὶ μὴν τρέφετε καμμίαν ἀπὸ τὰς εἰρημένας ἐλπίδας, ἀλλὰ προβλέπετε τὸ πλέον φανερόν ἀπὸ κάθε μέλλον, τὴν ἀναγκαίαν, λέγω, ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας ἀφ' ἑαυτοῦ του, καὶ μὴν ἀργοπορήτε αὐτὴν μὲ τὴν ἀπουσίαν σας.

Ἐσεῖς δέ, φίλοι μου καὶ σύγχρονοι νέοι, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὅπου μὲ τόσοις κόπους καὶ ἀγρυπνίας διδάσκεσθε τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς ἀκαδημίας τῶν ἀλλογενῶν, καὶ ὅπου ἐξ ἀνάγκης ἐγνωρίσατε τί ἐστὶ πατρίς, τῆς ὁποίας ὁ ἔρωσ σᾶς ἐνθουσιάζει, καὶ ἤδη ἀρχίσατε παντοίοις τρόποις νὰ ξαναδώσητε εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τὸ παλαιὸν σέβας, ὅπου εἶχεν καὶ ἔχασεν, ἐσεῖς, λέγω, ὅπου μὲ τὴν φυσικὴν σας

ἀγχίνοιαν ἀποδεικνύετε φανερῶς τῶν ἀλλογενῶν συμμαθητῶν σας τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα ὁποῖον εἶναι, μὴν βραδύνετε πλέον τὸν μισευμὸν σας διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ὑπάγετε νὰ προητοιμάσητε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν συμπατριώτων μας. Ἡ δόξα σᾶς προσμένει μὲ τοὺς στεφάνους τῆς νίκης εἰς τὰς χεῖρας καὶ μὲ τὰς ἀγκάλας ἀνοικτάς. Μὴν ξεχάσετε, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία εἶναι τὸ νὰ ζῆ τινὰς εἰς πολλούς, καὶ αὐτὸ ἀποκτᾶται ὠφελῶντας τους.

Σπουδάσατε μὲ ταχύτητα, ὅσοι μέχρι τοῦ νῦν δὲν τὸ ἐπράξατε, τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ μεταχειρίσιν τῶν ἀρμάτων. Ἔσεῖς ἔχετε τὴν διάθεσιν ἐξαίρετον. Ἄς διώξωμεν μίαν φορὰν τὸν ὀθωμανὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὧ Ἑλληνές μου, καὶ ἔπειτα θέλετε ἰδεῖ εἰς πόσον ὀλίγους χρόνους ἡ Ἑλλὰς θέλει ξαναλάβει τὴν προτέραν τῆς λάμπιν. Ἄς ἐβγάλωμεν, ἀδελφοί μου, τὴν βρῶμαν, διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μυρωδίαν τῶν ἀνθῶν. Τὰ μέσα τὴν σήμερον εἶναι ἀρκετά· ἡ μηχανή, τέλος πάντων, εἶναι τελειωμένη. Ἄλλο δὲν λείπει, παρὰ νὰ τὴν κινήσῃ τινὰς, καὶ ἔπειτα μόνη τῆς θέλει δουλεύσει.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ἰδού, λοιπόν, ὦ Ἕλληνες, ἀρκετῶς ἀποδεδειγμένη καὶ ἡ δευτέρα αἰτία τῆς μέχρι τοῦ νῦν ἐπιμονῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς τυραννίας.

Ἄλλο δὲν μοῦ μένει τώρα, παρὰ νὰ ἀποδείξω τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς της, διὰ νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου, καὶ ἄμποτες ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ σᾶς καταπέιση, καθὼς τὸ ἐλπίζω, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ἐμπράκτως τὰ ὅσα μέχρι τοῦδε εἶπον.

Πρὶν ὅμως νὰ ἔμβω εἰς τὰς ἐπαριθμήσεις τῶν μέσων καὶ τῶν τρόπων διὰ τοιοῦτον ἐπιχείρημα, θέλω νὰ ἐκβάλω τοὺς ἀκανθὰς ἀπὸ τὰ ρόδα· λέγω ἐκείνους, ὅπου, διὰ περισσοτέραν δυστυχίαν τοῦ γένους μας, ἢ κακὴ τύχη ἔκαμεν Ἕλληνας, καὶ μόνον ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, ὄχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διὰ νὰ βαστάξωσι περισσότερον καιρὸν τὴν πατρίδα μας ὑπὸ τῆς δουλείας. Αὐτοὶ εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅπου κατὰ τύχην ἐκληρονόμησαν ἀρκετὰ χρήματα καὶ περισσότερα ἐλαττώματα, καὶ ζῶσιν εὐχαριστημένοι, χωρὶς ποτὲ νὰ στοχάζωνται τι διὰ τοὺς ἄλλους. Ἐκεῖνοι οἱ αὐτόματοι καὶ οὐτιδανοὶ ἄρχοντες, οἱ φιλάργυροι καὶ ἀμαθεῖς ἀρχιεπίσκοποι. Ἐκεῖνοι οἱ αὐθάδεις καὶ ὄντως βάρβαροι προεστοί. Ἐκεῖνοι οἱ ἀμαθεῖς, ὅπου θέλουσι νὰ ἀποκρίνωνται πάντοτε καὶ εἰς κάθε πρόβλημα. Ἐκεῖνοι, ὅπου ἀναζητήτως δίδουσι συμβουλὰς πάντοτε καὶ εἰς ὅλους. Ἐκεῖνοι, τέλος πάντων, ὅπου μὲ ἄκραν οὐτιδανότητα ψυχῆς, ἀφοῦ πωλήσουν ἐκουσίως τῷ τυράννῳ καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔχειν τοὺς καὶ τὴν τιμὴν τοὺς, καυχῶνται εἰς τὸ νὰ διαφέρωσιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅπου εἶναι ἀκούσιοι σκλάβοι.

Οἱ τοιοῦτοι, ὦ ἀδελφοί μου, μὴν ἔχοντες ἀρετὴν καμμίαν, καὶ γνωρίζοντες τὸν ἑαυτὸν τοὺς ἀναξιότατον, κρίνουσι τὸ ἴδιον καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Πρὸς τούτοις, ἡ ἀπαιδευσία των δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ καταλάβωσι τοὺς τόσους καὶ τόσους τρόπους, ὅπου οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἠμποροῦσι νὰ μεταχειρισθῶσι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοὺς, καὶ ἐμποδιζόντάς τοὺς ἐνταυτῷ ἀπὸ τὸ νὰ καταλάβουν τὰς αἰτίας, ὅπου βιάζουσι, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τὴν σήμερον τὸ γένος μας νὰ ἐπανορθωθῆ ἔξ ἀποφάσεως, τοὺς ἀποκαταστῶσι εἰς τὰς κεφαλὰς των τὴν ὑπόθεσιν τόσον δύσκολον, ὅσον ἀδύνατον πιστεύουσι τὸ νὰ συνεργήσωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Τὸ δὲ προσωρινὸν καλῶς ἔχειν τοὺς, τοὺς χαλινώνει καὶ τοὺς συνδέει μὲ τὴν δουλείαν, ὅπου οὔτε κἂν τὴν αἰσθάνονται, μάλιστα δὲ οὔτε τοὺς δυσαρέσκει, καὶ σχεδὸν - σχεδὸν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τὴν ἀγαπῶσι, ὡσὰν ὅπου, ἀφοῦ ζῶσιν αὐτοὶ ἀσύδοτοι, ὡς προεῖπον, καὶ τρόπον τινὰ εὐχαριστημένοι, διὰ τοὺς λοιποὺς δὲν τοὺς μέλει τίποτες.

Τί λέγουσι, λοιπόν, αὐτοὶ οἱ βρωμεροὶ καὶ χυδαιότατοι ἄνθρωποι; «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ νικηθῆ ἐν τόσον μεγάλῳ βασιλείῳ; Ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κυβερνηθῶμεν μόνοι μας. Ποῦ νὰ εὕρωμεν ἕνα ἄλλον βασιλέα τόσον εὐσπλαγχνον, καὶ τόσον καλόν; Τί εἶναι αὕτη ἡ ἐλευθερία; Ἡ ἐλευθερία οὔτε ἐστάθη, οὔτε θέλει σταθῆ. Ποῦ νὰ χύσωμεν τόσον αἶμα! Οἱ ὀθωμανοί, εὐθὺς ὅπου καταλάβουν, ὅτι ἔχομεν τοιοῦτον σκοπόν, θέλουσι μᾶς ἀποκεφαλίσαι ὅλους, ὡς τόσα πρόβατα, καὶ ἔστω ἢ ἐσχάτη πλάνη χεῖρων τῆς πρώτης... » καὶ ἄλλα παρόμοια, τὰ ὁποῖα εἰς ἕνα στοχαστικὸν καὶ φρόνιμον ἄνθρωπον, φαίνονται, καθὼς εἶναι, τόσοι μῦθοι, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀπλοῦς καὶ εὐκολοπίστους εἶναι τόσοι χρησιμοί, καὶ ὡς ἀλάνθαστοι προορήσεις, καὶ ἐνταυτῷ, ὅπου δηλοποιοῦσι τὴν ἀνανδρον καὶ ὄντως ἐβραϊκὴν των καρδίαν, ἀπομωρῶνουσι καὶ πολλοὺς ἄλλους.

Μήπως εἶνε ἱκανοὶ νὰ καταλάβουν τὸ δίκαιον, διὰ νὰ τοὺς τὸ εἰπῆ τινὰς¹⁰⁴; Ὡ ἀδελφοί μου! Αὐτοὶ εἶναι τόσοι ἀνόητοι, καὶ ἰσχυρογνώμονες, ὅπου ὅλοι οἱ Δημοσθένεις τοῦ κόσμου δὲν ἠθελαν ἠμπορέσει νὰ τοὺς καταπέισουν. Νὰ ὁμιλήσῃ τινὰς μὲ αὐτοὺς εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσὰν νὰ ἠθελεν νὰ ἀκροάζεται, καὶ νὰ τοὺς ἀποκρίνεται πάντοτε τὸ ναί, μάλιστα ἐκεῖνοι οἱ βρωμοάρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὅσον ὕφος καὶ ἀλαζονείαν ἔχουσι, ἄλλην τόσῃ ἀμάθειαν καὶ ἰσχυρογνωμίαν φυλάττουσιν ἐπάνω των, καὶ ἄλλο δὲν ἠξεύρουσιν νὰ εἰπῶσι, εἰμὴ δυσκολίας, ἀπορίας, καὶ ἀμφιβολίας πλήθος. Ἡ ψυχὴ των εἶναι τόσοι μικρὴ καὶ οὐτιδανή, ὅπου οἱ ψύλλοι εἰς τὰ ὄμματά των φαίνονται τόσοι ἀνδριάντες.

Τί, λοιπόν, ἠμπορῶ νὰ τοὺς εἰπῶ, διὰ νὰ τοὺς καταπέισω, ὅταν δὲν καταλαμβάνουν τί ἐστὶ δίκαιον; Νὰ τοὺς κρᾶξω, ἴσως, ἀτίμους; Ἄλλ' αὐτοὶ τὸ ἔχουν διὰ προτέρημα. Νὰ τοὺς ἐνθυμίσω πόσον εἶναι

ανάξιοι εἰς τὸ νὰ ὠφελήσουν τὴν πατρίδα, καὶ πόσον ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ τὴν ζημιώσουν; Ἄλλ' αὐτοὶ καυχῶνται εἰς αὐτό. Νὰ τοὺς ὄνειδίσω, τέλος πάντων, ὡς ἀνελεήμονας, ἀδίκους καὶ σκληροὺς; Ἀλλὰ ποῖος ἀπὸ ἐσᾶς δὲν τοὺς γνωρίζει, καὶ δὲν τὸ ἠξεύρει; Αὐτοί, ἀγαπητοί μου, εἶναι, ἐπειδὴ πρέπει νὰ εἶναι ὡσὰν ὀπού, καθὼς ἡ ἐλευθερία ἔχει τοὺς διαυθεντευτάς της, οὕτως καὶ ἡ τυραννία ἔχει τοὺς ἐδικούς της, καὶ θέλουν χρησιμεύσει διὰ παραδείγματα ἐντροπῆς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Οὗτος ὁ πολλὰ ἐνοχλητικὸς καὶ βραχὺς πρόλογος ἦτον πολλὰ ἀναγκαῖος διὰ τὴν ὑπόθεσιν τὴν πλέον μεγάλην δι' ἡμᾶς, ὧ Ἕλληνες, ὀπού τώρα ἀρχίζω νὰ ἐρευνήσω, λέγω τὰς αἰτίας, ὀπού βιάζουσι, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, καὶ τὰ εὐκολώτατα μέσα μιᾶς ἀναμφιβόλου ἐπιτεύξεως.

Ἀναγνῶστα ἀγαπητέ, ὀποιος καὶ ἂν εἶσαι, σὲ παρακαλῶ, νὰ στοχασθῆς ἀρκετά, πρῶτον μόνος σου τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἔπειτα νὰ ἀναγνώσῃς τοῦτα τὰ ὑστερινὰ κατεβατὰ τοῦ πονήματός μου, νὰ στοχασθῆς, λέγω, ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι κοινόν, ὅτι ἡ τιμὴ σου, ἡ εὐτυχία σου καὶ ἡ ζωὴ σου κρέμανται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν στοχασμὸν σου. Πρόσεχε οὖν νὰ μὴν ἀπατηθῆς ἀπὸ ἰσχυρογνωμίαν σου καὶ προδῶσῃς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν καὶ πατρίδα καὶ συγγενεῖς καὶ εὐτυχίαν καὶ τιμὴν καὶ ζωὴν.

Ὡ, πόσον τὸ πλῆθος τῶν ιδεῶν, ὀπού εἰς ἐτούτην τὴν στιγμὴν μου παρησιάζονται εἰς τὸν νοῦν, μ' ἐμποδίζουν σχεδὸν ἀπὸ τὸ νὰ τὰς ἐκθέσω καθὼς τυχαίνει, καὶ θέλοντας νὰ γράψω εἰς ὀλίγα λόγια, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ὅσα ὀ ἔρωσ τῆς πατρίδος μὲ διδάσκει, δὲν θέλω δυνηθῆ, ἴσως, νὰ εἰπῶ τὸ ὀλιγότερον μέρος εἰς πολλὰ κατεβατὰ. Ἄλλ' ὀ στοχασμὸς μου, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, δὲν εἶναι νὰ γράψω δι' ἐκείνους, οἱ ὀποῖοι ἔχουσι χρεῖαν νὰ ἀκούσωσι ἐξ ἄλλων ὀλα, ὀσοι δὲ ἔχουν τὸ πνεῦμα ἔξυπνον, ἀρκοῦσιν εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ὀλίγα. Ἄς ἀναφέρωμεν, λοιπόν, πρῶτον τὰς αἰτίας, ὀπού κατασταίνουσιν ἀφευκτον τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, καὶ ἔπειτα, ἐν συντόμῳ, νὰ ἐκθέσωμεν τὰ μέσα καὶ τρόπους διὰ τοιοῦτον ἔργον.

Πρῶτη οὖν καὶ κυριώτερα αἰτία εἶναι τὸ γῆρας τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Ἄλλὰ τί λέγω ἐγὼ πρώτη! Αὐτὴ εἶναι καὶ πρώτη καὶ ὕστερη, οὔτε ἄλλη ἠμπορεῖ νὰ ἔχη τόπον, ὀταν εἶναι αὐτὴ. Ἄς ἐνθυμηθῆ ὀ ἀναγνώστης τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν διαφόρων διοικήσεων, καί, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν πολιτικῶν σωματῶν, ὀτι δηλαδὴ γεννῶνται, αὐξάνουσι, γηράζουσι, καὶ τέλος πάντων θνήσκουσι.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος τὴν σῆμερον εὐρίσκεται εἰς τὰ ὀλοίσθια τοῦ θανάτου, καὶ ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς ἓν σῶμα ἀνθρώπινον, κατακρατημένον ἀπὸ ἀποπληξίαν καὶ μὴ ἔχον ἐλευθέραν, εἰμὴ τὴν κεφαλὴν, ἡ ὀποία, μὴν λαμβάνουσα τὴν ἀναγκαῖαν δύναμιν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἀδυνατίζει καὶ, τέλος πάντων, θνήσκει. Οὕτως καὶ ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν τὴν σῆμερον, εἰς ἄλλο δὲν γνωρίζεται ὀτι ὑπάρχει, εἰμὴ εἰς τὴν Βασιλεύουσαν. Ἐστω εἰς παράδειγμα ὀ πρῶην Τζεζάρ, κυβερνητῆς εἰς τὸ Ἄκρι, ὀ ὀποῖος ὀχι μόνον δὲν ὑπήκουε εἰς τὸν βασιλέα του, ἀλλὰ καὶ ἀντιστέκετο εἰς ὀλας του τὰς προσταγὰς, καὶ πολλάκις φανερὰ τὸν ὕβριζε, καὶ διὰ γραμμάτων πάντοτε τὸν ἐπεριγελοῦσε. Ἐστω εἰς παράδειγμα ὀ Πασβάνογλους, ὀ ὀποῖος ἐκήρυσεν πόλεμον ἐναντίον τοῦ βασιλέως του, καὶ ἐνίκησε πάντοτε. Ἐστω πρὸς τούτοις διὰ παράδειγμα ὀ τῶν Ἰωαννίνων τύραννος, ὀ ὀποῖος, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν τὸ φανερώνη, ὀλοι ὀμως ἀρκετῶς τὸ ἠξεύρουσι ὀτι δὲν φοβεῖται, οὔτε ποτὲ ὑπακούει εἰς τὰς προσταγὰς τοῦ βασιλέως του.

Ποῖος ἀπὸ ἐσᾶς, ἀδελφοί μου, ἀγνοεῖ ἴσως, ὀτι τὰ ἐντάλματα αὐτοῦ τοῦ τυράννου, τέσσαρας ὄρας ἔξω ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσαν, δὲν ἀξίζουσι τίποτες; Ποῖος δὲν ἠξεύρει τὸ πλῆθος τῶν ἀποστάτων, ὀπού ἀφανίζουσι τὰ χωρία καὶ τοὺς ὀδοιπόρους μὲ ἀκαταπαύστους κλοπὰς καὶ συνεχεῖς φόνους, χωρὶς νὰ ἠμπορῆ αὐτὸς ποτὲ νὰ τοὺς καταδαμάσῃ μὲ τὰ στρατεύματά του; Ἄλλὰ τί λέγω στρατεύματα; Αὐτὰ δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ μία συνάθροισις τόσων βαρβάρων, χωρὶς τάξιν καὶ χωρὶς τέχνην· οὔτε διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους τοῦ Καναδᾶ εἰς ἄλλο, εἰμὴ μόνον εἰς τὰ φορέματα¹⁰⁵.

Πρόσθετες καὶ τὸ ἀνεξάλειπτον μῖσος, ὀπού εὐρίσκεται ἀναμεταξύ των· μία δυσπιστία, μία ἀμάθεια, ὀπού τοὺς ἀποκαταστᾶ χειροτέρους ἀπὸ τὰ ἴδια ἄλογα ζῶα. Εἰς τὴν Βασιλεύουσαν ὀρίζουσι περισσότερον οἱ μάγειρες τῶν πρέσβων καὶ ἐπιτρόπων τῶν ξένων βασιλειῶν, παρὰ οἱ σύγκλητοι τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς. Ὁ Ἀντιβασιλεὺς προστάζει, καὶ τὰς περισσοτέρας φορὰς δὲν ὑπακούεται. Τί ἄλλο,

λοιπόν, φανερώνουν αυτά, εἰμὴ τὸ γῆρας τῆς τυραννίας καὶ τὸ ἄφευκτον καὶ ὀγλήγορον πέσιμόν της; Ποῖος δὲν βλέπει, ὅτι ὁ πρῶτος ὁποῦ παρησιασθῆ, θέλει εἶναι ὁ νικητὴς¹⁰⁶;

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὰς αἰτίαι, ὅπου ἀποκαταστῶσιν εὐκολον τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν Ἑλλήνων· πρώτη λοιπόν, εἶναι ἡ προχώρησις τοῦ γένους μας εἰς τὰ μαθήματα. Ὡ, πόση διαφορὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ δέκα χρόνους ἕως τὴν σήμερον! Μεγάλῃ, ὦ ἀδελφοί μου, μεγαλοτάτῃ καὶ καθ' ἑκάστην πρὸς τὸ κρεῖττον φέρεται. Τώρα ἄρχισαν αἱ Μοῦσαι νὰ ἀναλάβουν, καὶ πάλιν νὰ ἐπανορθωθῶσιν εἰς τὰ χρυσόχροα ὄρη τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Απόλλων πάλιν ἐμφανίσθη εἰς τὸ ἀρχαῖον του παλάτιον. Δὲν εὐρίσκεται πόλις τὴν σήμερον, ὅπου νὰ μὴν ἔχη δύο καὶ τρία σχολεῖα.

Ἐξαλείφθη εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἡ δεισιδαιμονία τῶν γραμματικῶν, καὶ οἱ νέοι ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται τὸν ἀξιοτιμιώτερον καιρὸν τῆς ζωῆς των εἰς γνώσεις ὠφελίμους, καὶ ὄχι νὰ τὸν ἐξοδεύουν εἰς τὸ νὰ ἐκστηθίζωσι λέξεις. Ἡ Λογικὴ καὶ Φυσικὴ ἀνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν περισσότερων· οὔτε οἱ διδάσκαλοι τὴν σήμερον ἔχουσι ἐκείνην τὴν ἐνοχλητικὴν καὶ βραδεῖαν μέθοδον τῆς παραδόσεως, οὔτε οἱ μαθηταὶ φυλάττουσι τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀμέλειαν, ὅπου εἶχον, ἀλλ' ἀμφοτέρω, μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν καὶ ἐπιμέλειαν ἀντλίζουν ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῆς μαθήσεως ἐκεῖνα τὰ φῶτα, ὅπου στολίζουσιν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ τὸ ἀποδεικνύουσιν ἄξιον τοῦ πλάστου του¹⁰⁷. Ἡ πολυμαθία, τέλος πάντων, ἀπέβαλεν τὴν δισχυρογνωμίαν ἀπὸ τοὺς περισσότερους, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἔπαυσεν ἐκείνη ἡ ἀδιαφορία, ὅπου πρότερον τόσον ἐδειλίαζεν τοὺς ταλαιπώρους νέους, οἵτινες ἐποθοῦσαν νὰ παύσωσι τὴν δίψαν των μὲ τὰ καθαρὰ νάματα τῆς σπουδῆς καὶ σχεδὸν δὲν ἐτολμοῦσαν.

Τὴν σήμερον οἱ σπουδαῖοι, ἂν κατὰ χρῆος ἀκόμη δὲν εὐλαβῶνται καὶ δὲν τιμῶνται, δὲν καταφρονῶνται ὅμως, οὔτε περιπαίζονται. Καὶ καθεὶς ἀπὸ τοὺς προεστοὺς, ἀντὶς νὰ σφαλίσῃ τὸν υἱόν του εἰς τὸ ὀσπίτιόν του, καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἀμαθέστατον, μετὰ πάσης τῆς ἐπιμελείας τὸν πέμπει εἰς τὰ σχολεῖα, διὰ νὰ φωτισθῆ.

Εἰς αὐτὰ κράζω διὰ μάρτυρας ὅλους σας, ὦ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα ὅσους ἔχουσιν υἱοὺς¹⁰⁸. Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι πλέον ἔρημα ὡς καὶ πρότερον, ἀλλὰ τὸ καθὲν περιέχει πενήντα καὶ ἑκατὸν μαθητάς, οἵτινες ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὸν ἡδύτατον Ξενοφῶντα, τὸν νουνεχὴ Πλούταρχον καὶ τοὺς λοιποὺς ἱστορικοὺς φιλοσόφους τῶν προγόνων μας, ἐγνώρισαν τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας καὶ κλαίουσι πικρῶς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας. Δὲν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας μὲ φόβον, μήπως καὶ τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς κηρύξουσιν ἀθέους, ὡς πρότερον ἔκαμνον, ἀλλὰ τὸ προφέρουσι μὲ ἐκεῖνο τὸ θάρρος, ὅπου οἱ δούλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσι. Δὲν παύουσιν ἀπὸ τὸ νὰ νουθετῶσι τοὺς ἀμαθεῖς φίλους των, καὶ μὲ τὸ παραδειγμὰ των ἐπαρακίνησαν ὅλους νὰ στοχασθῶσι μίαν φορὰν καθὼς πρέπει, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον δὲν τὸ ἔκαμνον.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ, διὰ νὰ λάβῃ τὸ πᾶν τὸ ποθούμενον τέλος, ἄλλο δὲν τοὺς λείπει, εἰμὴ ἡ ἐλευθερία. Ἡ ἀγχίνοιά των εἶναι ἀμίμητος. Οἱ Ἕλληνες, ὦ ἀδελφοί μου, ἔχουσι μίαν φυσικὴν διάθεσιν, ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ μιμῶνται, - ὀμιλῶντας γενικῶς - ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκωσι. Οἱ νόες των εἶναι γεννητικοὶ εἰς τὸ ἄκρον, εἰς τρόπον ὅπου, μετὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, δύο χρόνων διάστημα εἶναι ἀρκετώτατον νὰ ξαναδώσῃ εἰς ἡμᾶς τὰς προτέρας μας ἀρετάς.

Πῶς νὰ παραιτήσω τοὺς ἐπαίνους, ὅπου τυχαῖνον ἐκείνων τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι μὴν ὑποφέροντες τὰς φοβερὰς τυραννίας τῶν ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὅπου γνωρίζουσιν ἀξιωτέρους καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ δάση, διὰ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν ἐλευθερίαν των; Ποῦ ἐσπούδαξαν ἐκεῖνοι τακτικὴν, διὰ νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν των, καὶ νὰ τοὺς νικῶσι πάντοτε¹⁰⁹; Δὲν ἀποδεικνύουσιν αὐτοὶ φανερὰ καὶ τὴν ἄφευκτον πτῶσιν τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐπανορθώσεώς μας; Ἡ μήπως εἶναι ὀλίγοι! Τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκονται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδας, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀδιήγητος καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους ἀπερίγραπτος.

Αὐτοὶ οἱ ἥρωες πολλάκις, μὴν ἀπαντῶντες ἐχθροὺς, διὰ νὰ λάβωσι μὲ τὴν νίκην τὰ ὅσα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα, ζῶσι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ νερὸν καὶ χόρτα, καὶ οὕτως δὲν ἐνοχλοῦσι τοὺς χωριάτας εἰς τὸ οὐδέν. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἀξίζει δέκα ἀρχιστρατήγους ἀλλογενεῖς διὰ τὴν ἐξυπνότητά του νοὸς καὶ

διὰ τὰς πολεμικὰς ἐφευρέσεις, διὰ δὲ τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τοὺς παρομοιάσῃ τινὰς μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς τωρινούς ἀρχιστρατήγους¹¹⁰.

Τὰ ἦθη τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τούτοις, εἶναι ἄλλη μεγαλειτέρα αἰτία, ὅτι εὐκόλος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις των. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ χωρικοί, ἔχουσι μεγαλωτάτην κλίσιν εἰς τὰ ἄρματα¹¹¹. Σχεδὸν καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει δύο καὶ τρία ἄρματα, καὶ εἶναι ἀξιοθαύμαστοι κυνηγοί¹¹². Εἶναι δὲ γενικῶς πεπροικισμένοι ἀπὸ τὴν φύσιν μ' ἓν πνεῦμα γεννητικὸν καὶ ὀρθόν. Ανάμεσα δὲ εἰς τὰς φυσικὰς των ἀρετάς, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, ἡ φιλοξενία εἶναι εἰς αὐτοὺς γενική. Τέλος πάντων φιλόθρησκοι καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἐναντίοι τῶν ὀθωμανῶν.

Ἡ αὐτοιδιότης τῆς τροφῆς των καὶ τὰ καθαρὰ ἀναβρυστικὰ νερὰ ὅπου πίουσι, τοὺς βασιτᾶ ἀδιακόπως εἰς μίαν εὐρωστίαν καὶ δύναμιν ἐξαίσιον¹¹³. Ἡ εἰλικρινότης καὶ εὐθύτης των εἶναι βέβαια ἀξία τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Τὸ σέβας των πρὸς τοὺς γέροντας καὶ ἡ ἀγάπη των διὰ τὴν δόξαν εἶναι ὁμοῖαι μὲ τῶν Σπαρτιάτων. Εἶναι λίαν εὐστροφοί, ἀγαποῦσι καταπολλὰ νὰ ἐπιχειριζῶνται κάθε δύσκολον ὑπόθεσιν, καὶ εἶναι περισσότερον ριψοκίνδυνοι, παρὰ δειλοί¹¹⁴.

Ἡ διαγωγή των εἶναι ἐνάρετος, καὶ μὲ τόσην σταθερότητα ὑποφέρουσι τὰ βάσανα τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας, ὅπου φανερὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἀνότης τῆς ψυχῆς των· καταφρονουσι δὲ εἰς τὸ ἄκρον τοὺς τυράννους των, καὶ ἡ προθυμία των εἰς τὸ νὰ ἐλευθερωθῶσι εἶναι ἄκρα. Ἄλλο δὲν προσμένουν, παρὰ μόνον ἓνα ἀρχιστράτηγον, διὰ νὰ τοῦ γίνουσι ὅλοι ὄπαδοί, καὶ νὰ ξαναποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν τους.

Ἵσως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας, μάλιστα δὲ ἂν εἶναι ἀλλογενῆς - διὰ τοὺς ὁποίους ἐγὼ δὲν γράφω - ἤθελε μὲ κατακρίνει διὰ κόλακα πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς μου, τοὺς ὁποίους τρόπον τινὰ φαίνεται νὰ ἐπαινῶ πολλά. Διὰ τοῦτο λοιπόν, θέλοντας νὰ ἐβγάλω ἀπὸ αὐτοὺς τοιαύτην ἀμφιβολίαν, θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἀποδείξω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίας τοιοῦτου χαρακτήρος.

Τὸ νὰ διαφέρωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀναμεταξύ των, τόσον κατὰ τὸ σῶμα, καθὼς καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, οὐδεὶς βέβαια ἀμφιβάλλει. Τρεῖς εἶναι λοιπόν αἱ αἰτίαι τοιοῦτου ἀποτελέσματος. Ἡ θέσις μιᾶς ἐπαρχίας ὡς πρὸς τὴν γῆϊνὴν σφαιρίαν, τὸ κλίμα καὶ αἱ περιστάσεις. Ἡ μὲν πρώτη προξενεῖ τὴν διαφορὰν εἰς τὰ γένη, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ρῶσος διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἀφρικάνον. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκτελεῖ τὸ αὐτὸ ἀπὸ πολίτην εἰς πολίτην, καὶ οὕτως ὁ Ἀθηναῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν Λακεδαίμονα. Καὶ ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ δύο πρῶται πολλὰ συνεισφέρουσι, ἀποκαταστεῖ μεγαλειτέραν τὴν διαφορὰν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τοῦτο ὁ εἷς διαφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἡ διοίκησις, ἡ θρησκεία, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων, τὰ ἦθη, καὶ τέλος πάντων ἡ ἐξακολουθήσις ἀγνώστων αἰτιῶν, ἧτοι τὸ συμβεβηκός, συνθέτουσι ταύτην τὴν τρίτην αἰτίαν, λέγω, τῶν περιστάσεων. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ χαρακτήρος τοῦ καθενὸς ἔχει τὸ μεγαλιτέρον μέρος. Ἀδύνατον εἶναι τώρα νὰ ἐπαριθμήσῃ τινὰς ὅλα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα συνίσταται ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Φθάνει, ἐν συντόμῳ, νὰ ἡξεύρωμεν, ὅτι ἡ μὲν θέσις κατὰ μοίρας, ὡσαύτως καὶ τὸ κλίμα, ἀποκαταστῶσι τοὺς ἀνθρώπους, ἡ μιᾶς κράσεως ὑγιεινότης, ἡ ἀδυνατοῦ, ἐκ τῶν περιστάσεων δὲ ἡ μὲν νομαρχία καταστεῖ τὸν ἄνθρωπον ἄφοβον, εἰλικρινῆ καὶ ἐνάρετον, ἡ τυραννία δὲ δειλόν, πονηρόν καὶ ὑποκριτήν. Ἡ θρησκεία ὡσαύτως, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ παραδείγματος χάριν, κατασταίνει τοὺς ὄπαδούς του φιλευσπλάγχθους, φιλοξένους καὶ συμπαθητικούς. Ἡ ἐβραϊκὴ θρησκεία κάμνει τὸν λαὸν μισάνθρωπον. Ἡ ὀθωμανικὴ, τέλος πάντων, τὸν κάμνει αὐτόματον, καὶ οὕτως διὰ τὰς λοιπὰς.

Πρὸς τούτοις, τὸ συμβεβηκός ἔχει δύναμιν πολλάκις νὰ χαρακτηρίσῃ ἓνα λαόν. Τυχαίνοντας, παραδείγματος χάριν, ἐν γένος εἰς πόλεμον μὲ διάφορα ἄλλα γένη, καὶ νικῶντας τα δύο καὶ τρεῖς φορές, λαμβάνει βαθμηδὸν ἐν θάρρος τοσοῦτον, ὥστε ὅπου μὲ τὸν καιρὸν τοῦ μένει ξεχωριστόν του κτήμα. Οὕτως ἠκολούθησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὸ ἴδιον μᾶς τὸ βεβαιούσιν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ νῦν αἰῶνος, λέγω οἱ θαυμαστοὶ Σουλιῶτες, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν ἐκαταδέχθησαν νὰ πολεμήσουν τοὺς ἐχθρούς των, ἂν πρότερον δὲν τοὺς ἐβλεπον δεκαπλασίως περισσοτέρους των. Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ κατὰ μοίρας θέσις αὐτῆς εἶναι ἐξαιρετά. Ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς εἶναι στολισμένη μὲ λόφους καὶ πεδιάδας θαυμασίας, τὰ περισσότερα χωρὶα εὐρίσκονται εἰς ὕψος, ἡ γῆ εἶναι καταπολλὰ καρποφόρος, τὰ νερὰ καθαρῶτατα, ὁ ἀῆρ εὐκράτος, ὅθεν καὶ γενικῶς οἱ Ἕλληνες εἶναι ὑγιεῖς καὶ εὐφυεῖς. Αἱ

περιστάσεις δὲ ὅπου εἰς τὸν παλαιὸν καιρὸν κατέστησαν τοὺς Ἕλληνας τόσον ἀξιοτέρους ἀπὸ τὰ ἄλλα γένη, τοὺς ἐχαρκτήρισαν διὰ φιλοξένους, μεγαλοψύχους, ζηλωτὰς τῆς πατριδος των καὶ λατρευτὰς τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν Φίλιππον ὀλιγόστευσαν ὅπως οὖν τὴν πρώτην των καθαρότητα, οἱ ὀθωμανοὶ δέ, φυλάττοντες τοὺς ὑπὸ τῆς βαρβάρου τυραννίας των, δὲν ἠμπόρεσαν ποσῶς οὔτε νὰ τοὺς φθείρουν τὰ ἦθη, οὔτε νὰ τοὺς ἀλλάξουν τὸν παλαιὸν χαρακτήρα τους, καὶ τοῦτο διὰ δύο αἷτια. Πρῶτον μὲν, ἐπειδὴ οἱ ὀθωμανοὶ εἶναι ἑτερόθρησκοι, καὶ δεύτερον, ὅπου οἱ Ἕλληνες, μὴν ἔχοντες εἰς χεῖρας των τὴν διοίκησιν, πάντοτε ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Αὐτοί, νομίζοντες τοὺς ὀθωμανοὺς τόσους ξένους τυράννους των, οὔτε εἰς τὰ ἦθη των τοὺς ἐμιμήθησαν, οὔτε εἰς τὸν χαρακτήρα των. Καὶ ἂν ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ἠφάνισεν τὴν Ἑλλάδα κατ' ἄλλα μέρη, βέβαια δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφθείρῃ τὰ ἦθη τῶν κατοίκων της, ὅπου, ἴσως, ἕνας μονάρχης, ἤτοι τύραννος τῆς αὐτῆς θρησκείας καὶ γένους, ἤθελεν κάμει.

Τὰ ἦθη, λοιπὸν, καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων προδεικνύει τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς των. Ἀλλὰ ἂς στρέψωμεν, τέλος πάντων, τὰ ὄμματά μας εἰς τὰ παραδείγματα, διὰ νὰ καταπεισθῶμεν εὐκολώτερα. Ἐγὼ ἠμποροῦσα νὰ σᾶς ἀναφέρω χίλια παραδείγματα γενικῶν ἐπαναστάσεων, παλαιῶν τε καὶ νέων εἰς διάφορα μέρη τῆς γῆς, διὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι, ὅταν μία ἐπανάστασις ἔχει διὰ ὄρον καὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν, ὅταν δηλ. ἡ ὑπόθεσις ἐγγίζει τοὺς περισσοτέρους, πάντοτε εὐδοκιμεῖ. Ἀλλ' ἡ διήγησις των ἤθελεν σταθῆ πολλὰ διεξοδική, ὡσὰν ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀναφέρω καὶ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ ἐπίλοιπα.

Δόξα οὖν τῇ Ἐλευθερίᾳ, ἔχομεν ἐν παράδειγμα, καὶ μέγαν καὶ νέον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ σᾶς καταπέσῃ, χωρὶς νὰ ἔχω χρεῖαν νὰ ἀντιγράψω τοὺς ἱστορικοὺς. Τοιοῦτον παράδειγμα τόσον εἶναι ἀξιοθαύμαστον εἰς τὴν ιδιότητά του, ὅσον μεγαλειτέρα ἤθελε σταθῆ ἡ ἀνοησία ἐκείνων, ὅπου δὲν ἤθελεν καταπεισθῆ. Οἱ Σέρβοι μᾶς δίδουν αὐτὸ τὸ μέγαν παράδειγμα, ὧ Ἕλληνες.

Αὐτοὶ ἦτον ὁ λαὸς ὁ πλέον ἀπλούστατος, καὶ βέβαια καθεὶς ἐστοχάζετο, ὅτι ἀργότερα ἤθελε λάμψει ἡ ἐλευθερία εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα. Μ' ὅλον τοῦτο, ὁ θαυμαστός στρατηγὸς των καὶ ἐλευθερωτὴς των Γεώργιος ἐστάθη ἰκανὸς νὰ ἐπαναστατήσῃ ὅλους τοὺς συμπατριῶτας του, καὶ εἰς τὸ βραχύτατον διάστημα ἕξ μηνῶν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Ὡ, πόσα μαθήματα ἔδωκεν καὶ πόσας ἀμφιβολίας διέλυσε μὲ τὰ ἔργα του ὁ ἀξιάγατος Γεώργιος εἰς μεταχείρισιν τῶν Ἑλλήνων! Ὡ, πόσον ἀποστόμωσε τοὺς ἀνοήτους καὶ φλυᾶρους κατὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ κατορθώματά του, καὶ ἐτρόμαξεν τοὺς ἀρχεῖους ὀθωμανοὺς μὲ τὰ ἄρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως!

Ὡ Ἕλληνες, μάθετέ το διὰ πάντοτε, τὰ ἄρματα τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἀνίκητα, καὶ οἱ ὀθωμανοὶ θέλουν φύγει ἀπ' ἔμπροσθεν τῶν ἀρματωμένων Ἑλλήνων. Μὴν ἀλησμονήσητε πρὸς τούτοις, παρακαλῶ, τὸ παντοτινὸν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιάτων. Ἴδετε ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ ποτὲ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τοὺς καταδαμάσουν, οὔτε κἂν νὰ πλησιάσωσι τολμοῦσι πλέον εἰς τὰ σύνορά των. Ἐνθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνθίστασις, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι οὔτε ἄγριοι, οὔτε οὐτιδανῆς ψυχῆς, καθὼς οἱ ἐχθροὶ των ὀθωμανοὶ.

Ἐγὼ δὲν ἠξεύρω, τί νὰ σᾶς εἰπῶ περισσότερα, χωρὶς νὰ σᾶς ξαναειπῶ τὰ ἴδια. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι τόσον φανερά, ὅπου μοῦ κακοφαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, νὰ ἠθέλησα νὰ σᾶς τὴν ἀποδείξω. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνάμεσα εἰς ἐκείνους ὅπου ἀμφιβάλλουν ἀπὸ ἰσχυρογνωμίαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κακογνωμίαν, εὐρίσκονται τινές, οἱ ὅποιοι ἀμφιβάλλουσιν ἀπὸ ἀμάθειαν, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀπεφάσισα νὰ παραστήσω τὰς αἰτίας, ὅπου βιάζουσιν ἐνταυτῷ καὶ εὐκολύνουν τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας.

Ὑστερα λοιπὸν ἀπὸ τὰς προειρημένας αἰτίας, ὅπου ἀνέφερον, μένει ἀκόμη μία, ἡ ὁποία τόσον εἶναι μεγάλη καὶ εὐκολονόητος, ὅπου πρέπει νὰ καταπέσῃ καὶ τοὺς πλέον ἰσχυρογνώμονας: Ποῖος ἀμφιβάλλει, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι τὸ μέρος εἶναι μικρότερον ἀπὸ τὸ ὅλον; Ποῖος πρὸς τούτοις ἀμφιβάλλει, ὅτι μία δύναμις ὡς πέντε νικᾷ μίαν ἄλλην ὡς δύο; Βέβαια οὐδεὶς. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς, εἶναι ὡς τὰ ἑπτὰ πρὸς τὸ ἕν, καθὼς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη. Καὶ ποῖος, παρακαλῶ σας, τώρα δὲν θέλει καταπεισθῆ ἀπὸ αὐτὴν τὴν δεῖξιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ νικήσωσι

τούς ὀθωμανούς; Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου νὰ ἀμφιβάλλῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὀλοτελῶς ἀναίσθητος; Ἐγὼ θέλω νὰ ἐλπίσω, ὅτι δὲν θέλει εὐρεθῆ κανεὶς τόσον δύσνους καὶ ἀνόητος.

Ὡ Ἕλληνες! Ὡ ἀγαπητοὶ μου ἀδελφοί! Καὶ ὀλιγότεροι ἂν ἤμεθα ἀπὸ τούς ὀθωμανούς, ἀφεύκτως ἠθέλαμεν τούς νικήσει, διὰ τὰς τόσας αἰτίας ὅπου ἀνωτέρω εἶπον, πόσω μᾶλλον ὄντες ἐπτάκις ἀνώτεροι εἰς τὴν ποσότητα! Οἱ ἐχθροὶ μας δὲ ὄχι κατὰ τὸν ἀριθμὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἦθη, κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ κατὰ τὴν μεγαλοψυχίαν, εἶναι ἑκατὸν φορὰς ὑποδεέστεροί μας. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν νικήσωμεν τούς ἐχθρούς μας;

Ἴσως πάλιν κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὅπου συνηθίζουν νὰ ἐρωτῶσι, χωρὶς νὰ καταλαμβάνωσι, ἠθελεν ἀποκριθῆ: «Ἄν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διατί λοιπὸν μέχρι τῆς σήμερον δὲν τούς ἐνίκησαν;» Καὶ πότε ἐπολέμησαν, ἀνόητε ἀνθρώπε, καὶ δὲν τούς ἐνίκησαν; Αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι φευγάτοι εἰς τὰ δάση, ὅπου καθημερινῶς πολεμοῦσι καὶ νικοῦσι, δὲν εἶναι ἱκανοὶ ἴσως νὰ σοῦ ἀποδείξουν τὴν ἀλήθειαν; Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ μάλιστα τῶν Ὑδριώτων, ὅπου καθημερινῶς μὲ τούς ἀλλογενεῖς πειρατὰς ἐχθρούς των πολεμοῦσι, δὲν τούς νικοῦσιν ἴσως πάντοτε, ἀγκαλὰ καὶ ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρους των; Ὁ Γεώργιος δὲν ἐλευθέρωσεν ἴσως τούς Σέρβους; Καὶ ποῖος ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Ρήγας ἠθελεν ἐλευθερώσει τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἡ φθονερὰ τύχη μας δὲν ἠθελεν δανείσει τῆς προδοσίας τὸ μιᾶρον ξίφος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σκληροῦ Οἰκονόμου;

Ἄλλ' ἰδοὺ πάλιν ἄλλος, ἀπ' ἐκείνους ὅπου κρίνουν τὰ πράγματα καθὼς τὰ βλέπουν, καὶ ὄχι καθὼς εἶναι, νὰ λέγῃ: «Ἐ! ἓνας ἦτον ὁ Ρήγας, καὶ ἄλλος δὲν εὐρίσκεται». Ὡ, πόσον λανθάνεται, ὅποιος ἔτζι στοχάζεται! Ἐγὼ δὲν θέλω νὰ κάμω τοιαύτην ἀτιμίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μάλιστα τοῦ γένους μας, πιστεύοντάς το. Καὶ ἂν μέχρι τοῦ νῦν δὲν ἐφάνη, ὄχι διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐμφανισθῆ ἐντὸς ὀλίγου; Μόνον οἱ ἀκατάπειστοι ἄς προσμείνουν νὰ ἰδοῦν εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐντροπὴν τους.

Ἐσεῖς δέ, ὦ μιμηταὶ τοῦ μεγάλου Ρήγα, ἀκούσατε μερικὰς ἐνθυμήσεις, ὅπου τώρα θέλω σᾶς καταγράψει, διὰ νὰ δώσω τέλος τοῦ λόγου μου, καὶ ἐνταυτῷ νὰ ἀποδείξω τὰ μέσα μιᾶς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπανορθώσεως τοῦ γένους μας.

Ἐγὼ δὲν νομίζω μ' ἐτοῦτο νὰ σᾶς συμβουλεύσω, ὦ ἀγαπητοὶ μου, ἐπειδὴ ἠξεύρω, ὅτι ὁ μεγαλιέτερος διδάσκαλος εἶναι ὁ ἔξω τῆς πατρίδος, καὶ ἐσεῖς τὸν αἰσθάνεσθε, ὅσον χρειάζεται. Τὸ θέμα ὅμως τὸ καλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς λέγω, ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ εἶναι ὁ ὀδηγὸς τῶν ἐπιχειρημάτων σας. Ὁ σκοπὸς σας πρὸς τὸ καλὸν τὸ γενικόν, καὶ ὄχι τὸ μερικόν, νὰ ἀποβλέπη πάντοτε.

Ἡ φρόνησίς σας θέλει σᾶς διδάξει, πῶς νὰ φυλάξητε τὸ μυστικόν. Ἐγὼ σᾶς ἐνθυμῶ μόνον, ὅτι οἱ προδόται εὐρίσκονται πανταχόθεν. Ἡ ἐμπειρία σας θέλει σᾶς δεῖξει τὰ εὐκολοφύλακτα χωρία καὶ τούς φιλοπάτριδας καὶ ἐναρέτους ἀνδρας, ἐγὼ δὲ σᾶς ἐνθυμῶ πόσον συμφέρουν εἰς τὴν ἐπιχειρησίν σας. Ἐσεῖς δὲν εἴσθε χρυσολάτραι, ἐγὼ δὲ σᾶς ἐνθυμῶ, ὅπόσον οὐτιδανώνει ἡ φιλαργυρία μιᾶν ἠρώϊκὴν ψυχὴν. Ἐσεῖς, τέλος πάντων, ἠξεύρετε πῶς νὰ νικήσητε, ἐγὼ δὲ σᾶς λέγω νὰ καλομεταχειρισθῆτε τὰς νίκας σας.

Μὴν ἀλησμονήσητε τὴν ταχύτητα τοῦ καιροῦ, διὰ νὰ μὴν ἀπερνᾶ οὔτε μία στιγμή, ὅπου νὰ μὴν εἶναι στεφανωμένη ἀπὸ τὰ χρηστὰ κατορθώματά σας. Εἴσθε προβλεπτικοί. Βραβεύσατε τὴν ἀξιότητα εἰς ὅποιον ὑποκείμενον τὴν εὐρετε, τιμωρήσατε τὰ ἀμαρτήματα ὁμοίως. Καί, τέλος πάντων, κράξατε πρὸς τούς συναδελφούς μας Ἕλληνας καὶ εἶπατε αὐτῶν:

Ἰδοὺ, ἀδελφοί, καιρὸς σωτηρίας. Μὴν σᾶς λυπήσῃ ὀλίγον αἷμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ τὴν εὐτυχίαν σας. Ποῖος δὲν κόπτει τὸν δάκτυλον, διὰ νὰ ἰατρεύσῃ τὴν χεῖρα του; Λάβετε τὰ σπαθία τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἄς ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν δειλῶν ὀθωμανῶν, διὰ νὰ συνθλάσωμεν τὰς ἀλύσους μας. Ἄς εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεόν, ὅπου δὲν ἐγεννήθημεν ἓνα αἰῶνα πρωύτερα, ἀλλ' ἐγεννήθημεν εἰς καιρὸν ἐπιτηδειότατον εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας. Ποία μεγαλιέτερα εὐχαρίστησις διὰ ἓνα ἀνθρώπον ἀπὸ αὐτῆν! Μὴν βραδύνετε λοιπὸν, ὦ ἀγαπητοί, τὴν ὑπόθεσιν. Ἄς ξεσπαθώσωμεν μιᾶν φορὰν, καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθῃ μόνον του εἰς τὸ τέλος.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, πρέπει νὰ πέσῃ ἐξ ἀποφάσεως, ἢ οὔτως ἢ οὔτως. Ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὸ γένος μας, ἂν κυριευθῇ ἀπὸ ἑτερογενὲς βασιλεῖον. Τότε οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουν μείνει πλέον Ἕλληνες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν διαφθαρῆ τὰ ἦθη των, καὶ θέλομεν μείνει πάλιν δούλοι, καὶ δούλοι ἴσως, πάλιν, ἀλευθέρωτοι διὰ πολλοὺς αἰῶνας.

Διὰ τὴν ἀγάπην τῆς τιμῆς μας, στοχασθῆτε το μὲ προσοχήν. Μὴν σᾶς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἀποστολῶν τῶν ξένων βασιλείων. Αὐτοὶ εἶναι τόσοι σκλάβοι, καὶ διὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντροπήν των, προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν των. Αὐτοὶ δὲν προσκυνοῦσι, εἰμὴ τὸν βασιλέα των καὶ τὸν χρυσόν. Μὴν στοχάζεσθε, ὦ ἀδελφοί μου, ὅτι κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς θέλει θυσιάσει καὶ χρυσὸν καὶ στρατιῶτας, διὰ νὰ διώξῃ τὸν ὀθωμανὸν καὶ νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἔπειτα ἐλευθέρους! Ὡ, κάλλιον ἕνας σεισμὸς ἢ ἕνας κατακλυσμὸς νὰ μᾶς ἀφανίσῃ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, παρὰ νὰ ὑποκύψωμεν πλέον εἰς ξένον σκῆπτρον.

Διατί, ὦ Ἕλληνες ἀγαπητοί μου, νὰ προσμείνωμεν νὰ μᾶς δανείσῃ ἄλλος ἐκεῖνο, ὅπου ἡμεῖς ἔχομεν; Χίλιας φορὰς περισσότερον αἷμα ἤθελεν ἐκχυθῆ, ἂν ἤθελεν εἰσέλθει ξένον σπαθί εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρὰ ἂν ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῆ μόνοι μας. Μὴν σᾶς δειλιάσῃ πρὸς τούτοις ἡ ἀπειρία μας, ἀλλ' ἴδατε τοὺς Σέρβους¹¹⁵. Ἴδατε ἐνταυτῶ τοὺς νῦν ναύτας τοῦ γένους μας, πῶς, ἀγκαλὰ καὶ ἀγράμματοι, ταξιδεύουν μὲ μεγαλωτάτην εὐκολίαν εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας, μάλιστα δὲ κάμνουσι μόνοι τους τὰ πλέον ὠραιότατα καὶ ταχύτερα καράβια.

Μὴν στοχάζεσθε λοιπὸν, ὅτι χρειάζονται αἰῶνες, διὰ νὰ καλλωπισθῇ τὸ γένος μας καθὼς πρέπει. Οὐχί, ὦ Ἕλληνες! Τὸ νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ νὰ καλλωπισθῇ εἶναι τὸ αὐτό, καὶ θέλει ἀκολουθήσει εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν. Μὴν σᾶς φοβίσουν τὰ μέσα, ὅτι λογῆς καὶ ἂν εἶναι ἀποβλέψατε μόνον εἰς τὸ χρηστὸν τέλος. Ὁ καλὸς ναύτης ταξιδεύει μὲ ὅλους τοὺς ἀνέμους. Οὔτως καὶ ὁ ἐλευθερωτῆς τῆς Ἑλλάδος, εἰς κάθε περίστασιν, ὅπου τὸ τυχὸν διορίσῃ, ἢμπορεῖ πάντοτε νὰ διοικήσῃ καλῶς, ὡσὰν ὅπου ὁ σκοπὸς του εἶναι ἕνας, ἐν τὸ τέλος του, λέγω τὸ κοινὸν ὄφελος.

Ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ἠϋξήσεν τόσο, ὅπου μόνη τῆς προδεικνύει τὸν ἀφανισμόν τῆς. Ἡ Ἑλευθερία ἐπλησίασεν εἰς τὴν προτέραν τῆς κατοικίαν. Ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος τοῦ Ἄρεως ἐξύπνησεν ἀπὸ τοὺς τάφους των τῶν προγόνων μας τοὺς ἥρωας. Ἴδου ὁ Δημοσθένης, ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, θεωρεῖ δεύτερον Φίλιππον εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἡπείρου. Ἴδου ὁ Λυκούργος βλέπει ἄλλους Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ Μανιάτας. Ὁ μέγας Λεωνίδας ἀκούει τὰ τύμπανα τῆς νίκης καὶ εὐφραίνεται. Ὁ τύραννος τῆς Συρακούζης Διονύσιος βλέπει καὶ αὐτὸς μακρόθεν τὸν τύραννον τῶν ὀθωμανῶν καὶ προβλέπει τὸ τέλος του. Ἠγγικεν ἡ ὥρα, ὦ Ἕλληνες, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας! Τὸ τέλος τῶν τυράννων εἶναι, ἀδελφοί μου, πασιδηλον! Ὅλοι ἀπὸ τὸν θρόνον μετέρχονται εἰς τὸν Αἶδη μὲ βίαιον θάνατον καὶ δὲν μένει ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλο, εἰμὴ τὸ βρωμερὸν ὄνομά των διὰ κατάραν εἰς τὰ στόματα τῶν μεταγενεστέρων.

Ὡ Ἕλληνες! Οἱ ποταμοὶ αἵματος τῶν συγγενῶν μας καὶ φίλων μας, ὅπου ἐχύθησαν ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸν σπαθί, ζητοῦσιν ἐκδίκησιν. Τόσοι ἄλλοι, ὅπου μέλλουσι νὰ χυθῆ, ζητοῦν βοήθειαν. Ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα, καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί!

Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι καιρὸς τῆς δόξης ἔφθασεν, καὶ κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι ἐπιζήμιος καταπολλὰ εἰς ἡμᾶς. Ἄς τρέξωμεν λοιπὸν ὅλοι μας, ναί, ὅλοι μας, πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν. Καὶ ἄμποτες καγῶ, σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου, νὰ ἀξιωθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμα μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου πατρίδος καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ὅλοι μας ἢ τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Ἐπαμεινώντα.

Ἐ! πόσον γλυκὸ πρᾶγμα εἶναι νὰ ὁμιλῇ τινὰς τὴν ἀλήθειαν! Γλυκύτερον ὅμως καταπολλὰ εἶναι νὰ ἐκφέρῃ εἰς φῶς ἀληθείας ἐπωφελεῖς. Αὐτὸ ἐγὼ ἐπροσπάθησα, ἀγαπητοί μου, νὰ ἐκτελέσω καὶ ἐλπίζω νὰ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ μου. Ἄχρηστον ἤθελεν εἶναι εἰς ἕνα ἄρρωστον, ἂν ὁ ἰατρός, ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὸ πάθος του, ἤθελε τοῦ ὁμιλήσει περὶ ἄλλων παθῶν. Διὰ τοῦτο καγῶ, γνωρίζοντας τὴν ἀληθῆ ἀσθένειαν τῆς Ἑλλάδος, περὶ αὐτῆς μόνον ἀπεφάσισα καὶ ὠμίλησα τῶν ἀδελφῶν μου Ἑλλήνων.

Ἀπέδειξα τί ἐστὶ ἐλευθερία. Ἐπειτα ἐφάνερωσα πόσον ἀναγκαῖον ἀπόκτημα εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον

ὅτι μόνον αὐτὴ τὸν ἀποκαταστῆ ἄξιον τοῦ ὀνόματός του, ὄντας ὁ δούλος ποταπότερος καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια ἄλογα ζῶα.

Τὰ ὀλίγα παραδείγματα ὅπου ἀνέφερα ἀπὸ τὴν ἀναρίθμητον ποσότητα, ὅπου ἡ ἱστορία μᾶς διηγεῖται, ἀπέδειξαν ὅπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία. Δὲν ἔλειψα ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς ἐνθυμίσω τὸ χρέος, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν Πατρίδα του καὶ τὴν Ἐλευθερίαν του. Τέλος πάντων, ἀγαπητοί μου, ἐπροσπάθησα νὰ σᾶς ἀποδείξω, πόσον εὐκολοῦς εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ χαρακτήρ μας, ἡ ποσότης μας, τὰ ἦθη μας, τὸ γῆρας τῆς τυραννίας, τὸ πλῆθος τῶν συνδρομητῶν καὶ ἡ φυγὴ τῆς ἀμαθείας, ἐστάθησαν τὰ ἀναντίρρητα δικαιολογήματά μου. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἔδειξα τοῦ καθενὸς ποῦ εὐρίσκεται ἡ εὐτυχία του. Ἄμποτες, λοιπόν, ὅλοι μας νὰ κινήσωμεν πρὸς ἀπάντησίν της, καὶ νὰ ἀξιωθῶμεν ταχέως νὰ δοξάσωμεν τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος, καὶ σκιρτίζοντες νὰ ἀλαλάξωμεν: Ζήτω ἡ Ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων εἰς αἰῶνας αἰώνων! Γένοιτο, γένοιτο!

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ
ΑΝΑΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ
Σ. ΚΑΙ Κ.

Ο ΣΥΓ(ΓΡΑΦΕΥ)Σ. Αδελφοί μου, χαίρετε! (τούς ἀσπάζεται).

Ο Σ. Δὲν ἤξεύρω πότε θέλει ἀλλάξεις ἰδιώματα. Αὐτὰ τὰ φιλιὰ σου!..

Ο Κ. Τῆ ἀληθεία εἶναι παράξενος· (λέγει πρὸς τὸν Σ.) Εἰς ὅποιον μέρος με ἀπαντήση, εὐθύς ὀρμῆ νὰ με φιλήση. Ἐγὼ ὅμως δὲν τὸν ἀφήνω, καὶ πολλάκις...

Ο ΣΥΓ. Διατί, ἀδελφοί μου, σᾶς κακοφαίνεται; Ἐσεῖς γνωρίζετε τὴν καρδίαν μου πόσον εἶναι καταπικραμένη ἀπὸ τὰς καταδρομὰς τῆς τύχης, καὶ θέλετε νὰ με ὑστερήσητε ἀκόμη ἀπὸ αὐτὸ τὸ μόνον καλὸν ὅπου μοῦ ἔμεινε! Ἐγὼ σᾶς βεβαιῶ ὅτι, ὅταν σᾶς φιλῶ, αἰσθάνομαι μίαν ἠδύτητα ἀνέκφραστον, καὶ... Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὰ τοιαῦτα. Εἰπέτε μοι, παρακαλῶ, ἀναγνώσατε τὸ βιβλίον, ὅπου πρὸ ἡμερῶν σᾶς ἔδωσα;

Ο Σ. Τὸ θαυμαστὸν πόνημά σου; (εἰρωνικῶς).

Ο Κ. Τὴν Ἑλληνικὴν Νομαρχίαν; (εἰρωνικῶς).

Ο ΣΥΓ. Ναί.

Ο Σ. [Τὸ ἀναγνώσαμεν].

Ο Κ. [Τὸ ἀναγνώσαμεν].

Ο Σ. Τί λωλαμάδα! Ἡθέλησες καὶ σὺ νὰ δείξης τὴν ἀξιότητά σου, καί, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, ἡ ὑπερηφάνειά σου σ' ἐτύφλωσε τόσο, ὅπου με τοὺς ἰδίους σου κόπους καὶ με ἔξοδά σου ἠθέλησες νὰ ἀποκτήσης βάσανα. Καὶ ἐνθυμήσου τοὺς λόγους μου.

Ο Κ. Τῆ ἀληθεία, ἂν κανέναν ἀπὸ ἐκείνους ὅπου ὄνειδίζεις, κατὰ δυστυχίαν, γνωρίση ὅποιος εἶσαι, ἠμπορεῖ νὰ σὲ βλάψη, καὶ ἴσως περισσότερον ἀπ' ὅ,τι φοβεῖσαι.

Ο Σ. Καὶ ποῖον ἄφησε ἄβριστον; Βασιλεῖς, ἀρχιεπισκόπους, εὐγενεῖς, πλουσίους...

Ο Κ. Ἡθέλησες πρὸς τούτους, φίλε μου, νὰ ὀμιλήσης διὰ πολλὰ πράγματα· καὶ εἰς τόσο μικρὸν βιβλίον, βέβαια, δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ εἰπῆ ὅσα χρειάζονται.

Ο Σ. Ἐ, κάψε τα, κάψε τα, ἀγαπητέ μου, ὅσα σώματα καὶ ἂν ἐτύπωσες, κάψε καὶ τὸ χειρόγραφον, διὰ νὰ μὴν εὕρης βάσανα.

Ο ΣΥΓ. Νὰ τὰ κάψω! (με ἐνθουσιασμὸν καὶ μεγαλοφώνως). Ὡ Πατρίς! Ὡ Ἑλλάς! Ὡ Ἕλληνες! Ὡ φίλοι μου γλυκύτατοι! (πίπτει λιποθυμισμένος).

Ο Σ. Πῶς ἔμεινεν ἄλαλος! (λέγει πρὸς τὸν Κ.).

Ο Κ. Πῶς ἐκιτρίνισε!

Ο Σ. Μοὶ φαίνεται νὰ δακρύζη.

(Ο Κ. τὸν ἀνασηκώνει καὶ μετ' ὀλίγου, ἀναλαμβάνων ὁ συγγραφεὺς, λέγει:)

Ο ΣΥΓ. Ὡ Θεέ μου! Εἶσθε ἐσεῖς, ὅπου μοῦ λέγετε τοιαῦτα λόγια; Ἐ, ἀδελφοί μου, ἐσεῖς βέβαια δὲν

εύρισκεσθε εἰς τὰς ἰδίας περιστάσεις ὅπου εὐρίσκομαι ἐγώ, οὔτε αἰσθάνεσθε ὅλον τὸ βᾶρος τῆς τυραννίας καὶ ὅλας τὰς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδος ὅσον ἐγὼ τὰς αἰσθάνομαι. Ἐγώ, ναί! Ἐγὼ δὲν ζῶ, εἰμὴ ὡς Ἕλλην οὔτε ἄλλο τι ἠμπορεῖ νὰ μοῦ καταστήσῃ ποθητὴν τὴν ζωὴν μου, εἰμὴ ἢ Ἑλλάς. Ἡ καρδιά μου εὐθὺς ἀρχίζει νὰ ταράττεται βιαίως, ὅταν ἀκούω τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος μου.

Ἐ, φίλοι μου, εἶναι ἀδύνατον νὰ σᾶς παραστήσω τὴν ταλαιπωρίαν τοῦ γένους μας· οὔτε ὅλοι ὑποφέρουσιν ἐξ ἴσου, διὰ νὰ ἠμπορέσουν νὰ αἰσθανθῶσι μὲ τὴν ἰδίαν δύναμιν ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὰ ἀνυπόφορα κεντήματα τῆς ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο... (οἱ φίλοι του θέλουσι νὰ τὸν ἀντισκόψωσι ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν, καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐξακολουθεῖ οὕτως:) Ἐγὼ προβλέπω τί θέλετε νὰ μ' ἐρωτήσητε, ᾧ ἀγαπητοί μου, καὶ ἰδοὺ ὅπου σᾶς προλαμβάνω. Ἀκούσατε λοιπὸν μὲ πᾶσαν εἰλικρίνειαν τὸ πῶς καὶ διατί ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον μου, καὶ ἐλπίζω νὰ ἀπολαύσω τὴν συγγνώμην σας εἰς τὰ ἀκούσια σφάλματά μου καὶ τὴν εὐχαρίστησίν σας εἰς τὸ ἐπιχείρημά μου.

Περιττὸν μοῦ φαίνεται νὰ σᾶς παραστήσω τὸν χαρακτήρα μου, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος καλλιώτερα ἀπὸ ἐσᾶς μὲ γνωρίζει. Δὲν ἀγνοεῖτε πρὸς τούτοις, ὅτι αἱ δυστυχίαι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, καὶ ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης ἀπὸ τὸ ἄλλον, ἠῤῥησαν τὰς κατὰ μέρος ἐδικὰς μου δυστυχίας εἰς τὸ ἄπειρον. Δι' ἀρκετοὺς χρόνους, λοιπὸν, ἔζησα τυραννημένος ἀπὸ μίαν ἀδιάκοπον ἀμφιβολίαν, ἢ ὅποια μ' ἐφύλαττε παντοτινὰ καταβεβυθισμένον εἰς θλιβεροὺς στοχασμούς.

Τὰ ψυχικὰ πάθη μου σχεδὸν εἶχον νενεκρωθῆ, καὶ εἰς ἄλλο δὲν ἐτελείωνε κάθε στοχασμὸς μου, παρὰ εἰς τὸ ἀδιακόπως παρ' ἐμοῦ μελετημένον τέλος. Οὔτε δι' ἄλλο τίποτε ἐστοχάσθην, εἰμὴ διὰ τὸ πῶς νὰ ἠμπορέσουν νὰ παύσουν αἱ γενικαὶ δυστυχίαι τοῦ γένους μας, ὅπου νὰ παύσουν ἐξακολουθῶς καὶ αἱ ἐδικαὶ μου, οὔσαι τόσον ἐνωμέναι ἀλλήλων των, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀναπαυθῆ ὁ φίλος σας, ἐν ὅσῳ σώζεται ἡ τυραννία τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν, μόνον ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, μόνον καὶ μόνον αὐτὸς ἐκυρίευσεν τὴν ψυχὴν μου· οὔτε ἄλλη ἐπιθυμία ἠμποροῦσε πλέον νὰ ἔχη χώραν, αὐτοῦ ὄντος, εἰμὴ τὸ θεῖον δῶρον τῆς φιλίας. Καὶ οὕτως ἡ γλυκεία συναναστροφὴ σας καὶ ἡ ἀνάγνωσις τινῶν συγγραφέων μ' ἐπαρηγοροῦσαν ὅπως οὖν.

Ἀλλά, φεῦ! Ὅταν εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου ἤρχετο ὁ σημερινὸς ὄλεθρος τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἀνήκουστα καὶ σχεδὸν ἀπίστευτα βᾶσανα τῆς πατρίδος μου, εὐθὺς ἓνας παράξενος τρόμος ἀγανακτήσεως μ' ἐκυρίευσεν ὅλον, ὅπου, σᾶς βεβαιῶ, ᾧ φίλοι μου, δὲν ἠμποροῦσα οὔτε νὰ γράψω, οὔτε νὰ ἀναγνώσω, οὔτε κἂν νὰ ὁμιλήσω. Καὶ μόνος ἔλεγον εἰς τὸν ἑαυτὸν μου: «Ἐ, διατί οἱ Ἕλληνες νὰ εἶναι δοῦλοι! Διατί νὰ μὴν ἐλευθερωθοῦν μέχρι τῆς σήμερον! Εἶναι δυνατόν, εἶναι εὐκόλον ἢ ὄχι; Καὶ ἂν εἶναι δυνατόν, ὅποιαι εἰσὶν αἱ αἰτίαι ὅπου τὸ ἐμποδίζουσι;»

Καὶ ἀνάμεσα εἰς τὸν λαβύρινθον τοσοῦτων θλιβερῶν στοχασμῶν, ὅλος ἐνθουσιασμένος ἐλάμβανα τὸ κονδύλι καὶ ὀλίγον χαρτάκι, καὶ ἔγραφα ὅτι ὁ ἐνθουσιασμὸς μου καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος μοὶ ἐπαγόρευεν εἰς ἐκείνην τὴν στιγμὴν. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἐτελείωνα, ἔρριπτον εἰς ἓν κιβώτιον τὸ γεγραμμένον χαρτίον, καὶ οὕτως ἀναπαύετο ὅπως οὖν ἡ ψυχὴ μου.

Τιουτοτρόπως, ᾧ ἀγαπητοί, ἠκολούθησα διὰ πολὺν καιρὸν, ὅταν, τέλος πάντων, ἡ ποσότης τῶν αὐτῶν χαρτίων μὲ κατέστησεν περιεργὸν νὰ τὰ ἀναγνώσω. Ἠρχισα λοιπὸν νὰ ἀναγινώσκω καὶ νὰ τὰ βάνω εἰς τάξιν, ἐπειδὴ, καθὼς εὐκόλως ἠμπορεῖτε νὰ καταλάβητε, δὲν εἶχον τὴν παραμικρὰν εὐταξίαν. Ἄλλα εὗρηκα γεγραμμένα ἰταλιστί, ἄλλα γαλλιστί, ἄλλα εἰς τὴν γλώσσαν μας, καὶ ὅλα τόσον κακῶς γεγραμμένα, ὅπου μόλις ἠμποροῦσα νὰ τὰ ἀναγνώσω. Ἐνθυμοῦμαι ὅπου εἰς ἓν κατεβατὸν ὀλόκερον δὲν ἦτον ἄλλο τι γεγραμμένον, εἰμὴ: «κακὲ ἄνθρωπε καὶ σκληροτράχηλε τύραννε!». Τέλος πάντων, ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἄσχημον ὅλον, ἐσύναξα καὶ ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ τὸ πῶς ἠκολούθησεν ἡ σύνθεσίς του.

Ο Σ. Διὰ τοῦτο δὲν εὐρίσκει τινὰς ἐκείνην τὴν ἀναγκαίαν ἐξακολουθήσιν τῶν νοημάτων.

Ο ΣΥΓ. Βέβαια δὲν εἶναι καθὼς ἔπρεπε νὰ ἦτον.

Ο Κ. Ἡ συντομία δὲν συμφωνεῖ ποτὲ μὲ τὰ μεγάλα θέματα.

Ο ΣΥΓ. Ἡ αὐτὴ συντομία μὲ ὑποχρέωσε νὰ βάλω εἰς ὑποσημειώσεις πολλὰ πράγματα, ὅπου ἔπρεπε νὰ ὀμιλήσῃ τινὰς εἰς διάφορα ξεχωριστὰ κεφάλαια δι' αὐτά. Καὶ ἡ συντομία, τέλος πάντων, ὑποχρεώνοντάς με νὰ ἐνώσω βιαίως διάφορα θέματα εἰς ἓν, ἔδωκεν εἰς μερικὰ κατεβατὰ μεγάλην ἐνέργειαν, καὶ εἰς ἄλλα ἄκραν ξηρότητα. Ἀφοῦ λοιπόν, ὦ ἀγαπητοί μου, τὸν ἐσύνθεσα, ἀκούσατε τὸ διατὶ ἠθέλησα νὰ τὸν τυπώσω. Πρῶτον μὲν, διὰ νὰ ὠφεληθοῦν μερικοὶ ὅπου ἠθελε τὸν ἀναγνώσουν μὲ ἐκείνην τὴν ἰδίαν ἀγάπην καὶ διαθέσιν τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγὼ τὸν ἐσύνθεσα. Δεύτερον δέ, διὰ νὰ παρακινήσω τοὺς προκομμένους τοῦ γένους μας νὰ συνθέσουν εἰς τὸ ἴδιον θέμα ἀξιότερα πονήματα.

Ο Κ. Τῆ ἀληθεία, εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, πῶς μερικοὶ ὅπου διάφορα πονήματά των ἐξέδωκαν εἰς φῶς, κανεὶς σχεδὸν δὲν ὠμίλησε καθὼς πρέπει περὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ο ΣΥΓ. Ἐλπίζω, ὦ ἀδελφέ μου, εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ μάλιστα ὀγλήγορα, νὰ πληρωθῇ ἡ ἐπιθυμία μας.

Ο Σ. Εἰπέ μας, ὦ φίλε, μόνον δύο αἷτια σ' ἐπαρακίνησαν νὰ τυπώσῃς τὸ πόνημά σου, ἢ ἔχεις καὶ κανένα ἄλλο;

Ο ΣΥΓ. Ναί, ὦ φίλοι, ἔχω καὶ τὸ τρίτον καὶ ὕστερον αἷτιον, τὸ...

Ο Σ. Τὸ ὅποιον εἶναι διὰ νὰ ἠθέλησες νὰ δείξῃς καὶ σὺ τὴν ἀξιότητά σου;

Ο ΣΥΓ. Οὐχί, ἀδελφέ, διότι ἠθελα ἀποδείξει, τὸναντίον, τὴν ἀναξιότητά μου. Μάλιστα βλέπεις ὅτι δὲν ἔβαλα οὔτε τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν τίτλον.

Ο Κ. Μερικοὶ δὲν βάζουν τὸ ὄνομά τους, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς κατακρίσεις ὅπου τοὺς τυχαίνουν.

Ο Σ. Οὐχί, ὦ Κ. Ὁ φίλος μας δὲν τὸ ἔβαλεν, διὰ τὰς αἰτίας ὅπου ἠξεύρομεν.

Ο ΣΥΓ. Σὰς βεβαιῶ ὡς ἀδελφός, ὅτι καὶ αἱ αἰτίαι ὅπου λέγεις ἂν δὲν ἠθελε ἦτον, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἠθελα τὸ βάλει, ὡς μὴ ἀναγκαῖον. Ἄν ὅμως ἠθελε γράψῃ τις ἐναντίον...

Ο Σ. Ἔ, δὲν ἐλπίζω νὰ εὐρεθῇ Ἑλλήν τις, νὰ γράψῃ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Εἰπέ μας τώρα τὸ τρίτον αἷτιον.

Ο ΣΥΓ. Τὸ τρίτον εἶναι, ὦ ἀδελφοί, ὅπου, ἂν ὁ θάνατος κατὰ δυστυχίαν ἠθελεν μ' ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ ὠφελήσω εἰς τὴν Ἑλλάδα, κὰν οἱ λόγοι μου νὰ ἀποδείξουν τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην μου. Καὶ διὰ τοῦτο, σὰς παρακαλῶ, μὴν...

Ο Κ. Εἰπέ μοι, εἰπέ μοι, σὲ παρακαλῶ, διὰ νὰ μὴν τὸ ἀλησμονήσω. Διατὶ ἔβαλες εἰς τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ὅταν καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ ἓνας λόγος...

Ο Σ. Αὐτὸ, τῆ ἀληθεία, εἶναι σφάλμα ἀσυγχώρητον. Ἐγὼ ἀναγινώσκοντας τὸν τίτλον, ἐνόμιζα νὰ εὕρω τὸν τρόπον τῆς συστήσεως αὐτῆς τῆς διοικήσεως, καί, τὸναντίον, εὕρηκα ἄλλα.

Ο ΣΥΓ. Ἔχετε δίκαιον εἰς αὐτό, ὦ ἀδελφοί μοι, καὶ ἐγὼ γνωρίζω τὸ σφάλμα μου, τὸ ἔβαλα ὅμως διὰ...

Ο Κ. Σιωπή, πλησιάζει ὁ...

Ο Σ. Ἔ, νὰ τὸν πάρῃ ἢ κατάρα!

Ο ΣΥΓ. Ὑπομονή! Αὐριον ἐτοιμασθῆτε νὰ μοῦ δώσητε τὴν γνώμην σας εἰς πολλὰ ζητήματά μου. Ἔρωσθε.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἄς θεωρήσῃ, διὰ μίαν στιγμὴν, ὁ ἀναγνώστης ἓνα τεχνίτην μὲ ἕξ τέκνα, καὶ τὸν τύραννον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἔπειτα ἄς μὴν καταπεισθῇ, ἂν ἠμπορέσῃ. [Ⓜ]
2. Ἄν ἓνας νέος μεγάλου πνεύματος παρ. χάριν, γεννᾶται ὑπὸ δουλείας υἱὸς ἑνὸς χαλκέως, τί ἄλλο ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, παρὰ ἓνας χαλκεύς; Ἄν ὅμως ὁ αὐτὸς υἱὸς εὐρίσκετο εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν, τότε εἰς τὰ κοινὰ φροντιστήρια ἤθελε φανῆ μεγαλειέτερος ἀπὸ τὸ εἶναι του, καὶ ἐξακολούθως ἤθελεν ἀποκατασταθῆ ὅσον ἠμποροῦσε ἀξιώτερος, καὶ ἡ πατρὶς δὲν ἤθελε χάσει εἰς αὐτὸν ἓνα διαυθεντευτήν, καὶ αὐτὸς ἤθελεν ἀπεθάνει μέγας ἄνθρωπος. [Ⓜ]
3. Τὸ παράδειγμα τοῦ ζυγίου εἶναι ἀρκετὸν νὰ καταπέσῃ καθένα. [Ⓜ]
4. Ὁ πόλεμος τῆς Σαλαμίνης, τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Πλατείας εἶναι ἀρκετὰ ἀποδείξεις, διὰ νὰ καταπέσουν κάθε νοῦν ἔχοντα ἄνθρωπον. [Ⓜ]
5. Ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς τούτοις, νὰ εἶναι γεωμέτρης καὶ γεωγράφος, νὰ γνωρίζῃ τὴν μηχανικὴν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ρητορικὴν, διὰ τῆς ὁποίας πολλάκις ἀρπάζει τινὰς τὴν νίκην σχεδὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. [Ⓜ]
6. Οἱ προπάτορές μας ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα ἄλλα μαθήματα, ὅπου ἠναγκάζοντο νὰ ἀποκτήσωσι, ἡ μουσικὴ, καὶ ὁ χορὸς, συναριθμοῦντο ἐκ τῶν ἀναγκαιοτέρων ὡσὰν ὅπου ὁ ἀρχιστράτηγος διὰ μὲν τῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία ἔχει τοιαύτην συνέχειαν μὲ τὰ ψυχικὰ πάθη, ὅπου ποτὲ μὲν συγχύζει, ποτὲ δὲ καταπραῦνει, θέλει ἐρεθίζει κατὰ τὴν χρεῖαν καὶ ἐξυπνᾷ τὸ θάρρος καὶ ἐνθουσιασμόν τῶν στρατιωτῶν, διὰ δὲ τοῦ χοροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου μανθάνει ὁ ἄνθρωπος νὰ προσαρμόζῃ τὰ βήματα, ἐν καιρῷ, μὲ τὸ μουσικὸν λάλημα, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλιτέρα, νὰ μετρᾷ μὲ τοὺς πόδας τὸν καιρὸν τοῦ λαλήματος, εἰς τρόπον ὅπου τόσον δέκα, ὅσον καὶ χίλιοι, κινοῦνται καὶ περιπατοῦσιν ὅλοι μαζί, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ πρῶτος καθὼς καὶ ὁ ὕστερος, διὰ μέσον του, λέγω, θέλει βιάζει ἢ βραδύνει τὸ περιπάτημα τῶν στρατιωτῶν του. [Ⓜ]
7. Αὐτὸς ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα ὅλων τῶν τυράννων: χωρὶς συνείδησιν, ἄρπαξ, φονεὺς, θηλυμανῆς, ἀρσενικοκίτης, ἄσπλαχνος, σκληρὸς τῇ καρδίᾳ, κλέπτῃς φοβερὸς, αἰμοβόρος, ἀδικὸς τέλος πάντων, καὶ ἀναιδέστατος ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Ἡ πονηρία του δὲ καὶ ἀδιαντροπία του παρακινοῦσι τοὺς ἀπανθρωποτάτους κόλακάς του, νὰ τὸν νομίζωσι πνευματώδη καὶ ἄξιον. [Ⓜ]
8. Τὰ παιδιὰ, ἐπὶ παραδείγματι, ἐνθυμοῦντο τὰ κοινὰ φροντιστήρια, εἰς τὰ ὁποία ὅλα μαζί ἐδιδάσκοντο τὰς ἀρετάς, μὲ κοινὴν εὐχαρίστησιν, ἐνθυμοῦντο τὰς γλυκεῖας καὶ ὀρθὰς συμβουλὰς τῶν καθηγητῶν των, ἐνθυμοῦντο τὰ βραβεῖα, ὅπου ἐλάμβανον εἰς τὰ χρηστὰ ἔργα των, καὶ τοὺς στεφάνους εἰς τὴν προκοπὴν των, τὴν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν τῶν μεγαλειτέρων, τὰς περιδιαβάσεις των, καὶ τέλος πάντων, μὲ τὴν λέξιν τῆς Πατρίδος ἐνεθυμοῦντο τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν των. Οἱ νέοι ἐπρόσθετον εἰς τὰ ρηθέντα τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας, τὴν δόξαν τῶν ἀρμάτων, τὴν ἀνωτάτην χαρὰν τῆς κοινῆς ὑπολήψεως, τὴν ἐλπίδα τῆς ταχέως συναριθμήσεώς των εἰς τὸν κατάλογον τῶν συμπολίτων καὶ τῶν διαυθεντευτῶν τῆς πατρίδος, καὶ τὴν ἀνέκφραστον χαρὰν τῆς φιλίας. Οἱ ἄνδρες, παρομοίως, ἐκτὸς τῶν ρηθέντων, ἐνθυμοῦντο τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ὠραίων συμβίων των, τοὺς γλυκυτάτους καρπούς τοῦ γάμου των, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ γέροντες, τέλος πάντων, ἐνθυμοῦντο τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐλάβειαν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὸ σέβας εἰς αὐτούς. Ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς των, διὰ μιᾶς λέξεως, ἐπαρησιάζοντο εἰς τὰς ἰδέας των, καὶ ἡ βεβαία ἀθανασία τοῦ ὀνόματός των εὐφραине τὰς καρδίας των. [Ⓜ]
9. Ἡ ἐλευθέρα μήτηρ ἐθήλαζε τὰ ἴδια τέκνα τῆς μόνη τῆς καὶ μὲ ἄκραν χαρὰν, ἀλλ' ἡ διεφθαρμένη δούλη τῆς Γαλλίας, ἢ καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ μερικαὶ ψευδαρχόντισσες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μόλις καταδέχονται νὰ τῶν ὀμιλήσουν, καὶ σιχαίνονται νὰ τὰ ἀσπασθῶσι. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτὰς οὔτε κἂν γνωρίζουσι τὰ τέκνα των, ἐπειδὴ, εὐθύς ὅπου τὰ γεννῶσι, τ' ἀρπάζει μία ξένη δούλη, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὰ μεταφέρουν εἰς τὰ φροντιστήρια, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κολαστήρια, ἀπὸ τὰ ὁποία δὲν ἐβγαίνουν, εἰμὴ μετὰ δεκαπέντε χρόνους. Πῶς λοιπόν, νὰ μὴν παύσῃ εἰς τοὺς νέους ἢ πρὸς τοὺς γονεῖς των ἀγάπη, ἢ ὁποία γεννᾶται μόνον ἀπὸ τὴν καλοποῖαν; Αἱ τοιαῦται μητέρες, ὅταν ἐνθυμῶνται μόνον τὰ ὀνόματα καὶ τὸ γένος τῶν τέκνων των, εἶναι ἀρκετόν, μάλιστα περισσόν. [Ⓜ]
10. Ἀπὸ τοῦτο τὸ παράδειγμα ἠμποροῦν, κατὰ τὸ παρόν, νὰ θαυμάζουν ὀλιγότερον τινές, ὅπου ἐρωτῶσι, διατί αἱ μοναρχίαι βαστοῦν περισσότερον καιρὸν, ἀπὸ τὰς πολιτοκρατίας; Διότι, ἡ μὲν νομαρχία εἶναι ὡς πύργος, ὁ ὁποῖος ἢ κατὰ συμβεβηκός, ἢ ἀπὸ πολυχρονιότητα πρέπει νὰ πέσῃ, ἀλλ'

ἡ μοναρχία, οὐσα ὡς ὁ σωρὸς τῶν γκρεμισμάτων, βέβαια ἤθελε μείνει πάντοτε ἡ αὐτή, ἂν τινες δὲν τὴν ξαναορθώσουν, καθὼς, ἂν δὲν ξανακτίσουν τὸν πύργον, μένει πάντοτε ὁ σωρὸς. [Ⓜ]

11. Οἱ λαοὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐσυνήθισαν τόσον νὰ εἶναι δούλοι, ὅπου χωρὶς νὰ τρομάζουν εἰς τὸ νὰ ἐξεύρουν, ὅτι ὁ μονάρχης ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅ,τι θέλει, εὐχαριστοῦνται μόνον νὰ ἐπαινῶσι κείνους, ὅπου δὲν πράττουσι ὅσα κακὰ ἤμποροῦσι. [Ⓜ]

12. Ποῖος φονεύει τὸν ἀδελφόν του, διὰ νὰ τοῦ ἀρπάσῃ τὸ σκῆπτρον. Ποῖος φονεύεται παρὰ τῆς συζύγου του, ἢ ὁποῖα θέλει νὰ βασιλεύσῃ μόνη της. Ἄλλος φαρμακεύει τὸν πατέρα του, καὶ ἄλλη τὰ ἴδια τέκνα της θανατώνει. [Ⓜ]

13. Αὐτὸς ἐξυπνᾷ τὸ μεσημέρι, σηκώνεται εἰς τὴν μίαν ὥραν, ἐξοδεύει ἄλλην μίαν διὰ νὰ προγευθῇ, ἄλλη μία χρειάζεται διὰ νὰ τὸν ἐνδύσουν, εἰς τὰς τρεῖς τὸν φέρουν εἰς τὴν περιδιάβασιν, εἰς τὰς πέντε ἐπιστρέφει εἰς τὸ γεῦμα, καὶ μένει ἕως εἰς τὰς ἑπτὰ. Ἄλλην μίαν ὥραν, βέβαια, τὴν ἐξοδεύει διὰ νὰ πάρῃ τὸν καφφέ, καὶ νὰ εἰπῇ μερικὰ ξυλλογήματα, εἰς τὰς ὀκτῶ ξαναεβγαίνει εἰς περιδιάβασιν, εἰς τὰς ἑννέα ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὰς δώδεκα ἐπιστρέφει εἰς τὸ παλάτιον, καὶ δειπνεῖ ἕως εἰς τὰς δύο, ἔπειτα κοιμᾶται ἕως εἰς τὸ μεσημέρι. Ἴσως τινὰς μοῦ ἀποκριθῇ, ὅτι καθημερινῶς αὐτὰ δὲν ἀκολουθοῦν, ἀλλ' ἄς στοχασθῇ πρότερον, ὅτι ἐγὼ δὲν ἀνέφερα τὰ ἐλαττώματά των ἀκόμη: Ποῦ τὰ παιγνίδια; Ποῦ ὁ ἔρως; Ποῦ τὸ κυνήγι; Ποῦ οἱ χοροὶ; Ποῦ αἱ ἀκαδημίαι τῆς μουσικῆς; Ποῦ αἱ ἀδιάκοποι συναναστροφαί; Ποῦ τόσα καὶ τόσα ἄλλα ἐφευρέματα τῆς ὀκνηρίας καὶ βαρβαρότητος; Ποῦ τὰ συχνὰ συμπόσια; Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ παραιτήσῃ αὐτὸς τόσα καὶ τόσα ἀγαθὰ, διὰ τὸν ἐνοχλητικὸν καὶ βαρύτερον στοχασμὸν τῆς διοικήσεως; Ἀφήνω πρὸς τούτοις κάθε στοχασμὸν, ὅπου ὡς ἀνὴρ πρέπει νὰ ἔχῃ διὰ τὴν σύζυγόν του καὶ ὡς πατὴρ διὰ τὰ τέκνα του, ἐπειδὴ τοιαῦτα ὑποθέσεις δι' αὐτὸν εἶναι πολλὰ μικροπρεπεῖς, καὶ ἡ μεγαλειότης του τὸν διορίζει νὰ ἐκλέξῃ ἓνα μοιχὸν δι' αὐτήν, καὶ ἓνα νόθον πατέρα δι' αὐτά. [Ⓜ]

14. Ἡ θρησκεία, ᾧ Ἕλληνες, ἡ ὁποῖα συνίσταται εἰς τὸ νὰ δοξάζῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλάστην τοῦ παντός, βέβαια εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ παλαιότερα συστήματα τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐξακολούθως οἱ πρῶτοι βασιλεῖς ἐστάθησαν ἱερεῖς. Αὐξάνοντας ὁμως αἱ ιδέαι τῶν ἀνθρώπων, ἀπεφάσισαν νὰ τιμήσουν τὸν κτίστην τοῦ παντός, ὄχι πλέον μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ εἰλικρίνειαν, ἀλλὰ μὲ πομπὴν καὶ πολυτελῆ δῶρα. Εὐθύς, λοιπόν, ἔκτισαν ναοὺς, καὶ ὑπηρέτας τοῦ ἀφιέρωσαν οὐκ ὀλίγους. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ὑπηρέται, ἀπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἠϋξήθησαν τόσον, καὶ τόσον ἀγνωμόνως ἀντήμειψαν τὸν ἁμαθῆ καὶ εὐκολοκατάπειστον λαόν, ὥστε ὅπου εἶναι ἀνεκδιήγητα τὰ κακὰ, ὅπου ἐπροξένησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ βέβαια ὁ πλέον σκληρόκαρδος πρέπει νὰ κλαύσῃ, ὅταν ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν των. [Ⓜ]

15. Ἄν τινὰς ἐπρόβανε κανενὸς πλουσίου εὐγενοῦς, νὰ τοῦ φονεύσῃ ἢ ἓνα ἄλογον, ἢ δύο δούλους, βεβαιότατα, ᾧ Ἕλληνες, ἤθελε προκρίνει νὰ χάσῃ τοὺς δούλους, ἐπειδὴ εὗρισκεν καὶ ἄλλους οὐχὶ δὲ τὸ ἄλογον, ὅπου δυσκόλως ἤθελεν ἐπιτύχει ἄλλο παρόμοιον. [Ⓜ]

16. Ὡ! πόσον ἄξιον γέλωτος εἶναι, τῇ ἀληθείᾳ, ὅταν τοὺς βλέπῃ τινὰς εἰς τὰς συναναστροφάς των! Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσφέρουσι καὶ τὰ εἶδωλα τῆς ἀτιμίας των. Ἡ εὐγένειά των δὲ κρίνει πρᾶγμα οὐτιδανόν, τὸ νὰ συντροφεύσῃ ἢ νὰ συνομιλήσῃ ὁ ἄνδρας μὲ τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ κάμνουν ἀλλαγὴν ἀνάμεσόν τους. Ἡ συνομιλία των δὲ συνίσταται, εἰς τὸ νὰ διηγήται ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου, μὲ μίαν ἀνέκφραστον ὑπομονήν, τὴν ἀξιότητα τοῦ ἐνδυτοῦ του, ἢ τὴν ἀμάθειαν τοῦ παπουτζῆ του, ἢ τὴν ὠραιότητα τῶν ἀλόγων του, καὶ πλέον δὲν σιωπῶσι, παρὰ ὅταν καμμία ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς, ἀφοῦ κλωθογυρισθῇ, καὶ μὲ μεταφυσικὴν προητοιμασίαν καταδεχθῇ νὰ εἰπῇ κανένα παραλογισμόν, καὶ τότε, καθεὶς ἀπὸ αὐτούς, βιάζεται νὰ πρωτοεἰπῇ τὸ ναί, διότι, αὐτοὶ στοχάζονται διὰ χυδαῖον πρᾶγμα, νὰ ἐναντιωθῇ τινὰς εἰς τοὺς ὀρισμοὺς τῶν γυναικῶν, ὅπου αὐτοὶ κράζουσι κυρίας των. [Ⓜ]

17. Εἰς μίαν πολιτείαν, παραδείγματος χάριν, ἐτύχαιεν ἓνας κυβερνητὴς καλοθηγῆς καὶ δίκαιος, καὶ ἐκεῖνος ὁ λαὸς εὐχαριστεῖτο, εἰς ἄλλην δὲ ὅπου ὁ λαὸς ἐτυραννεῖτο, δὲν ἐτολμοῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των, ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης διαφορᾶς εἰς τὴν ποσότητα ἀναμεταξὺ τῆς πολιτείας των καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν. [Ⓜ]

18. Τοὺς σεληνιαζομένους νομίζουσιν ὡς ἀγίους. [Ⓜ]

19. Οἱ νόμοι των τοὺς ἐμποδίζουν νὰ σπουδάσωσιν ἐπιστήμας, καὶ ἄλλο δὲν ἤξεύρουσιν οἱ φιλόσοφοί των, εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσι μ' εὐκολίαν τὰ ἐντάλματα τοῦ Μωάμεθ. [Ⓜ]

20. Εἰς ἀναπλήρωσιν τοιαύτης ἐλλείψεως, φυλάττει περισφαιλισμένας τετρακοσίας ἢ πεντακοσίας παλλακίδας εἰς τὸ εὐρύχωρόν του παλάτιον, ὅπου ἀρπάζει ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τούτοις, ἢ μιὰρά του ψυχὴ καὶ οἱ βάρβαροι νόμοι του τοῦ συγχωροῦσι νὰ ἀτιμάζῃ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ οὕτως φυλάττει εἰς ἄλλον παλάτιον ἕως διακοσίους νέους ὠραιότατους, εἰς τοιαύτην χρῆσιν προσδιωρισμένους. [Ⓜ]

21. Ὅταν διορίζῃ καμμίαν συνέλευσιν εἰς τὸ παλάτιόν του, τότε αὐτὸς δὲν φανερόνεται, ἐπειδὴ

φοβεῖται νὰ μὴν τυφλώσῃ τοὺς παρεστηκότας μὲ τὴν λάμπιν τῆς βασιλείας του. Ὅθεν, κρεμᾶ ἀπὸ τὸ παράθυρον τὸ μανίκι τοῦ φορέματός του, καὶ αὐτὸς μένει μέσα νὰ πελεκᾷ μερικὰ ξυλαράκια διὰ νὰ παστρεύῃ τὰ ὠτία του. Ὅταν, πάλιν, ἐβγαίνει εἰς περιδιάβασιν, διὰ νὰ μὴν μianθῇ ἀπὸ τὴν οὐτιδανότητα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ὅπου αὐτὸς νομίζει κατωτέρας φύσεως καὶ ὅτι νὰ ἐγεννήθησαν ἐξεπίτηδες διὰ νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτόν, ἀλλάζει μορφήν, καὶ ἐνδύεται κοινὰ φορέματα, τὸ ὅποιον τοῦ ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς νόμους. Ὅσας φορὰς δὲ περιδιαβάσει εἰς τὴν πολιτείαν, ἢ δύο ἢ τρεῖς, πάντοτε, προστάζει νὰ φονευθοῦν, πρὶν ἐπιστρέψῃ, καὶ παραχρηῖμα ὁ δήμιος, ὅπου τὸν ἀκολουθεῖ, τοὺς ἀποκεφαλίζει ἐπ' ὁδοῦ. [⊙]

22. Ἄν τις ἤθελε συγγράψῃ τὰ ὀνόματα μόνον τῶν ὄσων ὁ νῦν ὀθωμανὸς τύραννος ἐφόνευσεν ἀδίκως, ἤθελεν ὑπερέβῃ τοιαύτη καταγραφή τὸν παρόντα μου λόγον εἰς τὴν ποσότητα τῶν σελίδων. [⊙]

23. Κάθε φαμελίτης, ὅταν ἐβγαίνῃ ἀπὸ τὸ ὀσπίτιόν του, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἀγορὰν, νὰ θεωρήσῃ τὰς ὑποθέσεις του, νομίζει τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ ἐπήγαινε εἰς τὸν πόλεμον, μὲ τὸ νὰ μὴν εἶναι βέβαιος, ἂν πλέον ἐπιστρέψῃ ὅταν δὲ ἐπιστρέφῃ, δὲν ἤμπορεῖ οὔτε τότε νὰ αἰσθανθῇ τὴν γλυκύτητα τῆς συναναστροφῆς τῶν τέκνων του καὶ συγγενῶν του, φοβούμενος εἰς κάθε στιγμὴν νὰ ἰδῇ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. [⊙]

24. Ἄν κανεὶς κακοποιὸς φθονῇ κανένα πλούσιον, τρέχει εὐθύς πρὸς τὸν κριτὴν καὶ λέγει ὅτι ἐκεῖνος νὰ τοῦ χρεωστῇ τόσην ποσότητα. Ὁ κριτής, ἀφοῦ δοξάσῃ πρῶτον τὴν τύχην διὰ τὸ ἄφευκτον μέλλον κέρδος του, κρᾶζει τὸν ἐναγόμενον καὶ τὸν ἐρωτᾷ, ἂν ἀληθῶς χρεωστῇ τοῦ ἐνάγοντος ἐκείνην τὴν ποσότητα ὅπου τοῦ ζητεῖται, ἀποκρινόμενος δὲ αὐτὸς τὸ ὄχι, τότε ἐρωτᾷ τὸν ἐνάγοντα ἂν ἔχῃ μάρτυρας, ὁ ὁποῖος λέγει τὸ ναί, καὶ ὁ μωροκριτῆς τοῦ δίδει καιρὸν τρεῖς ἡμέρας, διὰ νὰ φέρῃ τοὺς μάρτυρας, καὶ τὸν ἐναγόμενον βάζει εἰς φυλακὴν. Ἄν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ ἐνάγων εὔρῃ καὶ παρησιάζῃ δύο ψευδομάρτυρας, ὁ ἐναγόμενος εἶναι εἰς χρέος νὰ πληρώσῃ ὅσα ἐκεῖνοι ψευδομαρτυρήσουν ὅτι χρεωστῇ, ἂν δὲ καὶ δὲν τοὺς φέρῃ, τότε ὁ κριτής ἐλευθερώνει τὸν ἀδικημένον, πλὴν λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὸ δέκατον εἰς τὴν ποσότητα ὅπου ἀδίκως τοῦ ἐζητήθη, χωρὶς ποσῶς νὰ τιμωρήσῃ τὸν ψεύστην. Ἄν πάλιν ὁ ἀδικημένος ὀρκισθῇ ὅτι δὲν χρεωστῇ, τότε οἱ μάρτυρες δὲν χρησιμεύουν, καὶ αὐτὸς δὲν πληρώνει ἄλλο εἰμὴ τὸ δέκατον, εἰς τρόπον ὅπου, ἂν καὶ ἀληθῶς εἶναι χρεώστης, μὲ τὸ ἴδιον μέσον τοῦ ὀρκου δὲν πληρώνει τὸ χρέος του. [⊙]

25. Ἀφοῦ πλύνῃ τὰς χεῖρας καὶ ραντίσῃ τὰ ὑποδήματά του καὶ τὴν κεφαλὴν του μὲ ὀλίγον νερόν, αὐτὸς πιστεύει, κατὰ τὴν θρησκείαν του, ὅτι μένει παστρικός καὶ ἀκηλίδωτος ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν. [⊙]

26. Περιφερόμενος εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς, ἔχει κάθε ἐξουσίαν καὶ δύναμιν νὰ ξυλίσῃ καὶ νὰ φυλακώσῃ ὅποιον θελήσῃ ἀπὸ τοὺς πολίτας, πολλάκις δὲ καὶ θανατώνει, καὶ μένει πάντοτε ἀνερέυνητος. Οἱ βαρβαρώτατοι ὀπαδοὶ του μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν καὶ αὐθάδειαν, ποῖον κτυποῦσι, ποῖου ἀρπάζουσι χρήματα, ἄλλου φορέματα, ἄλλου εἶδη πραγματειῶν, καὶ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ τοὺς εἰπῇ κανένα λόγον. Οἱ Θεσσαλονικεῖς καὶ Λαρσινοὶ ὑποφέρουσι κατ' ἀναλογίαν πολλαῖς περισσότερον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ὡσὰν ὅπου σχεδὸν καθ' ἑκάστην φονεύονται δύο καὶ τρεῖς χριστιανοί. [⊙]

27. Μύριοι εἶναι οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποῖους οἱ σκληροτράχηλοι ὀθωμανοὶ δίδουσι τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἀθῶους Ἕλληνας, ὁ συχνότερος ὅμως εἶναι τὸ κρέμασμα. Οἱ πλάτανες τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἀδιακόπως πεφορτωμένοι ἀπὸ σώματα νεκρά. Ὁ σκληρόκαρδος τύραννος Ἀλῆς πολλοὺς ἀπεκεφάλισε μὲ τὸ πριόνι, ἄλλους ἔπνιξεν εἰς τὴν λίμνην, ἄλλους ἐφόνευσεν, θέτοντας ἐπάνω εἰς τὸ στήθος των ἀνυπόφορα βάρη, ἄλλους ἔθαψεν ζωντανούς, πολλῶν ἐσύντριψεν τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας καὶ ἔπειτα τὴν κεφαλὴν, πλῆθος ἐπαλούκωσε, καὶ ἀπὸ δύο Σουλιώτας ὅπου ἐφύλαττεν διὰ ἐνέχυρον, τὸν μὲν ἕνα ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἐγδαρὰν ζωντανόν, τὸν δ' ἕτερον ἐσούβλισαν καὶ ἔπειτα ἔψησαν ζωντανόν. [⊙]

28. Αὐτοὶ οἱ κυβερνηταὶ εἶναι σχεδὸν ὅλοι ἀγράμματοι, ὅταν δὲ συμβαίνῃ ν' ἀπολαύσῃ μία πόλις διὰ κυβερνητὴν κανένα ἀπὸ ἐκείνους τοὺς νέους, ὅπου ἐχρησίμειυσαν εἰς τὴν ἀσωτείαν τοῦ τυράννου, τότε ἐκείνη ἢ πόλις νομίζεται εὐτυχής, διὰ τοιαύτην τιμὴν, καὶ ὁ κυβερνητῆς λαμβάνει, μαζὶ μὲ τὸν τίτλον, καὶ τρεῖς οὐρὰς ἀλόγων χάρισμα ἀπὸ τὸν βασιλέα, διὰ σημεῖον μεγαλειότητος. [⊙]

29. Δύο αἷτια τὸν βιάζουσι, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, νὰ πλουτίσῃ μὲ ἀδικίας· τὸ μὲν πρῶτον, εἶναι τὸ παράδειγμα τῶν πρὸ αὐτοῦ, τὸ δὲ δεύτερον, ὁ ἄφευκτος καὶ ταχύς ἐξορισμὸς ὅπου τὸν προσμένει. Ὅθεν καὶ προσπαθεῖ, ὅσον ὀγληγορώτερα δυνηθῇ, νὰ συνάξῃ περισσότερα χρήματα. [⊙]

30. Ὁ τῶν Ἰωαννίνων τύραννος, διὰ νὰ ὑπερέβῃ τοὺς ὀμοίους του εἰς τὴν κακίαν, ἀγόρασεν στανικῶς, καὶ χωρὶς ποτὲ νὰ πληρώσῃ, ὅλα τὰ περίεξ ὑπάρχοντα τῶν κατοίκων. Καὶ οὕτως, συνάξει αὐτὸς μόνον τοὺς καρποὺς ὅλης τῆς ἐπικρατείας, ἀφήνοντας τῶν γεωργῶν μόλις ὅσον χρειάζεται διὰ νὰ ζήσουν. Ἀνάμεσα δὲ εἰς τοὺς διαφόρους τρόπους, ὅπου ἐπιχειρίζεται, διὰ νὰ ἐκδύῃ τοὺς ὑπηκόους του, ὁ συχνότερος εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Ἐκλέγει κανένα ἀπὸ τοὺς δούλους του, καὶ τὸν κάμνει διοικητὴν εἰς

ένα ἢ εἰς περισσότερα χωρία, πλὴν αὐτὴν τὴν διοίκησιν τοῦ τὴν πωλεῖ ὅσον θέλει. Ὅθεν ἐκεῖνος, διὰ νὰ ἐβγάλη τὰ ὅσα ἐπλήρωσε, καὶ νὰ κερδίση, ἀρπάζει πλέον καὶ ἐκδύει φανερὰ ὄλους, ἀλλ' ἀφοῦ πλουτίσῃ, εὐθύς ὁ τύραννος τὸν κράζει, τὸν βάζει εἰς τὴν φυλακὴν καὶ τοῦ τὰ παίρνει, καὶ ἔπειτα, ἢ τὸν φονεῦει, ἢ τὸν ξαναβάνει εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιχείρησιν, διὰ τὸ ἴδιον πρῶτον τέλος. [⊙]

31. Ἀπὸ τὴν ἄνωθεν ἐπαριθμησιν, εὐκόλως φαίνεται, ὑφείλοντας ἀπὸ κάθε ἑκατὸν μόνον δεκαπέντε, ὅτι ἄξιοι διὰ τὰ ἄρματα ἀπὸ μὲν τοὺς χριστιανοὺς ἤμποροῦσαν νὰ εἶναι 2.156.250, ἀπὸ δὲ τοὺς ὀθωμανοὺς 543.750. Εἶναι πρὸς τούτοις ἀναγκαῖον νὰ ἐνθυμηθῇ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς κατοικοῦσιν εἰς τὰς πολιτείας, καὶ ἐξακολούθως δὲν εἶναι ὅσον οἱ χριστιανοὶ ἐπιτήδειοι εἰς τὰ ἄρματα, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν κατωτέρω ρηθῆσεται. [⊙]

32. Τοιαύτας καλῶ, ὅσας περιέχουσιν μίαν ποσότητα 20 χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα κατοίκων. [⊙]

33. Πρὸς τούτοις, οἱ περισσότεροι τῶν ὀθωμανῶν κατοικοῦσιν εἰς τὰς πολιτείας, καὶ ἐξακολούθως φανερὸν ἀποκαθίσταται, ὅτι οἱ περισσότεροι χωριάτες καὶ γεωργοὶ εἶναι χριστιανοί, καὶ οἱ ἀξιώτεροι διὰ τ' ἄρματα. [⊙]

34. Πασίδηλος εἶναι ἡ φθορὰ ὅπου προξενεῖται εἰς τὰ χωρία, ὅταν διέρχωνται τὰ ἄτακτα στρατεύματα τῶν ὀθωμανῶν. Αὐτοὶ οἱ βάρβαροι καὶ σκληροκάριοι Ἀλβανῖται, ἀφοῦ λάβωσι ἀπὸ τοὺς ταλαιπώρους χωριάτες ὅσον τοὺς ζητήσουσι, καὶ ἀφοῦ φάγωσιν πλουσιοπαρόχως καὶ γαστριμάργως ὅσα πρόβατα καὶ ἄλλα εὐρωσιν, ἢ ἀχόρταγος ψυχὴ των ποτὲ δὲν εὐχαριστεῖται, καὶ μὲ βίαν τοὺς ἀρπάζουσιν, δὲν λέγω χρήματα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσιν, ἀλλ' ὅτι τοὺς εὐρουσι, καὶ ἀσπλάγχχνως ἄλλον τύπτουσι, ἄλλον ὄνειδίζουσι, καὶ πολλοὺς φονεύουσι. [⊙]

35. Ὁ κύριος, παραδείγματος χάριν, δίδει τὸν σπόρον τοῦ γεωργοῦ, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ δουλεύσῃ μαζί με τὴν συμβίαν του καὶ τέκνα του δι' ὅλον τὸν χρόνον, ἀφοῦ, λέγω, ἀφανίσῃ τὰ βόδια του καὶ καταχαλάσῃ τὰ ἐργαλεῖα του, συνάξει, τέλος πάντων, τὸν καρπὸν, -καὶ πολλάκις ἡ φύσις δὲν ἀνταποκρίνεται δικαίως εἰς τοὺς κόπους του- τὸν ὅποιον ἂς ὑποθέσωμεν ὡς 10. Εὐθύς ὁ κύριος τοῦ χωραφίου λαμβάνει τὰ 2/3, καὶ μένουσι 3 1/3. Ὁ ἐπιστάτης τοῦ χωρίου, ἢ μᾶλλον εἰπείν ὁ φανερός κλέπτης, ἀρπάζει ἄλλο ἓν, καὶ μένουσι 2 1/3. Ὁ κύριος τοῦ χωραφίου λαμβάνει διὰ τὸν σπόρον 1/3 καὶ οὕτως μένουσι τοῦ γεωργοῦ μόνον 2, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔχει νὰ ζωστραφῇ καὶ νὰ ἐνδυθῇ αὐτὸς καὶ ἡ φαμίλια του. Τοιαύτη περιγραφή πρέπει νὰ κινήσῃ εἰς σπλάγχχνος τὰς πλέον σκληρὰς καρδίας, καὶ κάθε Ἑλλήν πρέπει νὰ κλαύσῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσίν της. [⊙]

36. Τὰ συνηθισμένα των φαγητὰ εἶναι ἀγριολάχανα καὶ ψωμί ἀπὸ κριθάρι, δύο ἢ τρεῖς φορὰς τὸν χρόνον μόνον τρώγουσι κρέας. [⊙]

37. Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων ἀγγαρευμάτων καὶ ἀδιακόπων δοσιμάτων, ὅπου ὑποφέρουσι, πρὸς τούτοις ἀπ' ὅσα ξύλα, τυρὶ, βούτυρον, λάδι καὶ κάθε ἄλλον εἶδος ἔχουσι, τὰ 9/10 τὰ πηγαίνουσι τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τυραννούντων. [⊙]

38. Ἐνθυμοῦμαι μίαν φορὰν, ὅπου ἔτυχα παρῶν, ὅταν μιὰ γυναῖκα χήρα καὶ με πέντε τέκνα ἀνήλικα εἶχεν ὑπάγει νὰ παρακαλέσῃ ἓνα ἄρχοντα, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα σιωπῶ διὰ ὀλιγοτέραν του ἐντροπήν, διὰ νὰ τῆς κατεβάσουν τὸ δόσιμον, λέγουσα, ὅτι, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ ἀπερασμένον, εἶχεν πωλήσει κάθε περιττὸν στολίδι, ὅπου τῆς εἶχεν μείνει, καὶ δὲν εἶχεν ἄλλο τι νὰ πωλήσῃ, διὰ νὰ πληρώσῃ τὰ ὅσα τῆς ἐξήτοῦσαν, μάλιστα κλαίουσα ἐφώναζεν, πῶς ἔχει νὰ θρέψῃ καὶ νὰ ἐνδύσῃ τρεῖς θυγατέρας καὶ δύο υἱούς... ὁ σκληρὸς ἄρχων δὲν τὴν ἄφησε νὰ τελειώσῃ τὴν περιόδον, καὶ εὐθύς, ὅπου ἤκουσε νὰ λέγῃ, ὅτι ἔχει τόσα παιδιά, με ἀνήκουστον βαρβαρότητα καὶ ἀδιαφορίαν τῆς λέγει: «πῶλησον δύο ἀπὸ τὰ παιδιά σου καὶ πληρώσον τὸ δόσιμον». Ἐγὼ σιωπῶ, ὁ δὲ ἀναγνώστης ἂς κρίνῃ, ὅπως θελήσῃ. [⊙]

39. Πολλοὶ εὐρίσκονται στενοχωρημένοι ἀπὸ ξυλίσματα καὶ φοβερισμοὺς τῶν ἀπανθρώπων Ἀλβανῖτων, ἐκτὸς τῆς κατοικίας, νὰ τοὺς δίδωσι καὶ τὴν ζωτροφίαν. [⊙]

40. Εἰς τὰ Ἰωάννινα ἔφερον τὰ ξύλα, τὰς πέτρας καὶ τὴν λάσπην ὅλοι οἱ κάτοικοι χωρὶς ἐξαίρεσιν. [⊙]

41. Εἰς ὅλας τὰς πολιτείας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξόχως εἰς τὰ Ἰωάννινα, κάθε ἡμέραν ὅλοι οἱ συμπολίται, στέλνουσιν εἰς τοὺς φυλακωμένους καὶ φαγητὰ καὶ ἐνδύματα καὶ κάθε ἄλλον ἀναγκαῖον· ὅταν δὲ κανεὶς ἀδικῆται καὶ κατατρέχεται, κάθε γείτων νομίζει χρέος του νὰ τὸν βοηθήσῃ, ὡς δύναται. [⊙]

42. Ἄς μὴν παραξενευθῇ ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρότασιν, ἀλλ' ἂς στοχασθῇ ὅτι, ὅσάκις βλέπομεν ἓνα ἐνάρετον νὰ κάμνῃ περισσότερα καλὰ ἀπὸ ἓνα ἄλλον ἐνάρετον, αἰτία εἶναι μόνον καὶ μόνον αἱ περιστάσεις. [⊙]

43. Πολλοὶ ἐνόμισαν καὶ νομίζουν ἐναρέτους τινὰς βασιλεῖς, διὰ τὸ ὅτι ἕκαμον καλὰ πράγματα, χωρὶς νὰ ἐρευνήσουν τὸ ὅτι ἤμποροῦσαν νὰ κάμωσι. [⊙]

44. Οἱ περιεργοὶ ἀλλογενεῖς, καὶ μάλιστα οἱ Βρεττανοί, περιορχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπαντοῦντες ἐνθεν κακεῖθεν διεσπαρμένα τὰ διάφορα λείψανα τῆς μεγαλειότητός της, εὐρίσκονται ὑποχρεωμένοι νὰ κράζωσι: «Ἐδῶ ἐστάθη τὸ σχολεῖον τῆς οἰκουμένης». Οἱ δὲ νῦν φιλόσοφοι καὶ

πολυπράγμονες Ἕλληνες, θεωρῶντες ἀναμεταξὺ εἰς τοὺς ταλαιπώρους ὁμογενεῖς μας μερικοὺς ἐναρέτους καὶ ἀξιούς ἀνδρας, μὲ κρυφίαν ἠδονὴν κραυγάζουσι: «Οὐχί, οὐχί, ἡ Ἑλλάς δὲν θέλει μείνει διὰ πολὺν καιρὸν ὑπὸ τῆς τυραννίας, ἀλλὰ ταχέως θέλει συντρίψει τὰς ἀλύσους τῆς». [Ⓜ]

45. Ἀλλὰ πῶς, ἴσως τινὰς ἠθέλεν εἰπεῖ, εἶναι δυνατὸν ἐν χρηστὸν ἔργον νὰ βλάψῃ; Ἐ, ἀγαπητέ! δὲν εἶναι τὸ ἔργον, ὅπου προξενεῖ τὴν ζημίαν, ἀλλ' ἡ περιστάσις. Ὁ εὐεργέτης, ἐν ὅσῳ εὐεργετεῖ, νομίζει πῶς κάμνει ὅσον πρέπει, καὶ μένει ἀκίνητος. Ὁ εὐεργετούμενος δέ, ἐν ὅσῳ εὐεργετεῖται, δὲν ἀπελπίζεται, καὶ μένει ὑπὸ τῆς δουλείας. Τὰ χρηστὰ ἔργα πρέπει νὰ τὰ κάμῃ τινὰς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, καὶ ὄχι ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, διότι αἱ περιστάσεις πολλάκις ἀνατρέπουσι τὸ καλὸν εἰς κακόν. Ἄν παραδείγματος χάριν ἕνας ἀρχιστράτηγος εἰς τὸν καιρὸν τῆς μάχης ἠθέλε προστάξει, φιλευσπλαγχνίᾳ κινούμενος, νὰ περιποιηθοῦν τοὺς πληγωμένους καὶ νὰ ἐνταφιάσουν τοὺς ἀπεθασμένους, βέβαια ἠθέλε νικηθῆ ἀπὸ ἕνα ἐχθρόν, ὅπου δὲν ἠθέλε τὸν ὁμοιάσει καὶ ἡ φιλευσπλαγχνία του, κακῶς ἐνεργημένη καὶ παράκαιρα, προξενεῖ τὴν δυστυχίαν ἐνὸς γένους ὀλοκλήρου. [Ⓜ]

46. Ἄς μὴν τολμήσῃ ὁ ἀναγνώστης, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὀρκίζω ἔμπροσθεν τῆς δικαιοσύνης καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀρετῆς, ἄς μὴν τολμήσῃ, λέγω, ὁποῖος καὶ ἂν εἶναι, νὰ μὲ κράξῃ ἀγνώμονα. Ἐγὼ εἶμαι ὑπόχρεος εἰς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος ὄχι ὀλίγον, εἶμαι εὐγνώμων εἰς τὰς χάριτάς των, μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Πόσον ὁμως ἠθέλεν ἦτον καλλίτερον, νὰ μὴν ἠθελον ἔχει χρεῖαν ἀπὸ τὰς εὐεργεσίας των. Ὅποῖος ἰατρεύεται ἀπὸ μίαν ἀσθένειαν, εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὸν ἰατρόν του, πλὴν ὅλοι παρακαλοῦσι νὰ μὴν λάβωσι χρεῖαν ἀπὸ τὸν ἰατρόν. [Ⓜ]

47. Δὲν εἶναι ὀλίγοι βέβαια οἱ ὄντως ἄξιοι εὐλαβείας καὶ τιμῆς ἱερεῖς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ σεβασμιώτατος καὶ ἐνάρετος ἀνὴρ, ὁ σοφώτατος λέγω οἰκονόμος τῶν Ἰωαννίνων κύρ Κοσμάς Μπαλάνου, ὁ ὀσιώτατος καὶ ἐλλογιμώτατος διδάσκαλος εἰς Κερκύραν κύρ Ἀνδρέας ἱερέυς, καὶ ἄλλοι πολλοί. [Ⓜ]

48. Ὁ νῦν ἀρχιερεὺς τῶν Ἰωαννίνων εἶναι μοιχὸς καὶ ἀρσενοκοίτης, χωρὶς τὴν παραμικρὰν συστολήν. [Ⓜ]

49. Ἐγὼ εἶδα πολλάκις ἕνα ἀρχιεπίσκοπον εἰς τὴν μέσσην τῆς λειτουργίας, νὰ ὑβρίζῃ, νὰ ἀναθεματίζει, καὶ νὰ δέρνῃ οὐκ ὀλίγας φορὰς τοὺς παπάδες, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστο τοὺς διακόνους. [Ⓜ]

50. Ἐγὼ ἐγνώρισα ἕνα καλόγηρον τόσον φιλόργυρον, ὅπου μὲ τὸ νὰ τοῦ ἐκλέφθησαν μερικὰ χρήματα, ὕστερα ἀπὸ ἕνα μῆνα ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν θλίψιν του. [Ⓜ]

51. Ὁ θάνατος κανενὸς ἀρχιεπισκόπου ἀποδεικνύει φανερώτατα τὸν βρωμερὸν χαρακτήρα τῆς Συνόδου. Ἐπειδὴ τότε γεννᾶται ἐν μίσος ἀναμεταξὺ των, μεταχειριζόμενος καθεὶς κάθε οὐτιδανώτερον μέσον, ὅπου δυνηθῆ, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκείνην τὴν ἐπαρχίαν, τὸ ὅποιον ἀκολουθεῖ εἰς ὅποιον δώσῃ περισσότερα χρήματα. [Ⓜ]

52. Αἱ βασιλεύουσαι τῶν νῦν δυναστειῶν ὅλης τῆς γῆς, καὶ αἱ ἐμπορικαὶ πόλεις, διὰ μέσου τοῦ χρυσοῦ, καὶ τοῦ ἀλλεπαλλήλου παντοτινοῦ δανείσματος, δὲν ξεχωρίζονται πλέον ἀνάμεσόν των, ἐπειδὴ ὅσα εἶδη ἐκφέρει ἡ Αἴγυπτος, εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἀμερικὴν, καὶ ὅσα ἡ Γαλλία τεχνεύεται, πωλῶνται εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ καθεξῆς. [Ⓜ]

53. Ὁ Α. ἐπὶ παραδείγματι εἶχεν ἐν χωράφιον καὶ ὁ Β. ἑκατὸν πρόβατα. Ὅθεν, ὁ ἕνας ἄλλαζεν μέρος σιταρίου μὲ μέρος μαλλίου τοῦ ἄλλου καὶ ἔζουν ἀμφότεροι εὐχαριστημένοι. Ἐπειτα ἠθέλησαν νὰ δώσουν μίαν ἰδεαστικὴν τιμὴν αὐτῶν τῶν δύο εἰδῶν, καὶ εἶπον, τὸ ἐν κιλὸν σιτάρι νὰ ἀξίξῃ ὡς δύο, καὶ τὸ μαλλὶ ἐνὸς προβάτου ὡς τρία. Ἐπειτα ἔδωσαν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν τῶν δύο καὶ τῶν τριῶν μὲ τόσας μεταλλένιας μονάδας. Τότε ὁ Γ. ὅπου καὶ αὐτὸς ἔσκαπτε τὸ χωράφιόν του, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ σιτάρι, βλέποντας ὅτι ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ μονάδας καὶ νὰ λάβῃ σιτάρι, τοῦ ἐφάνη εὐκολώτερον νὰ πλάσῃ ἀπὸ αὐτὰς παρὰ νὰ σκάψῃ. Ὁ Δ. ὅπου δὲν ἠθέλεν οὔτε νὰ σκάψῃ, οὔτε νὰ ζητήσῃ τὸ μέταλλον, ἐπιτηδεύθη νὰ ἐφεύρῃ ἐν εἶδος καινούργιον, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐτελείωσεν, ἤρρεσεν τοῦ Ε. ὅπου εἶχεν πολλὰς μονάδας, καὶ εὐθύς τὰς ἄλλαξεν μ' ἐκεῖνο. Ἴδου λοιπὸν πῶς ἤρχισαν νὰ πληθύνουν τὰ μὴ ἀναγκαῖα πράγματα, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ τὸ περισσότερον σιτάρι, παραδείγματος χάριν, δὲν ἦτον ἀναγκαῖον εἰς κανένα, ὡσὰν ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν τρώγει, ἀφοῦ χορτάσῃ· ἀλλ' αἱ μονάδες ἠῤῥησαν εἰς ἄκρον. Ὅθεν ἔπρεπε νὰ ἀγοράσουν καὶ ἄλλα εἶδη, ἐκτὸς τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, καθὼς ἠκολούθησεν· καὶ τὴν σήμερον εἶναι περισσότερα τὰ μὴ ἀναγκαῖα εἶδη, ὅπου μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι, παρὰ αἱ πολιτεῖαι ὅλης τῆς γῆς. [Ⓜ]

54. Οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐχαριστοῦνται περισσότερον νὰ ἀκούωσι πράγματα ἰδεαστικά, παρὰ ἀληθῆ, ὡσὰν ὅπου τὰ μὴ ἀληθῆ μὲν ἐπιδέχονται καθὲ ἀῤῥησιν καὶ ἐλάττωσιν, ὅπου ὁ καθεὶς ἠθέλε τοὺς δώσει κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του, τὰ δὲ ἀληθῆ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ νομίσῃ ἀλλέως, εἰμὴ καθὼς εἶναι. Ὅθεν, καὶ γενικῶς μία ἀλήθεια προξενεῖ ὀλιγότερον κρότον, παρὰ ἐν ψεῦμα, ὅταν πιστεύεται

ὡς μία ἀλήθεια, καθὼς βλέπομεν νὰ ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρυσοῦ. [⊙]

55. Τὸ ἐμπόριον ἀποδεικνύει φανερῶς τὴν ἰδεαστικὴν ὑπόληψιν τῶν χρημάτων μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν ἀριθμητικῶν χαρτίων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων μὲ μίαν κονδυλίαν μελάνι ἠμπορεῖ τινὰς νὰ μετρήσῃ ὅλα τὰ πλούτη τῆς γῆς. Πολλὰ μὲ λυπεῖ, ὅπου αἱ περιστάσεις δὲν μοῦ τὸ συγχωροῦσι νὰ ὁμιλήσω τι περὶ ἐμπορίου. Ἴσως ἄλλος τις ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν μου. Ὁ νέος Σοφοκλῆς τῆς Ἰταλίας, εἰς ἓν σατιρικόν του ἐγχειρίδιον ὁμιλῶντας περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ πραγματευτῶν, κατὰ πολλὰ νουνεχῶς τε καὶ ἀστείως λέγει:

»Questi in cifre numeriche si alteri,

»Ad onta nostra, dall' Età future

»Faran chiamarci, i popoli de' zeri.

Vitt. Alfieri [⊙]

56. Πρῶτον δηλαδὴ ἔλεγεν τινὰς ἓν κιλὸν σιτάρι ἀξίζει τρεῖς μονάδας χρυσοῦ. Ὑστερα ἀπ' ὀλίγον εἶπεν ὅτι καὶ μία ἀρετὴ ἀξίζει δέκα μονάδας, καὶ, τέλος πάντων τώρα, ἢ λέγομεν, ἢ ὑπονοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ του, ὅτι τρεῖς μονάδες χρυσοῦ ἀξίζουν ἓν κιλὸν σιτάρι, καὶ δέκα μονάδες ἀξίζουν μίαν ἀρετὴν, ὥστε ὅπου διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τινὰς πολλὰς ἀρετάς, ἄλλο δὲν τοῦ χρειάζεται, εἰμὴ νὰ ἔχη πολλὰς μονάδας χρυσοῦ. [⊙]

57. Ἡ Ἀφρικὴ κάθε χρόνον θυσιάζει πλῆθος ἀνθρώπων, ὅπου ἡ ἀχόρταγος λύσσα τῶν ὑπερηφάνων Βρεττανῶν καὶ ἄλλων ἀρπάζει καὶ πέμπει εἰς τὴν Ἀμερικὴν, διὰ νὰ σκάπτουν καὶ νὰ ἐβγάσουν αὐτὰ τὰ μέταλλα ἀπὸ τὰ βαθύτατα ἐντόσθια τῆς γῆς. Οἱ ταλαίπωροι, ὅταν ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν θάνατον δέκα ἀπὸ τοὺς ἑκατὸν εἰς ἓνα χρόνον, νομίζονται κατὰ πολλὰ εὐτυχεῖς. Τόσον μεγάλους κόπους, ραβδίσματα, φόνους καὶ πείναν ὑποφέρουν. Μάλιστα, πολλάκις εὐρισκόμενοι εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, κρεμνίζεται τὸ χῶμα καὶ θάπτει ζωντανοὺς πολλὰς ἑκατοντάδας. [⊙]

58. Εἶναι πασιδὴλον πόσον νομίζονται ἀξιότεροι οἱ ἀνάξιοι πλούσιοι ἀπὸ τοὺς ἀξιοτάτους πτωχοῦς. [⊙]

59. Ἡ πολυτέλεια ἐδίδαξεν ὅποιον εἶχεν πολλὰς μονάδας, ὄχι μόνον νὰ μὴν δουλεύῃ πλέον τὴν γῆν καὶ νὰ μὴν φυλάττῃ τὰ πρόβατα, ἀλλ' οὔτε νὰ κοιμᾶται, χωρὶς νὰ τοῦ ἐτοιμάσουν τὴν κοίτην, οὔτε νὰ τρώγῃ, χωρὶς νὰ τοῦ ἐτοιμάσουν τὸ φαγὶ καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ μὴ ἔχων μονάδας, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ὑπάγῃ εἰς δούλευσιν τοῦ ἔχοντος. [⊙]

60. Ἡ πτώχεια, φεῦ, ἐκνευρῶνει καὶ ἀδυνατίζει τὰς πλέον σταθερὰς καὶ ἡρωικὰς ψυχὰς, πόσον μᾶλλον τοὺς ἀπλοῦς καὶ ἀθῶους νῦν Ἕλληνας, ὅπου τὴν ὑποφέρουσι. Ἐνας πατὴρ δέκα τέκνων, μὴν ἔχων τὴν ἀναγκαίαν κυβέρνησιν, ποῦ δύναται, ἢ ποῦ τοῦ μένει καιρὸς νὰ στοχασθῇ διὰ τὸ μέλλον καλόν, ὅταν τὰ τέκνα του παντοτινὰ τοῦ ζητοῦσι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον; [⊙]

61. Ὡ, πόσον ἄξιον γέλωτος θέαμα ἤθελεν σταθῆ, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἤρχετο μία γενικὴ θέλησις τῶν ὄσων δὲν ἔχουν χρυσάφι, νὰ σηκώσουν τὴν ὑπόληψιν ἀπὸ αὐτὸ δι' ὀλίγον καιρόν! Ὡ, τῆς ταλαιπωρίας τῶν πλουσίων! Πόσοι ἀπὸ αὐτοὺς ἤθελον μείνει πάντοτε εἰς τὸ κρεβάτι, μὴ ἔχοντας τὸν δούλον, ἢ τὴν δούλην νὰ τοὺς σηκώσῃ! Πόσοι ἤθελον κατακοπρισθῆ ἐπάνω των, μὴν ἠξεύροντες πῶς νὰ λύσουν τὰ δεσμίματα τῶν φορεμάτων των! Πόσοι ἤθελον σκωληκιάσει καθήμενοι, μὴν ἠξεύροντες νὰ περιπατήσουν! Πόσοι ἄλλοι ἤθελον μείνει γυμνοὶ μὴν ἠξεύροντες πῶς νὰ ἐνδυθῶσι! Καὶ ἀναμφιβόλως ἤθελον ἀπεθάνει οἱ περισσότεροι ἀπὸ πείναν, μὴν ἔχοντες ποῖον νὰ τοὺς μαγειρεύσῃ. Ὡ, πρᾶγμα γελοιώδες, ὅπου ἤθελεν σταθῆ! Ἀνθρωπότης, ἀνθρωπότης, ἕως πότε νὰ μὴν βλέπῃς μὲ τὰ ὀμμάτια ἀνοικτά! [⊙]

62. Οἱ γέροντες εὔχονται καὶ λέγουσι τῶν νέων: «Προσπάθησε, τέκνον μου, νὰ γίνῃς ἄνθρωπος», ἐννοοῦντες, νὰ ἀποκτήσῃ χρήματα. Καὶ πάλιν λέγουσι: «Ὁ δεινὰς πρὸ τριῶν χρόνων δὲν ἦτον τίποτες, τώρα ἐγένεν ἄνθρωπος», δηλαδὴ ἀπόκτησε χρυσάφι, εἰς τρόπον, ὅπου οἱ μὴ ἔχοντες χρυσίον, δὲν νομίζονται παρ' αὐτῶν ἄνθρωποι. [⊙]

63. Οἱ μὴ ἔχοντες χρυσίον προσπαθοῦσι νὰ ἀπολαύσωσι, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτύχουσι τοῦ σκοποῦ των ταχέως διὰ τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, ποῖος γίνεται φονεὺς, ποῖος προδότης καὶ σχεδὸν ὅλοι κόλακες καὶ κλέπται. [⊙]

64. Ἀγκαλὰ καὶ κοινῶς μία ψευδὴς δύναμις νὰ μὴν ὠφελεῖ, μ' ὅλον τοῦτο ἡ συνήθεια πολλάκις κατασταίνει ἀναγκαῖα τὰ πλέον ἄχρηστα πράγματα. Ἐκεῖνοι, ὅμως, ὅπου εὐτυχοῦσι διὰ τῶν χρημάτων, ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς, ὅπου δυστυχοῦσι, εἶναι ὡς ἡ γῆ μας πρὸς τὸ πᾶν. Τὰ χρήματα, τέλος πάντων, ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθοῦν εἰς μίαν ράβδον, αἱ δὲ νῦν δυναστεῖαι εἰς τόσους ποδαλγούς. Καί, καθὼς ἐτούτοι βαδίζουσιν ὅπως μὲ τὴν βοήθειαν τῶν βακτηριῶν, οὕτως καὶ τὰ νῦν βασιλεία, ὡς διοικήσεις ἀτελεῖς καὶ κακῶς κυβερνημέναι, μόλις βαστῶνται διὰ μέσου τῶν χρημάτων. Ἄλλ' ἀνίσως ὁ ποδαλγὸς ἰατρευθῆ, δὲν ἔχει πλέον χρεῖαν ἀπὸ ράβδον, διὰ νὰ ἀκουμβῆσῃ; οὕτως καὶ αἱ

διοικήσεις, όταν διορθωθούν, δεν θέλουν ἔχει πλέον χρεῖαν ἀπὸ χρήματα. [Ⓜ]

65. Ἄς μὲ συμπαθήσῃ ὁ ἀναγνώστης διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ λόγου, ὡσὰν ὅπου ὅλοι οἱ νῦν ἱερεῖς, ἐξαιρῶντας, ὡς προεῖπον, τινάς, μόλις σπουδάζουν ὀλίγον τὰ γραμματικά, καὶ κανεῖς δὲν γνωρίζει οὔτε τὴν λέξιν «ἐπιστήμη». [Ⓜ]

66. Οἱ ἀφορισμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξόχως εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ Πάτραν, ἤθελαν νομισθῆ εὐχαὶ τῆς λειτουργίας ἀπὸ κανένα ἀλλογενῆ. Τόσον εἶναι συχνοί, καὶ σχεδὸν κάθε Κυριακὴν εἰς κάθε ἐκκλησίαν ἀναγινώσκονται δύο καὶ τρεῖς ἀφορισμοί, πάντοτε δὲ διὰ οὐτιδανωτάτας διαφοράς, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ δύο ἢ τριῶν γροσίων ὑπόθεσιν. [Ⓜ]

67. Αὐτοὶ οἱ ἀναιδέστατοι ἄνδρες, εὐθὺς ὅπου ἔλθουν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν των, ὑποχρεῶνουν ὅλους τοὺς πολίτας, νὰ τοὺς δεχθῶσιν εἰς τὰ ὀσπίτια των, διὰ νὰ τοὺς ψάλωσι τὸν ἀγιασμόν, καὶ οὕτως λαμβάνουσι τὴν πληρωμὴν ἀπὸ πενήντα ἕως δέκα γρόσια τὸ ὀλιγότερον. Τὰ δὲ μνημόσυνα συνίστανται εἰς τὸ νὰ λειτουργοῦν διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποθανόντος, τοῦ ὁποίου ξεθάπτουν τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ εὐλογοῦν. [Ⓜ]

68. Ὅταν ἀπεθάνῃ κανένας πολίτης τῆς πρώτης ἢ δευτέρας κλάσεως καὶ τὸ ἀκούσῃ ὁ ἀρχιερεὺς, εἶναι δι' αὐτὸν μία ἀνεκδιήγητος χαρὰ, ἐπειδὴ, διὰ νὰ ἡμπορέσουν νὰ τὸν θάψουν, πρέπει, ἀφοῦ πληρώσουν τὸν ὀθωμανὸν τύραννον, νὰ πληρώσουν καὶ τὸν ἀρχιερέα. Ἡ ποσότης ὅμως εἶναι ἀόριστος, πότε δέκα χιλιάδας γρόσια, πότε πέντε, καὶ τὸ ὀλιγότερον χίλια. Ὅταν πάλιν ὁ πολίτης μισεύῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, πρέπει νὰ δώσῃ ἕνα χάρισμα τοῦ ἀρχιερέως. Ὅταν ἐπιστρέφῃ, πάλιν τοῦ χαρίζει. Ἀλλὰ τί λέγω τοῦ χαρίζει; Καὶ πῶς ἡμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ δῶρον ἐκεῖνο ὅπου ζητεῖται μὲ βίαν; [Ⓜ]

69. Ὁ νῦν Ἰωαννίνων ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀφορίσῃ τὸν ἐνάρετον καὶ φιλόσοφον κύρ Κοσμᾶ, διὰ νὰ μὴν ἡμπόρεσε νὰ τὸν καταπεισῇ εἰς τὰς κακὰς του θελήσεις. [Ⓜ]

70. Ὁ νῦν Ἰωαννίνων, καθὼς ἤκουσα ἀπὸ ἕνα μάρτυρα αὐτόπτην, εἰς τὸ πρόγευμα τρώγει δύο ὀκάδες γιαούρτι, καὶ εἰς τὸ δειλινὸν μισὴν ὀκᾶ σαρδέλας ξεκοκκαλισμένας, τὰς ὁποίας τρώγει μὲ τὸ χουλιάρι. [Ⓜ]

71. Ὁ Ἄρτης, ὁ Γρεβενῶν καὶ ὁ Ἰωαννίνων εἶναι οἱ πρῶτοι προδόται τοῦ τυράννου, καθὼς ὅλοι τὸ γνωρίζουσι. Ὁ ὕστερος ἀπὸ αὐτοὺς ἰκέτευσε τὸν τύραννον, καὶ ἐκούρευσε τὸν ἕγγονά του, ὡς νὰ τοῦ ἐγένετο νουνός. Ὁ Ἄρτης ἠπάτησεν καὶ ἐπρόδωσεν τοὺς ἥρωας Σουλιώτας· εἶναι δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἀσελγεῖς, ἄσωτοι εἰς τὸ ἄκρον, μοιχοί, πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται φανεροί. [Ⓜ]

72. Μίαν φορὰν ἐρώτησα ἕνα παπᾶν χωριάτην, ἕως ἐξηκοντούτην, πόθεν εἶχεν ἀγοράσει τὸ κονδύλι του, τὸ ὁποῖον ἦτον λεπτόν, ὡς τὸ μεγαλείτερόν μου δάκτυλον, καὶ μοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι τὸ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ ἐπειδὴ εἶχε τρεῖς υἱούς, εἶχε σκοπὸν νὰ τὸ κάμῃ τρία κομμάτια, καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀπὸ ἕνα τοῦ κάθε υἱοῦ του. Ἄλλος ἕνας, μὲ πλατὺ ράσον, ἠθέλησεν νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ, ὅτι τὰ μὲν «γενέσια» ἐννοεῖ τὴν γέννησιν, τὰ δὲ «γενέθλια» ἐννοεῖ τὸν θάνατον. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἄς μὴν γελάσῃ, ἀλλὰ ἄς κλαύσῃ. [Ⓜ]

73. Ἐνας ἀρχιμανδριτῆς, ἀναγινώσκοντας ἐπ' ἐκκλησίας τὸ εὐαγγέλιον, ἔτυχεν εἰς τὸ τέλος τοῦ κατεβατοῦ τὸ ἀπαρέμφατον ἐπανέρχεσθαι. Ὅθεν αὐτὸς ἀνέγνωσε τὸ ἐπανερ- ὅπου ἐτελείωνε τὸ κατεβατόν, καὶ ἔπειτα γυρίζοντας τὸ φύλλον ἐπρόφερετο τὸ -χέσθαι, εἰς τρόπον ὅπου ἐρέθισε ἕνα γενικὸν γέλωτα εἰς τοὺς παρεστῶτας. [Ⓜ]

74. Αὐταῖ, αἱ οὕτως καλούμεναι πανταχοῦσαι, εἶναι κάποιαι παρακαλεστικαὶ ἐπιστολαὶ τῶν μοναστηρίων, ὅπου τὰς στέλνουν πρὸς τοὺς χριστιανούς, καὶ εἶναι γεγραμμένα μὲ διάφορα χρώματα καὶ μὲ μεγάλα στοιχεῖα. [Ⓜ]

75. Ἐγώ, ἕως τώρα βέβαια, εἶδα ἕως τέσσαρας κεφαλὰς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, ἐπειδὴ, ὅταν ἀκολουθῆ ἡ πανοῦκλα, τότε κάθε πολιτεία ἔχει ἀπὸ μίαν κεφαλὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. [Ⓜ]

76. Ἐγὼ ἐγνώρισα ἕνα πνευματικὸν Ἀγιορεῖτην, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτον τόσο ἀμαθής, ὅσον ἦτον ὑποκριτῆς καὶ φιλάργυρος. Πολλάκις, λοιπόν, καυχώμενος μοῦ ἐδιηγείτο, ὅτι εἰς εἴκοσι χρόνους ἔκαμεν ἕνα καπιτάλι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες γρόσια, καὶ εἶχε δοσμένα εἰς τὸ μοναστήριόν του τὰ δύο τρίτα, τὰ δὲ λοιπὰ εἶχε μοιρασμένα εἰς διαφόρους πραγματευτὰς μὲ τὸ διάφορον. Αὐτὸς εἶχε τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου. [Ⓜ]

77. Δὲν εἶναι κρυφόν, ἀλλ' ὅλοι τὸ ἠξεύρουν, ὅτι εἰς τὰ Ἰωάννινα οἱ πνευματικοὶ ἀναφέρουσι κάθε ὑπόθεσιν, ὅπου ἀκούουσιν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς εἰς τὸν ἀρχιερέα, καὶ αὐτὸς εὐθὺς κάμνει ἕνα κατάλογον μὲ προσθήκην καὶ τὸν προσφέρει τοῦ τυράννου, εἰς τρόπον ὅπου ἡ ἐξομολόγησις, τὴν σήμερον, εἶναι ἐν μέσον προδοσίας. [Ⓜ]

78. Οἱ τοιοῦτοι, ὄντες ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε στοχασμόν καὶ φροντίδα, χαίρονται ἄκραν ὑγιείαν καὶ τρώγουσι διὰ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδας. [Ⓜ]

79. Ὅποιος ἤθελε νὰ συνθέσῃ ἓνα κώδικα εἰς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἤθελε νὰ μὴν παραιτήσῃ κανένα ἀμάρτημα ἀνθρώπινον, ἃς ἤθελεν ὑπάγει εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, καὶ ἀνίσως ἤθελε ἐξετάσει τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας, ἤθελε κάμει τὸν ἐντελέστερον κώδικα ἀπ' ὅσους μέχρι τῆς σήμερον ἐφάνησαν. [Ⓜ]
80. Ἄλλο δὲν λέγουσι, ἢ ἄλλο δὲν ἠξεύρουσι νὰ εἴπωσι, παρὰ νὰ μὴν φάγῃ ὁ λαὸς λάδι τὰς Τετράδας καὶ νὰ δώσῃ χρήματα τῶν καλογήρων. [Ⓜ]
81. Ἀναγκαῖον ἦτον νὰ ὀλιγοστεύσῃ ὁ πατριάρχης τὸ πλῆθος τῶν ἐορτῶν καὶ τῶν νηστειῶν, ἐπειδὴ αἱ μὲν ἐορταὶ ἐμποδίζουσι τὸ κέρδος μὲ τὴν ἀργίαν εἰς τὸν λαόν, καὶ αἱ νηστεῖαι τοῦ ἀφανίζουσι τὴν ὑγιάν. Ὅθεν, τὰς μεγάλας ἐορτὰς ἤμποροῦσε νὰ τὰς διορίσῃ εἰς ὅλας τὰς Κυριακὰς καὶ εἰς ἄλλας ἐορτὰς νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ δουλεύουν, διὰ δὲ τὰς σαρακοστάς, νὰ τὰς σμικρύνῃ, καὶ τὰς περισσοτέρας νὰ τὰς ἀποβάλλῃ. Καὶ τότε ὁ πτωχὸς ζῆ μὲ ὀλιγότερα ἐξοδα, καὶ τρέφεται καλλιότερα. Βέβαια δὲ ὁ ἐντελής οἰκονόμος τοῦ παντός δὲν θέλει τιμωρήσῃ τοὺς χριστιανούς, διὰ νὰ ἐπροσπάθησαν τὸ καλὸν τοὺς εἰς δόξαν του. [Ⓜ]
82. Πόσον, τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀμάθεια κατασταίνει τοὺς ἀνθρώπους μωροὺς. Οἱ καλόγηροι νομίζουν μὲ τὰ θαύματα νὰ κάμνουν τιμὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν βλέπουν τὴν ἄκραν ἀτιμίαν ὅπου κάμνουσι καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν τοὺς καὶ εἰς τὴν θρησκείαν. Θαῦμα ὀνομάζουσι, ὅταν φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ ἐν πρᾶγμα, ὅπου κατὰ φυσικὸν τρόπον δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀκολουθῆσῃ. Λοιπόν, ἂν αὐτὸ ἀκολουθῆ, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Θεὸς ξεκάμνει ἐκεῖνο ὅπου ἔκαμε, καὶ τὸ κάμνει διαφοροτικόν· ὅθεν, ἡ ἐμετανόησεν ὅτι τὸ ἔκαμε, ἢ τὸ ἔκαμεν ἐπὶ τούτου κακόν, διὰ νὰ τὸ κάμῃ ἔπειτα καλλιότερον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς δύο τρόπους εἶναι ἀπαίσιος ὁ στοχασμός. Κατὰ μὲν τὸν πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς προβλέπει τὸ μέλλον, καὶ ἡ μετάνοια δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄκραν σοφίαν καὶ ἀλάνθαστον ἐννοίαν του. Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, δὲν εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὅσα ἔκαμεν, τὰ ἔκαμεν καλά. [Ⓜ]
83. Ἰσως ὁ ἀναγνώστης, ἂν εἶναι κανένας καλόγηρος, ὅπου νὰ ἔχῃ καμμίαν ὀκᾶ κόκκαλα, μὲ ἀναθεματίσει, καὶ μὲ νομίσει ὅτι δὲν πιστεύω εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ καρδιογνώστης Θεὸς μου γνωρίζει καλότατα ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο μας πιστεύει καλλιότερα, αὐτὸς ὅπου ἀπατᾷ τὸν κόσμον, ἢ ἐγὼ ὅπου ξεσκεπάζω τὸ ψεῦδος. [Ⓜ]
84. Ὅταν κανένας ἄρρωστος ἰατρευθῇ, ὁ καλόγηρος τὸ κράζει θαῦμα τοῦ ἀγίου του. Ὅταν γεννήσῃ καμμία γυναῖκα, καὶ τοῦτο θαῦμα τὸ ὀνομάζει. Ὅταν κατέβῃ τινὰς τὴν σκάλαν καὶ δὲν τζακίση τὸν λαίμῳ του καὶ αὐτὸ θαῦμα τὸ κράζουσι. Ἀλλὰ ποῖος ἀπεθαίνει χωρὶς νὰ ἔχῃ δύο τρεῖς κασέλας λείψανα ὀλόγυρά του; Ποῖα γεννᾷ ἢ ἀπεθαίνει χωρὶς νὰ ἔχῃ τόσας εἰκόνας τριγύρω της; Αὐτοὶ οἱ ἀναίσχυντοι ἔφθασαν νὰ ὀνομάσουν θαῦμα τὸ νὰ παίρῃ ἓνας ἀμαθὴς καὶ ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν εἰς τὰ πανηγύρια τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου εἰς τὰς χεῖρας του, καὶ νὰ τρέχῃ ἐνθεν ἐκεῖθεν ὡσὰν τρελλός. [Ⓜ]
85. Μία καλογραιοπούλα ἐκοινοποιοῦσεν, ὅτι κάθε βράδυ ἐπήγαινε ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ καὶ ἐσυνομιλοῦσε μαζί της. Αἱ ἄλλαι γυναῖκες, δι' ὀλίγους μῆνας, τὴν ἐδόξαζον ὡς ἀγίαν, ἀλλ' ἀφοῦ, μετὰ ἐννέα μῆνας, ἐγέννησεν ἐν ἀρχαγγελόπουλον, τότε αἱ ἄλλαι γυναῖκες τὴν ἐμίσησαν, αὐτὴ δὲ ἐνομίζετο πάντοτε ἀγία ἀπὸ ἀπλότητά της, καὶ ὁ σοφὸς ἐκλαίει διὰ τὴν βαρβαρότητα τῆς ἀνθρωπότητος. [Ⓜ]
86. Τὸ Τεργέστιον, ἢ Ὀδέσσα, ἢ Νίζνα, καὶ αἱ ἄλλαι διάφοροι πόλεις, εἶναι σχεδὸν κατοικημέναι ἀπὸ μόνον Ἑλλήνας. [Ⓜ]
87. Γνωρίζω μερικούς, ὅπου σχεδὸν - σχεδὸν ἐντρέπονται νὰ λέγωσιν ὅτι εἶναι Ἑλληνες. [Ⓜ]
88. Εἶναι μερικοὶ νέοι, ὅπου χρωματίζουσι τὸ πρόσωπόν τους ὡς αἱ πόρνοι. [Ⓜ]
89. Μερικοὶ καυχῶνται εἰς πράγματα τόσον μικροπρεπῆ καὶ οὐτιδανά, ὅπου, τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι ἄξιοι γέλωτος, καὶ τόσον, ὥστε νὰ τοὺς πτύσῃ τινὰς εἰς τὸ πρόσωπον. [Ⓜ]
90. Ἡ ἐμπορικὴ ἀνταπόκρισις τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν μας γεγραμμένη, ἀλλ' εἶναι ἐν μίγμα γλωσσῶν, ὅπου προξενεῖ ἀνυπόφορον ἀηδίαν. [Ⓜ]
91. Ὡ, πόσον γέλωτα προξενουσι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν λύπην, ὅταν συναναστρέφονται ἀναμεταξύ των καὶ ὀμιλοῦσι περὶ ἐμπορίου; Ποῖος παρακαλεῖ νὰ ἀκολουθῆσῃ πεῖνα, ποῖος προσμένει μὲ χαρὰν τὸν πόλεμον, ἄλλος τὸ ναυάγιον κανενὸς καραβίου, καὶ ἄλλος ἄλλην καμμίαν δυστυχίαν. Αἰσιότεροι γέλωτος εἶναι ὅμως, ὅταν ὀμιλοῦσι περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ φέρουσι τὰς μαρτυρίας τῶν ἐφημερίδων· πολλοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς νομίζουσι τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν τόσας πόλεις, καὶ ἄλλοι δίδουσι πίστιν εἰς ὅσα εὐρίσκοσι γεγραμμένα. [Ⓜ]
92. Ἡ ὀμιλία τῶν χρυσολάτρων ἀρχινᾷ ἀπὸ τὰ βαμπάκια καὶ τελειώνει εἰς τὰ φασούλια, ἢ δὲ τῶν νέων ἀρχινᾷ ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ παύει εἰς τὰς γυναῖκας. [Ⓜ]
93. Εἶναι μερικοὶ, ὅπου, ἀντὶς νὰ ἀποκριθῶν πάλιν «δὲν εἶναι δυνατόν!», ὅταν τινὰς τοὺς ἐρωτᾷ «διατί δὲν εἶναι δυνατόν;», τότε λέγουσι «διατί ἔτζι!» [Ⓜ]

94. Ἡ εἰρωνία, πρὸς τούτους, εἶναι τὸ πρῶτον προτέρημά των, καὶ ἐπειδὴ τινῶν μὲν τὸ σέβας, ἄλλων δὲ ἡ ἀμάθεια, ἐμποδίζει κάθε ἐναντιωτικὴν ἀπόκρισιν, αὐτοὶ νομίζουσιν, ὅτι καλῶς λέγουσι ὅ,τι καὶ ἂν λέγουσι. Καὶ τὰς περισσοτέρας φορὰς δὲν ἀνοίγουσι τὸ στόμα των, χωρὶς νὰ προφέρωσι, ἢ ἐν ψεῦμα, ἢ ἓνα παραλογισμόν. [Ⓜ]
95. Οἱ Ἕλληνες, εἰ μὲν εἶναι πλούσιοι καὶ ἄξιοι, φθονῶνται παρὰ τῶν ἀλλογενῶν, εἰ δὲ πτωχοὶ καὶ ἀνάξιοι, καταφρονῶνται. [Ⓜ]
96. Ὅσαι ἀλλογενεῖς γυναῖκες ἔλαβον Ἕλληνας δι' ἄνδρας, ὅλαι τὸ ἔκαμαν ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ ἢ δὲν εὐρῆκαν ὁμογενῆ των ἢ δὲν εἶχον ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι. [Ⓜ]
97. Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην, νὰ μὴν νομίση τὰ λεχθέντα γενικῶς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἐπειδὴ ἀναμεταξὺ εἰς αὐτὰς εὐρίσκονται μερικαὶ φαμελῖαι, ὅπου κατοικεῖ ἡ ἰδία τιμὴ καὶ σωφροσύνη. [Ⓜ]
98. Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ ἀλλογενεῖς τῶν Ἑλλήνων τὰ ἦθη καὶ μάλιστα τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς τιμῆς των. [Ⓜ]
99. Μερικὰ γεννήματα τοιοῦτου μίγματος λαμβάνουν τὸ ἐπίκλην τῆς μητρὸς των, τόσον δὲν καταδέχονται νὰ κραζῶνται υἱοὶ Ἑλλήνων [Ⓜ]
100. Εἶναι μερικοὶ, ὅπου νομίζουν τάχατες, ὅτι δὲν τοὺς μέλει διὰ τὴν πατρίδα των, ἀλλὰ ματαιῶς προσπαθοῦν νὰ ἀπατήσουν τὴν φύσιν· μία μικρὴ θέρη, μία διαφορὰ μὲ ἄλλον τινά, καὶ μία ἀνάμνησις τῶν συγγενῶν, ἀρκετῶς ἀποδεικνύει εἰς αὐτοὺς τὴν ἠδύτητα καὶ ἀνάγκην μιᾶς πατρίδος. [Ⓜ]
101. Εἶναι μερικοὶ Ἕλληνες, ὅπου δὲν γνωρίζουν τοὺς ἀδελφούς των καὶ τοὺς πατέρας των, καὶ οἱ περισσότεροι ξενιτευμένοι λείπουν ἀπὸ τὴν πατρίδα των ἢ τριάντα ἢ εἴκοσι ἢ δέκα χρόνους τὸ ὀλιγότερον. [Ⓜ]
102. Φανερόν εἶναι, ὅτι ὅσοι περισσοτέραν χρεῖαν ἔχουσι ἀπὸ διδασχῆν, δὲν ἠξεύρουσι γράμματα. Ὅθεν, ἀναγκαῖα εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ὀμιλοῦντος, διὰ νὰ καταπέισῃ τοὺς πεπλανημένους εἰς τὸ ψεῦδος. [Ⓜ]
103. Οἱ περισσότεροι σχεδὸν ἀπὸ τοὺς ξενιτευμένους, ἔχουσιν αὐτὸν τὸν ἄλογον στοχασμόν, καὶ χωρὶς ἐντροπὴν λέγουσι ὅτι, «ὅταν ἐλευθερωθῆ ἡ Ἑλλάς, εὐθὺς θέλομεν μισεῦσαι δι' ἐκεῖ». Τόσον ἐχαλινώθησαν ἀπὸ τὴν ψευδευτυχίαν τῶν ἀλλογενῶν! [Ⓜ]
104. Οἱ τοιοῦτοι ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθῶν εἰς τὰς γραίας γυναῖκας, αἱ ὅποια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, θέλουσι νὰ ἔχωσι πάντοτε τὸ δίκαιον, καὶ ὅταν τινὰς τῶν ἀποδείξῃ τὸ ἄδικόν των, αὐταί, εὐθὺς ἀλλάζουσι ὀμιλίαν, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἠμπορέσῃ τινὰς νὰ τὰς καταπέισῃ. [Ⓜ]
105. Ἐνας ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος, ἓνας βρωμοάρχων τοῦ Φαναρίου, ἠκουσα ὅτι ἐμεσίτευσεν καὶ ἐπροσπάθησεν νὰ ἀρχίσῃ νὰ βάλῃ τάξιν εἰς τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, καὶ ἤρχισε νὰ τοὺς διδάξῃ καὶ τακτικὴν. Ὡ τῆς ἀναισχυντίας του καὶ τῆς κακίας του! [Ⓜ]
106. Εὐρίσκονται μερικοὶ ὀθωμανοί, ἢ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁπωσοῦν ἄνθρωποι, ὅπου δὲν παύουν, ἀπὸ τὸ νὰ λέγωσι ἐν παρηρησίᾳ, ὅτι ἔφθασεν τὸ βασιλείον των εἰς τὸ τέλος του. Οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, τὸ βλέπουσι, καὶ ἄλλοι μὲν χαίρονται, ὅσοι τοὺς Ἕλληνας δὲν μισοῦσι, οἱ περισσότεροι ὁμῶς λυποῦνται. [Ⓜ]
107. Ὡ, πόσον ταχύτερα καὶ εὐκολώτερα ἤθελε φωτισθῶσιν οἱ παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ἂν αἱ παραδόσεις τῶν ἐπιστημῶν ἐγίνοντο εἰς τὴν ἀπλὴν μας διάλεκτον! Ἄμποτες λοιπόν, νέοι συγγραφεῖς νὰ πλουτίσωσι καὶ τιμῆσωσι τὴν γλῶσσαν μας μὲ τὰ πονήματά των, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ νὰ μείνῃ μία μάθησις ξεχωριστή, καὶ νὰ νομίζεται ὡς ἓνας στολισμὸς κατὰ μέρος ἑνὸς μαθητοῦ, καὶ ὄχι ποτὲ ἀναγκαῖον μέσον, καθὼς ἦτον, ἕως τὴν σήμερον, εἰς τὸ νὰ σπουδάσῃ τινὰς τὰς ἐπιστήμας. Καὶ διατὶ νὰ χάσῃ ὁ ταλαίπωρος νέος τρεῖς καὶ τέσσαρας χρόνους εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς γλώσσης -καὶ σχεδὸν νὰ μὴν τὴν μάθῃ!- εἰς καὶ καιρὸν, ὅπου ἠμποροῦσε μὲ ὀλιγοτέρους κόπους- οὔσα ἢ σπουδὴ μιᾶς γλώσσης ἢ πλέον ἐνοχλητικὴ - καὶ εἰς ὀλιγότερον καιρὸν νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ μάθῃ ἐντελῶς τὰς ἀναγκαιοτέρας τῶν ἐπιστημῶν; Ἄς ἀποδώσωμεν, λοιπόν, αὐτὴν τὴν τυφλότητά μας, μαζὶ μὲ τόσας ἄλλας, εἰς τὴν τυραννίαν, ἢ ὅποια εἶναι ὁ ὀλεθρὸς τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, καὶ ἄς ἐλπίσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἄξια ὑποκείμενα, ὅπου ἠμποροῦν, ἀφοῦ τὸ εἰπῶσι, νὰ τὸ κάμωσιν ἐνταυτῶ, ἐγὼ δὲ σιωπῶ ἐξ αἰτίας τῆς συντομίας, ὅπου εἶμαι στενοχωρημένος νὰ φυλάξω. Τὸ κοινὸν ὄφελος πρέπει νὰ προκρίνεται ἀπὸ τὸ μερικόν, καὶ ἡ ἑλληνικὴ νεολαία δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρῃ πλέον τοιαύτην ἀνόητον συνήθειαν, ὅπου νὰ ζητῆ τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν ἀφανῶν, οὔτε μερικοὶ διδάσκαλοι νὰ καυχῶνται παραπολὺ διὰ τὸ ὅτι ἠξεύρουσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οἱ ὅποιοι, τῇ ἀληθείᾳ, ἠμποροῦν νὰ παρομοιασθῶν μὲ τινὰς, οἵτινες ὄντες γυμνοὶ εἰς τὸ σῶμα, φέρουσι πολὺτιμα καλύμματα εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἐγὼ ἐγνώρισα ἓνα νέον ὅπου εἶχε σπουδάξῃ δέκα ἐξ χρόνους εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πάτμου, καὶ ἦτον εἴκοσι ἐξ χρόνων, ὅταν ἐβγήκεν μὲ τὸ τίτλον τοῦ λογιστάτου, μ' ὄλον τοῦτο δὲν ἠξευρε νὰ

παραστήση πῶς γίνεται ἡ ἔκλειψις τῆς σελήνης. Ἦξευρεν ὁμως ἐκ στήθους ὄλον σχεδὸν τὸ τρίτον τοῦ Γαζή. [⊙]

108. Ἡ Ἑλλάς χρεωστεῖ αὐτὴν τὴν χάριν ἐκείνων τῶν ὀλίγων φιλοπάτριδων, οἱ ὅποιοι ἐθυσίασαν μέρος τῆς περιουσίας των καὶ ἔκτισαν σχολεῖα, πληρώνοντες ὄχι μόνον τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους μαθητάς, ὅταν εἶναι πτωχοί. Ἐπλούτισαν τὰ σχολεῖα μὲ τὰ ἀναγκαϊότερα βιβλία, τὸσον ἐπιστημονικὰ καθὼς καὶ ἠθικά, ὅπου ἔκδωσαν εἰς τύπον, μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα τῆς μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς, καί, ἐν ἐνὶ λόγῳ, τὰ πάντα ἐπρόβλεψαν. [⊙]

109. Εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, ὅπου ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἥρωας μὲ μόνον δέκα ἑξ συντρόφους ἐφυλάχθη πολλοὺς χρόνους ἐλεύθερος εἰς τὰ μέρη τοῦ Ξηρομεριοῦ, καὶ συνεκρότησεν μυρίους πολέμους ἐναντίον πολλῶν ἑκατοντάδων ἐχθρῶν. [⊙]

110. Οἱ νῦν ἀρχιστράτηγοι τῶν ἀλλογενῶν, ἀφοῦ κατὰ συνήθειαν προστάξωσιν ὅσα ἔμαθον νὰ λέγωσι, τότε ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ ὀπισθεν, μὲ πρόφασιν διὰ νὰ μὴν βάλουν εἰς κίνδυνον τὰ στρατεύματα μὲ τὸν χαμὸν τῆς ζωῆς των, καὶ οὕτως πολλάκις κλέπτουσι τὴν τιμὴν μιᾶς νίκης, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν ἔλαβον ἴσως τὸ παραμικρὸν μέρος, καὶ πάντοτε μὲ τὴν ἀπουσίαν τους προξενουσι τὴν σύγχυσιν, ὅπου εἶναι πρόδρομος τῆς ἥττας. [⊙]

111. Τὸ μικρὸν παιδάριον ἑνὸς ἥρωος Σουλιώτου, ὅπου ὁ τύραννος Ἀλῆς ὡς αἰχμάλωτον ἐφύλαττε εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του καὶ ἀδελφάς του, δὲν ὑπέφερνε τοιαύτην φυλακὴν, καὶ ἀλλέως δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὸ ἡμερώσουν, παρὰ δίδοντάς του τὰ πολεμικὰ ἄρματα, μὲ τὰ ὁποῖα παίζοντας ἠσύχασεν. [⊙]

112. Πολλοὶ χωριάτες, μάλιστα δὲ οἱ Σουλιῶτες, τὸσον εἶναι ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ σημαδεύουσιν μὲ τὸ βόλι, ὅπου πολλάκις τὸ περνοῦσι ἀπὸ ἐν δακτυλίδι. Ἔχουσι δὲ καὶ τὴν ὄρασιν τὸσον ὀξείαν καὶ καθαρὰν, ὅπου βλέπουσι τὴν νύκτα περισσότερον ἀπ' ὅ,τι βλέπουσι οἱ ἀκαδημικοὶ τῆς Κρούσκας τὴν ἡμέραν. [⊙]

113. Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος δὲν εὐρίσκεται ἰατρός· ἢ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, δὲν εὐρίσκεται ἄρρωστος. [⊙]

114. Ὅποιος παρατηρήσῃ τὰ παιγνίδια τῶν παίδων καὶ νέων εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἠρωϊκὸν πνεῦμα των, ὡσὰν ὅπου ἡ τύχη δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸν μέρος εἰς αὐτά, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀνδρεία, καὶ μᾶλλον ἡ ἀγχίνοια. Πρὸς τούτοις τὰ παιδάρια συγκροτοῦν πολέμους ἀναμεταξύ των, τὸσον εἰς ὅλα τὰ χωρία σχεδὸν, καθὼς καὶ εἰς διαφόρους πόλεις (εἰς τὰς ὁποίας τῶν ὀθωμανῶν τὰ παιδία εἶναι διὰ παραπλήρωσιν καὶ φεύγουν τὰ πρῶτα εἰς τὴν παραμικρὰν στενοχωρίαν). Τὰ ἄρματα των εἶναι τόσα ξύλα, καὶ πολλάκις μεταχειρίζονται καὶ πέτρας. Τὸσον τακτικὰ καὶ στοχαστικὰ διαυθεντεύονται καὶ πολεμοῦσι, ὅπου εἶναι ὄντως ἄξια θαυμασμοῦ. Πολλάκις ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀδιάκοπος συγκρότησις βαστᾶ ἕως τρεῖς ὥρας. Φυλάττουσι μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν τοὺς πολεμικοὺς των νόμους, καὶ ἂν κανένας δὲν ὑπακούσῃ, εὐθύς οἱ λοιποὶ τὸν ἐκβάλλουν ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν πολεμούντων. Ὑποδέχονται τοὺς αἰχμαλώτους μὲ κάθε καλωσύνην, ἀγκαλὰ καὶ νὰ τοὺς παρηγοροῦσιν εἰρωνικῶς. Αὐταὶ αἱ γυμνάσεις ἀκολουθοῦν εἰς τὰς ἐορτάς, καὶ πάντοτε κρυφίως, ἐπειδὴ ὁ ὀθωμανὸς κυβερνητὴς δὲν τοὺς τὸ συγχωρεῖ ἢ ἀπὸ ἀμάθειαν ἢ ἀπὸ φθόνον. Πολλάκις ἀκολουθεῖ καὶ θάνατος εἰς αὐτὰς τὰς γυμνάσεις. Μ' ὄλον τοῦτο ἡ φυσικὴ κλίσις τῶν νέων εἰς τὰ ἄρματα δὲν ψηφεῖ οὔτε φοβερισμούς, οὔτε κίνδυνον, καὶ σχεδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκεται αὐτὴ ἡ συνήθεια. [⊙]

115. Ὁ ἀγαματοποιὸς προτιμεῖ ἐν μάρμαρον ἀκέραιον καὶ ἀδούλευτον, παρὰ ἐν μισοδουλευμένον. Ἐπειδὴ μὲ τὸ πρῶτον ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅ,τι λογιῆς ἀγαλμα θελήσῃ, ἀλλὰ μὲ τὸ δεύτερον πρέπει νὰ κάμῃ ὄχι ἐκεῖνο ὅπου θέλει, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπου ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ. Οὕτω καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες, μὴ ὄντες γενικῶς πεπαιδευμένοι, εἶναι εὐκολώτερον νὰ καλοπαιδευθῶσιν, παρὰ ἂν ἦτον κακῶς πεπαιδευμένοι. Ἡ ἐλευθερία εἶναι σχολεῖον εὐρυχωρότατον καὶ ἡ θέλησις ὁ πλέον ἐπιτήδειος διδάσκαλος. [⊙]